

Kohtute aastaraamat
2011

Kohtute aastaraamat
2011

Toimetuskolleegium: Rutt Teeveer, Meelis Eerik, Henn Jõks,
Eerik Kergandberg, Andra Pärsimägi, Harri Salmann, Marin Sedman, Margit Vutt

Keeletoimetaja: Lüüli Lomp

Fotod: Kaarel Nurk, Jelena Rudi, Erik Peinar, Ülo Josing, Riigiprokuratuur, erakogud
Küljendus ja trükk: La Pub

Sisukord

1. Aasta kokkuvõtted

Kohtute aasta 2011.	5
Kohtustatistika-aasta 2011 läbi keskmise menetlusaja prisma. <i>Külli Luha</i>	7
Ülevaade Riigikohtu 2011. aasta statistilistest menetlusandmetest.	17
Kohtute haldamise nõukoda 2011. aastal. <i>Mari-Liis Lipstok</i>	
Kohtuniku-eksamikomisjonist. <i>Andra Pärsimägi, Peeter Jerofejev</i>	23
Distiplinaarkolleegiumis 2011. aastal läbivaadatud distiplinaarasjad. <i>Harri Salmann</i>	
Kohtunike Ühingu tegevusest 2011. aastal. <i>Meelis Eerik</i>	34
Kohtupraktika analüüs 2011. aastal. <i>Margit Vutt</i>	38

2. Kriitiliselt kohtumenetlusest

Ringkonnakohtu lahendid maakohtuniku pilgu läbi ehk <i>exempla docent</i> . <i>Ingeri Tamm</i>	45
Maakohtuniku ootused ringkonnakohtu lahenditele. <i>Kai Härmand</i>	50
Sõbralik dialoog ringkonnakohtu lahenditega tsiviilasjades. <i>Ülle Raag</i>	55
Menetluskulude väljamõistmine tsiviilasjades. <i>Dr Carri Ginter</i>	63

3. Õigusemõistmisest

Kuidas peaks kohus lahendada menetlusosalise nõuet tunnistada õigusakt põhiseadusevastaseks? <i>Tim Kolk</i>	71
HKMS: versioon 3.0. <i>Ivo Pilving</i>	81
Kas kiired menetlused õigustavad end? <i>Gerty Pau</i>	85
Rahvusvaheline koostöö kriminaalasjades. <i>Eve Olesk</i>	90
Eraelust ja kohtumenetlusest. <i>Urmas Kukk</i>	93
Kinnisesse asutusse paigutamine psühhiaatrilisel näidustusel. <i>Andres Lehtmets</i>	99
Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika Riigikohtu lahendites. <i>Eve Rohtmets</i>	105

4. Õigusemõistmise tugitegevustest

Kohtuhaldusreformist – kas on veel lootust? <i>Rait Maruste</i>	115
Kohtuametniku tööst. <i>Mari-Liis Tõnuri</i>	117
Kommunikatsioon!? On meil valikut? <i>Eveli Kuklane</i>	120
Kohus, mu südamevalu. <i>Janar Filippov</i>	123
Kohtud infosüsteemide arengukeerise. <i>Timo Reinthal</i>	127
Infoturve, ISKE ja selle rakendamine. <i>Tiina Voogla</i>	130

5. Väliskogemus

Kohtute välissuhtluse tulevikule mõeldes. <i>Mari-Liis Lipstok</i>	133
Euroopa kohtusüsteemide väljakutsed. <i>Meelis Eerik</i>	136
Tartu Maakohtu kohtunike külaskäik Saksamaale. <i>Kersti Kerstna-Vaks</i>	140
Kohtunike koolitusest Hollandis. <i>Margit Vutt</i>	143
Kohtunike koolitusest mujal maailmas. <i>Kai Härmand</i>	147
Ukrainas EN-i ja EL-i ühisprogrammi „Ukraina kohtusüsteemi läbipaistvus ja efektiivsus“ pikaajalise residentekspertdina. <i>Daimar Liiv</i>	152

6. Kohtunik väljaspool õigusemõistmist 2

159

1.

.....

1. Aasta kokkuvõtted

Kohtute aasta 2011

Uus riigikohtunik Ivo Pilving

Riigikohtunik Julia Laffranque'i valimise järel Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtunikuks nimetati uueks riigikohtunikuks ja halduskollegiumi liikmeks senine Tartu Ringkonnakohtu esimees Ivo Pilving. Tema ametiaeg algas Riigikohtus 1. veebruaril 2011.

Kohtunike X täiskogu

Kohtunike X täiskogu toimus 11. veebruaril Pärnus hotelli Strand konverentsikeskuses. Päev varem toimus Ammende villas Riigikohtu esimehe Märt Raski vastuvõtt täiskogust osavõtjatele. Täiskogul kuulati traditsiooniliselt ära Riigikohtu esimehe ettekanne õigus- ja kohtusüsteemi arengu kohta ning justiitsminister Rein Langi ametiaja viimane ettekanne. Veel arutati täiskogul kohtute suhtlust menetlusosaliste ja avalikkusega kommunikatsioonistrateegia koostamise võtmes. Samuti arutati tagasiside andmist kohtuniku tööle ja võeti vastu dokument kohtunikele tagasiside andmise meetodika ja kriteeriumite kohta. Veel kõneldi kohtunike töökoormuse analüüsist koormuspunktide rakendamist silmas pidades.

Kohtute seaduse eelnõu

Riigikogu XI koosseisu volituste lõppemisega langes kohtute seaduse eelnõu (649 SE) parlamendi menetlusest välja. Eelnõu ei jõudnud Riigikogus esimesele lugemisele.

Kohtunike foorum „Kohtuvõimust – ausalt ja avameelselt“

Foorumi ettekanded käsitlesid kohtuvõimu kohta võimude lahususe ja tasakaalustatuse pildis, kohtute funktsiooni ühiskonnas ja seda, milliste hoobade abil kohus oma võimu teostab või teostada saab. Kolmanda sektori esindajad arutlesid oma ettekannetes, kuidas kohtunik on ühiskonnaga seotud ja mis muutub tema töö tulemusena ühiskonnas. Foorumi ettekannete eemärgiks oli viia kuulajateni tõdemus, et kohtuniku töö tulemus – kohtulahend – mõjutab ühiskonda ega ole kuidagi isoleeritud sellest.

Teisel päeval arutati kohtunike ametiprofiili üle ning küsiti, kas kohtunik on pigem mehaanik või sotsiaalne insener. Osalejatele anti ülevaade, milline on Eesti kohtuniku isiksuse profiil (nn keskmine kohtunik). Kohtunikud ise mõtestasid oma ettekannetes kohtuniku erinevaid rolle.

Kohtute kommunikatsioonistrateegia

Kohtute haldamise nõukoda kiitis 20. mail heaks Eesti kohtute kommunikatsioonistrateegia. Strateegia sõnastas kommunikatsioonitöö eesmärgid õigusemõistmise toetamisel, kohtute põhisõnumid avalikkusega suhtlemisel ning soovitud lahendused parandamiseks suhtlust menetlusosalistega, avalikkusega ja meediaga. Kommunikatsioonistrateegia rakendamiseks kinnitasid kohtud 2011. aasta lõpus oma kommunikatsioonijuhtimise korrad.

Riigikohtu esimehe ülevaade Riigikogus

Riigikohtu esimees Märt Rask peatus oma iga-aastases ülevaates kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta peamiselt tsiviilkohtupidamisega seotud teemadel. Raski ettekande põhiteemad olid liiga kõrged riigilõivumäärad, mis takistavad inimeste juurdepääsu õigusemõistmisele, ning menetlusdokumentide kättetoimetamise raskused, mis venitavad ebamõistlikult menetlusaegasid.

KIS 2

Jaanuarist maini kooskõlastati etapiviisiliselt kohtunikest ja kohtuametnikest koosneva töögrupiga kohtute infosüsteemi uue versiooni (KIS 2) nõuded. Veebruari alguses allkirjastati Registrate ja Infosüsteemide Keskuse ning Net Group OÜ vahel leping KIS 2 arendamiseks. Veebruaris algas ka lepingu täitmine ehk esmalt nõuete analüüs ja seejärel arendus. Juulis moodustati 15 kohtuametnikust koosnev KIS 2 testijate meeskond.

Testijad alustasid tööd. Augustis andis arendaja üle KIS 2 esimese arendusetapi kolmest, mille raames oli valmis arendatud kasutajate ja sisse/väljalogimise funktsionaalsus, kohtuasjade/menetluste funktsionaalsus, nõuete funktsionaalsus ning menetlusega seotud isikute funktsionaalsus. Oktoobris võttis projekti juhtrühm KIS 2 esimese arendusetapi pärast põhjalikku testimist vastu. Novembri lõpus andis arendaja üle teise arendusetapi funktsionaalsused, sh menetleja määramise funktsionaalsus, pabertoimiku funktsionaalsus, avalike/kalendri funktsionaalsus, sissetuleva dokumendi registreerimise funktsionaalsus ning istungite funktsionaalsus. Detsembris alustasid kohtuametnikud teise arendusetapi testimist.

Uus dokumendihaldussüsteem

2011. aastal valmistati ette Justiitsministeeriumi ja haldusala (s.h. kohtud) üleminekut ühtsele dokumendihaldussüsteemile (DHS). Veebruaris algas DHS-i nõuete eelanalüüs, mille tulemused kinnitati juunis. Webmedia andis esimesed DHS-i osad üle varasügisel. Prognoosi kohaselt käivitub DHS lõplikult kõigi osaliste jaoks käesoleva aasta juunis.

Kogumik „Eesti kohtunikud“

Eesti Kohtunike Ühing andis 2011. aastal välja kogumiku „Eesti kohtunikud“. Raamatusse on koondatud kõigi Eestis ametis olnud kohtunike eluloolised andmed ja fotod. See oli omataoliste seas kolmas väljaanne.

Külli Luha
Justiitsministeeriumi analüütik

Kohtustatistika-aasta 2011 läbi keskmise menetlusaja prisma

Tavapärase maa-, haldus- ja ringkonnakohtute 2011. aasta menetlusstatistika võrdlev ülevaade on kättesaadav Justiitsministeeriumi veebis aadressil www.kohus.ee/10925. Nimetatud võrdlevast ülevaatest ning kohtute siseveebis kohtuniku abimehe leheküljel¹ asuvatest detailsetest põhistatistika ja töökoormuse aruanne- test saab hea ülevaate nii kohtute kohtumajade kui ka kohtunike töökoormusest 2011. aastal.

Alljärgnev ülevaade kohtustatistika-aastast 2011 on kajastatud keskmise menetlusaja kaudu, mis koos kohtute töökoormuse ja -jõudlusega on oluliseks menetluse tõhususe näitajaks.

Ühtset nn mõistliku menetlusaja standardit Eesti koh- tusüsteemis kehtestatud ei ole, kuid erineval kujul on menetlusseadustikes kohtumenetluste ajalist kestust käsitletud. Näiteks sätestab tsiviilkohtumenetluse sea- dustik², et kohus peab lahendama asja õigesti, mõist- liku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega. Kuigi mõistlik menetlusaeg võib igas konkreetsetes tsiviilas- jas erinev olla ja sõltuda nii tsiviilasja keerukusest kui ka menetlusosaliste koostöövalmidusest kohtuga, on

Euroopa Nõukogu juures asuva kohtumenetluse efek- tiivsuse jälgimise komisjoni (CEPEJ) raportis³ öeldud, et mõistlik menetlusaeg ei tohi ületada kahte aastat, st ajavahemik hagi või avalduse esitamisest I astme kohtusse kuni lõpliku lahendi jõustumiseni kokku ei tohiks ületada kahte aastat. Nimetatud põhimõte peaks kehtestama selle ajalise piiri, mida ületades tuleb tõdeda, et tsiviil-, haldus- või kriminaalasi on ületanud mõistliku menetlusaja piiri.

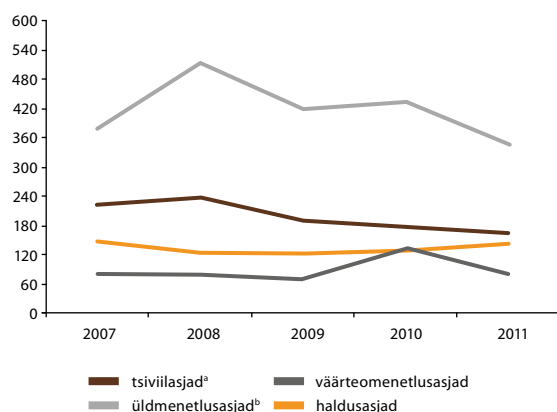
Üldjuhul on kõige pikem menetlusaeg maa- ja haldus- kohtutes, mistõttu on alljärgnevalt kõikide menetlus- liikide asju käsitletud kahest aspektist: 2011. aastal lahendatud asjade keskmine menetlusaeg ning 2011. aasta lõpuks lahendamata jäänud asjade keskmine menetlusaeg.

Alljärgneval joonisel on kajastatud I astme kohtutes lahendatud kohtuasjade keskmise menetlusaja muu- tumine aastatel 2007–2011. Positiivse sissejuhatuse- na saab tõdeda (jättes kõrvale haldusasjad), et 2011. aastal lahendatud asjade keskmine menetlusaeg on eelneva- test aastatest lühem.

¹ <http://kohtud.just.sise/Siseveebi%20dokumendid/Forms/AllItems.aspx?RootFolder=%2fSiseveebi%20dokumendid%2fKohtuniku%20abimees%2fMenetlusstatistika%202011&FolderCTID=&View=%7b4881042C%2d3525%2d416A%2d8710%2dDFAD28B73F22%7d>

² <https://www.riigiteataja.ee/akt/13261659?leiaKehtiv>

³ http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/delais/Calvez_en.pdf

^a tsiviilasjades ei kajastu maksekäsuasjad
^b üldmenetlusasjad – üldmenetluses lahendatud kriminaalasjad

Lahendatud tsiviilasjad ja keskmine menetlusaeg

2011. aasta jooksul lahendati maakohtutes kokku 31 349 tsiviilasja (arvestamata järelevalvemenetlusi ja maksekäsu kiirmenetlusi), millest Harju Maakohtus 16 007, Pärnu Maakohtus 3873, Tartu Maakohtus 6885 ja Viru Maakohtus 4584.

Kuni kuue kuu jooksul lahendati ca 72% asjadest, kuue kuu kuni aasta jooksul 18% asjadest ja 8% lahendati 1-2 aasta jooksul, st ca 98% asjadest saab maakohtutes lahenduse vähemalt kahe aasta jooksul. Samas ca 800 asjas, mis 2011. aastal lahendati, oli maakohtu menetlus kestnud üle kahe aasta (sh 32 tsiviilasjas oli menetlus kestnud 7–15 aastat). Ka maakohtute kaupa on pilt küllaltki sarnane, st kuni kuue kuu jooksul lahendatakse kõikides maakohtutes kaks kolmandikku lahendatud tsiviilasjadest ning üle kaheaastaseid menetlusi on igas maakohtus. Samuti on iseloomulik, et nendes 800 mõistlikust menetlusajast kauem menetletud tsiviilasjas ei eristu tuntuvalt ühegi statistilise kategooria asjad. Vaadates nimetatud tsiviilasju kohtunike kaupa, siis ka siin võib öelda, et need asjad jagunevad peaaegu kõigi kohtunike vahel. Pärnu, Tartu ja Viru maakohtus lahendas enamik kohtunikke 2011. aasta jooksul keskmiselt 3–6 tsiviilasja pikema kui kaheaastase menetlusaaja jooksul. Samas on igas väiksemas maakohtus 2-3 kohtunikku, kelle menetlused kestavad keskmisest

oluliselt kauem. Harju Maakohtus oli kokku 13 kohtunikku, kelle 2011. aastal lahendatud asjade hulgas oli 15 või rohkem mõistliku menetlusaaja ületanud tsiviilasja. Kuna keskmist menetlusaega arvestatakse asjapõhiselt, st tsiviilasja kohtusse esitamisest kuni maakohtu lõplahendini, ja ei arvestata seda ajavahemikku, mil tsiviilasja on olnud uue menetleja ootel või menetlus on peatatud, siis ei oleks õiglane ühegi kohtuniku nime siinkohal eristada. Kuigi täitmata ametikohtadest ja kohtuasjade rohkusest tingitud kohtunike töökoormuse kasv avaldab mõju ka menetluse kestusele, on menetlusosalisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul. See on õigus, mis ei saa jääda sisutihjaks deklaratsiooniks.

Järgnevalt vaatame lahendatud asjade keskmist menetlusaega lähtuvalt asjade keerukus- või raskusastmest, st esmalt nendes kategooriates, milles kohtunikud ise on oma tööd hinnanud kõige ajamahukamaks ja keerukamaks. Nimetatud grupi moodustavad hagimenetluses asja- ja ühinguõigus (keskmine menetlusaeg vastavalt 400 ja 300 päeva), intellektuaalse omandi asjad (keskmine menetlusaeg 326 päeva), lepinguvälised kohustused (243 päeva) ja tööõiguse asjad (276 päeva), samuti töövõtulepingute vaidlused (268 päeva) ning saneerimisasjad (161 päeva). Kokku lahendati 2011. aastal eelnimetatud asju 2704 ehk 8,6% lahendatud asjade koguhulgast. Harju Maakohtu lahendatud asjade hulgas oli eelnimetatud asju ca 11% ning ülejäänud maakohtutes suhteliselt ühtlaselt ca 6%.

Keerukuselt järgmise kategooria moodustavad hagi- ja pankrotiasjad (nõude tunnustamised vms) ning kindlustuslepingud, kus hagi on esitatud kindlustusandja vastu. Siin eristuvad pärimisasjad, mida kokku lahendati 63, kuid mille keskmine menetlusaeg oli 484 päeva. Eelnimetatud kindlustuslepingute ja muudes pankrotiasjades oli keskmine menetlusaeg vastavalt 282 ja 276 päeva. Ühisvara jagamise vaidlustes kestsid menetlused samuti kaua, keskmine menetlusaeg oli 392 päeva. Pankrotimenetluse algatamise avalduste läbivaatamisel kestis menetlus keskmiselt 104 päeva ning raviteenuste osutamise lepingute asjades (lahendati kokku 11 selleliigilist asja) kestis menetlus 146 päeva. Kokku lahendati eelnimetatud hagi- ja hagita asju 1771 ehk 5,6% lahendatud asjade

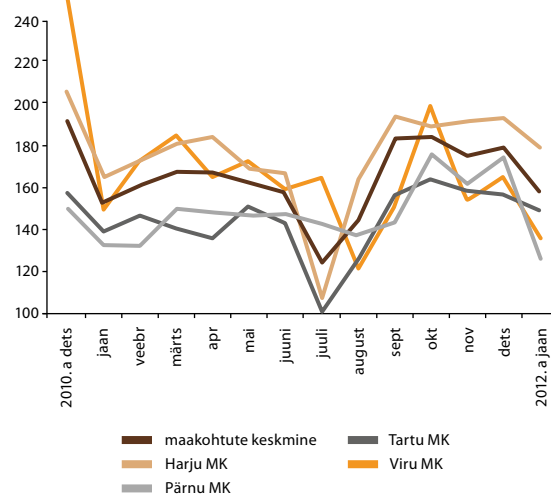
koguhulgast. Harju Maakohtu lahendatud asjade hulgas oli eelnimetatud asju 6,8%, Pärnu Maakohtus 6,0%, Viru Maakohtus 4,1% ja Tartu Maakohtus 3,7%.

Siinkohal saab märkida esiteks, et tsiviilasju, mida kohtunikud kas keerukateks või kõige keerukamateks ja ajamahukamateks tsiviilasjadeks on hinnanud, oli maakohtute 2011. aasta lahendatud asjade hulgas 14,3%, teiseks, et teistest maakohtutest eristus Harju Maakohus, kus eelnimetatud asju oli lahendatud asjade hulgas 18,1%, teistes maakohtutes jäi nimetatud asjade osakaal vahemikku 10–12%, ning kolmandaks, mitte kõikides eelnimetatud kategooria asjades ei ületa keskmine menetlusaeg kalendriaastat.

Kõige vähem ajamahukad on kohtunike hinnangul hagita menetluse asjad – hagi eeltagamine (keskmine menetlusaeg 2011. aastal lahendatud asjades oli 7 päeva), ühinguõigus (nn registriasjad), milles keskmine menetlusaeg oli 20 päeva, lapsendamise asjad (88 päeva) ning rahvusvahelise õigusabi asjad (70 päeva). Nn kergete asjade hulka liigituvad veel kogu ühinguõiguse asjad hagita menetluses, muud hagita asjad (keskmine menetlusaeg 70 päeva), hagita ja hagi-menetluses perekonnaasjad, sh abielulahutuse asjad (keskmine menetlusaeg 2011. aastal lahendatud asjades vastavalt kas 128, 162 või 184 päeva), võlaõiguse asjadest sideteenuste osutamise lepingud (192 päeva) ja korteriühistuseaduse alusel osutatavate teenuste asjad (168 päeva) ning laenu- ja krediitdilepingute asjad (180 päeva). Kuigi kohtunikud on loetletud kategooriate asju pidanud lihtsalt ja kiirelt lahendatavateks, ei saa väita, et nende asjade lahendamine mitu korda vähem aega nõuaks. Kokku lahendati eelnimetatud asju 17 551 ehk ca 56%. Nende asjade osakaal maakohtute 2011. aastal lahendatud asjade hulgas on suhteliselt sarnane. Eristub mõnevõrra Viru Maakohus, kus nimetatud asjade osakaal oli ca 62%.

Eelnevat kokku võttes oli nendes asjades, mida tuleb pidada keerukateks ja ajamahukateks, ligikaudu 45%, mis lahendati aasta jooksul (st maakohtu menetlus kestis 365 päeva või vähem). Samas oli nendes asjades, mida on hinnatud lihtsateks, ca 8% asju, milles menetlus on kestnud kauem kui aasta. Täheleb, keskmine menetlusaeg ei sõltu ainult tsiviilasja keerukusest.

Kui eelnevalt vaatlesime, et keskmine menetlusaeg on küll sõltuvuses tsiviilasja raskuskategooriast, kuid lihtsamate ja keerukamate asjade lahendamise aeg ei erine kümnekordselt, siis alljärgnevalt vaatleme, kas ja kuidas erineb 2011. aastal lahendatud tsiviilasjade aeg kuude lõikes. Siin toodud joonisel on kajastatud 2011. aastal lahendatud asjade keskmine menetlusaeg koos aastale eelneva ja järgneva kalendrikuuga.

Nagu jooniselt näha, ei ole keskmine menetlusaeg kuude lõikes võrdeline. Eristub mitu olulist trendi. Esiteks, kalendriaasta lõpukuudel keskmine menetlusaeg kasvab. Teiseks, kalendriaasta alguses võrreldes eelneva detsembrikuuga keskmine menetlusaeg oluliselt lüheneb. Kolmandaks, aasta keskel (puhkusekuudel) lüheneb keskmine menetlusaeg võrreldes aasta keskmisega umbes kolmandiku võrra ning neljandaks, vaatamata nimetatud ühtsetele trendidele erineb keskmise menetlusaja kulgemine ka maakohtute lõikes.

Siin ei ole küll kajastatud, kuid analoogiliselt keskmise menetlusajaga muutub kuude lõikes ka lahendatud asjade arv. Nii näiteks lahendati 2010. aasta detsembrikuu jooksul maakohtutes kokku 3192 tsiviilasja (keskmine menetlusaeg oli 191 päeva) ning 2011. aasta jaanuaris 2783 (keskmine menetlusaeg oli 152 päeva). Või näiteks juulis lahendati 1186 tsiviilasja (valdavalt hagi eeltagamise ja isikute kinnisesse asutusse paigutamise asjad), mille keskmine menetlusaeg oli 124 päeva, samas kui oktoobris lahendati 2687 tsiviilasja,

keskmine menetlusaeg neis asjades oli 188 päeva. 2011. aasta lõpus kordus aastatagune olukord, st kuigi langus on oluliselt väiksem, vähenes 2012. aasta jaanuaris nii lahendatud asjade arv kui ka keskmine menetlusaeg.

Eelneva põhjal tuleb väita, et maakohtutes ei kulge tsiviilkohtumenetlus sujuvalt. On perioode, mil menetletakse asju rohkem, näiteks ajavahemikul märtsist kuni juunini ja septembrist kuni detsembrini. Samas on aasta esimeses pooles lahendatud asjades keskmine menetlusaeg umbes 20 päeva võrra lühem. Nii põgusa ja ühekülgse analüüsi tulemusel ei saa väita, kas olukord on paratamatus või on võimalik töökorraldust ühtlasemaks muuta. Kui esmapilgul tundub, et kui puhkuste perioodil on menetluste nn ooterežiimil olek paratamatu, siis kalendriaasta vahetumisel jääb küll arusaamatuks, miks lahendatud asjade arv väheneb.

Kalendriaasta lõpuks menetluse jäänud asjad ja keskmine menetlusaeg

2011. aasta lõpuks jäi maakohtute menetluse kokku 12 791 tsiviilasja, mis on aasta lõpuks keskmiselt menetluses olnud 220 päeva. Harju Maakohtus jäi menetluse 6740 (keskmiselt menetluses 228 päeva), Pärnu Maakohtus jäi menetluse 1676 (keskmiselt menetluses 214 päeva), Tartu Maakohtus jäi menetluse 2500 (keskmiselt menetluses 213 päeva) ja Viru Maakohtus jäi menetluse 1875 tsiviilasja (keskmiselt menetluses 206 päeva). Kõige suurema hulga moodustavad laenu- ja krediitdilepingute asjad (mis 31. detsembri 2011. aasta seisuga on menetluses olnud keskmiselt 173 päeva) ning sideteenuste osutamise lepingute asjad (keskmiselt menetluses 87 päeva).

22,7% asjadest on maakohtutesse saabunud 2011. aasta kolmekümne viimase päeva jooksul. 59,9% lahendamata jäänud asjadest on menetluses olnud kuni aasta. Aasta kuni kaks aastat on menetluses olnud 12% asjadest. Üle kahe aasta, st kauem, kui eeldab mõistlik menetlusaeg, on menetlus kestnud 740 asjas. Igas väiksemas maakohtus on 3-4 kohtunikku, kellel on üle kümne tsiviilasja, mis on menetluses olnud kuni kaks aastat. Harju Maakohtus on nimetatud asju 17 kohtuniku menetluses.

Mis põhjustel menetlused viibima on jäänud, seda on viimastel aastatel küsitud nendes asjades, kus esmane menetlus on kestnud maakohtus juba vähemalt kolm aastat. Sellised asju oli 2011. aasta lõpuks maakohtutes kokku 310, millest 158 oli Harju Maakohtus, 74 Tartu Maakohtus, 45 Viru Maakohtus ning 33 Pärnu Maakohtus. Menetluse takerdumise põhjustena on kohtunikud välja toonud menetluse peatamise, kas seoses teise kohtumenetlusega või menetlusosaliste taotlusel või seoses poolte menetlusõigusjärgluse väljaselgitamisega. Samuti jäävad tsiviilasjad venima seoses ekspertiisi määramisega, aga harvad ei ole ka need põhjendused, et kostjatele ei ole õnnestunud menetlusdokumente kätte toimetada. Samuti on vanade asjade hulgas neid, mida kohtunik ei ole jõudnud veel lõpuni menetleda, kuna need on talle jagatud teiselt kohtunikult. Menetluse venimise põhjusi on küsitud kohtunikelt ainult nendes vanades asjades. Seetõttu ei ole võimalik öelda, kas samadel põhjustel on lahendamata ka need 740 tsiviilasja, mis on menetluses olnud 2-3 aastat.

Lahendatud kriminaalmenetlusasjade keskmine menetlusaeg

2011. aasta jooksul lahendati maakohtutes kokku 21 629 kriminaalmenetlusasja, millest 8964 Harju Maakohtus, 2769 Pärnu Maakohtus, 4870 Tartu Maakohtus ja 5026 Viru Maakohtus. Kriminaalasi lahendati kokku 10 040, millest 3999 Harju Maakohtus, 1343 Pärnu Maakohtus, 2451 Tartu Maakohtus ja 2247 Viru Maakohtus.

Alljärgnevas tabelis on kajastatud 2011. aastal lahendatud kriminaalmenetlusasjade keskmised menetlusajad kriminaalasi liikide ja maakohtute kaupa, lisaks veel keskmine menetlusaeg eeluurimis- ja täitmiskohtunike asjades.

Mõistliku menetlusaja aspektist kõige probleemsem on üldmenetlus, seepärast alljärgnevalt selleliigilistest asjadest detailsemalt. Maakohtutes lahendati kokku 647 üldmenetlusasja, st nendes asjades, milles maakohtutes on kriminaalasi lahendatud lõpuni üldmenetluses (siin ei kajastu nende kriminaalasi arv, milles kohus on pidanud vajalikuks muuta kriminaalasi lahendamise kategooriat, st prokuratuur on kriminaalasi kohtusse saatnud üldmenetluses, kuid kohus on asja lõpuni

Kohtustatistika-aasta 2011 läbi keskmise menetlusaja prisma

	2011. a	2010. a	2009. a	2008. a
Üldmenetluses	345 (294)	433	419	514
<i>Harju Maakohus</i>	<i>317 (271)</i>	<i>325</i>	<i>372</i>	<i>567</i>
<i>Pärnu Maakohus</i>	<i>258 (225)</i>	<i>303</i>	<i>419</i>	<i>303</i>
<i>Tartu Maakohus</i>	<i>310 (283)</i>	<i>471</i>	<i>362</i>	<i>363</i>
<i>Viru Maakohus</i>	<i>466 (373)</i>	<i>639</i>	<i>503</i>	<i>713</i>
Lühimenetluses	101	122	104	111
<i>Harju Maakohus</i>	<i>51</i>	<i>71</i>	<i>82</i>	<i>93</i>
<i>Pärnu Maakohus</i>	<i>70</i>	<i>87</i>	<i>78</i>	<i>77</i>
<i>Tartu Maakohus</i>	<i>110</i>	<i>75</i>	<i>103</i>	<i>65</i>
<i>Viru Maakohus</i>	<i>232</i>	<i>299</i>	<i>187</i>	<i>203</i>
Kokkuleppemenetluses	32	49	48	53
<i>Harju Maakohus</i>	<i>52</i>	<i>67</i>	<i>63</i>	<i>56</i>
<i>Pärnu Maakohus</i>	<i>20</i>	<i>38</i>	<i>44</i>	<i>47</i>
<i>Tartu Maakohus</i>	<i>35</i>	<i>29</i>	<i>26</i>	<i>37</i>
<i>Viru Maakohus</i>	<i>33</i>	<i>50</i>	<i>48</i>	<i>78</i>
Käskmenetluses	24	24	24	16
<i>Harju Maakohus</i>	<i>16</i>	<i>31</i>	<i>21</i>	<i>12</i>
<i>Pärnu Maakohus</i>	<i>16</i>	<i>14</i>	<i>35</i>	<i>12</i>
<i>Tartu Maakohus</i>	<i>35</i>	<i>29</i>	<i>26</i>	<i>17</i>
<i>Viru Maakohus</i>	<i>30</i>	<i>21</i>	<i>18</i>	<i>18</i>
Muudes kriminaalmenetlusasjades	36	72	43	28
<i>Harju Maakohus</i>	<i>25</i>	<i>54</i>	<i>28</i>	<i>21</i>
<i>Pärnu Maakohus</i>	<i>47</i>	<i>43</i>	<i>48</i>	<i>23</i>
<i>Tartu Maakohus</i>	<i>48</i>	<i>80</i>	<i>46</i>	<i>47</i>
<i>Viru Maakohus</i>	<i>42</i>	<i>97</i>	<i>60</i>	<i>30</i>

lahendanud näiteks kokkuleppemenetluses). Harju Maakohtus lahendati 208 kriminaalaja üldmenetluses, Pärnu Maakohtus 90, Tartu Maakohtus 184 ja Viru Maakohtus 165.

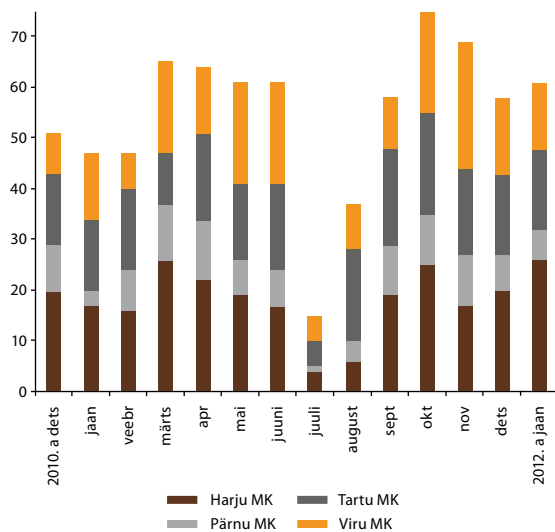
Kuni kuue kuu jooksul lahendati 41,4% üldmenetluses lahendatud kriminaalajadest ning kuue kuni üheksa kuu jooksul 17,9%. Kuni ühe aasta jooksul lahendati 14,8% üldmenetlusasjadest ja kuni kahe aasta jooksul 16,7%. Ülejäänud 7,8% üldmenetlusasjades kestis menetlus maakohtus kaks või enam aastat. Lahendatud asjade keskmine menetlusaeg sõltub nii lahendatud asjade koguarvust kui ka iga kriminaalaja menetlus-

päevade arvust. Seepärast mõjutab vanade kriminaalajade lahendamine keskmist menetlusaega negatiivses suunas ega kajasta objektiivselt tegelikku olukorda. Jättes kõrvale need 10 väga vana kriminaalaja, milles menetlus 2011. aasta jooksul lõpetati (määrusega), oli aasta jooksul lahendatud üldmenetlusasjade keskmine menetlusaeg 294 päeva, Pärnu Maakohtus 225 päeva, Harju Maakohtus 271 päeva, Tartu Maakohtus 283 päeva ja Viru Maakohtus 373 päeva, st maakohtutes kestis menetlus keskmiselt 8–12 kuud.

Ühe kohtualusega üldmenetlusasjad lahendati 2011. aastal keskmiselt 270 päeva jooksul. Nende osakaal

lahendatud asjadest oli 64%, 2–5 kohtualusega üldmenetlusasjad lahendati keskmiselt 314 päeva jooksul (osakaal 32%) ning enam kui 5 kohtualusega kriminaalasjad lahendati keskmiselt 435 päeva jooksul (osakaal 4%).

Illustreerimaks üldmenetlusasjade lahendamist kalendriaasta jooksul on alljärgnevalt kajastatud maakohtute kaupa lahendatud üldmenetlusasjad.

12

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

Harju Maakohtus lahendati iga kuu keskmiselt 17, Pärnu Maakohtus 7, Tartu Maakohtus 15 ja Viru Maakohtus 13 üldmenetlusasja. Lahendatud kriminaalasjade arv kuus sõltub muu hulgas kindlasti ka kriminaalasja keerukusest, mistõttu ei saagi lahendatud kriminaalasjade hulk kuude lõikes olla võrdeline, kuid ajavahemikul septembrist kuni detsembrini lahendati kõigis maakohtutes keskmisest rohkem üldmenetlusasju.

Kalendriaasta lõpuks menetlusse jäänud asjad ja keskmine menetlusaeg

2011. aasta lõpuks jäi maakohtutes lahendamata kokku 2307 kriminaalmenetlusasja, millest 1404 olid kriminaalasjad. Harju maakohtus jäi 2011. aasta lõpuks menetlusse 492 kriminaalasja, Pärnu Maakohtus 166 kriminaalasja, Tartu ja Viru maakohtus kummaski 373 kriminaalasja.

34,5% menetlusse jäänud kriminaalasjadest esitati kohtusse lahendamiseks viimase 30 päeva jooksul enne 2011. aasta lõppu. 247 kriminaalasjas on menetlus maakohtus kestnud juba vähemalt üheksa kuud, st potentsiaalselt on need niisugused kriminaalasjad, milles kriminaalmenetluse seadustiku § 274¹ kohaselt on menetlusosalistel õigus taotleda kohtumenetluse kiirendamiseks sobivate abinõude rakendamist⁴. Liigiliselt kõige arvukamalt on eelnimetatud 247 kriminaalasja hulgas üldmenetlusasju – Tartu Maakohtus 69, Viru Maakohtus 60, Harju Maakohtus 40 ning Pärnu Maakohtus 19.

Ka kriminaalkohtumenetluses on vanad asjad juba mitu aastat erilise tähelepanu all. 2011. aasta lõpuks jäi maakohtute menetlusse kokku 153 kriminaalmenetlusasja (nendest 85 olid kriminaalasjad), milles menetlus maakohtus oli alanud juba enne 2010. aastat, kuid mis jäid lahendamata ka 2011. aasta lõpuks. Harju Maakohtus on vanu kriminaalasju 15, mis kõik on kohtusse lahendamiseks saabunud 2009. aastal. Pärnu Maakohtus on lahendamata vanu kriminaalasju 9, milles 3 kriminaalasjas on menetlus kestnud vähemalt kaks aastat ning kahes kõige vanemas kriminaalasjas algas menetlus maakohtus 2002. aastal. Tartu Maakohtus on lahendamata vanu kriminaalasju 23, millest 12 kriminaalasjas on menetlus kestnud vähemalt kaks aastat ja kõige vanem kriminaalasi ootab lahendamist aastast 1997. Viru Maakohtus on lahendamata vanu kriminaalasju kokku 38, millest 12 kriminaalasjas on menetlus maakohtus alanud juba vähemalt 9 aastat tagasi, 6 kriminaalasjas on menetlus kestnud 5–9 aastat ning 20 kriminaalasjas 23 aastat. Pikaleveninud menetluse põhjendusena on kohtunikud valdavalt nimetanud süüdistatavate tagaotsitavaks kuulutamise. Näiteks ei ole Viru Maakohtu kadunud kohtualuste asukohti suudetud kindlaks teha juba aastaid. Politsei andmeid on sellised isikud riigist teadmata suunas lahkunud.

Lahendatud väärteomenetluse keskmine menetlusaeg

2011. aastal lahendati maakohtutes kokku 5034 väärteomenetlusasja keskmiselt 79 päeva jooksul. Harju Maa-

⁴ <https://www.riigiteataja.ee/akt/782861>

kohtus lahendati 2576 vääртеomenetlusaja (keskmise menetlusaeg 63 päeva), Pärnu Maakohtus 473 vääртеomenetlusaja (keskmise menetlusaeg 95 päeva), Tartu Maakohtus lahendati 706 asja keskmiselt 94 päeva jooksul ja Viru Maakohtus 1279 vääртеomenetlusaja keskmiselt 94 päeva jooksul.

2011. aastal lahendati maakohtutes 1919 vääртеokaebust (kohtuvälise menetleja tegevuse või otsuse peale kohtusse esitatud kaebused) keskmiselt 120 päeva jooksul, Harju Maakohtus keskmiselt 88 päeva, Pärnu Maakohtus 88 päeva, Tartu Maakohtus 123 päeva ning Viru Maakohtus 187 päeva jooksul.

Kuna selles menetlusliigis on töökoormus taas stabiliseerunud, on 2008. aasta tasemele langenud ka lahendatud asjade keskmine menetlusaeg. Ligikaudu 72% 2011. aasta jooksul lahendatud asjadest lahendati kolme kuu jooksul, 16,5% kuni kuue kuu jooksul ning kuni aasta jooksul 8%. Selles menetlusliigis eristub teistest maakohtutest Harju Maakohtus, kus keskmine menetlusaeg on kolmandiku võrra lühem (üle aasta kestis selles kohtus vääртеomenetlus vaid 16 asjas).

Kalendriaasta lõpuks menetlusse jäänud asjad ja keskmine menetlusaeg

2011. aasta lõpuks jäi maakohtute menetlusse kokku 743 vääртеomenetlusaja, millest 35% on maakohtutesse lahendamiseks saabunud 2011. aasta detsembrikuu jooksul. Lahendamata jäänud asjade keskmine menetlusaeg on 114 päeva.

Ka vääртеomenetlusasjade hulgas on 19 niisugust asja, milles menetlus on kestnud juba vähemalt kaks või rohkem aastat. Vanade asjade hulgas on 12 täitmise asja. Menetluste pikalevenimise põhjustena on kohtunikud nimetanud analoogiliselt kriminaalasjadega kaduma läinud isikuid.

Lahendatud haldusasjade keskmine menetlusaeg

2011. aastal lahendati halduskohtutes kokku 3163 haldusaja keskmiselt 143 päeva jooksul. Tartu Halduskohtus lahendati 1553 haldusaja keskmiselt 116 päeva

jooksul ning Tallinna Halduskohtus lahendati 1610 haldusaja keskmiselt 167 päeva jooksul. Haldusajades on viimastel aastatel lahendatud asjade keskmine menetlusaeg kasvanud võrreldes 2009. aastaga Tallinna Halduskohtus 11,3% ning Tartu Halduskohtus 38%.

Et saada objektiivset pilti n-ö tavapäraste haldusajade lahendamisest, jätame alljärgnevalt vaatlusest kõrvale justiitshaldusajad, ilma milleta lahendati halduskohtutes 1906 haldusaja (Tallinna Halduskohtus 1360 ja Tartu Halduskohtus 546).

Kuni kolme kuu jooksul lahendati 47,7% lahendatud asjadest, kolme kuni kuue kuu jooksul lahendati 23,9% asjadest ja kuni ühe aasta jooksul 18,2%, st 89,8% haldusajadest saab I kohtuastmes lahenduse aasta jooksul. 2011. aastal lahendati 52 haldusaja, milles menetlus oli alanud juba vähemalt kaks aastat tagasi. Nende väga pikkade menetluste hulgas eristub kaks kategooriat: omandireformiasjad ning planeerimise ja ehituse asjad.

Vaatleme lahendatud asjade keskmist menetlusaega lähtuvalt asjade keerukus- või raskusastmest, st esmalt nendes asjades, milles kohtunikud ise on oma tööd hinnanud kõige ajamahukamaks ja keerukamaks. Nimetatud grupi moodustavad maksuotsuste (keskmise menetlusaeg 263 päeva), majandushaldusõiguse (keskmise menetlusaeg 165 päeva), tolli (keskmise menetlusaeg 91 päeva) ning riigihangete asjad (keskmise menetlusaeg 136 päeva). Nimetatud asju oli lahendatud asjade hulgas 10,9% (sh Tallinna Halduskohtus 16,2% ja Tartu Halduskohtus 5,5%). Järgnevad riigiabi ja PRIA asjad (keskmise menetlusaeg 150 päeva), planeerimise ja ehituse asjad (keskmise menetlusaeg 268 päeva), keskkonnaõiguse (325 päeva), omandireformi ja meditsiiniõiguse asjad (keskmise menetlusaeg vastavalt 281 ja 158 päeva). Eelnimetatud asju oli lahendatud asjade hulgas 11,7% (sh Tallinna Halduskohtus 16,2% ja Tartu Halduskohtus 7,1%).

Kõige vähem ajamahukad ja lihtsad haldusajad on halduskohtunike hinnangul riigi õigusabi taotlused kaebuse koostamiseks (keskmise menetlusaeg 20 päeva), riigikaitse kategooria asjades haldustoiminguks loa andmise taotlused (keskmise menetlusaeg 2 päeva) ning rahvastiku kategooria asjades haldustoimingu loa pikendamise või tühistamise taotlused (keskmise

menetlusaeg 4 päeva). Eelnimetatud asju oli 2011. aastal lahendatud asjade hulgas 4,4% (Tallinna Halduskohtus 5,7% ja Tartu Halduskohtus 3,0%).

Justiitshalduse asju kokku lahendati 1257, millest 1130 olid vangide kaebused, st 35,7% 2011. aastal lahendatud asjade koguhulgast (Tartu Halduskohtus 59,9% ja Tallinna Halduskohtus 12,4% lahendatud asjadest). Keskmine menetlusaeg vangide kaebuste lahendamisel oli 118 päeva.

Kokkuvõtteks saab märkida, et haldusasju, mida kohtunikud on hinnanud kõige ajamahukamateks ja keerukamateks, oli lahendatud haldusasjade hulgas 22,6% ning keskmine menetlusaeg neis asjades oli Tallinna Halduskohtus 212 päeva ning Tartu Halduskohtus 185 päeva.

Kalendriaasta lõpuks menetlusse jäänud asjad ja keskmine menetlusaeg

Kalendriaasta lõpuks jäi halduskohtute menetlusse 1141 haldusasja, millest Tallinna Halduskohtusse 716 ja Tartu Halduskohtusse 425. Kõige suurema hulga moodustavad justiitshalduse asjad (mis 31. detsembri 2011. aasta seisuga on menetluses olnud keskmiselt 139 päeva), planeerimise ja ehituse (menetluses keskmiselt 339 päeva) ning maksuotsuste asjad (menetluses keskmiselt 275 päeva). Kõik eelnimetatud kokku moodustavad 53,8% lahendamata jäänud asjadest.

17,2% menetlusse jäänud asjadest saabus halduskohtutesse lahendamiseks viimase 30 päeva jooksul enne 2011. aasta lõppu. Kuni kuus kuud on menetluses olnud 42,2% ning kuni aasta on menetluses olnud 24,0% lahendamata jäänud haldusasjadest. Haldusasju, milles menetlus on esimeses kohtuastmes alanud juba enne 2010. aastat, jäi 2011. aasta lõpuks lahendamata 55, Tallinna Halduskohtus 44 ja Tartu Halduskohtus 11. Peamiseks põhjuseks, miks nendes haldusasjades on menetlus nii kaua kestnud, on kohtunikud nimetanud menetluse peatamist seoses lahendi ootamisega teises kohtumenetluses. Tallinna Halduskohtus on põhjusena esile toodud veel aasta lõpus töölt lahkunud kohtuniku menetluses olnud kohtuasju, mis olid pikka aega lahendamata.

2011. aasta lõpuks oli lahendamata haldusasjade keskmine menetlusaeg 226 päeva (Tallinna Halduskohtu asjades 265 ja Tartu Halduskohtu asjades 160 päeva).

Ringkonnakohtutes läbivaadatud asjade keskmine menetlusaeg

2011. aastal lahendati apellatsioonimenetluses 1339 tsiviilasja, sh Tallinna Ringkonnakohtus 957 ja Tartu Ringkonnakohtus 382 tsiviilasja; 679 haldusasja, sh Tallinna Ringkonnakohtus 381 ja Tartu Ringkonnakohtus 298 haldusasja; 784 kriminaalmenetlusaasja, sh Tallinna Ringkonnakohtus 530 ja Tartu Ringkonnakohtus 254 ning 37 väärteomenetlusaasja, sh Tallinna Ringkonnakohtus 22 ja Tartu Ringkonnakohtus 15.

Määruskaebemenetluses vaadati läbi 1596 tsiviilasja, sh Tallinna Ringkonnakohtus 1131 ja Tartu Ringkonnakohtus 465; 637 haldusasja, sh Tallinna Ringkonnakohtus 369 ja Tartu Ringkonnakohtus 258; 1434 kriminaalmenetlusaasja, sh Tallinna Ringkonnakohtus 687 ja Tartu Ringkonnakohtus 747 ning 78 väärteomenetlusaasja, sh Tallinna Ringkonnakohtus 50 ja Tartu Ringkonnakohtus 28.

Alljärgnevas tabelis on kajastatud 2011. aasta jooksul ringkonnakohtutes läbivaadatud asjade keskmine menetlusaeg nii apellatsioonimenetluses kui ka määruskaebemenetluses.

Menetlus ringkonnakohtutes on osa kohtuasja kogu menetlusest ning et menetlus tervikuna ei ületaks mõistlikku menetlusaega, ei saaks apellatsioonimenetlus ületada 150–180 päeva ning määruskaebemenetluses 30–40 päeva. 2011. aasta andmete alusel on ringkonnakohtutes pikad apellatsioonimenetlused haldus- ja tsiviilasjades, seepärast alljärgnevalt nendest detailsemalt.

Kolme kuu jooksul lahendati apellatsioonimenetluses 23% ringkonnakohtus läbivaadatud haldusasjadest, kuni kuue kuu jooksul 11% haldusasjadest, kuni üheksa kuu jooksul 9% haldusasjadest ning üle aasta kestis apellatsioonimenetlus ca 8% haldusasjadest.

Apellatsioonimenetluse kestuselt ei eristu Tallinna Ringkonnakohtus selgelt ühegi kategooria haldusas-

Kohus	Tsiviilasjades	Haldusajades	Kriminaalmenetlusajades	Väärteomenetlusajades
Apellatsioonimenetluses				
<i>Tallinna Ringkonnakohtus</i>	155	188	48	42
<i>Tartu Ringkonnakohtus</i>	195	195	65	26
<i>Keskmine menetlusaeg</i>	167	191	54	36
Määruskaebemenetluses				
<i>Tallinna Ringkonnakohtus</i>	28	36	7	4
<i>Tartu Ringkonnakohtus</i>	44	131	10	16
<i>Keskmine menetlusaeg</i>	33	78	9	8

jad. Tartu Ringkonnakohtus eristuvad justiitshalduse asjad, mis moodustasid lahendatud asjadest 68% ja mille keskmine menetlusaeg oli teistest apellatsioonimenetluse asjadest tunduvalt lühem (161 päeva). Ülejäänud kategooriates kokku lahendati 96 haldusaja, mille keskmine menetlusaeg oli 266 päeva. Ka määruskaebemenetluses eristuvad selgelt justiitshaldusajad, mille osakaal oli 72% läbivaadatud asjadest ning mille keskmine menetlusaeg oli 148 päeva. Teistes nn tavalistes haldusajades vaadati läbi 76 määruskaebust keskmiselt 89 päeva jooksul.

Tsiviilasjade apellatsioonimenetluses lahendati kolme kuu jooksul 14% asjadest (Tallinna Ringkonnakohtus 12% ning Tartu Ringkonnakohtus 17%), kuni kuue kuu jooksul 48% (Tallinna Ringkonnakohtus 55% ning Tartu Ringkonnakohtus 23%). Üle aasta on kestnud apellatsioonimenetlus ca 6% tsiviilasjadest (Tallinna Ringkonnakohtus 5% ning Tartu Ringkonnakohtus 7%). Tallinna Ringkonnakohtus lahendatud tsiviilasjadest olid keskmisest kõige pikemad apellatsioonimenetlused intellektuaalse omandi asjades (keskmine menetlusaeg 216 päeva) ja kindlustuslepingute asjades (keskmine menetlusaeg 209 päeva). Tartu Ringkonnakohtus kestis apellatsioonimenetlus enamiku kategooriate asjades üle 200 päeva.

Ringkonnakohtute nii tsiviil- kui ka halduskolleegiumide vaheline menetlusaja võrdlus ei ole 2011. aasta andmete põhjal objektiivne, kuna Tartu Ringkonnakohtus töötas kummaski kolleegiumis tegelikult üks kohtukoosseis, mis paratamatult on jälje jätnud ka keskmisele menetlusajale.

2011. aasta apellatsioonimenetluses läbivaadatud üldmenetlusajade keskmine menetlusaeg oli mõlemas ringkonnakohtus suhteliselt sarnaselt 84 päeva. 58% asjadest vaadati läbi kolme kuu jooksul ning üle kuue kuu oli menetluses 8 üldmenetlusaja.

Kalendriaasta lõpuks menetluse jäänud asjade keskmine menetlusaeg

Tsiviilasjades jäi ringkonnakohtutes lahendamata apellatsioonimenetluses 488 ja määruskaebemenetluses 167 tsiviilaja. Tallinna Ringkonnakohtus oli 2011. aasta lõpuks menetluse jäänud 303 apellatsiooniasja keskmine menetlusaeg 108 päeva. Üheksas tsiviilasjas oli apellatsioonimenetlus kestnud üle aasta, kuid juba 2012. aasta alguses on need asjad lahendatud. Tartu Ringkonnakohtus oli apellatsioonimenetluses lahendamata tsiviilaja 184 (keskmiselt menetluses 121 päeva) ning üle aastaseid apellatsioonimenetlusi 2011. aasta lõpuks ei olnud. Määruskaebemenetluses oli Tallinna Ringkonnakohtus 2011. aasta lõpuks lahendamata 110 (keskmiselt menetluses 71 päeva) ja Tartu Ringkonnakohtus 57 tsiviilaja (keskmiselt menetluses 51 päeva).

Haldusajades jäi ringkonnakohtutes lahendamata apellatsioonimenetluses 427 ja määruskaebemenetluses 206 haldusaja. Tallinna Ringkonnakohtus jäi 2011. aasta lõpuks lahendamata 167 apellatsiooniasja (keskmine menetlusaeg 242 päeva). 32-s valdavalt maksuõiguse asjas oli 2011. aasta lõpuks apellatsioonimenetlus kestnud juba vähemalt aasta. Kõigis nimetatud maksuõiguse asjades on menetlus peatatud seoses Euroopa

Kohtust eelotsuse küsimisega. Tartu Ringkonnakohtus oli apellatsioonimenetluses lahendamata 260 haldusasja, sh 132 on justiitshalduse asjad. Lahendamata asjade keskmine menetlusaeg oli 203 päeva. Üle aasta kestnud apellatsioonimenetlusi oli 2011. aasta lõpuks 25 (valdavalt justiitshalduse ja maksuotsuste asjad). Määruskaebemenetluses oli Tallinna Ringkonnakohtus 2011. aasta lõpuks lahendamata 29 haldusasja (keskmiselt menetluses 48 päeva) ja Tartu Ringkonnakohtus 177 haldusasja (keskmiselt menetluses 124 päeva). Ka nendes asjades moodustasid enamiku (73%) justiitshalduse asjad.

Kriminaalmenetlusasjades jäi ringkonnakohtutes lahendamata 72 asja apellatsioonimenetluses ja 51 kriminaalmenetlusasja määruskaebemenetluses. Üldmenetlusasju jäi apellatsioonimenetluses 2011. aastal lahendamata 20 (keskmiselt menetluses 48 päeva) ning Tartu Ringkonnakohtu menetlusse jäi 21 üldmenetlusasja (keskmiselt menetluses 35 päeva). Määruskaebeme-

netluses ei jäänud 2011. aasta lõpuks kriminaalkolleegiumide menetlusse ühtki kaebust üldmenetlusasjades.

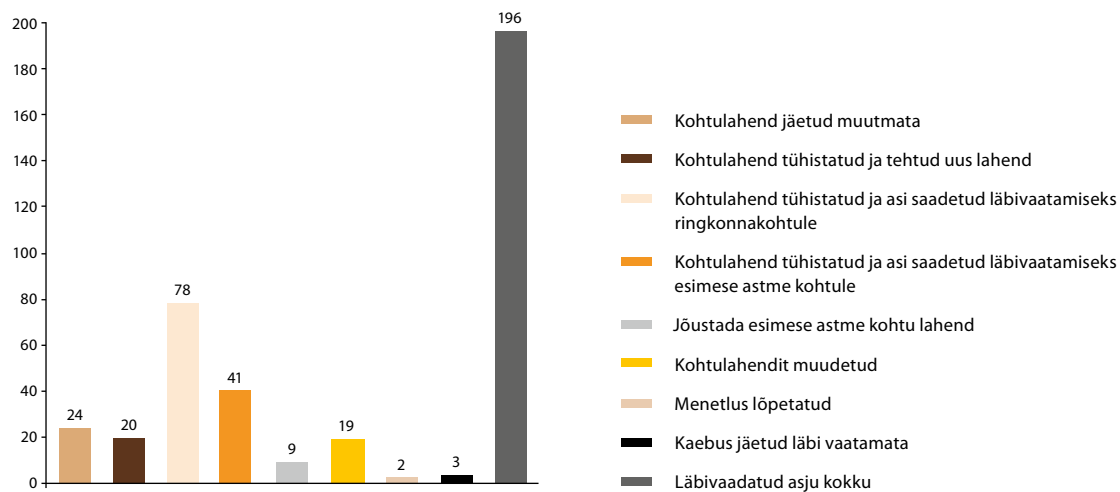
Vaadeldes ringkonnakohtute apellatsioonimenetluse keskmist menetlusaega 2011. aasta kuude lõikes, ilmneb maakohtutega analoogiline tendents, st menetlus ei kulge aasta jooksul sujuvalt. Ajavahemikul märtsist juunini ja septembrist detsembrini lahendatakse asju rohkem. Niisugust tendentsi saab täheldada ennekõike haldus- ja tsiviilkolleegiumides. Kriminaalkolleegiumides ja eriti Tallinna Ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumis on lahendite jagunemine kuude lõikes ühtlasem, mistõttu on ühtlasem ka keskmine menetlusaeg.

Kuna menetlusaeg kulges ebaühtlaselt just Tartu Ringkonnakohtu tsiviil- ja halduskolleegiumis, kus 2011. aasta ei olnud tavapärase tööaasta, siis detailsemalt saab analüüsida ringkonnakohtute jõudlust ja keskmist menetlusaega juba järgnevatel aastaraamatutes.

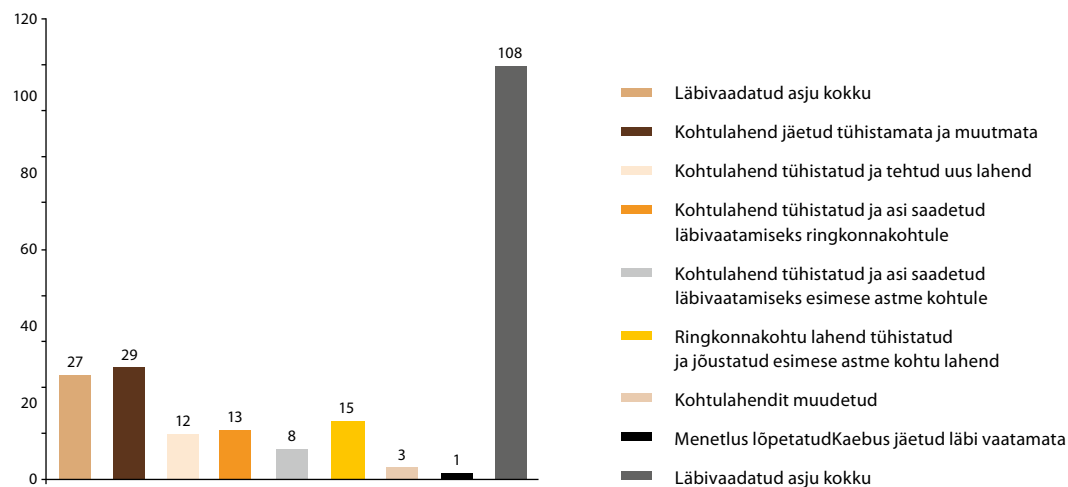
Ülevaade Riigikohtu 2011. aasta statistilistest menetlusandmetest

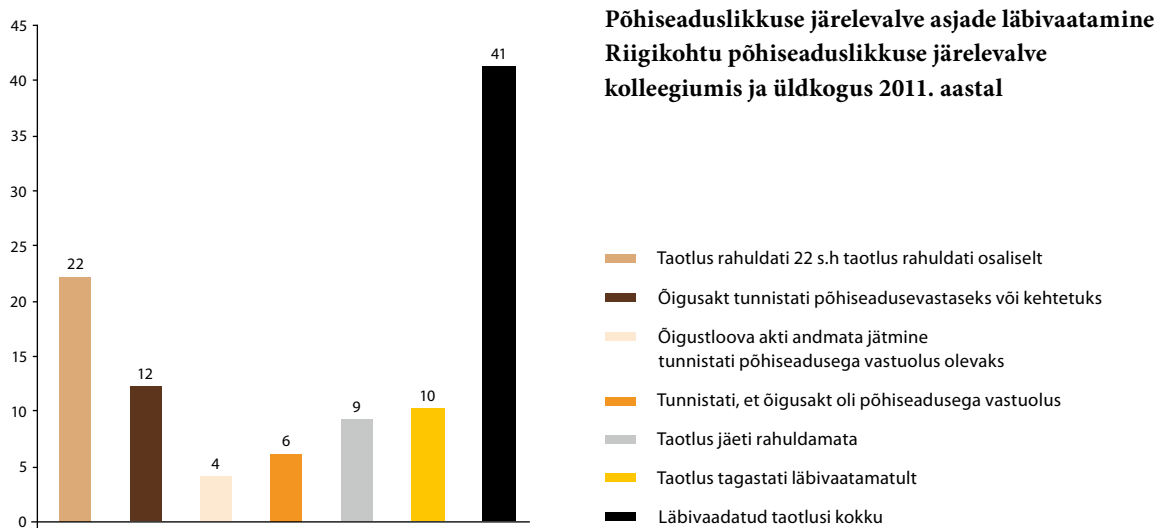
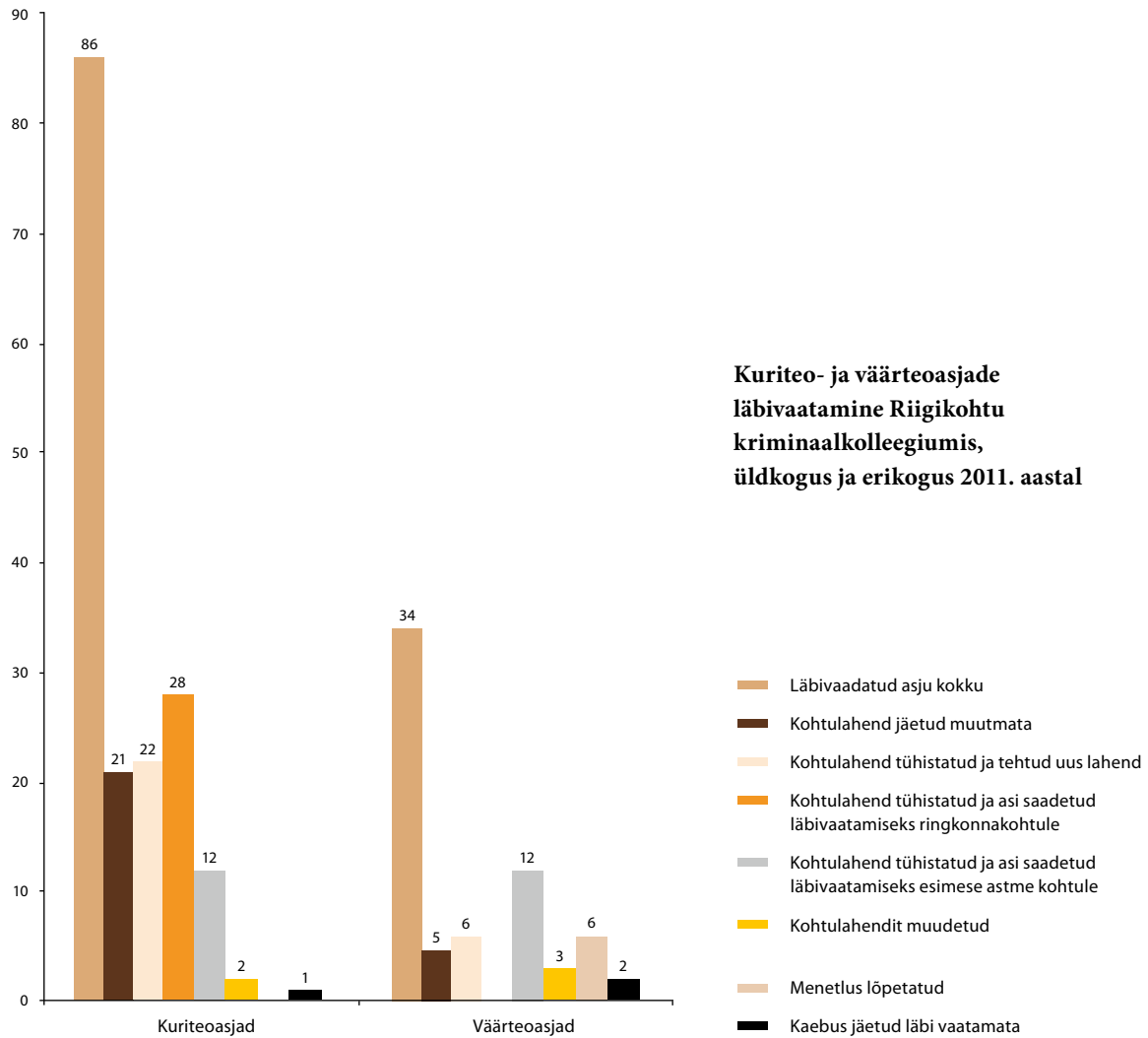
Allikas: Riigikohtu õigusteabe osakond

Tsiviilasjade läbivaatamine Riigikohtu tsiviilkolleegiumis, üldkogus ja erikogus 2011. aastal

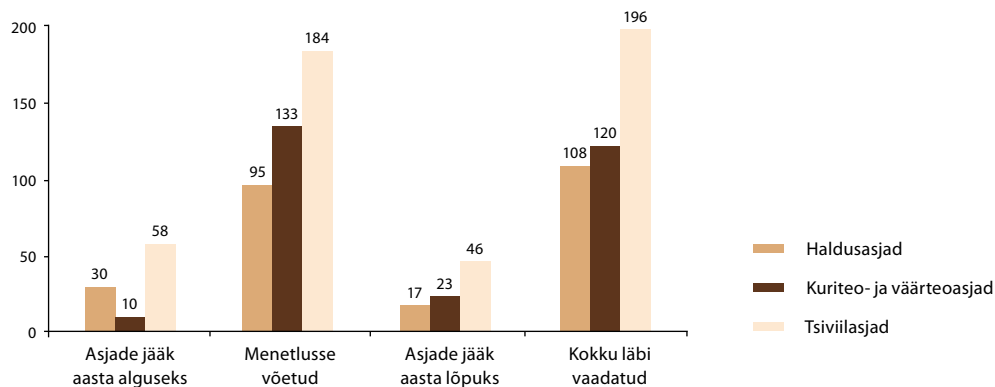
Haldusajade läbivaatamine Riigikohtu halduskolleegiumis, üldkogus ja erikogus 2011. aastal

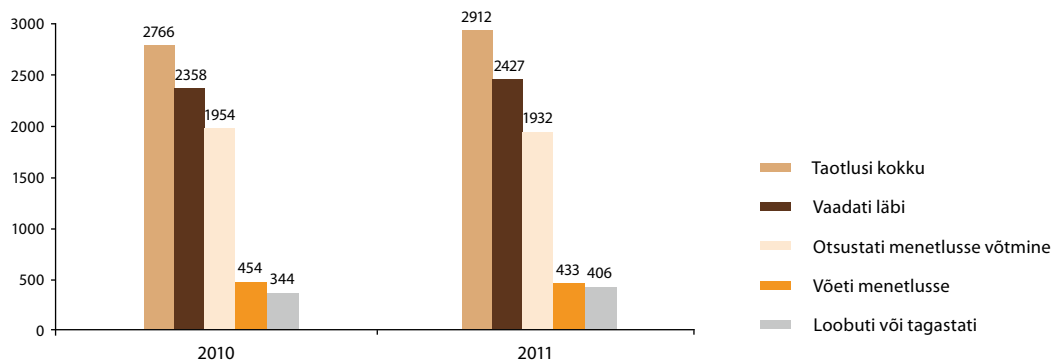

Ülevaade Riigikohtu 2011. aasta statistilistest menetlusandmetest

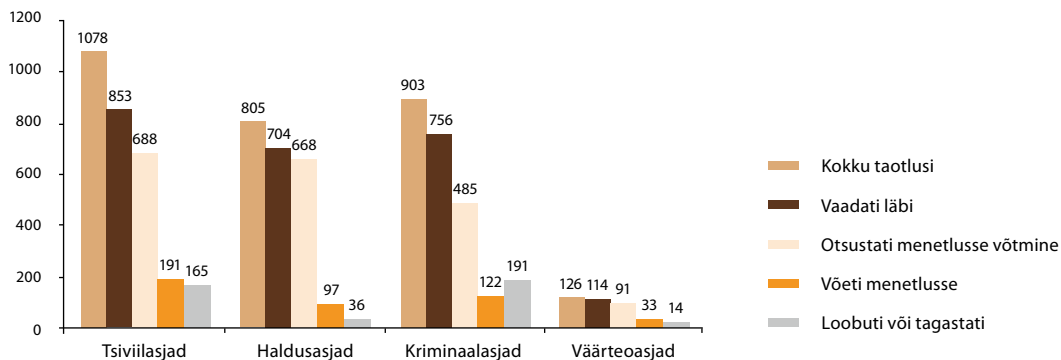
Kohtuasjade läbivaatamine Riigikohtu kolleegiumides 2011. aastal

Riigikohtus asjade menetlusse võtmine 2010. ja 2011. aastal

Riigikohtus menetlustaotluste läbivaatamine 2011. aastal

Mari-Liis Lipstok
Riigikohtu esimehe abi

Kohtute haldamise nõukoda 2011. aastal

20

Kehtivas kohtute seaduses, mis jõustus 2002. aasta suvel, vähenes justiitsministri tegutsemisruum esimese ja teise astme kohtute haldamisel – täitevvõimu tasakaalustamiseks loodi kohtute haldamise nõukoda. Nõukoda kogunes sisukatele aruteludele ka 2011. aastal, pidades kokku viis istungit. Istungite protokollidega saavad kõik huvilised, nii kohtuteenistujad kui ka kohtusse pöördujad, tutvuda kohtute portaalis kohus.ee.

Möödunud aastat alustas KHN kohtunike täiskogul valitud uue koosseisuga. Kohtunikud volitasid 2014. aastani kohtunikukonna eest kõnelema Meelis Eeriku, Tiina Pappeli, Andra Pärsimäe, Kaupo Paali ja Henn Jõksi, asendusliikmeteks valiti Piia Jaaksoo, Virgo Saarmets ja Lea Kivi, istungeid juhatas ametikohast lähtudes Riigikohtu esimees Märt Rask.¹ Kõigil nõukoja istungitel osalesid sõnaõigusega kohtute esimehed. Olulise muudatusena võib välja tuua ka selle, et 2010. a lõpus teiseks ametiajaks Viru Maakohtu esimeheks

nimetatud Pavel Gontšarov liikus Tallinna Ringkonnakohtu kohtunikuks. Justiitsminister nimetas nõukoja üksmeelsel toetusel kohtu esimeheks Jõhvi kohtumaja kohtuniku Anne Palmiste.

Kuna nõukoja istungi protokollidega on kõigil huvilistel võimalik iseseisvalt tutvuda, tuuakse siin välja vaid üksikud, huvipakkuvad ja kohtusüsteemi arengu aspektist olulise tähendusega otsustused või ka suunad, mida nõukoda on pidanud oluliseks ministeeriumile seada.

Nõukoda kui kohtusüsteemi strategiadokumentide kinnitaja

Varasematel aastatel on nõukoda heaks kiitnud kohtustatistika meetodika, Kohtu Teravaima Sule aumärgi statuudi ja palju muudki. Maikuu istungil kinnitas KHN kohtute kommunikatsioonistrateegia. Päevakorrapunkti arutelu käigus vaieldi selgeks ka see, kas KHN-il on kohute seadusest tulenev volitus selliseid süsteemiülese kehtivusega dokumente kinnitada või

¹ Kohtusüsteemivälised nõukoja liikmed on õiguskantsler Indrek Teder, peaprokurör Norman Aas, Eesti Advokatuuri juhatuse esimees Toomas Vaher, Riigikogu liikmed Marko Pomerants ja Dennis Boroditš (asendusliikmena Rait Maruste).

mitte. Nõukoja liikmed mõõnsid, et sõnaselget volitust seadusandja kojale andnud ei ole, kuid ometi ei ole põhiseaduses, seadustes või alamalseisvates aktides sätet, mis KHN-il selliste otsuste vastuvõtmist otsesõnu keelaks.

Ettepanek kohtusüsteemi siseauditi loomiseks

Märkimist väärrib veel teinegi nõukoja mai istungilt alguse saanud idee. Justiitsministeeriumile tehti ülesandeks töötada koostöös kohtunikega välja kohtusüsteemi siseauditi meetoodika, lähtudes õigusemõistmise funktsiooni eripärasest. KHN pidas oluliseks, et meetoodika sobivuse ja usaldusväärsuse kontrollimiseks tehakse esimene prooviaudit Viru Maakohtus, kusjuures auditi tulemused tuleb enne nõukoja esitamist läbi arutada kohtu üldkogus. Istungil kõlanud põhjendused võib kokku võtta asekanstler Marko Aaviku sõnadega: „Kohtusüsteem on piisavalt suur ja keeruline, mida samas erinevad pooled oma parima äranägemise järgi juhtida ja korraldada üritavad. Tegelikult puudub süsteemi juhtimisel erinevate poolte vahel ühine suund. Sellest tulenevalt soovib Justiitsministeerium saada siseauditi näol tagasisidet ning hinnata, kuidas ministeeriumi tegevus on kohtusüsteemi haldamist mõjutanud. Sama tagasisidet tahaksid saada ka kohtute haldamisega tegelev KHN ja kohtunikud ise. Süsteemi väljaarendamine on mõistlik eeskätt tagasiside andmiseks ning puudustele tähelepanu juhtimiseks.“² Artikli kirjutamise ajaks, 2012. märtsis, on esialgne töörühm, kes alustab siseauditi meetoodika väljatöötamist, moodustamisel.

Haldus- ning ringkonnakohtute probleemid

Tartu Halduskohtu töökoormus on mitmendat aastat järjest hüppeliselt kasvanud³, seda seoses kinnipeetavate kaebuste arvu olulise tõusuga. Sügisel tutvustas Justiitsministeerium nõukoja võimalust luua Tartu Halduskohtusse laiendatud pädevusega ja spetsialisee-

runud ametnikest (kohtujuristid ja sekretärid) koosnev struktuuriüksus, mis abistaks Tartu Halduskohtu kohtunikke, kelle ülesandeks oleks menetleda kõiki Eesti kinnipeetavate kaebusi (sarnaselt maksekäskeskusega Pärnu Maakohtu Haapsalu kohtumajas). KHN leidis siiski, et arvuliselt nii suurt hulka kaebusi, nagu seda on kinnipeetavate kaebused ehk justiitshaldusasjad, peaksid lahendama kõik halduskohtunikud, mitte vaid ühe piirkonna kohtunikud. Nõukoda nägi takistusena ka seda, et parlamendi menetlusest väljalangenud kohtute seaduse eelnõu järgset kohtujuristi regulatsiooni ei saa üks ühele kehtivasse seadusesse üle võtta. Laiema arutelu alla ei ole toodud küsimust, kui kaugele saab minna laiendatud pädevusega kohtuametnike kasutamisel, kas nad asendavad n-ö odavama tööjõuna kohtunikke.

Seoses uue halduskohtumenetluse seadustiku jõustumisega 2012. aasta alguses, mis kehtestas riigihangete vaidlustele väga lühikesed menetlustähtajad, seda nii halduskohtus kui ka ringkonnakohtutes, tegi Justiitsministeerium samal sügisel nõukoja istungil ettepaneku koondada kõik riigihangete vaidlused esimeses astmes Tallinna Halduskohtusse. Ka see algatus ei leidnud nõukoja toetust.

Septembris kuulas nõukoda traditsiooniliselt kohtute esimeeste aruandeid õigusemõistmise olukorrast kõigis kohtutes. Nii Tallinna kui ka Tartu ringkonnakohtu esimehe aruandest selgus, et teise astme kohtu keskmine menetlusaeg on lubamatult pikk. Nõukoda soovis teada, kas on vajadust muuta ringkonnakohtute töökorraldust, et KHN saaks selge ja ühtlustatud pildi mõlema ringkonnakohtu töökorralduse kohta alates kolleegiumide moodustamisest, vastutusest jne. Justiitsministeeriumil paluti analüüsida ringkonnakohtute töökorraldust, tulemusi on oodata 2012. aasta mais toimuvale istungile.

Lõpetuseks tänusõnad

KHN küll ei tegele kohtuhalduse igapäevase juhtimisega, kuid nõukoja otsesel või kaudsel algatusel on viimasel paaril aastal ellu kutsutud töörühmi, mis analüüsiksid ühte või teist kohtuhalduse valdkonna probleemi ja pakuksid välja lahendusi, kuidas kitsaskohti leevendada. Teisisõnu annab kohtute haldamise nõukoda Jus-

² Justiitsministeeriumi asekanstler Marko Aavik KHN-i 58. istungil Tallinnas 20. mail 2011.

³ Vt 2011. aasta menetlusandmeid käesolevas aastaraamatus lk 13.

tiitsministeeriumile sisukaid töökäske, mis on leidnud või loodetavasti leiavad koha ministeeriumi tööplaanis. Paslik on lõpetada sinne lühike ülevaade Riigikohtu esimehe sõnadega: „Tihti pörkuvad mõttekojas väljapakutud ideed ja lahendusvariandid lihtsalt sellega, et kohtute asekanstler teatab, et selle või teise otsuse ellurakendamiseks ei ole neil ministeeriumi tööplaanis ruumi või puudub lihtsalt ressurss. Tänapäev tuleb neid arvukaid kolleege ja Justiitsministeeriumi ametnikke, kes sellistel puhkudel on tööühmade liikmetena ära teinud ulatusliku analüüsitöö või välja töötanud meetodid. Seda kõike ühiskondlikus korras.“⁴

⁴ Riigikohtu esimehe Märt Raski kõne kohtunike XI korralisel täiskogul Narvas 10. veebruaril 2012.

Andra Pärsimägi
*eksamikomisjoni liige,
Tartu Ringkonnakohtu kohtunik*

Peeter Jerofejev
*eksamikomisjoni esimees,
riigikohtunik*

Kohtuniku- eksamikomisjonist

Koosseis ja istungid

Kohtunikuüksamikomisjon (edaspidi komisjon) moodustatakse kohtute seaduse (KS)¹ alusel. Komisjon moodustatakse 10-liikmelisena viieks aastaks. Sellesse kuuluvad kohtunike täiskogu valitud kaks esimese astme kohtunikku, kaks ringkonnakohtunikku ja kaks riigikohtunikku, üks Tartu Ülikooli õigusteaduskonna nõukogu määratud õigusteadlane, justiitsministri määratud Justiitsministeeriumi esindaja, advokatuuri juhatuse määratud vandeadvokaat ja riigi peaprokuröri määratud riigiprokurör.² Kohtunikuüksami korraldamiseks moodustab komisjoni esimees vähemalt viieliikmelise komisjoni koosseisu, milles on vähemalt kolm kohtunikku. Komisjoni tegevust reguleerib kohtute seadus ja töökord³. Komisjoni tehnilise teenindamise tagab Riigikohus.⁴

¹ Kohtute seadus. – RT I 2002, 64, 390; RT I, 28.12.2011, 1

² Komisjoni liikmete nimed on avaldatud Riigikohtu lehel, vt <http://www.riigikohus.ee/?id=57>

³ Vt kohtunikuüksamikomisjoni 26. veebruari 2003. a otsus nr 1 kohtunikuüksamikomisjoni töökord, mis on kinnitatud kohtute seaduse § 69 lg 4 alusel. Vt arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=241>

⁴ Artiklis kajastatud arvandmed kohtunikuüksamikomisjoni ja konkursside kohta pärinevad Riigikohtust, kes teenindab komisjoni. Eriline tänu siinkohal Riigikohtu personaliosakonna juhatajale Kristel Siimula-Saarele.

2011. aastal toimus üheksa komisjoni istungit, nendest kolm e-istungit.

Komisjoni töömahu ja istungite arvu määrab suure osas ära vabadele kohtuniku kohtadele väljakuulutatud konkursside arv.

2011 kuulutati välja 6 konkursi 23 kohale. Nurjunuks tunnistati osalejate puudumise või eksami mittesootimise tõttu üks konkurss Tartu Maakohtu kohtunike kohtadele ja kaks konkursi Viru Maakohtu kohtadele.

Ringkonnakohtusse ehk teise astmesse kuulutati välja 3 konkursi 3 kohale. Kokku osales 2011. aastal väljakuulutatud konkurssidel 44 kandideerijat, sh 15 kohtunikku, kes kandideerisid teise astme 3 vabale kohtuniku kohale.

Konkurssidel väljakuulutatud kohtade arv oli 23, kuid tegelikkuses oli kohti vähem, kuna Viru Maakohtu ja Tartu Maakohtu konkursid nurjusid ja seetõttu kuulutati ühele vabale kohale välja korduvaid konkursse.

Reaalselt oli 2011. aastal konkursside alusel võimalik kandideerida 17 vabale kohtuniku kohale. Lisaks oli 2010. aastast veel pooleli 4 konkursi Viru Maakohtu 9 kohtuniku kohale ja Harju Maakohtu kolmele kohtuniku kohale. Ühe konkursi puhul (Harju Maakohtus 3

ja Viru Maakohtus 2 kohta) olid kõik toimingud peale presidendi otsuse ja ametisse asumise tehtud 2010. Viru Maakohtu üks konkurss oli välja kuulutatud detsembris 2010, mistõttu kõik konkursist lähtuvad tegevused jäid 2011. aastasse. 2012 jätkub 3 konkurssi 12 kohale.

Alljärgnev tabel annab ülevaate 2011. aastast kuude lõikes, mitu kohtunikukohta on konkreetsetes kohtus täitmata, mitmele vabale kohale oli sel ajal konkurss pooleli ja mitu inimest konkurssidel kandideeris:⁵

Kohtu nimetus	jaan	veeb	märts	aprill	mai	juuni	juuli	sept	okt	nov	dets
Harju MK	9 ^a /3 ^b /4 ^c	6/3/0	6/3/0	5/3/8	5/3/8	5/3/7	5/3/7	5/3/7	5/4/11	5/4/11	5/4/9
Viru MK	5/9/5	4/7/5	4/7/4	5/7/3	5/9/3	3/6/2	3/4/3	3/4/3	3/5/3	3/5/3	3/4/2
Tartu MK	3/0/0	4/2/0	4/2/4	4/2/2	4/2/2	4/2/2	4/2/1	4/2/1	4/4/1	4/4/3	5/5/3
Pärnu MK	0/0/0	1/0/0	1/0/0	1/0/0	1/0/0	1/1/0	1/1/4	1/1/4	2/1/4	2/1/1	2/1/1
Tallinna RK	1/0/0	1/0/0	1/0/0	1/0/0	1/0/0	1/1/0	1/1/4	2/1/4	2/1/1	2/1/1	2/1/1
Tartu RK	0/0/0	1/1/0	2/2/6	2/2/14	2/2/14	2/2/14	3/2/14	3/2/14	2/2/14	2/2/14	2/2/2
Tartu HK	0/0/0	0/0/0	0/0/0	0/0/0	0/0/0	0/0/0	0/0/0	0/0/0	1/1/0	1/1/2	1/1/2

Komisjoni tööülesanded

Nimetus kohtunikueksamikomisjon on petlik, kuna kohtute seadusest tulenev pädevus on laiem kui eksamite korraldamine. Kõige üldisemalt on komisjoni ülesanded järgmised:

- 1) kontrollida kohtunikuks ja kohtunikukandidaadiks kandideerijate õiguslaseid teadmisi;
- 2) hinnata kohtunikuks kandideerijate isikuomadusi;
- 3) kontrollida kohtunikukandidaadiks kandideerija usaldusvärsust, sh isikuomaduste sobivust;

^a Esimene arv tabelis näitab mitu vaba kohtunikukohta konkreetsetes kohtus sel ajal on.

^b Teine arv näitab, mitmele kohale on konkurss pooleli, sh ühele kohale võib paralleelselt olla mitu konkurssi pooleli. Näiteks on kohtus 3 vaba kohta ja väljakuulutatud konkursile (1) kandideeris üks inimene, siis kuulutati kohe välja uus konkurss 2 kohale (2) ja kui sinna kandideeris üks inimene, siis kuulutati välja veel üks konkurss (3) ühele kohale.

St formaalselt saab kolmele kohale olla pooleli näit kolm konkurssi kokku 6 kohale.

^c Kolmas arv näitab, mitu kandidaati sel ajal sellesse kohtusse kohtunikukohale kandideeris.

⁵ Tabelist puudub Tallinna Halduskohus, kuna seal ei olnud 2011. aastal vabu kohtunikukohti ja kuude nimistus puudub augustikuu, kuna sel kuul mingeid muudatusi ei toimunud.

4) teha valik kohtunikukandidaadiks ja kohtunikuks kandideerijate seast ning teha ettepanek kohtuniku ametisse nimetamiseks Riigikohtu üldkogule ja kohtunikukandidaadi ametisse nimetamiseks kohtu esimehele;

4) teha ettepanekuid kohtute esimeestele kohtunikukandidaatidele juhendaja määramiseks;

5) tegeleda ettevalmistusteenistuse küsimustega, nt kinnitada kohtunikukandidaadi ettevalmistuskava

ja hinnata ettevalmistusteenistuse käiku, lahendada ettevalmistusteenistuse lühendamise ja vabastamise taotlusi;

6) tegeleda alla kolmeaastase ametistaažiga kohtunike tegevuse küsimustega: kehtestada kohtu esimehe arvamuse vorm ja koguda kohtute esimeeste arvamusi alla kolmeaastase staažiga kohtunike kohta.

Komisjoni töökorraldusest kahjuks ei sõltu olulisel määral vabade kohtunikukohtade täitmise operatiivsus. Siinkohal seab piirid kehtestatud kord, mis lubab esimese astme kohtunikuks kandideerida isikul, kes on seadusest tulenevalt kas ettevalmistusteenistusest vabastatud või eelnevalt kandideerinud kohtunikukandidaadiks, edukalt läbinud kaks aastat vältava ettevalmistusteenistuse, seejärel sooritanud kohtunikueksami ja läbinud julgeolekukontrolli.

Kahjuks ei olnud 2011. aastal n-ö reservis isikuid, kes varasematel aastatel oleksid edukalt kohtuniku ettevalmistusteenistuse läbinud ning oodanud vabanevat kohtunikukohta. Operatiivsemat vabade (vabanenud) kohtunikukohtade täitmist ei võimalda läbimõtlematu ja küllaltki korrapäratu konkursside väljakuulutamise

nii kohtuniku kui ka kohtunikukandidaadi kohale kandideerimiseks, mistõttu on keeruline planeerida komisjoni istungite ja eksamite korraldamist. Oluline ajakulu on seotud ka kandidaadi julgeolekukontrolli protseduuriga, mis kestab tavaliselt kokku neli kuud. Minimaalne aeg, mis kulub kohtunikukoha vabane misest alates kuni ametisse nimetamiseni on praegu 8-9 kuud.

Ettevalmistusteenistus

Kohtunikukandidaadi staatuse saamiseks tuleb edukalt läbida õiguslaste teadmiste kontroll, isikuomaduste vestlus ning seejärel teeb komisjon kohtu esimehele ettepaneku nimetada isik ettevalmistusteenistusse.

Kohtunikukandidaadiks kandideerija õigustadmisi kontrollitakse kohtunikueksami programmi⁶ alusel ja komisjoni töökorras⁷ sätestatud tingimustel.

Kohtunikukandidaadi õigustadmisi kontrollitakse komisjoni poolt koostatud valikvastustega testi ning kaasusülesannete lahendamise abil. Valikvastustega testi lahendamisel vastab kohtunikukandidaadiks taotleja 60 minuti jooksul komisjoni järelevalve all 20 testiküsimusele. Vastamisel võimaldab komisjon kasutada Riigikohtu andmebaasi ja Riigi Teataja elektroonilist väljaannet. Täidetud testid kontrollitakse vahetult pärast nende tegemist ja testitulemused tehakse teatavaks kohe. Testi läbinud kohtunikukandidaadiks taotlejad lahendavad esseevormis kolm kaasusülesannet. Iga kaasusülesande lahendamiseks on aega 30 minutit. Kaasuste lahendamisel abimaterjale kasutada ei lubata.

1. jaanuari 2011 seisuga oli kohtusüsteemis 9 kohtunikukandidaati, kes olid ettevalmistusteenistuses. 2011. aastal asus kohtutesse kohtuasutuse ametnikuna ettevalmistusteenistuse ajaks teenistusse 2 kohtunikukandidaati. Üks ettevalmistusteenistuses olnud kohtunikukandidaat nimetati 2011. aastal kohtunikuametisse.

31. detsembri 2011. aasta seisuga oli kohtusüsteemis 10 kohtunikukandidaati. 2011. aastal kuulutati välja kohtunikukandidaadi konkurss ühele Harju MK kohale. Konkursil osales 16 kandideerijat ühele Pärnu Maa-

kohtu ja ühele Tallinna Halduskohtu kohtunikukandidaadi kohale, mõlemal konkursil osales 10 isikut. Seega kandideeris 2011. aastal kolmele kohtunikukandidaadi kohale kokku 36 isikut

Komisjon võib kohtunikukandidaadi ettevalmistusteenistust lühendada kuni ühe aasta võrra, kui isik on vähemalt kaks aastat töötanud advokaadi või prokurörina, kohtu konsultandi, kohtunõuniku või kohtunikuna. Taotluse ettevalmistusteenistuse lühendamiseks vaatab komisjon läbi vaid juhul, kui selle on esitanud kohtunikukandidaadiks taotleja või kohtunikukandidaat.

2011. aastal kinnitas komisjon kahe kohtunikukandidaadi ettevalmistuskava ja tegi kohtu esimehele kahel korral ettepaneku määrata juhendaja. Komisjon tutvus 2011. aastal 11 korral kohtunikukandidaatide aruannete ja neid juhendavate kohtunike arvamustega juhendatava kohta. Komisjon ei lühendanud 2011. aastal ühegi kandidaadi ettevalmistusteenistust.

Ettevalmistusteenistusest on vabastatud isik, kes vahetult enne kohtunikueksami sooritamist on töötanud kaks aastat vandeadvokaadi⁸ või prokurörina,⁹ välja arvatud prokuröri abina, isik, kes on varem töötanud kohtunikuna ning kelle kohtunikuametist vabastamisest ei ole möödunud üle 10 aasta, samuti isik, kelle ettevalmistusteenistuse läbimisest on möödunud alla 10 aasta. Kohtuniku ettevalmistusteenistusest on vabastatud ka ringkonnakohtunikuks kandideeriv kohtunik.

Komisjoni pädevuses on põhistatud otsusega vabastada ettevalmistusteenistusest isik, kes on kogenud ja tunnustatud jurist ning kelle puhul komisjon kahtlusteta leiab, et varasem kogemus lubab isikul kohtunikuametisse asuda ilma ettevalmistusteenistust läbimata. Taotluse ettevalmistusteenistusest vabastamiseks vaatab komisjon läbi vaid juhul, kui selle on esitanud isik, kes kandideerib käimasoleval kohtuniku vaba ametikoha täitmiseks väljakuulutatud konkursil.

Komisjonile esitati 2011. aasta jooksul 5 avaldust ettevalmistusteenistusest vabastamiseks. Komisjon rahuldas 2 taotlust ja jättis rahuldamata 3 taotlust.

⁶ Vt arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=56>

⁷ Vt kohtunikueksamikomisjoni töökord p-d 17-23. Vt arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=241>

⁸ 2011. aastal kandideeris kohtunikuks 10 vandeadvokaati.

⁹ 2011. aastal kandideeris kohtunikuks 6 prokuröri.

Kohtunikueksam

Komisjon korraldab kohtunikueksami maa- või halduskohtunikuks kandideerijale, kes on läbinud ettevalmistusteenistuse või on sellest vabastatud, samuti nendele ringkonnakohtunikuks kandideerijatele, kes ei ole ametis I astme kohtunikuna.

Eksamile ei lubata kohtunikukandidaati, kellel on kõrvaldamata puudusi ettevalmistusteenistuskava täitmisel, samuti isikut, kes on süüdi mõistetud kuriteo toimepanemise eest või kohtuniku, notari või kohtutäituri ametist tagandatud või advokatuurist välja heidetud või avalikust teenistusest vabastatud distsiplinaarsüüteo eest või kes on pankrotivõlgnik, ning isikut, kelle suhtes on ilmnenu muu asjaolu, mis seaduse kohaselt välistab tema kohtunikuks nimetamise.

Kohtunikueksam koosneb kohtunikueksami programmi kohaselt kirjalikust ja suulisest osast. Kohtunikueksami kirjaliku osa kaasusülesanded ja suulise osa küsimused koostavad komisjoni liikmed kohtunikueksami programmi alusel.

Eksami kirjalik osa seisneb kohtulahendi koostamises ja toimub kahel päeval. Selle osa tegemiseks valib kandideerija kolme erineva õigusharu kaasusülesandest kaks. Kummalgi päeval koostab eksamineeritav viie tunni jooksul komisjoni järelevalve all ühe kohtulahendi. Kohtulahendi koostamisel võib eksamineeritav kasutada kõiki õigusakte, Riigi Teataja elektroonilist väljaannet ja kohtulahendite avalikuks kasutamiseks mõeldud andmebaase. Muid abimaterjale kaasusülesannete lahendamisel kasutada ei lubata.

Kirjaliku osa sooritanud kandidaadid teevad eksami suulise osa. Suulises osas vastab eksamineeritav viiele küsimusele. Vastuste ettevalmistamiseks antakse talle aega vähemalt üks tund. Abimaterjale küsimustele vastamisel kasutada ei lubata.

Kohtunikueksami sooritamise järel edastab komisjon Kaitsepolitsei ametile eksami sooritanu poolt komisjonile esitatud täiesti salajase tasemega riigisaladusele juurdepääsuloa taotleja ankeedi ning nõusoleku tema kohta teabe kogumiseks.

Kohtunikueksamil saadud punktid võimaldavad kohtunikuks kandideerijal osaleda viie aasta jooksul koh-

tuniku vaba ametikoha täitmiseks väljakuulutatavatel konkurssidel.

2011. aastal korraldas komisjon kohtunikuks kandideerijatele eksami viiel korral, eksamit tegi 18 isikut, üks kandideerija tegi eksamit neljal ja üks kahel korral. Eksami kirjalikku osa ei sooritanud positiivsele tulemusele üks kandideerija, suulises osas oli mittesooritanud kolm, sh üks ei sooritanud eksamit neljal korral.

Isikuomaduste sobivuse hindamine

Isikuomaduste sobivuse hindamise vestluse korraldab komisjon üksnes nende kohtunikuks kandideerijatega, kes on sooritanud kohtunikueksami ja kelle suhtes on teostatud julgeolekukontroll. Ametisolevate kohtunike isikuomaduste sobivust komisjon kõrgema astme kohtuniku ametikoha täitmiseks väljakuulutatud konkursi käigus ei hinda.

Vestluse tulemusel teeb komisjon otsustuse selle kohta, kas kohtuniku ametikohale kandideerija sobib isikuomadustelt kohtunikuks või ei sobi. Seejuures võib komisjon arvestada ka väljaspool vestlust saadud andmeid, millel võib olla tähtsust kohtuniku ülesannete täitmisel.

Vestluse järel esitab komisjon andmed ja materjalid kohtuniku vabale ametikohale kandideerijate kohta Riigikohtu üldkogule. Mittekohunikest kandideerijate osas esitab komisjon Riigikohtu üldkogule ka eksamitulemused ja komisjoni eelistuse. Eelistuse kujundamisel arvestab komisjon kohtunikueksami, julgeolekukontrolli ja isikuomaduste sobivuse vestluse tulemusi, samuti muid olulisi andmeid.

Komisjon korraldas 2011. aastal isikuomaduste väljaselgitamiseks vestluse 13 kandideerijaga, kolme kandideerija osas leidis komisjon, et isik ei sobi kohtunikuametisse.

Kohtunikuametisse sobivuse hindamine

Komisjon kehtestab kohtu esimeestele vormi kord aastas alla kolmeaastase ametistaažiga kohtuniku kohta arvamuse esitamiseks.

2011. aastal kehtinud vormi kohaselt tuli esitada andmed isikuomaduste ja kohtunikutöö kohta, sh lahendatud tsiviil- ja/või kriminaal- või haldusajade arv võrrelduna selle kohtu ja riigi keskmise vastava arvuga; lahendite tühistamiste ja muutmiste arv; menetlustäht-aegadest kinnipidamine; töökorraldus ja asjaajamine; osalemine koolitusel; muud kohtuniku tööd iseloomustavad olulised andmed (sh järelevalve korras kogutud teave).

Alla kolmeaastase ametistaažiga kohtuniku kohta peaksid kõik kolleegid – nii kohtunikud, advokaadid kui ka prokurörid – julgesti kohtu esimehele teatama, kui kohtuniku töös midagi märkimisväärselt head või ka halba silma jääb.

Andmete saamisel alla kolmeaastase ametistaažiga kohtuniku kohta, hindab komisjon selle kohtuniku sobivust kohtunikuametisse. Komisjon teeb otsustuse selle kohta, kas kohtunik on komisjoni hinnangul ametisse sobiv või mitte, ja esitab selle arvamuse Riigikohtu üldkogule.

Tulevikule mõeldes

Komisjoni 2011. aasta töö statistikas peegelduvad mitmed probleemid, millest kolm päevakajalisemat on:

- 1) kohtuniku ametikoha vabanemise ja selle reaalse täitmise vahele jääv pikk aeg;
- 2) Tartu Maakohtu ja Viru Maakohtu vabadele kohtadele puudub konkurss;
- 3) julgeolekukontrolli läbimise ja kehtivuse aeg.

2011. aastal kuulutati välja kaks konkurssi kolmele kohtunikukandidaadi kohale. Konkursid olid populaarsed. Kolmele kohale soovis kandideerida 36 isikut, nendest jõudis vestluseni, mille tulemusel eelistused kujundati, 21 isikut.

Kohtunikukandidaatide ja kohtunike konkursid kuulutab välja Justiitsministeerium. Kohtunikel on õigus kaasa rääkida teemal, kas kehtiv kohtunikuks saamise korraldus ja kord on optimaalsed, kas need tagavad kohtunike kohtade õigeaegse täitmise sobivate inimestega.

Komisjoni liikmetena arvame, et kohtunikukandidaadi kohtadele konkursside kuulutamine peaks kohtute haldamise nõukojas olema arutlusel kord aastas. Konkursside ja kohtade arv peaks olema kindlaksmääratud 3–5-aastase perspektiiviga, arvestades mh nii konkreetse kohtumaja probleemide kui ka sel ajavahemikul pensioneeruvate kohtunikega.

Teadaolevalt on kahel korral plaanitud kohtunikuks saamise korda muuta.

Esimesel korral sooviti 2008. aasta kohtute seaduse uue, kuid realiseerimata jäänud versiooni kohaselt kohtunikuks saamise regulatsiooni oluliselt paindlikumaks muuta. Senine kaheaastane ettevalmistusteenistuse aeg oli kavas asendada konkreetse kandideerija isikut ja kogemusi arvestava õppekava läbimisega. Õppekava koostaks komisjon kandideerijale personaalselt, arvestades konkreetse kandideerija isikut ja kogemusi. Õppe- ehk ettevalmistuskava võis seisneda muu hulgas eksamitöö tegemises, praktika läbimises, suulises teadmiste kontrollis, vestluses isikuomaduste sobivuse selgitamiseks vms. Rõhutati, et ettevalmistuskava sisu peab olema selline, mis tagab kohtuniku kõigi kutseoskuste omandamise ning võimaldab stažeerimist erinevates kohtuastmetes ja -valdkondades.

Justiitsministeeriumil on praegusel ajal kavas muuta kohtunikuks saamise korda kehtivas kohtute seaduses. Selle kava järgi lisanduks praeguse kohtunikukandidaadi ettevalmistusteenistusele teise variandina ettevalmistuskava täitmine, mida täidetakse põhitöö kõrvalt.

Ettevalmistuskava täitja ei peaks oma senist teenistust lepingut lõpetama, ja juhul, kui eksami sooritamine ei peaks õnnestuma või vabu kohtuniku kohta parajasti ei ole, jätkaks kandideerija oma senist põhitööd. See peaks rohkem motiveerima kohtunikuametisse kandideerimist.

Julgeolekukontroll tuleb täna ja kindlasti ka tulevikus kandideerijal läbida, kui isikul ei ole kehtivat juurdepääsuõigust täiesti salajase tasemega riigisaladusele. Nii näiteks tuleb see läbida enamikul prokuröridest ja kõikidel advokaatidel.

2008. kohtute seaduse eelnõu kohaselt tuleks julgeolekukontroll läbida juba ettevalmistuskava täitmisel

käigus, mitte vahetult koos kohtunikuks kandideerimisega. Idee autorite arvates võimaldab ettevalmistuskava täitjate varasem kontrollimine kohtunikukohale konkursi väljakuulutamisel sobivaima kandidaadi kohtunikuametisse nimetada viivitamata.

Julgeolekukontrolli tõstmine ajaliselt ettepoole on kaalumist vääriv, kuid sealjuures tuleb leida lahendus küsimusele, kuidas ületada paljude ametipidajate, sh advokaatide, soovimatus läbida advokaadina tegutsemise ajal julgeolekukontroll. Soovimatus läbida julgeolekukontrolli n-ö ette võib olla tingitud ka asjaolust, et eksamitulemust veel ei ole. Pealegi, kui eksami sooritamine ebaõnnestub, siis osutub julgeolekukontrolli läbimine asjatuks.

Kehtiva kohtute seaduse kohaselt on julgeolekukontrolli tulemuste kehtivusaeg üheksa kuud. 2008. aasta kohtute seaduse seletuskirja kohaselt on üheksa kuud ebamõistlikult lühike aeg ning pole põhjust arvata, et üheksa kuu jooksul isiku usaldusväärsus oluliselt muutub, mistõttu peeti tookord vajalikuks julgeolekukontrolli tulemuste kehtivust märkimisväärselt pikendada, s.o kuni 10 aastani, kuid sätestati võimalus, et vajaduse korral tehakse julgeolekukontroll ka enne kümne aasta möödumist.

28

♦♦♦♦♦

Julgeolekukontrolli tulemuste kehtivusaeg võib ka lühem olla, näiteks viis, kolm või kaks aastat, kuid igal juhul on praegu kehtiv üheksakuuline kehtivusaeg ebamõistlikult lühike.

Kohtuniku ettevalmistuskava läbimine oleks nii 2008. aasta eelnõu kui ka praegusel ajal kavandatava muudatuse kohaselt võimalik ka põhitöö kõrvalt. Samas oli 2008. aasta eelnõu kohaselt plaan karmistada nõudeid. Kohtuniku ettevalmistuskava peaksid täitma sh ka need isikud, kes kehtiva KS § 50 lõike 2 alusel oleksid ettevalmistusteenistusest vabastatud.

Arvestades kohtuniku kandidaadi kohtadele toimunud konkursside edukust 2011. aastal, on mõneti küsitav, kas ainuüksi ettevalmistuskava läbimise võimaldamine põhitöö kõrvalt loob võrreldes kehtiva regulatsiooniga paremad eeldused kogenenumate ja kvalifitseeritumate juristide kandideerimiseks.

Teisalt tuleb kaaluda kõiki võimalusi, mis aitavad kaasa sellele, et vabad kohtuniku kohad saaksid täidetud ametisse väga hästi sobivate inimestega mõistliku aja jooksul.

Täna on kohtuniku ettevalmistuse eesmärk – ja peab olema kindlasti ka tulevikus – anda kohtunikuametisse kandideerijale kohtunikuametiks vajalikud teadmised ja vilumus, kontrollida nende saavutamise ulatust ning selgitada kandideerija isikuomaduste sobivust kohtunikutööks.

Lõpetuseks

Suure osa komisjoni tööst hõlmab kandidaatide õigus-teadmiste kontrollimine.

Kohtunikuksamiks valmistujal on suurepärase võimalus hinnata ja täiendada oma õigusteadmisi kohtunikuksamiprogrammi järgi.

Kohtunikuksamiprogramm¹⁰ on sisukas ja mahukas dokument, mida kohtunike koolitusosakond koostöös eksamikomisjoniga regulaarselt uuendab, arvestades muutuvat õiguskirjandust ja kohtupraktikat.

Kohtuniku ettevalmistusteenistuse sisukuse tagamisel on roll nii komisjonil, kohtute esimeestel kui ka juhendaval kohtunikul. Komisjon loodab selles osas kolleegide koostöövalmidusele ning annab võimaluse ettevalmistusteenistuses oleva kohtuniku juhendajale olla komisjonis suuliselt ära kuulatud.

Väga oluline on kohtuniku ametisse sobivuse hindamine kohtuniku esimese kolme tööaasta kestel. Komisjon ja kohtuesimehed peavad hoolt kandma, et kohtuniku kohta esitatud arvamused oleksid sisulised ja analüüsivad ning välistaksid kohtunikuameti pidajate hulgast need, kes sellega hakkama ei saa või muudel põhjustel ei sobi.

Kohtunikena peame hea seisma, et kohtunikuks saamise korra lihtsustamise ja vabade kohtade täitmise kiiruse huvides ei satuks ohtu kohtunikuameti kaalukus ja maine.

¹⁰ Vt arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=56>

Komisjoni liikmetena on heameel tõdeda, et 2011. aastal kandideerisid ja astusid kohtuniku ametisse kolleegid, kellel on loomulik mõtlemisvõime ja head õigusteadmised ning isikuomadused, mis loovad eeldused, et kohtunikuametit väärilt kanda.

Harri Salmann

*kohtunike distsiplinaarkolleegiumi esimees,
riigikohtunik*

Distsiplinaarkolleegiumis 2011. aastal läbivaadatud distsiplinaarasjad

30

2011. aastal esitati kohtunike vastu distsiplinaarsüüdistusi kahel korral. Esimeses asjas algatas distsiplinaar-menetluse õiguskantsler Harju Maakohtu kohtuniku suhtes kohtute seaduse § 87 lg 2 alusel seoses ametikohustuste mittekohase täitmisega. Teises asjas algatas distsiplinaar-menetluse Tallinna Halduskohtu esimees sama kohtu kohtuniku suhtes kohtute seaduse § 87 lg 2 alusel seoses ametikohustuste täitmata jätmisega. Mõlemas esitatud süüdistuses heideti kohtunikele ette „mõistliku aja“ põhimõtte rikkumist menetlustoimingu- te ja kohtuotsuse tegemisel.

Esimeses asjas esitatud distsiplinaarsüüdistuses leidis õiguskantsler, et kohtunik on täitnud kohtuniku teenistuskohustusi mittekohaselt, jättes konkreetses kriminaalasjas kohtuotsuse tervikuna kuulutamata seaduses sätestatud tähtajal. Selline viivitus tõi omakorda kaasa kinnipeetava isiku põhiõiguste rikkumise.

Distsiplinaarsüüdistuse kohaselt oli kohtuniku üldmenetluses kriminaalasi isiku (viibis vahi all) süüdistuses KarS § 141 lg 2 p-de 1 ja 6 järgi. Asja arutati kohtuistungitel 6.–8. oktoobrini 2010. Kohtuistungil

protokollil kohaselt kuulutas kohtunik asjas kohtuotsuse resolutiivosa 15. oktoobril 2010. Kaitsja esitas apellatsiooniteate 22. oktoobril 2010. Lähtuvalt KrMS § 315 lg-st 8 tuli kohtuotsus tervikuna kuulutada hiljemalt 8. novembril 2010, kuid otsus tehti tervikuna teatavaks alles 3. veebruaril 2011 – seega peaaegu kolm kuud hiljem. Süüdistuses leiti, et sellega rikkus kohtunik ilmselgelt seadust ja täitis oma ametikohustusi mittekohaselt. Õiguskantsler rõhutas, et arvestades asja-olu, et kohtuotsuse tervikuna kuulutamise viivitamise tagajärjel ei saanud isik kasutada oma põhiseaduslikku õigust esitada apellatsiooni, pikendades seeläbi ühtlasi ka kohtuasjas lõpliku otsuse jõudmiseks kuluvat aega, ning et isik viibis samal ajal vahi all, mis on väga intensiivne tema põhiõiguste (põhiseaduse § 20 isikuvabaduse) riive, on selge, et KrMS § 315 lg-s 8 sätestatud tähtaja mittejärgimine tõi kaasa isiku põhiõiguste rikkumise. Süüdistuses märgiti, et KrMS § 315 lg 5 p 1 kohaselt teatab kohtunik kohtuotsuse resolutiivosa kuulutades päeva, millal kohtuotsus on kohtumenetluse pooltele kohtus tutvumiseks kättesaadav, tehes sellekohase märke kohtuistungil protokollil. Antud asjas ei

nähtu kohtuistungil protokollist, et selline märge oleks protokollis kantud.

Distsiplinaarkolleegiumi istungil võttis kohtunik temale esitatud süüdistuse õigeks ega väielnud vastu faktilistele asjaoludele. Kolleegium uuris esitatud tõendeid ja leidis, et distsiplinaarsüütegu on leidnud tõendamist. Kolleegium märkis, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklist 13 tuleneb isiku õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks, mis on oluline isiku põhiõigus. Õigus tõhusale kaitsele enda kaitseks hõlmab muu hulgas ka õigust asja arutamisele seaduses sätestatud tähtaja jooksul või tähtaja puudumisel asja arutamisele mõistliku aja jooksul. Lähtudes asjaolust, et kaitsja apellatsiooniteade registreeriti maa-kohtu kantseleis 22. oktoobril 2010, siis oleks tulnud juhendada KrMS § 315 lg-st 8 ja kuulutada kohtuotsus tervikuna hiljemalt 8. novembril 2010. Kuulutades kohtuotsuse tervikuna alles 3. veebruaril 2011 – seega peaaegu kolm kuud hiljem – ja jättes järgimata KrMS § 315 lg 5 p 1 nõuded kohtuistungil protokollis vormistamisel, rikkus kohtunik ilmselgelt seadust ja jättis oma ametikohustused nõuetekohaselt täitmata.

Distsiplinaarkaristuse määramisel võttis kolleegium arvesse süüteo raskust ja iseloomu, samuti seda, et antud distsiplinaarsüütegu oli kohtunikul esmakordne. Arvesse võeti ka asjaolu, et selles kriminaalasjas viibis süüdistatav isik vahi all ja viivitus tõi kaasa tema põhiõiguste rikkumise. Kolleegium karistas kohtunikku ametikohustuste mittekohase täitmise eest noomitusega.

Kohtunik ei esitanud selle süüdimõistva otsuse peale kaebust Riigikohtu üldkogule.

Teises asjas esitatud distsiplinaarsüüdistuses leidis Tallinna Halduskohtu esimees, et kohtunik on jätnud nõuetekohaselt täitmata kohtuniku teenistuskohustused neljateistkümne kohtuasja menetlemisel. Märgitakse, et kohtunik ei ole nendes kohtuasjades sooritanud nõutavaid menetlustoiminguid mõistliku aja jooksul ja on jätnud esitatud kaebused lahendamata mõistliku aja jooksul. Täielikult on jäetud menetlemata neli määruskaebust. Distsiplinaarsüüdistuses leiti, et kohtunik on nende kohtuasjade menetlemisel rikkunud nõuet asi mõistliku aja jooksul läbi vaadata ja lahendada.

Pikaajalised viivitused kaebuste menetlusse võtmise, kohtuistungile määramise või kirjaliku menetluse korraldamise toimingute sooritamisel ei ole põhjendatavad asja olemuse, st menetlustoimingute mahukuse või keerukusega, samuti menetlusosaliste käitumisega. Süüdistuses viidati ka 2009. a distsiplinaarasjale, millega sama kohtunikku karistati analoogse teo eest noomitusega. Juhiti tähelepanu ka asjaolule, et distsiplinaarkolleegium karistas kohtunikku 2009. a ühes konkreetses kohtuasjas menetlustoimingutega viivitamise eest, kuid kohtunik on jätnud ikkagi nn vanad kohtuasjad mõistliku aja jooksul menetlemata, seejuures jätkuvalt ka selles konkreetses kohtuasjas. Distsiplinaarsüüdistuses asuti seisukohale, et kohtunik ei ole oma võimetelt ja isikuomadustelt sobiv kohtunikuna töötama ning ta tuleks kohtunikuametist tagandada. Kohtunik on aastaid süstemaatiliselt rikkunud oma teenistuskohustusi ja keeldub viimast oma tegevust kehtiva õigusega kooskõlla ka pärast samalaadse tegevuse eest karistamist. Süüdistuses märgitakse, et Tallinna Halduskohtu üldkogu vähendas viimastel aastatel kahel korral kohtuniku töökoormust selliselt, et tema menetluses olevad nn vanad kohtuasjad jagati ümber teistele kohtunikele ja lõpetati ka uute asjade jagamine kuueks kuuks tingimusel, et kohtunik menetleb nn vanad asjad talle antud tähtajaks ära. Vaatamata sellisele vastutulelikkusele ei ole kohtunik oma tööstiili muutnud. Samal ajal lahendab ta ka vähem kohtuasju kui teised kohtunikud. Kohtu esimehe korraline ja erakorraline järelevalve, kohtunikuga peetud korduvad vestlused ja soovitusel ei ole andnud loodetud tulemusi. Tal on kõige suurem nn vanade asjade jääk ja aja jooksul see suureneb. Ka käesolevas süüdistuses märgitud nn vanad asjad jagati ümber teistele kohtunikele, et tagada õigusemõistmise korrakohane toimimine ja kohtu autoriteet. Kohtu esimehe poolt antud iseloomustuse kohaselt iseloomustavad tema kohtuasjade menetlemist pikad viivitused menetlustoimingute tegemisel. Mõned kohtuasjad lahendatakse tunduvalt kiiremini, kuid asjadel vahe-tegemise põhjused ei ole arusaadavad. Tema tegevus on olnud pigem suunatud oma aastatepikkuse väiksema töökoormuse õigustamisele, mitte aga probleemide lahendamise otsimisele. Seejuures ta ei leia oma tööstiilis puudusi. Ta peab kohtuasjade aeglase lahendamise süüdlaseks Justiitsministeeriumi, kohtu juhtkonda ja

oma konsultanti. Samas leiab ta, et teised kohtunikud teevad tööd liiga palju. Kohtunike koolitusel osaleb väga harva, ei osale ka kohtunike täiskogudel.

Distsiplinaarkolleegiumi istungil ei nõustunud kohtunik temale esitatud distsiplinaarsüüdistusega ja leidis, et ta ei ole nimetatud tegude toimepanemises süüdi. Kohtunik tunnistas ennast süüdi vaid nelja määruskaebuse menetlemata jätmises. Ta asus seisukohale, et kui kohtuniku käes on korraga sada kohtuasja, siis ta paratamatult ei jõua neid asju ettenähtud tähtaja jooksul menetleda. Kohtunikule kehtivad samuti töö- ja puhkeaja normid ning kohtuniku tööaeg ei saa olla piiramatu. Ta märkis, et ta ei ole vastu ületunnitöö tegemisele, kuid sellel on piirid. Ta leidis, et probleem seisneb ka kohtuniku abiliste (sekretär, konsultant) kvalifikatsioonis, sest olemasolev palgasüsteem ei võimalda saada kvalifitseeritud abitööjõudu. Selles on aga süüdi kohtu juhtkond ja Justiitsministeerium.

Distsiplinaarkolleegium uuris esitatud tõendeid ja leidis, et kohtunik on distsiplinaarsüüteo toimepanemises süüdi ning teda tuleb karistada. Seoses formuleeringuga „mõistlik aeg“ viitas kolleegium Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklile 13, millest tuleneb isiku õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks, mis on isiku põhiõigus. Kohtusse pöördumise õigus peab tagama isiku õiguste võimalikult tõhusa ja lünkadeta kaitse. Õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks hõlmab muu hulgas ka õigust asja arutamisele mõistliku aja jooksul. Artikli 6 esimeses lauses sätestatakse inimõigusena õigus asja õiglasele ja avalikule arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitusega institutsioonis.

Kolleegium leidis, et kohtunik on ilmselgelt rikkunud nõuet asi mõistliku aja jooksul ette valmistada ja lahendada. Pikaajalised viivitused ei ole põhjendatavad konkreetse asja olemuse (menetlustoimingute mahukuse või keerukuse) või menetlusosaliste käitumisega, samuti ka mitte kohtuniku suure töökoormusega või abitöötajate puudumisega. Need kohtuasjad on kohtunikul lihtsalt seisnud ja kohtunik ei ole nendes asjades pikema aja jooksul menetlustoiminguid teinud. Samal ajal on kohtuniku töökoormus viimastel aastatel väik-

sem kui teistel kohtunikel. Teised kohtunikud on püüdnud teda kahel korral nn vanade asjade lahendamisel järele aidata, kuid abi ei ole andnud loodetud tulemusi, vastupidi, vanade asjade jääki ei ole kohtunik suutnud likvideerida. Kolleegium leidis, et kohtuniku põhjendused menetlustoimingutega viivitamisest ei ole tegelikud, vaid otsitud. Kõik kohtunikud töötavad ühesugustes võrreldavates tingimustes. Kellele jagatakse asju juhuslikkuse põhimõttel, neil on kasutada ühepalju abitööjõudu, kelle palk on samas suurusjärgus ning tööaeg on sama. Kolleegium pidas õigusvastaseks olukorda, kus kohtunik valib enda kehtestatud kriteeriumide alusel, milliseid asju ta menetleb ja millised asjad jätab mõistliku aja jooksul menetlemata ehk jätab seisma. Kolleegium pidas kohtuniku käitumist ka üleolevaks, sest teda karistati juba 2009. aastal menetlustoimingutega viivitamise eest ja sh ka ühes konkreetses kohtuasjas, mis kordub käesolevas asjas. Kolleegium pidas eriti raskes rikkumises seda, et kohtunik jättis menetlemata neli määruskaebust, mida tuli menetleda viivitamata, kuid mille menetlemine on veninud poolteist aastat.

Distsiplinaarkaristuse määramisel arvestas kolleegium toimepandud teo raskust ja iseloomu, samuti seda, et kohtunikku karistati analoogsete rikkumiste eest ka 2009. a, kuid ta ei teinud jätkuvalt antud kohtuasjas menetlustoiminguid. Kolleegium leidis, et tegemist on oluliste viivitustega kohtuasjade lahendamisel. Samuti nähtus istungil kohtuniku antud seletustest, et kohtunik ei kavatse oma tööstiili ka edaspidi muuta. Seetõttu on reaalne oht, et kohtuniku menetluses olevad kohtuasjad ei saa lahendatud mõistliku aja jooksul. See kahjustab kohtuvõimu mainet ja võib kaasa tuua kahjunõuded riigi vastu. Kolleegium karistas kohtunikku rangeima karistusega – ametist tagandamisega.

Kohtunik esitas tema tagandamisotsuse peale kaebuse Riigikohtu üldkogule. Riigikohtu üldkogu 7. detsembri 2011. a otsusega jäeti kohtuniku kaebus rahuldamata ja distsiplinaarkolleegiumi otsus muutmata. Üldkogu nõustus distsiplinaarkolleegiumi otsuse põhjustega ega pidanud vajalikuks neid korrata. Üldkogu rõhutas, et kohtuniku soovimatus kõrvaldada puudused oma töökorralduses kahjustab ebamõistlikult pika kohtumenetluse puhul menetlusosaliste põhiõigusi ja õigusemõistmise usaldusvärsust.

Distsiplinaarkolleegium juhib tähelepanu sellele, et kolleegiumi jõustunud lahendid ja Riigikohtu üldkogu lahendid distsiplinaarasjades avaldatakse Riigikohtu kodulehel, kus on võimalik nendega lähemalt tutvuda. Lahendite avaldamisel lähtutakse avaliku teabe seaduses sätestatud piirangutest. Kohtute seaduse § 88 lg 6 kohaselt kustub distsiplinaarkaristus, kui kohtunik ei ole aasta jooksul pärast distsiplinaarkolleegiumi otsuse jõustumist toime pannud uut süütegu. Pärast karistuse kustumist võetakse lahend Riigikohtu kodulehelt maha.

Meelis Eerik

*Eesti Kohtunike Ühingu esimees
Harju Maakohtu kohtunik*

Kohtunike Ühingu tegevusest 2011. aastal

34

Kohtunike Ühing arendas oma tegevust ka 2011. aastal kolmes peamises valdkonnas: seadusandluse analüüs, välissuhtlus ja riigisisene suhtlus. Kõigis neis kolmes tegevusliinis võib lisaks ülevaatele välja tuua järgmisi arenguid.

Seadusandluse analüüs

Olulisema muudatusena seadusloomes võiks välja tuua uue justiitsministri Kristen Michali algatust **hea õigusloome põhimõtete** rakendamisel, mis muudab eelnõude koostamise avatumaks ja suurendab kaasamise rolli juba eelnõu kavandades. See on puudutanud ka Kohtunike Ühingu. Näiteks moodustas justiitsminister tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmise ideede arutamiseks töögrupi, kuhu kuulusid ühingu liikmed Lea Laarmaa, Donald Kiidjärv, Olev Mihkelson, Toomas Talviste, Mare Merimaa ja Meelis Eerik. Tsiviilkohtumenetlust puudutav eelnõu kavand saadeti ühingule enne kooskõlastusringi ka arvamuse avaldamiseks. Sõltumata erinevatest sisulistest seisukohtadest, tuleb sellist laiemat kaasamist igati tervitada.

Loodetavasti suurendab see tulevikus koostöövaimu ja parandab eelnõude kvaliteeti, sest kohtunikonnal kui oma ala spetsialistidel on kahtlemata selle koha pealt sõna sekka öelda. Muidugi oleks naiivne loota, et hea õigusloome põhimõtete rakendamine toob kaasa ka kõigi kohtunike seisukohtade arvestamise¹, kuid kahtlemata annab see panuse vastatikkust austavasse debatti. Ka seda justiitsministri püüdlust tuleb tunnustada. Vastuseks justiitsministri 2012. aasta täiskogul avaldatud lootusele märkin, et Kohtunike Ühing soovib ka tulevikus jätkuvalt seadusloome arengusse panustada.

2011. aasta on puudutanud pea kõiki kohtunikonnale olulisi küsimusi, tõsi küll kaudselt. Lisaks kohtunike puhkuste küsimusele on vastused eelnõudele puudutanud ka palkade ja pensionide küsimusi. Lisaks on ühing arutanud kohtute seaduse eelnõu.

¹ Vastav näide on tuua avaliku teenistuse seaduse eelnõu menetlusest, kus justiitsministril ja Kohtunike Ühingul on selgelt erinevad seisukohad kohtunike puhkusi puudutavas osas.

Elmine justiitsminister Rein Lang pärandas nimelt küsimuse kohtunike **ametipalkade** proportsionaalsusest väitega kohtunike palkade väidetavalt põhjendamatumust suurusest ja kohtuametnike palkade väiksusest. Sellel teemal peatus tollane justiitsminister Rein Lang ka 2011. aasta täiskogul küsides: „Kas kohtunikud võiks tulla 2012. aasta eelarve lugemise ajal välja algatusega loobuda kas või osaliselt palgatõusust kohtuametnike kasuks?“ Uus minister võttis teema päevakorrast maha. Muidugi ei ole ka mingit palgatõusu toimunud.

Juhatus avaldas arvamust ka Riigikontrolli seaduse ja õiguskantsleri seaduse muutmise eelnõu kohta. Kuigi eelnõu otseselt kohtunikud ei puudutanud, käsitles juhatus seda põhimõttelisest aspektist. Nimelt puudutas eelnõu riigikontrolõri, peakontrolõride, õiguskantsleri ja tema asetäitjate **ametipensioni kaotamist**. Arvamuses rõhutasime vajadust ulatuslikuma analüüsi järele ning tõime välja võimalikud probleemid seoses õigustatud ootusega.

Kohtute seaduse eelnõu arutati 2011. aasta teise poolaasta mitmel juhatuses koosolekul ning sellest tuleb eraldi juttu allpool.

Muude eelnõude osas tuleks märkida haldusmenetluse seaduse analüüsi, mis keskendus haldusmenetluse seaduse rakendamisel kerkinud probleemidele ja eriseadustest tehtud erandite põhjendatuse hindamisele. Juhatus andis arvamuse ka õiguskantslerile kohtu tegevuse kohta õigusemõistmisest väljaspoole jäävate küsimuste lahendamisel ja advokaadi kohustusliku osalemise kohta kohtumenetluses. Mõlemad arvamusel puudutasid kehtiva õigusliku regulatsiooni põhjendatust. Juhatus nõustus õiguskantsleri eeldusega, et kohtud peaksid olema võimalikult vabastatud õigusemõistmisest väljaspoole jäävatest ülesannetest. Advokaadi kohustuslikku osavõttu käsitlevas regulatsioonis seevastu probleeme ei nähtud.

Ühingu esindajad on osa võtnud ka muude valdkondade tööst: tegelenud kohtute infosüsteemiga, e-toimiku arendamisega, kohtuasjade koormuspunktidega ja juristi kutsekategooria väljatöötamisega.

Rahvusvaheline suhtlus

2011. aastal võiks tähistada aastat, mil Eesti Kohtunike Ühingu tiivad on hakanud rahvusvaheliselt kandma ja ühing on suuteline abistama teiste riikide kohtunike ühinguid nii Kaukaasias kui ka Euroopa keskmes ning aktiivselt osa võtma rahvusvahelisest koostööst. Sellel aastal võttis ühing esimest korda osa rahvusvahelisest missioonist püüdlusega lahendada kohtuvõimu iseseisvuse ja sõltumatuse probleeme Bulgaarias, esimest korda võttis ühingu esimees osa Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu tööst ning ühing on praegu peamiselt Kaukaasia riike ühendava memorandumiga sekretariaadiks. Praegu on ka käsil Euroopa Kohtunike Ühingu arvamusel koostamine Armeenias toimuva kohta.

Sellist tegevust kannab kauaaegne soov muutuda abi saajast abi osutajaks. Meie ajaloolist tausta, geograafilist asendit ja kiiret ühiskondlikku arengut arvestades võimaldab see rahvusvahelises suhtluses ennast positioneerida ida ja lääne vahele, ära kasutades ajaloolist kogemust, kuid jäädes siiski tänapäevaseks põhjamaaks.

Ajalooline kogemus on see, mis ühendab meid näiteks Gruusia, Armeenia, Aserbaidžaan, Kasahstani, Ukraina, Moldova ja Poolaga, kes on tegevad vastastikuse koostöö **memorandum** raames. Juunis toimus memorandum arutamine Kiievis ning Eestile anti üle sekretariaadi töö korraldamine. Sarnaselt Saksa Kohtunike Ühingu on ka Eesti eesmärk abistada nimetatud riikide kohtunike ühingute tegevust. Kui Saksamaa suudab panustada rahaliselt, siis meile on jõukohane abistada oskusteabega. Näiteks on Rubo Kikerpill konsulteerinud Moldova Kohtunike Ühingu nende põhikirja koostamises, ühingu esindajad on osalenud Ukraina Kohtunike Ühingu aastakoosolekul², Tiia Mõtsnik on teinud ettekande Gruusia Kõrgema Juriidilise Kooli V aastapäeva konverentsil Tbilisis. Ära võiks märkida ka käesoleval aastal toimunud Gruusia Ülemkohtu esimehe Konstantin Kublašvili, Kohtunike Ühingu esimehe Zaza Meišvili ja nõuniku Vahtang Tordia visiiti Eestisse. Ühing jätkab ka praegu suhete arendamist nii Gruusiaga kui teiste Memorandum

² Teatavasti vajavad Ukraina kohtunikud keerulise poliitilise situatsiooni tõttu erilist toetust.

riikidega, mille tulemustest on loodetavasti põhjust rääkida juba järgmises aastaraamatus.

Esimest korda esindas Eesti Euroopa kohtunikke, viibides Euroopa Kohtunike Ühingu (European Association of Judges, EAJ) **raportöörina** Bulgaarias. Delegatsiooni kuulusid ka EAJ president Austria kohtunik Gerhard Reissner ja Hollandi kohtunik Maarten Steenbek. Raportööri ülesanne oli esmalt analüüsida Bulgaaria Kohtunike Ühingu pöördumist EAJ-i poole, tuvastada faktid ja anda neile rahvusvahelistest õigusaktidest tulenev hinnang. Koostatud raport tuli esitada arutamiseks EAJ-i koosolekule. Raportis esitatud hinnangute ja ettepanekutega nõustumise järel tuli raportööril korraldada delegatsiooni visiit Bulgaariasse ning vastavad kohtumised. Delegatsioon kohtus Bulgaaria Ülemkohtu esimehe, Kõrgema Konstitutsioonikohtu esimehe ja liikmetega, advokatuuri esimehega, justiitsministriga, siseministriga, Euroopa Komisjoni esindajaga, mittetulundusühingute esindajatega ja Bulgaaria Kohtunike Ühingu liikmetega. Delegatsioon andis ka ajakirjanikele pressikonverentsi. Toimunud arutelusid peeti piisavaks, et probleemiks olnud täitevvõimu mõjutusi kohtuvõimu suhtes leevendada. Täiendavaid resolutsioone EAJ enam vastu ei võtnud.

36

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

Julia Laffranque'i järglasena esindab Eestit 2011. aastast Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogus (Consultative Council of European Judges, CCJE) allkirjutanu. CCJE koguneb kord aastas Strasbourgis ning seekordse arutelu teemaks oli IT-rakenduste kasutamine õigusemõistmises (CCJE arvamus nr 14³). Oma arvamuses pidas CCJE IT-arendusi positiivseks, kuna see tõstab õigusemõistmise efektiivsust ja läbipaistvust. Samas avaldati kartust, et nende rakenduste kasutamine võib kohtud viia rahvast kaugemale, kuna väheneb isiklik kontakt menetlusosaliste ja kohtuniku vahel. CCJE rõhutas, et infotehnoloogilised lahendused ei või seada ohtu isikuandmete või ärisaladuse kaitset ega aegluse või ebatöökindluse korral takistada kohtute tööd.

Ühingu on jätkuvalt ka Rahvusvahelise Kohtunike Ühingu, Euroopa Halduskohtunike Ühingu ja Balti Riikide Kohtunike Ühingute Nõukoja liige. Rahvus-

vahelise Kohtunike Ühingu aastakoosolek toimus septembris Istanbulis, kus arutati kohtusüsteemi ja kohtunike ühingute iseseisvuse ja sõltumatuse küsimusi. Töögruppides arutati kohtusüsteemi iseseisvuse majanduslikke eeldusi, kohtulahendite tunnustamist ja täitmist, kuritegelike ühingutega seotud küsimusi ja töötusega seotud probleeme⁴. Euroopa Kohtunike Ühingu aastakoosolek toimus mais Maltal, kus tegeleti erinevate riikide probleemidega. Mais toimus ka Euroopa Halduskohtunike Ühingu aastakoosolek Pariisis, kus arutati konstitutsioonikohtute probleeme⁵. Euroopa Halduskohtunike Ühingu korraldas ka mitmeid halduskohtunikele mõeldud koolitusi.

Õigusemõistmise aktuaalseid probleeme käsitlen rahvusvahelisest aspektist käesolevas aastaraamatus eraldi artiklis.

Riigisised suhted

Juhatus on pidanud koosolekuid Jõhvis, Taevaskojas, Naissaarel ja Tallinnas, aastakoosolek toimus Rakveres. Aastakoosolekul valitud juhatusse kuuluvad maa-kohtutest Piia Jaaksoo, Liivi Loide, Tiia Mõtsnik, Olev Mihkelson, ringkonnakohtutest Mare Merimaa ja Virgo Saarmets, Riigikohtust Jaak Luik ja emeriitkohtunist Tiiu Jervan. Revisjonikomisjoni kuuluvad Lea Laarmaa, Ülle Raag, Jüri Paap ning Balti Riikide Kohtunike Ühingute Nõukotta kuuluvad Margit Jõgeva, Rubo Kikerpill, Mare Merimaa ja Peeter Jerofejev.

2011. aasta teise poolaasta koosolekute läbivaks teemaks oli **kohtuhaldusreform**. Õiguskantsler Indrek Tederi ettepanekul arutas juhatus koosolekutel kohtute seaduse eelnõuga seotud küsimusi. Augustis toimunud juhatusel laiendatud koosolekul Naissaarel püstitati esmalt küsimus, kas kohtuhaldusküsimustega tuleks üldse edasi minna või puudub kohtunike hulgas selleks piisav toetus. Juhatusel laiendatud koosolek oli kohtuhaldusmudeli muutmise poolt, kuid oldi vastu kohtute seaduse eelnõu tekstile. Järgmine koosolek toimus oktoobris õiguskantsleri ja tema kantselei

³ Vt tõlget arvutivõrgus http://www.riigikohus.ee/vfs/1318/7_CCJE%20_2011__arvamus_nr_14.pdf

⁴ Töögruppide kokkuvõtted on kättesaadavad: http://www.iaj-uim.org/site/modules/mastop_publish/?tac=15

⁵ Aastakoosolekute kokkuvõtted on kättesaadavad ühingu kodulehelt www.ekou.ee

ametnike osavõtul Tallinnas, Kumus, kus leiti, jätkata tuleks põhiprobleemide aruteluga ning kaardistada neist olulisemad. Samuti osalesid ühingu esindajad Rait Maruste kutsel kohtureformi põhiprobleemide arutelul Riigikogu põhiseaduskomisjonis. Detsembris toimus Jõhvis uus koosolek õiguskantsleri ja tema kantselei ametnikega, kust võtsid osa ka ühingu teiste organite liikmed ja Jõhvi kohtumaja kohtunikud. Arutati, mida kujutab endast kohtute haldamise üksus, kuidas kohtusüsteemile suudetaks tagada riigieelarvest piisav finantseering, milline võiks olla alluvussuhe kohtujuhtide ja süsteemi haldaja vahel. Koosolek ei olnud piisav, et kujundada lõplikke seisukohti, kuid leiti, et edasisel arutelul tuleks keskenduda haldusmodelile ning arvestada ettepanekutega, mida kohtunikud on eelnõu menetluses esitanud.

Novembri lõpus toimunud aastakoosolekuks andis juhatus koostöös Riigikohtuga välja **kohtunike raamatu**. Kohtunike raamatu koostamisel abistasid ühingu Tartu kohtute pressiesindaja Krista Tamm ja Tiia Kotkas Riigikohtust. Juhatus andis Krista Tammele tema panuse eest kahe viimase kohtunike raamatu väljaandmisel austusavaldusena vimpli ja Tiia Kotkasele tänukirja.

2011. aastal on ühingu liikmeks võetud Marget Henriksen, Velmar Brett, Marge Tamme, Larissa Prokopenko, Monika Laatsit ja Leanika Tamm.

Ühingu esindajad on viibinud ka advokatuuri, prokuratuuri, Eesti Kaubandus-Tööstuskoja, Eesti Ajalehtede Liidu, Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Koja ning Eesti Harjutuskohtu Seltsi üritustel. Allakirjutanu jätkab osalemist Pressinõukogu töös.

Margit Vutt

Riigikohtu õigusteabe osakonna kohtupraktika analüütik

Kohtupraktika analüüs 2011. aastal

I. Uued suunad

2010. aastal Riigikohtu üldkogul heakskiidetud kohtupraktika analüüsi arengusuundade kohaselt peeti oluliseks suurendada Euroopa Liidu õiguse kohaldamise kohtupraktika ning Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu¹ praktika uurimist. Seetõttu kujundati põhiseadusliku järelevalve analüütiku ametikoht 2011. aastal ümber Euroopa õiguse analüütiku ametikohaks. Euroopa õiguse analüütiku töövaldkondadeks on:

- ◆ Euroopa Kohtu praktika analüüsimine;
- ◆ EIK praktika analüüsimine;
- ◆ Euroopa Liidu õiguse kohaldamise kohtupraktika analüüsimine;
- ◆ rahvusvahelise õiguse ja teiste riikide õiguse analüüsimine, täiendamaks valdkondlikke analüüse.

II. Analüüsitegevus

Ülevaade 2011. aastal valminud analüüsides.

¹ Edaspidi EIK.

Valdkonnaülesed²

Mõistlik menetlusaeg tsiviilkohtumenetluses

Analüüsis uuriti mõistliku menetlusaja tähendust EIK praktikas ja Eesti tsiviilkohtumenetluses. Analüüsist nähtus, et kohtute kestav ülekoormus ei ole EIK praktikas ega saa seega ka Eestis olla ebamõistlikult pika menetlusaja õigustuseks. Samuti ilmnis analüüsist, et Eestis on tsiviilasjade menetluse venimise põhjused üldjoontes samasugused nagu teistes riikides (dokumentide kättetoimetamise probleemid, menetluse peatumine ja peatamine, ekspertiisi määramise raskused, kohtute ülekoormus, asjade kohtunike vahel ümberjagamisest tekkinud viivitused jmt).

Kõrge riigilõiv kui õigusemõistmisele juurdepääsu takistus

Analüüsi eesmärk oli hinnata Eestis kehtivate riigilõivumäärade kohasust võrreldes teiste Euroopa riiki-

² Mõlemad valdkonnaülesed analüüsid olid Riigikohtu esimehe parlamendiettekande lisaks.

kidega. Analüüsist selgus, et hagimenetluses kehtivad riigilõivumäärad on Eestis oluliselt kõrgemad kui teistes Euroopa Liidu liikmesriikides ja seda nii väikeste, keskmiste kui ka suurte nõuete võrdluses. Iseloomulik on väga suurte nõuete pealt tasumisele kuuluva riigilõivu ülikõrge määr. Probleemiks on ka riigilõivude kumulatiivsus – lõivu tasumine nii esimese kui ka teise astme kohtus muudab riigilõivu kulu menetlusosaliste jaoks veelgi koormavamaks ja takistab ebaõige lahendi vaidlustamist.

Eraõiguse valdkonnas

Saneerimiskava kinnitamise praktika

Analüüsis uuriti saneerimiskava kinnitamise praktikat, et teha kindlaks, millistel juhtudel kohus saneerimiskava kinnitab ja milliste asjaolude esinemisel jätab kinnitamata. Samuti oli analüüsi eesmärgiks tuvastada, milliseid õiguslikke probleeme on saneerimiskava kinnitamise menetluses esile kerkinud. Muu hulgas leidsid analüüsis käsitlemist järgmised küsimused:

- ♦ mida kohus saneerimiskava kinnitamise otsustamisel hindab;
- ♦ mil määral kajastavad kohtulahendid ettevõtja majandus seisundit;
- ♦ millised on võlausaldajate peamised vastuväited;
- ♦ milline on ekspertide õiguslik seisund;
- ♦ millise õigusliku tähendusega on protseduuririkumised saneerimismenetluses.

Analüüsist selgus, et kuigi saneerimismenetluse puhul rõhutatakse sageli, et selles menetluses peaksid ettevõtja huvid võrreldes võlausaldajate üksikhuvidega olema esiplaanil, ei ole võlausaldajatest möödaminek saneerimismenetluse ideoloogiliseks aluseks ja seda ei toeta ka kohtupraktika. Mitmetes lahendites rõhutati, et ilma olulisemate võlausaldajate toeta ei ole ettevõtjat võimalik edukalt saneerida.

Võlaõigusseaduse § 97 kohaldamise praktika

Analüüs valmis koostöös koolitusosakonnaga ja selle eesmärk oli uurida võlaõigusseaduse § 97 kohaldamise

praktikat esimese ja teise astme kohtutes ning võrrelda seda Riigikohtu praktikaga. Muu hulgas uuriti järgmisi küsimusi:

- ♦ kui paljudel juhtudel ja millist tüüpi vaidlustes on menetlusosalised tuginenud VÕS §-le 97;
- ♦ kui paljudel juhtudel on lepingupool soovinud lepingut muuta ja kui paljudel juhtudel on ta tuginenud lepingust taganemisele või ülesütlemisele;
- ♦ millistel juhtudel on kohus VÕS § 97 kohaldanud ja millistel juhtudel mitte;
- ♦ millised on kohtute peamised argumendid VÕS § 97 kohaldamisel või kohaldamata jätmisel.

Analüüsist nähtus, et nii õiguskirjandus kui ka Riigikohtu praktika rõhutavad, et VÕS § 97 näeb lepingu muutmise ning lepingust taganemise (ülesütlemise) võimaluse ette ainult äärmiselt erandlikel juhtudel. Analüüsitud esimese ja teise astme kohtute praktika näitas, et vaidlused VÕS § 97 kohaldamise üle ei olnud uuritava perioodil väga levinud ning kohtud on ainult mõnel üksikul juhul leidnud, et on täidetud kõik VÕS § 97 kohaldamise eeldused.

Sundtäitmise lubamatuks tunnistamine

Analüüsis uuriti sundtäitmise lubamatuks tunnistamiseks esitatud hagide lahendamise praktikat. Muu hulgas käsitleti järgmisi küsimusi:

- ♦ kuidas eristatakse sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagi kaebusest kohtutäituri tegevuse peale ja tuvastushagist;
- ♦ milline on TMS § 221 lg-s 1 loetletud põhjustel esitatud sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagide lahendamise praktika;
- ♦ millistel TMS § 221 lg-s 1 loetlemata põhjustel esitatakse sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagnosisid ja kuidas neid lahendatakse.

Analüüsist nähtus, et kohati ei eristata kohtupraktikas sundtäitmise lubamatuks tunnistamise hagi tuvastushagist ja kaebusest kohtutäituri tegevuse peale. Samas tuvastatakse sundtäitmise lubamatuks tunnistamise eeldused üldiselt õigesti. Kohtupraktikas on lubatud TMS § 221 lg-s 1 loetlemata põhjusel hagi esitada näi-

teks hea usu põhimõtte rikkumise tõttu, nõude puudumise või aegumise pärast, leppetrahvi või viivise vähendamiseks, samuti põhjusel, et tegemist on vastastikuste kohustustega.

Tehingu tegemiseks nõusoleku andmise menetlus kohtus

Analüüs uuris hagita menetluse ühe alaliigi – vanemale lapse ja eestkostjale eestkostetava nimel tehingu tegemise nõusoleku andmise praktikat. Analüüsis käsitleti järgmisi küsimusi:

- ◆ kas ja kui jah, siis mil määral kohus motiveerib tehingu tegemiseks nõusoleku andmise lahendeid;
- ◆ kuidas sõnastatakse seda liiki lahendite resolutiivosa;
- ◆ millistel juhtudel ja motiividel kohus keeldub nõusoleku andmisest;
- ◆ kui konkreetne on nõusolek ja millistel juhtudel annab kohus teatud liiki tehingute tegemiseks üldise nõusoleku (PKS § 188 lg 2);
- ◆ kas menetlusse kaasatakse arvamuse andmiseks eestkostetasutus ja kas eestkostetavale määratakse advokaat;
- ◆ milline on seda liiki menetluses õigusabikulude suurus ja nende kandmise praktika.

Kohtupraktika üldiseks seisukohaks on, et kohus peab otsustamisel olema veendunud, et tehing on eestkostetava huvides. Analüüsist nähtus aga, et eestkostetava huve sisustatakse küllalt laialt – eestkostetava huvides on näiteks ka pere üldise võlakooormuse vähendamine, paremate elutingimuste saamine, isegi alaealisele kuuluva kinnistu hüpoteegiga koormamine eesmärgiga laiendada laenu arvel senist elamist. Arusaadavalt toetab kohtupraktika ka tühjalt seisvate hoonetega kinnistute võõrandamist, et saada vahendeid isiku igapäevaste kulude katmiseks. Kahte liiki tehingute puhul esines analüüsitud lahendites praktika lahknevust, nimelt puudub kohtutel üksmeel küsimuses, kas alaealisele kinnisasja kinkimine ja eestkostetavale kuuluva auto võõrandamine nõuab kohtu nõusolekut või mitte.

Maksekäsu kiirmenetluse kohtupraktika probleeme

Analüüsi eesmärgiks oli käsitleda maksekäsu kiirmenetluse probleeme – analüüsida maksekäsu kiirmenetluse eeldusi, maksekäsu vaidlustamise võimalusi, menetlusedokumentide kättetoimetamisega seotud ja muid praktikas esile kerkinud õiguslikke küsimusi.

Analüüsist selgus, et maksekäsu kiirmenetluse norme on muudetud süsteemitult ja see on praeguseks tekitanud ebaselgust mitmes menetlusküsimuses. Näiteks ei ole selge, milliste menetlust lõpetavate määruste peale saab kaevata ja milliste peale mitte. Puudub kindel seisukoht, mida tähendab „nõue kindla rahasumma maksmiseks“ – kas tegemist on ainult lepingulise täitmisenõudega või võib maksekäsu kiirmenetluses maksma panna ka muid rahalisi nõudeid. Erinevalt mõistetakse ka kohtu kohustust kontrollida avalduse laekumisel nõude võimalikke vastuväiteid.

Tallinna ja Tartu Ringkonnakohtu

2010. aasta otsuste ülevaade tsiviilasjades

Ülevaate eesmärk oli uurida, millisel määral ja kuidas kasutatakse ringkonnakohtu otsustes Riigikohtu praktikat, ja anda ülevaade valdkondadest, milles on tehtud keskmisest rohkem ringkonnakohtu lahendeid, ning tuua välja nende asjade lahendamise suunad, samuti tuua näiteid ka nendest valdkondadest, kus esines vähem vaidlusi. Ülevaate objektiks olid ringkonnakohtus 2010. aastal tsiviilasjades tehtud lahendid.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et Riigikohtu lahenditele viidatakse ringkonnakohtute kõikide valdkondade lahendites. Mitmel juhul oli esimese astme kohtu lahendi tühistamise põhjuseks asjaolu, et kohus jättis nõude korrektselt kvalifitseerimata ja nõude aluseks olevad asjaolud vajalikul määral kindlaks tegemata. Probleeme esines juriidiliste isikute juhatuse liikmete vastu esitatavate kahju hüvitamise nõuetega. Mitmeid vaidlusi oli seoses mittevaralise kahju hüvitamisega. Perekonnaõigust puudutavates vaidlustes oli põhiliseks probleemiks lastele makstava elatise väljamõistmine ja selle suurus. Kinnisomandi kitsendusi käsitlevates lahendites oli peamiseks küsimuseks juurdepääs avalikult kasutatavale teele.

Haldusõiguse valdkonnas

JäätS § 66 lg 5 tõlgendamine ristsubsideerimise küsimuses

Lühianalüüs käsitles probleemset valdkonda: kohaliku omavalitsuse korraldatud jäätmeveo hankevaidlusi. Nende lahenemist on oluliselt mõjutanud Riigikohtu 18. novembri 2009. a otsus haldusasjas nr 3-3-1-44-09. Enne seda otsust tugineti argumentidele, et ristsubsideerimine on JäätS § 66 lg 5 alusel keelatud. Pärast nimetatud Riigikohtu lahendit, on kohtute argumentatsioon ristsubsideerimise küsimuselt kandunud üle kontrollile, et ebaproportsionaalselt suuri kulutusi ei jäetaks jäätmetekitaja kanda. Seega on konkurentsioiguslike eesmärkide asemel esiplaanil keskkonnaõiguslikud, s.t kohus kontrollib, et oleks tagatud saastaja-mak-sab-printsibi järgimine. Jäätmeveo hankevaidluste edulootus on väike. Tegemist on üldiselt väheviljakate vaidlustega, mis pärast Riigikohtu jäätmeseadust tõlgendavat otsust haldusasjas nr 3-3-1-44-09 lahenevad kohtutes küllalt ühetaoliselt.

Korraldatud jäätmeveoga liitumisest vabastamine JäätS § 69 lg 4 alusel

Analüüs näitas, et kohtupraktika on ühetaoline ja jäätmeveoga liitumisest vabastamine on äärmiselt erandlik. Nii korraldatud jäätmeveoga liitumisest vabastamise varem kehtinud alust, JäätS § 69 lg 4 sõnastuses „isik korraldab jäätmekäitlust ise“, kui ka praegust sõnastust „kinnistul ei elata või seda ei kasutata“ tõlgendatakse kitsalt ja silmas pidades avalikku huvi jäätmeveosüsteemi käigushoidmiseks ning minimaalseks jäätmete omaalgatuslikuks veoks. Suvilas hooajaline elamine või mitmes kohas elamine iseenesest ei ole nendeks alusteks, et isikut jäätmeveost vabastada. Kulusid saab kokku hoida jäätmevedajaga lepingutingimustes kokku leppimise teel.

Distiplinaarvaidlused avalikus teenistuses

Teenistuslikke distiplinaarvaidlusi on küllaltki palju. Analüüsitulemused näitasid seadusandjale, et seda tüüpi asjade lahendamine ATS-i ja TDVS-i järgi on raske, sest regulatsioon on kesine, lakooniline ja killustatud. Distiplinaarmentluse käik – kuidas menetlus algab,

millised on menetlustoimingud, kuidas koguda tõendeid ja millised on isikute õigused ning kohustused – ei ole ATS-is ega TDVS-is peaaegu üldse reguleeritud, mistõttu lünki täidavad kohtupraktika ja HMS. Kohtupraktika on kohati ette näinud oluliselt rangemad nõuded, kui see tuleneb ATS-ist või ATS-i ja TDVS-i koosmõjust (nt põhjendamise ja ärakuulamise nõuded), samuti karmistanud menetlusnõudeid, toonud sisse haldusõiguse ülepõhimõtete ja põhiõiguste kaitse kohaldamise. Analüüsi tulemused kinnitasid, et ATS-is on tarvis distiplinaarmentluse regulatsiooni olulisel määral täpsustada ja seepärast saadeti analüüs Justiit-ministeeriumisse, kus parajasti oli väljatöötamisel uus ATS-i eelnõu. ATS-i eelnõus on tehtud ettepanekutega arvestatud.

RVastS § 15 ja § 17 lg 1: Kohtu tekitatud kahju hüvitamise kaebuse tagastamine

Asja kohtuliku läbivaatamise ettevalmistamisel tuleb kohtul hinnata, ega kaebus ei kuulu tagastamisele. Lühianalüüsis uuriti tagastamise aluseid kohtulahendiga tekitatud kahju hüvitamise kaebuse puhul. Probleem on praktikas igapäevane, kuna kinnipeetavate kaebuste seas on palju selliseid, kus kaevatakse kohtuniku tegevuse peale õigusmõistmisel. Ringkonna-kohtute praktika kohtu tekitatud kahju hüvitamise nõuete tagastamisel ei ole ühetaoline. Riigikohtu praktika selles küsimuses puudub. Analüüsist nähtus, et RVastS § 17 lg 1 lause 2 ei sisalda kohustusliku kohtu-eelse menetluse nõuet.

Tallinna ja Tartu ringkonna-kohtu otsuste ülevaade haldusasjades 2010. aasta II poolaastal

Ülevaate eesmärk oli teha süstemaatiline kokkuvõte Tallinna ja Tartu Ringkonna-kohtu 2010. aasta teise poole praktikast haldusasjades. Lisaks uuriti, mil määral ja kuidas kasutatakse ringkonna-kohtus haldusasjade lahendamisel Euroopa Liidu Kohtu3 praktikat ja Euroopa Liidu õigusakte ning EIK praktikat ja rahvusvahelisi õigusakte.

Ülevaatest selgus, et ELK praktikaga ja Euroopa Liidu õigusaktidega oli puutumus eelkõige neil lahenditel,

³ Edaspidi ELK.

millega ringkonnakohus jättis kohaldamata riigisisese õiguse Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkuse tõttu. EIK praktikale ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonile viidati kõige enam maksuvaidlustes ja inimväärikust käsitlevates ringkonnakohtu otsustes.

Uuritud kohtupraktikast ilmnes, et avaliku õiguse ja eraõiguse vahele ei ole võimalik tõmmata selget piirjoont, mistõttu haldusajade lahendamisel mitte pelgalt ei viidata eraõiguse sätetele, vaid tihti on eraõiguse norme tarvis haldusaja kontekstis ka tõlgendada. Haldusajade lahendamisel tõlgendasid ringkonnakohtud uuritava perioodil näiteks alljärgnevat TsÜS-i ja VÕS-i sätteid:

- ♦ TsÜS § 14 lg 1 (elukoha mõiste), § 17 (teadmata kadunud isiku mõiste), § 90 lg 1 (tehingu tühistamise mõiste) ja § 98 lg 1 (tehingu tühistamise kord);
- ♦ VÕS § 69 (solidaarvõlgnike omavahelised suhted), § 113 lg 8 ja § 162 (viivise ja leppetrahvi vähendamine), § 128 lg 4 (saamata jäänud tulu mõiste), § 182 (ettevõtte üleandmine), § 272 (eluruumi mõiste), § 1043 (õigusvastaselt kahju tekitamine) jpm.

Ülevaates on käsitletud olulisemaid ja huvitavamaid kohtulahendeid ja selle juurde kuulub tabel, milles on anoteeritud kõik Tallinna ja Tartu ringkonnakohtu uuritava perioodil tehtud otsused (kokku 231 otsust, mille kohta on koostatud 529 annotatsiooni).

Karistusõiguse valdkonnas:

Tallinna ja Tartu ringkonnakohtu 2010. a teise poolaasta otsuste ülevaade kriminaalajades

Ülevaate eesmärgiks oli välja selgitada ringkonnakohtute praktika statistilised näitajad – kui palju kriminaalaja ja millistes menetlusliikides lahendati, kui palju tehti õigeksmõistvaid ja kui palju süüdimõistvaid kohtuotsuseid. Samuti oli eesmärk selgitada välja maa-kohtu otsuste tühistamise alused. Selgus, et maa-kohtu otsuste tühistamise põhjuseks olid paljudel juhtudel vead karistuse mõistmisel.

Lisaks on ülevaates välja toodud apellatsioonkaebustes esitatud taotlused – mida taotlesid prokurörid ja süü-

distatavad või nende kaitsjad ja kui palju ringkonnakohtud nende taotlusi rahuldasiid.

III. Muu tegevus

2011. aastal jätkus koostöö kohtunike koolituse ja analüüsitegevuse valdkonnas. Eraõiguse analüütik osales ühinguõiguse seminaride korraldamisel ja koolitusmaterjali koostamisel. Samuti osales eraõiguse analüütik septembris Euroopa kohtunike koolitajate vahetusprogrammis Hollandis ja novembris kohtunike koolitajate koolitusel Itaalias. Kohtupraktika analüüsi kui koolitusinstrumenti tutvustati ka rahvusvaheliselt – Euroopa Kohtunike Koolitusvõrgustik (EJTN) avaldas veebis Eesti kohtupraktika analüüsi tutvustava artikli (autorid M. Vutt ja T. Kask).

Karistusõiguse analüütik osales jätkuvalt uue kohtute infosüsteemi (KIS2) loomisel. Haldusõiguse analüütik viibis Tartu Halduskohtus kahenädalasel praktilisel ning tema abiga sai valmis 2011. aastal Riigikohtu haldusajade uus, kaasajastatud märksõnastik.

IV. 2011. aastal ilmunud (ja avaldamiseks esitatud) artiklid

- ♦ L. Kanger, E. Rohtmets. Eesti andmekaitse Euroopa Kohtu praktika peeglis. –Riigikogu Toimetised 23/2011, lk 161–169.
- ♦ L. Kanger. Millest kõneleb avaliku teenistuse distsiplinaarvaidluste alane kohtupraktika? – Juridica 2011/IX, lk 674–685.
- ♦ L. Kanger. Euroopa Liidu Kohtu otsuste mõju Eesti kohtute keelekasutusele. Esitatud avaldamiseks ajakirjale Õiguskeel.
- ♦ L. Kanger. Korraldatud jäätmeveoga liitumisest vabastamine JäätS § 69 lg 4 alusel. Esitatud avaldamiseks ajakirjale Eesti Majanduse Teataja.
- ♦ M. Vutt. Saneerimiskava kinnitamise praktika. Toim. E. Kergandberg, H. Salmann, H. Jõks, A. Pärsimägi, R. Teeveer, M. Vutt, M. Eerik, M. Sedman. Kohtute aastaraamat 2010, lk 131–147. 2011.

- ♦ M. Vutt. Kõrge riigilõiv kui kohtusse pöördumise takistus tsiviilkohtumenetluses. – Riigikogu Toimetised 24/2011, lk 47–54.
- ♦ M. Vutt. Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. – JuridicaV/2011, lk 333–343.
- ♦ M. Sedman. Terminoloogia Riigikohtu praktikas maailmasõdadevahelisel perioodil. Toim. E. Kergandberg, H. Salmann, H. Jõks, A. Pärsimägi, R. Teeveer, M. Vutt, M. Eerik, M. Sedman. Kohtute aastaraamat 2010, lk 148–152. 2011.

2.

.....

2. Kriitiliselt kohtumenetlusest

Ringkonnakohtu lahendid maakohtuniku pilgu läbi ehk *exempla docent*

„Kohtute aastaraamatus 2010“ käsitleti kriitilise pilguga Riigikohtu lahendeid. Käesoleval aastal on luubi alla võetud ringkonnakohtu lahendid ja kes siis veel kui mitte esimese astme kohtuniki ei peaks kõige paremini nendega kursis olema. Aga kas ikka on? Asudes ette valmistama palutud artiklit, sain aru, et palju lihtsam oleks kirjutada Riigikohtu lahenditest nii negatiivses kui ka positiivses võtmes. Põhjuseks see, et Riigikohtu lahendid on palju paremini Riigikohtu koduleheküljel kättesaadavad, vajaliku lahendi leidmine märksõnastiku või otsingumootori abil üldjuhul lihtne, igaüks tahes võimalik. Lisaks sellele toimuvad perioodilised koolitused, kus laiska lugejat sunnitakse olema kursis olulisemate Riigikohtu lahenditega kriminaal- ja väärteoasjades. Kui palju räägitakse aga ringkonnakohtute lahenditest, kui palju neist juhindutakse, on üsna selgusetu. Usun, et iga maakohtu kohtunik on vähemalt kursis nende lahenditega, mis puudutavad tema poolt lahendatud kriminaalasja edasist saatust kõrgemas kohtus. On ju üks läbi raskuste ja vaeva sündinud kohtuotsus nagu sinu oma lapsuke, kelle käekäigul hoiad silma peal.

Miks lugeda ringkonnakohtu lahendeid? Kriminaalmenetluse seadustiku § 2 p 4 kohaselt võivad Riigikohtu

Ingeri Tamm
Tartu Maakohtu kohtunik

lahendid teatud küsimustes olla kriminaalmenetlusõiguse allikateks. Lisaks sellele on KrMS § 364 kohaselt Riigikohtu otsuses esitatud seisukohad õigusnormi tõlgendamisel ja kohaldamisel sama asja uuesti läbi vaatavale kohtule kohustuslikud. Selline regulatsioon on olnud aastaid ja kellelgi ei ole kahtlusi, et Riigikohtu lahendid on olulised, neid peab lugema ja teadma.

Teistsugune on minu hinnangul olnud suhtumine ringkonnakohtu lahenditesse. Esiteks ei kohustanud ükski norm arvestama ringkonnakohtu seisukohtadega ja teiseks ei olnud ega ole II astme kohtu lahendites väljendatud seisukohad enamasti sugugi lõplik tõde. Võib ju alati loota (ja aeg-ajalt nii lähebki), et III kohtuaste ringkonnakohtu otsuse tühistab ja nõustub hoopiski maakohtu põhjendustega. 1. septembril 2011. a jõustus koos teiste oluliste kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega ka § 342¹, mille kohaselt on ringkonnakohtu lahendis, millega tühistatakse maakohtu otsus, esitatud seisukohad õigusnormi tõlgendamiseks ja kohaldamiseks tühistatud otsuse teinud kohtule asja uuel arutamisel kohustuslikud. See nõue likvideeris ebaselguse ja muutis ringkonnakohtu õiguslikud seisukohad maakohtu kohtunikule konkreetse kriminaalasja lahendamisel siduvateks. Selline viide ringkonnakohtu

seisukohtade kohustuslikule arvestamisele on ka KrMS § 208 lg-s 8, mis käsitleb ringkonnakohtus Riigiprokuratuuri määruste vaidlustamist kriminaalmenetluse alustamata jätmise või lõpetamise vaidlustamise küsimuses. Sellest võib järeldada, et prokuratuurgi ei olnud alati aldis järgima ringkonnakohtu seisukohti.

Vastuväide teisele küsimusele võiks peituda järgmises – kuigi üks asi pole lõplik, võib ta ometi olla õpetlik. Ringkonnakohtu lahendid peaksid olema maakohtu kohtunikule eeskujuks, sest eeskujuga õpetab. Õpetab nii hea kui ka halb. Hästi argumenteeritud ja selgete seisukohtadega lahendid innustavad nii lugema kui neist ka oma töös juhinduma. Kui aga loeme lahendeid, kus kohtu seisukoht jääb hämaraks – ei ole jälgitav kohtu koosseisu seisukoha kujunemine, ei ole piisavalt viidatud kohaldatavale seadusele –, siis tasub mõelda, kuidas paistavad lugejale meie enda otsused.

Jõustunud avalikustamisele kuuluvad ringkonnakohtu lahendid on koos maakohtute lahenditega kättesaadavad Justiitsministeeriumi koduleheküljel kohtulahendite registris. Ajavahemikul 1. oktoobrist 2001 kuni 31. detsembrini 2005 jõustunud lahendid kajastuvad kohtustatistika ja kohtulahendite andmekogus (KOLA) ning alates 2006. a jõustunud lahendid kohtute infosüsteemis (KIS). Jõustumata lahendid on kohtutöötajatele kohtute infosüsteemis kättesaadavad kohe pärast nende andmebaasi sisestamist. Andmebaaside täiustamine teeb kohtunikule kogu kohtupraktika jälgimise loomulikult lihtsamaks, kuid vajalike lahendite leidmine ei ole vaatamata sellele alati siiski võimalik. Kui ei tea konkreetse kohtuasja numbrit või kuupäeva, on lahendi sisu järgi vajaliku lahendi leidmine üsna lootusetu ettevõtmine. Selleks peab läbi vaatama suure koguse materjali, mille hulgast ei pruugi õiget ikkagi leida. Nii sõltub ringkonnakohtute lahenditest juhindumine sageli sellest, mida ise mäletad ja mida oled kuulnud kolleegidelt. Selles olukorras tunned ennast nagu karupoeg Puhh vägeva tamme all, mille ladvast kostus suminat – ega see sumistamine seal niisama käi, seal peab ju ometi midagi tähtsat olema, aga kuidas seda kätte saada, see on küsimus. Siinkohal ei saa mainimata jätta, et positiivse erandina on Tartu Ringkonnakohtus oma lahendid maakohtutele kättesaadavaks teinud kohe pärast nende avalikustamist

juba alates 1993. aastast. Andmebaas võimaldab jälgida iga päev ringkonnakohtust saabuvald lahendeid, samas ei ole ka see sobiv mingi konkreetse lahendi leidmiseks. Samuti on oma abikäe ulatanud Riigikohtus, nimelt on Riigikohtu kodulehel kohtupraktika analüüside all kättesaadavad ringkonnakohtute tsiviil-, kriminaal- ja haldusajade otsuste annotatsioonid, kus on kasutatud sama märksõnastikku, mis Riigikohtu lahendite otsingu süsteemis.

Suure osa I astme kohtuniku tööst (kui pole spetsialiseerunud täitmiskohtunikuks, nagu on Harju Maakohtus) moodustab kriminaalhooldusajade kohta esitatud erakorraliste ettekannete, karistuse kandmiselt ennetähtaegsete vabastamisaotluste, asenduskaristuse taotluste, rahaliste karistuste ajatamise jt täitemenetluse käigus tõusetunud küsimuste lahendamise. Sellised täitemenetluse asjad said kuni 1. septembrini 2011. a lõpliku lahenduse ringkonnakohtus ning nendel oli kohtupraktikat kujundav väärtus. Eeltoodud põhjustel olen tundnud kõige suuremat vajadust ringkonnakohtu praktika järele täitemenetluse asjades. Vaadates enda paari viimase aasta jooksul erinevaid täitemenetluse asjades tehtud määrusi, olen viidanud vaid neljale ringkonnakohtu lahendile, neist kolm on Tartu Ringkonnakohtu määrused ja üks Tallinna Ringkonnakohtu määrus. Vähene viitamine ringkonnakohtu lahenditele maakohtu lahendites ei näita iseenesest veel seda, kui palju neid loetakse ja neist tegelikult juhindutakse. Võrreldes arvukate viidetega Riigikohtu lahenditele nii maa- kui ka ringkonnakohtu määrustes ja otsustes, võib sellest siiski üht-teist ringkonnakohtu lahendite populaarsuse kohta järeldada. Kahjuks jäi silma ka selliseid maakohtu lahendeid, kus äratuntavalt on kasutatud ringkonnakohtu lahendite põhjendusi ilma neile viitamata.

Käesoleva ajani tõstatatakse aeg-ajalt küsimus KarS § 76 lg 5 kohaldamise kohta – kas see imperatiivne norm ikkagi ei anna võimalust karistuse kandmiselt ennetähtaegselt vabastatud isikute puhul kontrollnõuete rikkumise või kohtu poolt määratud kohustuste täitmata jätmise korral karistust uuesti täitmisele mitte pöörata. Viimati oli see küsimus esitatud käesoleva aasta veebruaris Narvas toimunud kriminaalmenetluse ümarlinal. Samas on olemas Tartu Ringkonnakohtu

23. novembri 2007. a määrus nr 1-07-831, milles on öeldud, *et ei saa välistada vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatu suhtes kriminaalhoolduse jätkamist ka kohustuste täitmata jätmise korral. Sellisel juhul peab aga rikkumise põhjustama erakordne ja süüdimõistetust vähesõltuv asjaolu (vääramatu jõud, raske haigus jmt).* Igati selge seisukoht. Mõõnan, et nimetatud sätet on kohtunikul teinekord süüdistatava poolt toimepandud kergemate rikkumiste korral raske kohaldada ja sooviks suuremat kaalutusõigust. Ehk on sellest ajendatud ka kohtunike mure ja põhjuseks ei ole kohtupraktika mittetundmine.

Erinevate piirkondade maakohtud lahendasid täitemenetluse küsimusi erinevalt ja erinev oli kohtupraktika ka Tallinna ja Tartu ringkonnakohtutes, mida ilmestab järgmine näide. Süüdimõistetutele tuleb sageli selgitada, mis ajast tekib neil õigus ennetähtaegsele vabanemisele, kui kohus on mõistnud liitkaristuse kohtuotsuste kogumis. Pikka aega oli valdav kohtupraktika (vähemalt Tartu Maakohtus) selline, et lähtuti süüdimõistetule kõige soodsamast olukorrast ning mindi sammhaaval tagasi päris algusesse, kui liidetavaid karistusi oli erinevate otsuste järgi mitu. Nii on näiteks toimitud Tartu Maakohtu 21. mai 2010. a määruses nr 1-06-5624. Süüdimõistetud olid rahul ja selliseid kohtumäärusi üldjuhul ei vaidlustatud.

Teisiti on lähenetud samale küsimusele Harju Maakohtus. Tallinna Ringkonnakohus on oma 27. oktoobri 2009. a määruses kriminaalasjas nr 1-08-8340 korranud Harju Maakohtu 30. septembri 2009. a määruses toodud seisukohta, mille kohaselt *on seadusandja ette näinud nende isikute, kes pärast kohtuotsuse kuulutamist, kuid enne karistuse täielikku ärakandmist panevad toime uue kuriteo, erineva kohtlemise liitkaristuse mõistmisel võrreldes nendega, kelle poolt toimepandud kuriteod on küll tuvastatud kahe erineva otsusega, kuid on kõik toime pandud enne esimese kohtuotsuse kuulutamist.* Apellatsioonikohus on seisukohal, et kuna KarS § 65 lg-st 2 tuleneva kohtuotsuste kogumi korral hakkab karistuse kandmise aeg kulgema alates viimase kohtuotsuse tegemise kuupäevast, hakkab nimetatud kuupäevast kulgema ka tähtaeg, millest arvutatakse ennetähtaegse vabanemise tähtaegu. Samasisulised on ka praegused Tartu Ringkonnakohtu lahendid.

Paraku on olemas lahendid, kus lausa sama süüdimõistetetu kriminaalasjades on kohtud, tõlgendades erineval ajal seadust erinevalt, selgitanud talle ennetähtaegselt karistuse kandmisel vabanemise võimaluse avanemist erinevalt. Selline olukord on isikule, kelle õigusi see olulisel määral puudutab, arusaamatu ja seab kahtluse alla kohtusüsteemi kui terviku usaldusvääruse.

Eelviidatu on üks näide ilmselt paljudest, mis tingis seaduse muutmise vajaduse. Alates 1. septembrist 2011 on tühistatud KrMS § 391, mille kohaselt oli määruskaebuse läbivaatamisel kõrgema astme kohtus tehtud kohtumäärus lõplik ja edasikaebamisele ei kuulunud. Seega on Riigikohtus vaidlustatavad kõik ringkonnakohtu määrused. KrMS § 390 lg 5 täienduse kohaselt võtab Riigikohus ringkonnakohtus tehtud määruse peale esitatud määruskaebuse menetlusse üksnes juhul, kui Riigikohtu lahend selles asjas on oluline seaduse ühetaolise kohaldamise või õiguse edasiarendamise seisukohalt. Seaduse muudatuse eesmärk oli kohtupraktika ühtlustamine eelkõige just menetlusõiguslikes küsimustes. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskirja punktides 274 ja 275 (seaduseelnõu 599 SE) on nenditud: „Ei saa aga pidada normaalseks ja võrdse kohtlemise põhimõttega kooskõlas olevaks situatsiooni, kus teatud tüüpi õiguslikke vaidlusi lahendatakse Eesti eri piirkondades või isegi ühes ja samas piirkonnas püsivalt erinevalt.“

Riigikohus on asunud talle antud õigust kasutama – võtnud menetlusse määruskaebusi vahistamises, vahistamise asendamises elektroonilise valvaga ning suhtlemispiirangute tühistamises, asenduskaristuse määramises, rahalise karistuse ajatamises – ja senist maakohtute ning ringkonnakohtute praktikat mitte ainult ühtlustama, vaid ka muutma. Viimati nimetatud kohta on järgnev näide. Täitemenetluses menetluskulude ja rahalise karistuse ajatamise aluseks on KrMS §-d 423 ja 424, mille kohaselt saab kohus pikendada või ajatada süüdimõistetut taotlusel oma määrusega rahalise karistuse tervikuna või ositi tasumise tähtaega ühe aasta võrra. Üldine kohtupraktika oli I ja II astme kohtutes selline, et niisugune pikendamine ja ajatamine saab toimuda ainult ühe korra. Tallinna Ringkonnakohus jättis oma 5. oktoobri 2011. a mää-

rusega nr 1-09-14990 muutmata Pärnu Maakohtu 21. septembri 2011. a määruse, millega jäeti omakorda rahuldamata süüdimõistetu taotlus pikendada rahalise karistuse, kriminaalmenetluse kulude ja tsiviilhagi tasumise tähtaega ühe aasta võrra. Ringkonnakohus nõustus maakohtu määrukses toodud põhjendustega, et KrMS § 424 kohaselt saab rahalise karistuse tasumist pikendada või ajatada süüdimõistetu taotlusel kuni ühe aasta võrra, ja seda on arutatavas asjas tehtud, kohus on juba maksimaalse pikkusega tasumise tähtaja andnud. Riigikohtu kriminaalkolleegium tühistas 20. veebruari 2012. a määrusega nr 3-1-1-2-12 Tallinna Ringkonnakohtu määruse ja leidis, et kriminaalmenetluse seadustiku § 424 tekstist ei tulene keeldu teha seda korduvalt.

Kohtulahend peaks andma vastuse kõigile apellandi poolt tõstatatud küsimustele. Harv ei ole olukord, kus kaebuse esitaja tuleb ringkonnakohtus välja hoopiski uute argumentidega, mida ta maakohtus asja lahendamisel ei ole esitanud. KrMS § 331 lg 2 kohaselt arutab ringkonnakohus kriminaalasja esitatud apellatsiooni piires ning KrMS § 390 lg 2 kohaselt vaadatakse määruskaebus läbi kaebuse piires ja üksnes isiku suhtes, kelle kohta see on esitatud. Antud sätetega ei ole seadusandja soovinud piirata ainult edasikaebemenetluses arutatavate küsimuste ringi esitatud kaebusest lähtuvalt, vaid on lisaks kohustanud kõrgemalseisvat kohut analüüsima kõiki vastuväiteid, mida süüdistatav või tema kaitsja on esitanud alama astme kohtulahendi suhtes. Vastupidine seisukoht piiraks oluliselt süüdistatava kaitseõigust, kui kõrgemalseisev kohus ei võtaks seisukohta kõigis nendes küsimustes, kus kaebaja on leidnud, et tema õigusi on rikutud.

Tutvudes ringkonnakohtute praktikaga, on just eespool viidatud probleemi taustal endiselt võimalik leida ringkonnakohtute lahendeid, kus on jäänud analüüsimata kaebuses esitatud vastuväited. Järgnevad näited on võetud ringkonnakohtu lahenditest, kus arutusel on olnud süüdistatava ennetähtaegne vanglast vabastamine. Nii on kriminaalasjas nr 1-09-10116 Tartu Ringkonnakohus oma 8. veebruari 2012. a määrukses küll täiendanud Viru Maakohtu määruse napp põhjendusi, kuid jätnud siiski süüdimõistetu ennetähtaegselt vabastamata jätmisel analüüsimata määruskaebuses esitatud vastuväited, kus süüdimõistetu juhib kohtu

tähelepanu asjaolule, et maakohus on lähtunud tema sõltuvusprobleemide käsitlemisel 2007. aasta andmetest, kuigi süüdimõistetu pole enam viimased viis aastat narkootikume tarvitanud, vaid tegelenud spordiga. Samuti viitab süüdimõistetu mitmele tema vabastamist toetavale asjaolule, mida maakohus oma otsuses pole arvestanud, nagu näiteks materiaalselt toetava lähisugulase ning sõprade olemasolu, elukohaprobleemi aktiivne lahendamine ning õiguskuulekas käitumine vanglas. Nimetatud määrukest jääb kaebuse esitajale selgusetuks, miks kohus tema vastuväiteid oluliseks ei pea.

Veel üks näide, kus kohtu seisukoha kujunemine ei ole arusaadav ega jälgitav. Harju Maakohus jättis süüdimõistetu ennetähtaegselt oma määruksiga vabastamata. Süüdimõistetu esitas Tallinna Ringkonnakohtule määruskaebuse, milles ei vaidlusta vabastamata jätmist, vaid palub määrata talle uueks ennetähtaegseks vabanemiseks lühema tähtaja. Tallinna Ringkonnakohtu 2. veebruari 2012. a määruse nr 1-09-7990 põhjendus on äärmiselt lakooniline, nentides vaid, et Harju Maakohus ei ole vangistuseseaduse § 76 lõikes 3 ettenähtud 1-aastasest tähtajast kõrvalekalduvat tähtaega oma määrukses KrMS § 426 lg 2 alusel ette näinud, seda ei ole maakohtus taotletud ning kaebuse esitaja väited, et ta soovib kohtule tõestada poole aasta möödudes, et ta on siiski palju muutunud ja väärib veel võimalust vabanda ennetähtaegselt kriminaalhoolduse järelevalve alla, ei ole asjaoludeks, millest tulenevalt peaks kohus määrama seaduses ettenähtust erineva tähtaja ja kohtukolleegium sellised asjaolusid ei näe. Mis põhjusel kolleegium selliseid asjaolusid ei näe (kas on õigusemõistja lihtsalt pime), jääbki täiesti selgusetuks.

Apellandid tõlgendavad tõendeid, menetlus- ja materiaaloiguse norme oma mätta otsast vaadatuna, teinekord ka pahatahtlikult ja kohut eksitades ning sageli jäävad sellised seisukohad väga jõulistena kohtuvaidluste käigus kohtusaalis kõlrama. Kohtunik saab oma seisukohta väljendada vaid argumenteeritud otsuses. Siinkohal üks leebe näide Tartu Ringkonnakohtu 8. veebruari 2012. a otsusest kriminaalasjas nr 1-11-3150. Kaitsja on oma apellatsioonis muu hulgas märkinud, et tunnistaja ütluste avaldamisel nende usaldusvääruse kontrollimiseks ei saa tekkida olukorda, kus kohus loeb osaliselt tunnistaja või süüdistatava ütlused usaldusväärseteks ja

osaliselt mitte. Tekkis küsimus, kas maakohus on siis nii toiminud, kuid ringkonnakohtu otsusest ma sellele vastust ei leidnud. Maakohtu otsust lugedes oli selge, et probleem ei olegi tunnistaja ütluste osalises arvestamises, vaid nende ütluste usaldusväärsuses tervikuna ning sellisel käsitles seda küsimust ka ringkonnakohtu. Usun, et apellandid said vastused oma arvukatele väidetele, kuid minu kui kriitilise, menetlusnormide tõlgendamisest väga huvitunud lugeja jaoks oleks ringkonnakohtu pidanud lisama vaid ühe lause, et kõik oleks olnud kohe selge.

Sageli kannavad maakohtu lahendid kiirustamise pitserit, kuid lahend on tehtud ja tagantjärele ei ole võimalik maakohtu kohtunikul seda enam kuidagi täiendada. Õnneks on ringkonnakohtul, kes nõustub maakohtu põhjendustega, võimalik lisada omad põhjendused. Just eespool kritiseeritud Tartu Ringkonnakohtu määrus kriminaalasjas nr 1-09-10116 on sellest aspektist vaadatud hoopiski positiivne näide – nimelt on ringkonnakohtu olulisel määral maakohtu põhjendusi täiendanud ning läbi kahe kohtuastme on kohtu seisukoht muutunud põhjendatuks ja arusaadavaks. Kohtulahendeid, kus ringkonnakohtu on kasutanud KrMS § 342 lg 3 p-s 1 ettenähtud võimalust, jätnud esimese astme kohtu otsuse põhiosa asjaolud kordamata ja lisanud omad põhjendused, on päris palju. Näide Tartu Ringkonnakohtu 1. märtsi 2012. a otsusest nr 1-11-4302, kus kriminaalkolleegium on soostunud apellandi kriitikaga maakohtu otsuse aadressil, kuna kohtuotsus on koostatud suhteliselt raskelt loetavalt, tõendamist leidnud asjaolusid ning õiguslikke küsimusi on käsitletud ebarajjekindlalt, seejuures on tuvastatavad ka teatavad vastuolud kohtu arutluskäigus tõendite hindamisel. Samas on kriminaalkolleegium leidnud, et need ebaselgused on kõrvaldatavad apellatsioonimenetluses.

Selliselt on ringkonnakohtul võimalik toimida vaid juhul, kui maakohtu otsus on motiveeritud. Kohtuotsustes põhjenduste puudumine on käsitatav kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisena ning seda puudust ei ole võimalik enam apellatsioonimenetluses kõrvaldada. Eelnevaga ei soovi ma kaugeltki öelda seda, et I astme kohtunik võikski loota II astme kohtule, kes silub kohtuotsuse konarused, vaid tunnen heameelt, et maakohtu lahendeid ei tühistata kergekäeliselt. Kok-

kuvõttes aitab see menetlusosalistel jõuda kiiremini ja väiksemate kuludega jõustunud kohtulahendini.

Minu poolt kirjapandu ei kujuta endast ringkonnakohtu lahendite üldisemat analüüsi, vaid mõtteid, mis tekkisid II astme kohtulahendeid lugedes ja nende rolli üle mõtiskledes. Kokkuvõtvalt võiks öelda, et ringkonnakohtu lahendid, nagu ka I astme kohtu lahendid, on ajas oluliselt muutunud. Kohtunikud väljendavad oma seisukohti arusaadavamalt, põhjendatumalt, otsuste ülesehitus on ühtlasem ja need on paremini loetavad. Lugeja jaoks on otsus hea otsus siis, kui see annab eelkõige ammendavad vastused tõstatatud küsimustele, on selge ja vastuoludeta ning seda lugedes on arusaadav, miks kohus jõudis just selliste järeldusteni. Ehk oleksid kohtulahendid ka avalikkusele paremini mõistetavad, kui neisse lisada pisut inimlikumat mõõdet. Siinkohal on paslik lõpetada õiguskantsler Indrek Tederi sõnadega Tartu kohtunike foorumil 12. mail 2011 peetud ettekandest “Kohtuvõim – kas ainult õigusemõistmine?": “... meie õiguskultuuris on kohus rohkem anonüümne otsustaja kui konkreetse kohtuniku otsustus, kohtunike otsustus. Aga tegelikult otsustavad ju konkreetset inimesed ja inimliku otsustuse saamislugu võiks olla põhistusena otsuses näha, olgu ta siis subjektiivne või segu subjektiivsetest ja objektiivsetest momentidest. Pealegi kuna kohus on riigivõim, siis võimu tegevus peaks olema selge ja läbipaistev.”

Kai Härmand

Harju Maakohtu kohtunik

Maakohtuniku ootused ringkonnakohtu lahenditele

50

Algatuseks

Eestis on juba harjutud sellega, et Riigikohtu lahenditele omistatakse palju laiem tähendus kui vaid konkreetses kohtuasjas õigusrahu jaluleseadmine. Kohtupraktikat ei moodusta siiski üksnes Riigikohtu lahendid, vaid kõikides kohtutes praktiseeritav kokku. Esimese ja teise astme kohtu otsustused on seda enam olulised, et puudutavad suurt hulka vaidlejaid. Paljudes menetlusküsimustes annab lõpliku seisukoha ringkonnakohus ning Riigikohus võtab neil teemadel sõna vaid kohati, mainides midagi kohtupraktika ühtlustamise mõttes.

Maakohus ja ringkonnakohus on kohtuasja lahendamisel ka oluliselt rohkem seotud. Mõned menetluslikud otsustused on menetluse kestel kaevatavad. Kõigi kohtute ühine eesmärk on anda vaidlejatele tagasi õigusrahu ja lahendada kohtu ette toodud konflikt võimalikult optimaalselt, õigesti ja õiglaselt. Igal esimese astme kohtunikul on rõõm lugeda, kui apellatsioonionitsuses sedastatakse lühidalt, et maakohus kohaldas otsuse tegemisel õigesti materiaalõiguse norme ega rikkunud menetlusnorme. Millise sisuga otsustust ootab

esimese astme kohtunik apellatsioonikohtult aga siis, kui oli tarvis maakohtu otsust muuta või tühistada. Kuidas ja mida saavad ringkonnakohtunikud ära teha, et muuta esimese astme kohtus kohtuasja menetlemine ladiusamaks, kohtupraktika üle riigi ühtlasemaks ning sellega koos tõsta kohtusüsteemi ja ka maakohtute töö usaldusväärsust. On ju teada tõsiasi, et pahatihti asuvad pooled, eelkõige kvalifitseeritud õigusnõustajate palkamise näol, asja kallale alles siis, kui maakohus on oma lõpliku lahendi juba teinud.

Keskendun oma kirjatükis eelkõige menetluslikele aspektidele.

Ringkonnakohtute erinev praktika menetluslike probleemide lahendamisel

Tartu Ülikoolis üliõpilasi harides on tulevastes õigusnõustajates korduvalt ilmnenu, et kohtumenetluse erisused eri kohtutes tekitavad neis hämmastust. Kelle käest siis veel kohtusüsteemi iseärasuste kohta pärida, kui mitte seal iga päev praktiseerivalt õppejõult. Näi-

teks on üliõpilastes, kellel endal on olnud kohtu tööga lähem kokkupuude, tekitanud arusaamatusi see, et hagi tagamise määrustele esitatud kaebusi vaatab Tallinna Ringkonnakohus läbi ainuisikuliselt ning Tartu Ringkonnakohus kollegiaalselt. Tuleb möönda, et menetluslikult ei ole tõesti tähtsust sellel, kas hagi tagamise määruse tühistab või jätab jösse ühe kohtuniku ainuisikuline arvamus või on tegu kollegiaalse hääletamisega¹. Kindlasti mõjub kollegiaalne määruskaebuse lahendamine usaldusväärsemalt. Oluline on siinkohal menetlusosalistele jääv mulje kohtute erinevast tegevusest, mis ei aita kaasa kohtusüsteemi usaldusväärse tagamisele.

Ringkonnakohtute töös on ka maakohtu tegevust mõjutavaid organisatoorseid erinevusi. Tartu Ringkonnakohtus on välja kujunenud tava, et kohtuasja toimik, mis on määruskaebuse esitamise tõttu ringkonnakohtus läbivaatamisel, saadetakse määruskaebuse menetlemise kestel vajadusel maakohtule tagasi. See võimaldab maakohtul teha asjas edasilükkamatuid menetlustoiminguid, pidada isegi istungeid, et tagada kohtuasja arutamine mõistliku aja jooksul. Tallinnas kahjuks seda praktikat veel ei ole. Määruskaebuse esitamisel tuleb arvestada alati sellega, et maakohtus seisab menetlus terve määruskaebuse menetlemise aja.

Ringkonnakohtu kolleegiumi sisene erinev lähenemine menetluslikele küsimustele

Tugineb üksnes Tallinna Ringkonnakohtus arutelul olnud kohtuasjadele. Eelmise aasta aprillis ja oktoobris koos Kersti Kerstna-Vaksiga korraldatud menetluse ohjamise koolitustel selgus mitme kaasuse arutelul, et Tallinna Ringkonnakohtus ei ole kolleegiumis teatud oluliste menetlusküsimuste suhtes ühtset seisukohta välja kujunenud. Loomulikult ei sa nõuda, et kohtunikud kogu aeg ühte moodi otsustaksid, see on kohtu sõltumatuse ja kohtuniku siseveendumuse austamise põhimõttest tulenevalt võimatu. Samas võiksid olla ka kolleegiumisisesed kokkulepped mõnede oluliste ja üldisemate menetlusnormide kohaldamise suh-

tes. See lisaks auoriteeti ringkonnakohtu praktikale ja annaks maakohtule ühese signaali, et eksinud on nimelt maakohus.

Head näited on siinkohal 25. märtsil 2011 ja 13. oktoobril 2011 toimunud Riigikohtu ja ringkonnakohtute ümarlual ühtse seisukoha saanud küsimused menetlusabi andmise kriteeriumide kohta². Siinkohal võiks muidugi tõstatada küsimuse, kas kõiki kohtuastmeid puudutavaid sõlmküsimusi peaks arutama vaid Riigikohtu ja ringkonnakohtute ümarlual? Menetlusabi andmisel peavad ühtsete kriteeriumitega arvestama kõigi kohtuastmete kohtunikud.

Negatiivse näitena saab välja tuua kolleegiumisises erineva seisukoha korteriomandi valitseja poolt tema enda nimel esitatud hagide menetluse perspektiivikuse hindamisel. KOS³ § 21 lg 2 p-d 1 ja 5 sätestavad valitseja õiguse kõigi korteriomandi omanike nimel korteriomani ühiste asjade puhul nõuda sisse ja rahuldada nõudeid ning teha volituse piires tehinguid ning esitada kohtus ja kohtuväliselt nõudeid korteriomani otsustega volitatud ulatuses. Riigikohus on oma 9. veebruari 2011. a otsuses⁴ selgelt rõhutanud, et valitseja saab olla korteriomandi omanike esindaja. Kohtusse saab isik pöörduda vaid enda rikutud õiguste kaitseks ja seaduses peab olema selgelt sätestatud isiku õigus enda nimel teise õigusi kaitsta nagu näiteks autorikaitsjad seda teha saavad.⁵ Korteriomandi valitsejale seda õigust antud ei ole. Harju Maakohtu Tartu mnt kohtumaja kohtunike enamik on kooskõlastanud oma tegevuse selliste hagide esitamisel ning on siiani kõigepealt teinud käiguta jätmise määruse, milles palunud valitsejal täpsustada, kas ta esitab hagi enda või korteriomandi omanike nimel, viidetega kohtupraktikale. Seejärel keeldunud TsMS § 371 lg 2 p 1 alusel perspektiivituse tõttu hagi menetlemast, kui valitseja kangekaelselt keeldub hagi päisesse korteriomandi omanike nimesid hagejatena lisamast ja kasutab oma nõude õigusliku alusena eri-

¹ TsMS § 366 lg 1 lubab määruskaebuse läbi vaadata ainuisikuliselt.

² Kokkuvõtted kättesaadavad arvutivõrgus: <http://koolitus.riigikohus.ee/juhendid2/>

³ Korteriomandiseadus, vastu võetud 15. novembril 2000, jõustunud 1. juulil 2001, RT I 2000, 92, 601

⁴ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 9. veebruari 2011. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-146-10 Elen Vettuse hagi osaaühingu Ropka KVH vastu tunnustada õigust mitte tasuda esitatud arveid

⁵ TsMS § 3 lg-d 1 ja 2

nevaid alternatiivseid õiguslikke kontseptsioone, nagu alusetu rikastumise ja käsundita asjaajamise sätteid. Tallinna Ringkonnakohtus on mõned kohtukoosseisud⁶ nõustunud maakohtuga ning teised⁷ jälle käskinud hagi menetleda, leides, et perspektiivikuse küsimus on sisuline küsimus, mis tuleb lahendada otsusega. Menetlusökonoomia põhimõttest lähtuvalt ei peaks kohus kasutama oma piiratud inimressursse selgelt viljatule menetlusele.

Menetluslike diskretsiooniotsuste toetamine

Esimese astme kohtunik näeb asja lahendades kõige paremini menetlusosalise tahet asja arutamiseks edasi minna. Või siis mitte edasi minna. Kohtu kohustus on vaidlus lahenduseni viia, olgu selleks lahenduseks siis kohtulik kompromiss, sisuline vaidluse lahendamine otsusega või hagist loobumine. Menetluse kulgemisest mitte huvitatud menetlusosalist peab kohus seadusega lubatud vahenditega kannustama. Üheks menetlusosalise aktiivsele tegevusele mõjutamise võimaluseks on venitava menetlusosalise või tunnistaja trahvimine, mille kohta on aastaid käinud diskussioon. Seisukohad esimese ja teise astme kohtu vahel on selgelt vastuolulised. Maakohtud on trahvi sanktsiooni kasutanud, kuid valdavalt on ringkonnakohus trahvimäärused tühistanud. Praegu on kujunenud olukord, kus esimese astme kohtunikud trahviks, aga peavad seda perspektiivitaks, sest ringkonnakohus valdavalt tühistab trahvide määrused. Teise astme kohtud ei saa kujundada praktikat, sest maakohtud on loobunud trahvide määramisest.

Menetluse ohjamise koolitusel⁸ jõuti ühisele seisukohale, et menetlusosalisele pandud isikliku menetluskohustuse täitmata jätmisel võiks olla kohtu poolt kohaldatavaks sanktsiooniks trahvimine. Samas olid Tartu ja Tallinna ringkonnakohtu kohtunikud erineval seisukohal selles osas, kas trahvihoiatuse peab isikule

isiklikult allkirja vastu kätte toimetama või mitte. Las-kumata siin tõsisemas arutellu isiku põhiõiguste ja menetlusõiguste ja kohustuste teemal, saab väita, et menetluse ohjamise osas selle kõige laiemas tähenduses ootab maakohtunik tuge ringkonnakohtult. Asja arutava kohtuniku diskretsiooniotsused menetluslike küsimuste lahendamisel, nagu näiteks hilinenud tõendite kogumise taotluse vastu võtmata jätmine, kohtuistungi pidamine olukorras, kus kostja seaduslik esindaja ei suvatse juba kolmandat korda kohtuistungile ilmuda, kuid kohale tulnud advokaat peab vajalikuks seadusliku esindaja poolt isiklikult tunnistajaid küsitleda. Need kõik on näited, kus ringkonnakohus on hoolimata esimese astme kohtus menetluse käigus kohtu tegevusele vastuväite esitamata jätmisest siiski apellatsioonime-netluses maakohtu otsused tühistanud, viidates kostja kaitsetahtele. Esimese astme kohtus sai seda kahjuks pidada vaid venitamistahteks. Kui apellatsiooniate maakohtu menetluslike diskretsiooniotsuseid ei toeta, ei ole võimalik maakohtus menetluse kiirenemisele ja tõhustamisele kaasa aidata. Kehtiva TsMS seletuskirjast⁹ võib lugeda, et TsMS §-des 228–333 rangete tähtaegade sätestamise eesmärgiks on menetluse venitamise ärahoidmine.

Juhised kohtuasjade lahendamiseks

Riigikohtu viimase aja praktika¹⁰ toetab autori ammust arvamust, et kohtuasja maakohtusse tagasi saates tuleb ringkonnakohtul anda maakohtule selged ja ühemõttelised suunised rakendatava materiaalõiguse ning tehtavate menetlustoimingute osas. Pahatihti on ringkonnakohus andnud maakohtule vastandlikke või ebamääraseid suuniseid kohtuasja lahendamiseks. Riigikohus on oma praktikas läinud veel kaugemale, sedastades, et ringkonnakohus peab üksnes õigusliku kvalifikatsiooni üle käiva vaidluse puhul ise otsuse tegema, seda maakohtule tagasi saatmata.

⁶ Tallinna Ringkonnakohtu 29. septembri 2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-11-20148 AS-i ISS Eesti hagi Iris Järve vastu võlgnevuse ja viivise nõudes

⁷ Tallinna Ringkonnakohtu 20. oktoobri 2011. a määrus AS-i Maket Kinnisvara hagi Juri Stefanovitši vastu võla ja viiviste nõudes

⁸ 17. oktoobri 2011 koolituse kokkuvõte on arutivõrgus kättesaadav: <http://koolitus.riigikohus.ee/juhendid2/>

⁹ Eelnõu menetluse kohta teave kättesaadav arutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou2&op=ems&eid=208&assembly=10&u=20120220132621>

¹⁰ Näiteks Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 16. mai 2011. a otsus OÜ Foorum Invest hagi OÜ Tresole vastu 203 148 krooni saamiseks, tsiviilasi nr 3-2-1-34-11 ja Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 13. aprilli 2011. a otsus Rein Meresaare hagi Oliver Veskaru vastu 2 460 650 krooni suuruse kahjuhüvitise ja viivise saamiseks, tsiviilasi nr 3-2-1-11-11

Kindlasti peaks ringkonnakohtu lahend ära määrama, millisesse menetlusstaadiumisse kohtuasi esimesse astmesse tagasi saadetakse. Juhul, kui eelmenetlus on asjas täielikult läbi viimata ning kohtuasjas tuleb koguda uusi tõendeid, tuleb olla kindel, et maakohtus juhiseid ka täita saab. Teisalt, kui ringkonnakohtus on kostja hagi osaliselt õigeks võtnud või ei ole pooled otsust kogu ulatuses apellatsioonimenetluses vaidlustanud, siis ei ole vajadust ega ka menetluslikku võimalust kogu ulatuses kohtuasja esimesesse astmesse tagasi saata. Olukorras, kus ringkonnakohtus kohustab maakohtu tegema kohtuasjas ekspertiisi hageja tervisekahjustuste ulatuse kohta ja menetlusosalised seda ei taotle ega pole kunagi soovinud taotleda, ei ole maakohtul kuidagi võimalik ringkonnakohtu ettekirjutust täita. Tuleb möönda, et ka seadusesäte¹¹ ongi siinkohal liiga abstraktne. Seda enam on oluline, et ringkonnakohtu lahendis oleksid olemas kindlad suunised kohtumenetluse jätkamiseks maakohtus.

Maakohtul, kuid veel enam menetlusosalistel on keeruleine lahendada asja olukorras, kus ringkonnakohtu erinevad koosseisud on oma otsustes andnud vastandlikke juhiseid vaidluse lahendamiseks. Lisaks venitab selline kohtuasja solgutamine oluliselt menetlusaega.

Oma seisukoha ilmestamiseks ehk mõned markantsemad näited. Juba eelviidatud kohtuasjas nr 3-2-1-11-11 leidis ringkonnakohtus asja esimesel¹² läbivaatamisel, et maakohus ei ole tuvastanud kostja süü ja kahju suuruse asjaolusid.¹³ Järgnev apellatsioonikohtu koosseis heitis maakohtule ette tõendite kogumata jätmist kahjustatud esemete kuuluvuse ja väärtuse osas¹⁴.

11 TsMS § 658 lg 1

12 Tasub mainimist, et tegemist on 2005. aastal esitatud hagma, mis sai oma lõpliku lahenduse 15. aprillil 2011.

13 Tallinna Ringkonnakohtu 2. detsembri 2008. a otsus tsiviilasjas nr 2-05-15519 Rein Meresaare hagi Oliver Veskaru vastu 2 460 650 krooni suuruse kahjuhüvitise ja viivise saamiseks. Muu hulgas leidis kohus, et „samuti ei ole maakohus tuvastanud hüvitamisele kuuluva kahju suurust ega andnud hinnangut kostja väidetele, mille kohaselt on kahju tekkinud hagejast tulenevatest asjaoludest, mille eest hageja vastutab ning mis võivad olla aluseks väljamõistetava kahju suuruse vähendamisele VÕS § 139 lg 1 järgi. Eelviidatud osas on maakohtu otsus põhjendamata. Kostja süüd ja kahju suurust puudutavad asjaolud on asja lahendamise seisukohalt olulised“.

14 Tallinna Ringkonnakohtu 26. oktoobri 2010. a otsuses leidis kohus, et „asja uuel arutamisel tuleb hagejal esile tuua asjaolud ja tõendada, millised temale kuuluvad vallasvara esemed elamus asusid ja

Sarnaseid lugusid oleks lugejani tuua veel ja veel. Siinkohale piirdun vaid kahe lisanäitega.

Kohtuasjas nr 2-09-16307 A. Minini hagi kohtutäitur Veiko Kaasiku vastu 196,21 euro saamiseks käsitles hageja oma nõuet kui alusetut rikastumist. Hagejat karistati väärteoasjas rahatrahviga. Otsus jõustus 25. aprillil 2004 ning kostja nõudis hagejalt sisse 3 070 krooni ajal, mil trahvi sissenõudmine oleks tulnud aegumise tõttu lõpetada. Hageja palus ka menetlusabi, sest ta viibis kinnipidamiskohas. Maakohus jättis hagi rahuldamata alusetu rikastumise sätete alusel, otsus tühistati ning saadeti uueks arutamiseks ning kahju hüvitamise kvalifikatsiooni osas seisukoha võtmiseks. Maakohus rahuldab hagi vastavalt ringkonnakohtu ettekirjutustele lepinguvälise kahju sätete alusel, kuid ringkonnakohtus tühistas sellegi otsuse, leides, et õigusvastasel tekitatud kahju koosseisu eeldused ei olnud täidetud.

Tsiviilasjas nr 2-08-68635 Salva Kindlustuse AS hagi Juhkentali Majahalduse OÜ vastu võla ja viiviste nõudes leidis ringkonnakohtus asja uueks läbivaatamiseks saatvas otsuses, et maakohus peaks käsitama autole kukkunud puud kui suurema ohu allikat. Maakohus järgis ette antud juhiseid ning järgmine ringkonnakohtu koosseis leidis, et puud ei ole võimalik suurema ohu allikana käsitada.

Kokkuvõtteks

Apellatsioonimenetluse mõte on ikkagi kontrollida, kas esimese astme menetlus toimus seaduslikult, mitte

tulekahjus kahjustada said ning mis on asjade väärtus. Kui hageja nõuab kahju hüvitist ka kolmandate isikute majja jäänud vara eest, tuleb tal selgitada sellise nõude alus (nt kas nõue on loovutatud vms). Kohtul tuleb teha hagejale ettepanek täiendavate tõendite esitamiseks ja selgitada, millised on lubatavad tõendid nimetatud asjaolude tõendamiseks (TsMS § 392 lg 4). Vara kuuluvust saab tõendada tunnistajate ütluste, poole vande all antud seletuse ja dokumentaalsete tõenditega (ostu-müügilepingud jne). Vara kahjustada saamist saab tõendada, kui näidata asja materjalide juures asuvat videofilmi tunnistajale ja lasta tunnistajal identifitseerida majja jäänud ning hävinenud esemed. Paljude esemete, nt maalide ja mööblieksemete väärtus on tuvastatav ka tagantjärele kunstikataloogide või muude dokumentaalsete tõenditega. Kui hageja esitab dokumentaalsed tõendid, kuid nende põhjal ei ole võimalik asja väärtust kindlaks teha, võib kohus TsMS § 293 lg 1 järgi küsida asja väärtuse selgitamiseks eksperdiarvamust ja määrata selleks TsMS § 294 kohaselt eksperdi“.

menetleda kogu asja lihtsalt suuremas kohtukoosseisus ja täies mahus uuesti. Mänguilm ei saa teha inimeste arvelt, kes ootavad lahendust oma õiguslikule sasipunt-rale. Apellatsioonimenetluses esimesele astmele ette kirjutada, mida kõike peaks ja võiks veel kaaluda ja milliseid alternatiivseid nõudeid võiks selgitada ja esitada, see ei ole kohtumenetluse mõte. Vastupidi, kohtu aktiivne sekkumine hageja võimalike õiguskaitsevahendite valikusse ja haginõuete formuleerimisse on autori arvates kostja kaitseõiguse oluline riive ning menetlusökoonomia põhimõttest, eelkõige mõistlikust ajast ja optimaalsusest, kõrvalekaldumine.

Loogiliselt kerkib üles küsimus, kuidas tulevikus kohtute koostööd ning kohtumenetluse kvaliteeti parandada. Siinkohal tuleb rõõmuga tõdeda, et lahendused

on juba osaliselt kasutusel. Kohtuastmetevahelised ümarlaudad menetlusküsimuste arutamiseks, isegi mitte niivõrd ühtsete dogmaatiliste seisukohtade, kui probleemidest ühte moodi arusaamise kujundamiseks, on hea näide. Tuleks vaid kaasata suurem osalejaskond, eelkõige sellistes küsimustes, mis puudutavad kõiki kohtuastmeid, nagu näiteks menetluse perspektiivikuse hindamine menetlusabi andmisel. Koolitused, kus arutatakse kaasuste põhjal levinumaid probleeme. Kindlasti aitaks kaasa, kui ringkonnakohtus töötaks rohkem kohtunikke, kel on pikaajaline esimese astme kohtus töötamise kogemus. Esmajoones aga ikkagi omavaheline suhtlemine, mis on kõige parem kohtupraktika kujundamise vahend.

Ülle Raag¹
Tartu Maakohtu kohtunik

Sõbralik dialoog ringkonnakohtu lahenditega tsiviilasjades

Ehkki ringkonnakohtu lahendid ei ole oma õiguslikult tähenduselt võrdsed Riigikohtu lahenditega, tähendavad nad esimese astme kohtuniku jaoks vahetut hinnangut oma tööle ja materjali, mille alusel kujundada konkreetse menetluse käiku või mida eeskujuks võttes korrigeerida teise sarnase menetluse kulgu.

Omamata õiguse allika tähendust, pakuvad ringkonnakohtu lahendid (nii otsused kui ka määrused) esimese astme kohtule praktikat menetlusotsustuste langetamiseks ja hulgaliselt ainek, millest juhendada erinevate tõendite ja asjaolude hindamisel ning menetlusnormide sisustamisel.

Kolmeastmelise kohtusüsteemi puhul algavad kõik menetlused esimese astme kohtust, mis tähendab, et teise astme kohtule ja ka Riigikohtule avaneb võimalus asjas oma seisukohti esitada alles pärast esimese astme kohtu poolt lahendi tegemist. Nii kujutavad esimese astme kohtu lahendid kohtupraktika kujundamise baasmaterjali nii ringkonnakohtutele kui ka Riigikohtule ja vaidlustatuna menetlusosaliste poolt astuvad dialoogi järgmises kohtuastmes tehtavate lahenditega.

Seetõttu on ka käesolevas kirjutükis esitatud esimese ja teise astme kohtu käsitlevi vahelduva dialoogina.

Kohtunikuna töötades peab teadma, et on vähemalt 50% tõenäosust, et sinu tehtud töö – kirjutatud kohtulahend – praagiks tunnistatakse või lausa pihuks ja põrmuks tehakse. Sellise teadmisega varustatult võtab esimese astme kohtunik vastu ka ringkonnakohtu lahendi. Kohtusüsteemi seest tulevalt kriitikalt ootab esimese astme kohtunik argumenteeritust, konstruktiivsust ja väljavaadet selle kriitika toel asjaga tulemuslikult edasi minna.

Ringkonnakohtu lahend oma ülesehituses kirjeldab üldjuhul esimese astme kohtu tööd, kontrollides, mida on esimese astme kohus teinud õigesti ja mida valesi, mida on jätnud tegemata. Esimese astme kohtu lahendi tühistamisel TsMS § 656 lg 1, lg 2 rikkumiste tõttu ja asja uueks lahendamiseks saatmisel saab ringkonnakohtu lahendist teada (TsMS § 658 lg 1) need rikkumised, mis tuleb asja uuel arutamisel kõrvaldada, milliseid menetlustoiminguid esimese astme kohus võiks teha või mida peaks tegema. Ringkonnakohtu seisukohad õigusnormi tõlgendamisel ja kohaldamisel on asja uuesti läbivaatavale kohtule kohustuslikud

¹ Artikkel on koostatud autori ja tema kolleegide ühistele mõtetele tuginedes.

(TsMS § 658 lg 2). Samasugune kontrollmudel peaks TsMS § 659 kohaselt olema aluseks ka määruskaebuste läbivaatamisel. Ringkonnakohtu kriitika ja soovitusel on eriti hinnalised neis asjades, kus kabevõimalus apellatsioonikohtuga lõpebki ja Riigikohtule edasi-kaebamise võimalus puudub. Sellise skeemi järgimine annab esimese astme kohtule tänuväärse informatsiooni, millised menetlusvõtted on aktsepteeritavad, milliste kasutamisest võiks pigem loobuda või milliseid hinnatakse lausa ebaseaduslikeks. Seetõttu on ringkonnakohtu lahendid oodatud lugemismaterjal esimese astme kohtunikule, kes menetleb lähedase sisuga asja – ikka selleks, et leida häid lahendusteid ja oma menetlust selle järgi sättida, aga ka selleks, et vältida kolleegide poolt juba varem tehtud vigu.

Milliseid õppetunde apellatsioonikohtu lahendid esimese astme kohtunikele pakuvad?

Menetluse võtmise ja menetlusabi andmise valdkonnas

Suur osa menetlusi algab praegusel ajal menetlusabi taotlemisega. TsMS § 180 sätib menetlusabi andmise viisid ja § 181 menetlusabi andmise tingimused. Kas kohtunikul tuleks menetlusabi andmise otsustamisel arvestada ainult taotleja majanduslikku seisundit kajastava liitmise-lahutamise matemaatilist tulemust? Või tuleks menetlusabi andmist otsustava lahendiga suunata menetlusosalist ennast pingutuste tegemisele, et suuta vajalikke kulutusi teha?

Kui TsMS § 181 lg 1 esitab menetlusabi andmise tingimused, siis kohus hindab mõlema tingimuse täidetust eraldi ja otsustuse teeb lõppkokkuvõttes kogumis mõlema tingimuse pinnalt. Samas kui ükski neist kahest tingimusest välistab menetlusabi andmise (kui on ilmne, et menetlusabi taotleja majanduslik seisund võimaldab menetluskulusid tasuda või kui on ilmne, et menetluses osalemine ei ole edukas), siis peaks olema õigustatud teha menetlusabi andmisest keeldumise otsustus ilma teise tingimuse täidetust kontrollimatagi.

Paraku on kujunenud tavapäraseks, et menetlusabi andmise otsustamisel on maakohtu ja ringkonnakohtu hinnangud erinevad. Lausa sedavõrd, et suunab maa-kohtunikku otsustama pigem menetlusabi andmise

kasuks, kuna menetlusabi andmata jätmisel on oodata ringkonnakohtu tühistavat lahendit. Menetlusabi andmise taotluse lahendamine on kohtu poolt hinnangute andmine. Hinnata tuleb nii taotleja majanduslikku seisundit TsMS § 186 meetodil ja § 182 piiranguid arvestades kui ka menetluses osalemise edukust. Ehkki kohus kogub taotleja majanduslikku seisundit iseloomustavaid andmeid ja mõnikord esitavad neid andmeid piisavalt isegi taotlejad ise (!), põhineb otsustuse tegemine ikkagi kohtuniku hinnangul isiku suutlikkusele oma väljaminekute arvelt midagi kokku hoida ja hinnangul sellele, kui tõepäraselt need andmed isiku tegelikku majanduslikku seisundit kajastavad. Tõendid isiku majandusliku seisundi kohta kajastavad ikkagi ju vaid seda, mida isik ise on enda kohta tahtnud teada anda. Võttes arvesse TsMS § 182 lg 2 p-s 1 kirjeldatud menetlusabi andmise piirangut (kui menetluskulud ei ületa eeldatavasti menetlusabi taotleja kahekordset keskmist ühe kuu sissetulekut [---], millest on maha arvatud maksud [---], samuti mõistlikud kulud eluase- mele ja transpordile), on üsna tõenäoline, et valdav osa menetlustes osalevatest füüsilistest isikutest on sellised, kes kvalifitseeruvad menetlusabi saajateks. Seda suurem tähtsus on majanduslikku seisundit kajastavate arvude ümber ja taga olevate asjaolude hindamisel kogumis, samuti menetluses osalemise edukuse hindamisel. Kui menetlusabi riigilõivu tasumiseks hagi esitamisel taotletakse menetluse esimeses etapis, siis on kohtunikul kohustus juba siinkohal hinnata selle menetluse võimalikku kulgu, tõendamisvõimalusi, poolte võimalikku menetluslikku käitumist.

Mis võiksid olla need põhjused, miks esimese astme kohtuniku antud hinnangud oluliste asjaoludele – nii taotleja majanduslikule seisundile kui ka menetluses osalemise edukusele – võiks lugeda sedavõrd väärteks, et menetlusabi kohta tehtud lahend kuulub tühistamisele? Vastus nii sellele küsimusele kui ka õige hinnangu või järelduse põhjendus peaks sisalduma ringkonnakohtu lahendis (TsMS §-st 653 ja § 654 lg-st 4 tulenev nõue). Tsviilasjas nr 2-09-12015 tehtud määrusega tühistas ringkonnakohus esimese astme kohtu määruse, millega rahuldati hageja riigilõivu tasumisest vabastamise taotlus osaliselt, s.o 7000 krooni ulatuses, ja kohustati hagejat tasuma riigilõivu hagiavalduse esi-

tamisel 3000 krooni. Maakohus leidis, et menetlusabi andmine täies ulatuses ei ole põhjendatud, kuna kohtul puudus piisav alus eeldada, et kavandatav menetluses osalemine on edukas. Kahtluse tõttu hagi eduväljavaadetes ei jää hageja olulised huvid riigilõivust täieliku vabastamata jätmise korral kaitseta. Määruskaebust lahendades vabastas ringkonnakohus hageja riigilõivu tasumisest hagiavalduse esitamisel täielikult põhjendusega, *et vaidlustatud määrusest ei nähtu, mille arvelt saaks taotleja (arvestades tema vältimatuid püsikulutusi) tasuda riigilõivu 3000 krooni. Maakohtu seisukoht, et taotleja olulised huvid ei jää riigilõivust täielikult vabastamata jätmise korral kaitseta, ei ole põhjendatud. Seetõttu tuleb maakohtu määrus tühistada ning vabastada hageja täielikult riigilõivu tasumisest.* Sellisest ringkonnakohtu lahendist saab lugeja teada vaid seda, et maakohtu seisukoht ei ole põhjendatud ja määrus tuleb tühistada. Kuna ringkonnakohus ei ole lahendis esitanud neid motiive ja argumente, millel põhineb ringkonnakohtu veendumus, et isikule tuleb anda menetlusabi kogu taotletud ulatuses, ei ole neid võimalik võrrelda ka maakohtu põhjendustega. Kui maakohtu hinnang anda menetlusabi osaliselt põhines mõttekäigul, et hagi hinnast 88 260 krooni võib tõendamist leida vaid väike osa ja hagi eduväljavaated on vähesed, siis ringkonnakohus ei ole menetluses osalemise edukuse väljavaadet üldse hinnanud.

Menetlusabi andmise otsustamisel tuleb arvestada sedagi, et menetlusabi taotleja ei arvesta (ei tea arvestada) taotlust esitades TsMS § 190 lg 1, lg 2 sätteid, mille kohaselt võib menetlusabi saajal kohtulahendi alusel tekkida kohustus kanda nii enda kui ka vastaspoole menetluskulud. Menetlusabi saanud hagejal puuduvad selleks vahendid, mis tähendab järjekordset menetlusabi taotlust ja kahju vastaspoolele hüvitamata jäävate menetluskulude näol. Selline lahendus ei ole lõppkokkuvõttes kummagi menetlusosalise huvides ja kohus ei peaks genereerima vaidluste pidamist, millel puudub perspektiiv. (Olgu märgitud, et konkreetse kohtuasja jätkumisel loobus hageja esindaja õige pea hagit, kui sai aru nõude perspektiivitusest ja reaalselt väljavaadetest saada enda kanda nii hageja kui ka kostja menetluskulud).

See tähendab, et menetlusabi andmisega on menetluse algatamist võimaldaval maakohtul vastutus ka teiste menetlusosaliste ees, kellele menetlus toob kaasa suured kulud, mistõttu on menetlusabi andmisel vältimatu arvestada menetluse eduväljavaateid perspektiivis.

Just eesmärgipärast lähenemist menetlusabi andmise küsimusele on rõhutanud ka ringkonnakohus lahendis nr 2-12-738, märkides, et menetlusabi andmisest keeldumisel ja riigilõivu tasumiseks lisatähtaja andmisel on mõte üksnes juhul, kui puuduste kõrvaldamise järel on võimalik taotletavat eesmärki saavutada.

Tsiviilasja nr 2-09-66677 kaheaastase menetluse käigus on kostja viiel korral esitanud taotluse kohustada menetlusabi saanud hagejat andma tagatist või ka täiendavat tagatist kostja eeldatavate menetluskulude katteks. Kolmel korral on hageja vaidlustanud maakohtu sellekohase määruse, ja siingi on ringkonnakohus demonstreerinud eesmärgipärast lähenemist, leides menetluse eri etappides iga kord erineva põhjenduse tagatise nõudmata või taotletud ulatuses nõudmata jätmiseks. Selles tsiviilasjas tehtud ringkonnakohtu määrused on heaks näiteks selle kohta, et õiglaseks peetava lõpptulemuse saavutamiseks on aktsepteeritav nii õigusnormi rikkumisele tuginemine, kaalutusõiguse kasutamine kui ka senise menetluskäigu arvestamine.

Selliste ringkonnakohtute seisukohtade pinnalt võiks teha vahekokkuvõtte järelduse, et ringkonnakohtute lahendid julgustavad esimese astme kohtunikke vaadata esitatavaid taotlusi enam perspektiivis ja eesmärgipäraselt. Samas paneb selline soovitus esimese astme kohtunikule vastutuse näha ja hinnata juba menetluse algusetapis õigesti (ja hoolimata esitatu kvaliteedist) nii vaidluseks esitatud õigussuhet, asjaolusid kui ka tõendamisvõimalusi. Siin võiks küsida: kas hagit ja avaldused, mille rahuldamata jäämine on suure tõenäosusega prognoositav, tuleks juba menetluse võtmise staadiumis kõrvale lükata. Vastus sisaldub põhiseaduse §-s 15, mille kohaselt on igaühel õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Olen arvamusel, et isikule tuleb õiguskaitse tagada kohtumenetluse toimumise kaudu, andes talle võimaluse oma nõudeid esitada ja tõendada, ning seda ei saa asendada isiku tõrjumisega kohtumenetlusest juba avalduse menetluse võtmise staadiumis.

Ehkki esimese astme kohtunikel ei ole üldjuhul tavaks tõstatada õiguspoliitilisi diskussioone, julgeksin siinkohal teha ettepaneku võtta kohtunike koolitustel (kas ümara või muukujulise laua ümber) teemaks kodanike ligipääs õigusemõistmisele. Senised hirmkõrged riigilõivud kujutavad küll formaalselt tihedat filtrit, kuid kui seda seadusandja poolt seatud filtrit ongi määratud leevendama kohtutelt oodatav kriitikavaba menetlusabi andmine, siis tuleks sellest ka esimese astme kohtunikele teada anda.

Rohkem või vähem vabast ligipääsust õigusemõistmisele kõneleb ka üha suurenev hagide ja avalduste (kaebuste) hulk, milles hagejal (kaebuse esitajal) on riigilõivu (või muu menetluskulu) tasumisest vabastamise argumendiaks asjaolu, et isik on kinnipeetav ja vangistuses puudub tal sissetulek, mille arvelt menetluskulud tasuda. Fakt, et isik on kinnipeetav, ei vabasta kohut kohustusest kontrollida isiku majanduslikku seisukajastavaid andmeid. Mõistagi teavad seda ka hagejad, mistõttu on nad aegsasti hoolitsenud selle eest, et hagi esitamise ajaks (menetlusabi taotlemise ajaks) näitab nende konto taotlust toetavat ehk nullseisu. Kas kohtunikul on kohustus demonstreerida silmaklappe peas ja eluvõõrust ning sellise käitumisega kaasa minna?

58

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

Tsiviilasjas nr 2-09-47569 vabastas kohus hageja riigilõivu (3000 krooni) tasumisest osaliselt, s.o 2000 krooni ulatuses, ja kohustas tasuma riigilõivu 1000 krooni, võimaldades tasuda sedagi osamaksetena. Kohus oli eelnevalt TsMS § 186 lg 5 alusel kogunud teavet, mis näitas, et hagi esitamisele vahetult eelnenud kahe kuu jooksul oli kinnipeetavast hageja vanglasisesele isikukontole laekunud 4117,41 krooni. Hagi esitamise nädala seisuga oli hageja konto saldo 7,01 krooni. Maakohus leidis, et selliseid vahendeid omanud hageja ei ole rahatu, ja vabastas ta riigilõivu tasumisest osaliselt. Ringkonnakohus lahendas hageja määruskaebust poolteist kuud hiljem, mil hageja konto seis oli 267,82 krooni, ja leidis, et hagejal puuduvad nii sissetulekud kui ka vara, millest oleks võimalik saada vahendeid riigilõivu tasumiseks, ja hageja vabastati täielikult riigilõivu tasumisest hagi esitamisel.

Tsiviilasjas nr 2-11-16992 jättis maakohus kaebuse esitaja 25,56 euro suuruse riigilõivu tasumisest vabas-

tamata, kuna määruskaebuse esitamise päeval (ja hiljemgi) oli määruskaebuse esitaja kontol vabaks kasutamiseks 30,19 eurot ja konto käive eelneval perioodil näitas riigilõivu tasumiseks piisavaid laekumisi. Ringkonnakohus tühistas maakohu määruse osaliselt ja vabastas kaebuse esitaja riigilõivu tasumisest osaliselt, summas 15,56 eurot, ja määras tasutavaks riigilõivusummaks 10 eurot osamaksetena tasumisega, põhjendades seda järgmiselt: ei ole alust avaldajat täies ulatuses riigilõivu tasumisest vabastada. Avaldajal (viibib vanglas) puudub vara ja sissetulek ning on põhjendatud vabastada avaldaja määruskaebuse esitamisel riigilõivu tasumisest osaliselt.

Seejuures viitas ringkonnakohus Riigikohtu lahendile nr 3-3-1-55-07, kus on leitud, et kinnipeetava staatusest ei tulene automaatselt maksejõuetust ning arvesse tuleb võtta ka kaebuse esitaja valikuid isikukontol oleva kasutamiseks ettenähtud raha kulutamisel.

Toodud näidetes on ilmsed menetlusabi taotlejate valikute suunad – mitte kasutada oma vahendeid menetluskulude kandmiseks. Siinkohal tasub osutada ka Kohtute Raamatupidamiskeskuse (Riigi Tugiteenuste Keskuse) meeldetuletusele, mis manitseb kohtuid kinnipeetavate nõuete lahendamisel tähelepanelikumalt uurima kinnipeetavate isikukontode andmeid, kuna need võivad kajastada märkimisväärsed võimalusi ja vahendite liikumisi.

Ringkonnakohtu põhjenduse sõnastusest tuleneb, et riigilõivu tasumisest vabastamist täies ulatuses eeldatakse ja täies ulatuses vabastamine jääb ära, kui on olemas seda välistavad asjaolud. Siinkirjutajale on seni tundunud, et Eestis kehtiv õigusreeglistik on määranud just vastupidise eelduse – et riigilõivu tasumine toimub ja mittetasumise õigustused tuleb taotlejal tõendada.

Olen veendumusel, et maakohute kohtunikud tunnevad suurt vastutust menetlusabi taotluste lahendamisel ja seetõttu ootavad ringkonnakohtult, et tema mõttekäik, mis viis ühe või teise hinnangu kujunemisele, pälviks ringkonnakohtu lahendis sisulise käsitluse ega piirduks sõnadega „määruskaebus on põhjendatud“.

Menetlusnormi tõlgendamise ja sisustamise valdkonnas

Tsiviilkohtumenetluse seadustik on ammendamatu lugemismaterjal kõigile kohtunikele ning ikka ja jälle tuleb kohtunikel avastada, milliseid huvitavaid sätteid selles sisaldub. Veel huvitavamaid ja mitmekesisemaid võimalusi võib leida menetlusnormide tõlgendamise ja koostoimes rakendamise kaudu. Menetlusnormide leidlikke tõlgendamisvõimalusi ja menetluse juhtimise soovitusi vastavalt olukorrale pakuvad ringkonnakohtute lahendid küllaga. Aitäh heade ideede eest!

Tsiviilasjades nr 2-11-2874 ja nr 2-08-20115 antud ringkonnakohtu juhise kohaselt tulnuks maakohtul valida menetlusliigiks lihtmenetlus – vältimaks nõude läbi vaatamata jätmist –, kui poole esindaja ei vasta TsMS § 218 lg 1 p 2 kvalifikatsiooninõuetele. TsMS § 405 lg 1 p 4 lubab lihtmenetluses tunnustada menetlusosalise lepingulise esindajana ka seaduses nimetatava isikuid, s.t isikuid, kes ei vasta TsMS § 218 lg 1 p 2 haridusnõuetele. On õige, et lihtmenetluse kohaldamise või mittekohaldamise otsustuse tegemise pädevus on maakohtul, ja selline otsustus saab põhineda TsMS § 405 lg 1 esimeses lauses loetletud tingimustel: tegemist on varalise nõudega hagiga ja hagihind ei ületa summat, mis vastab 2000 eurole. Kohus langetab menetluslikke otsustusi menetluse kulgemise järjekorras, ja kui tingimused on olemas, on alus teha otsustus asja menetlemiseks lihtmenetluse korras. On aga ootamatu, et mõne TsMS §-s 405 lg 1 p-des 1–10 loetletud erisuse esinemine või erisuse kasutamise vajadus konkreetse menetluses võiks olla ajendiks otsustusele lahendada see asi lihtmenetluse korras. Kas hüpoteetilises (kuid tavapärasel) olukorras, kus hageja nõude tõendamiseks ei ole muid tõendeid kui tema enda seletus, tuleks asja menetleda lihtmenetluses, tagamaks võimaluse kasutada sellist tõendamisvahendit TsMS § 405 lg 1 p 5 alusel?

Viidatud asjades (2-11-2874 ja 2-08-20115) oli ringkonnakohtu seisukohal, et kuna maakohus oli TsMS § 218 lg 1 p 2 nõuetele mittevastava esindaja poolt esitatud hagi menetlusse võtnud, võis hagejale jääda mulje, et tema lepingulist esindajat tunnustati TsMS § 405 lg 1 p 4 alusel, ja kohus ei oleks tohtinud hiljem asuda teistsugusele seisukohale.

Tsiviilasjas nr 2-07-52080 tehtud määruses on aga ringkonnakohtu leidnud, et lepingulist esindajat, kelle hariduse vastavuse kohta TsMS § 218 lg 2 p 1 nõuetele ei ole õnnestunud tõendeid saada, ei saa lugeda esindajaks, vaid tuleb lugeda, et selline isik on osalenud menetluses nõustajana. Eriti üllatav on, et selline seisukoht on võetud menetluskulude hüvitamist käsitlevas määruses ehk menetluse lõppfaasis, ehkki kogu eelneva menetluse kestel ei olnud pooled seda küsimust tõstatanud. Menetluses lepingulise esindajana osalenud isikule nõustaja rolli andmine ringkonnakohtu poolt menetluse viimases määruses on TsMS § 175 lg 1 ja § 218 lg 1 p 2 koostoimes toonud kaasa menetluskulude (nõustaja kulude) hüvitamata jätmise TsMS § 175 lg 2 alusel. Selles menetluses on ringkonnakohtu niisiis pidanud võimalikuks, et varem lepingulise esindajana osalenud isiku menetluslikku seisundit menetluse lõpus (kohtu algatusel) muudetakse. Tähelepanu väärivaks peangi selles lahendis ringkonnakohtu käsitluses elegantset üleminekut isiku lepingulise esindaja seisundilt nõustaja seisundile.

Tsiviilasjas nr 2-09-5613 on ringkonnakohtu, osutades, et menetluskulude kindlaksmääramise menetlus on hagita menetluse sarnane menetlus, kus kohtul tuleb kontrollida avalduse seadusele vastavust ja tõendatust ka juhul, kui avaldusele ei ole vastuväiteid esitatud, leidnud, et menetlusosalise poolt vastuväidete kui menetluskulude koostamine ei vääri tasustamist, kuna ringkonnakohtu ei ole sellelt menetlusosaliselt vastust küsinud. Selline lähenemine – kui kohus pole dokumenti küsinud, siis selle esitamise kulu hüvitamisele ei kuulu – võiks olla järgitav ka esimese astme kohtu võrreldava asja lahendamisel.

Menetlusnormide kohaldamise asjus ootavad esimese astme kohtud, et ringkonnakohtule omast loomingu- list ja leidlikku normikohaldamist ja -tõlgendamist lubataks ka esimese astme kohtule.

Tõendite hindamise valdkonnas

TsMS § 438 lg 1, § 232 lg 1 järgi on tsiviilasja lahendamiseks keskse tähtsusega tõendite hindamine kohtu poolt, mille alusel kujuneb siseveendumus ja kohus teeb otsuse. Kui siseveendumuse kujunemise juures

on oluline tähtsus nii olemasolevates tõendites sisalduval teabel kui ka puuduolevate (esitamata) tõendite puudumise faktil, siis jääb esimese astme kohtunikele arusaamatuks, kuidas on vahetu tajumiseta kujunenud ringkonnakohtu (maakohtu omast erinev) hinnang tõenditele, mille hindamiseks eeldame vahetu kogemuse olemasolu. Ehkki menetlusseadustik ei nõua teise astme kohtus kindlasti suulist menetlust, tuleb ka siin – erisätete puudumise korral – järgida esimese astme kohtu menetlusega ühetaolisi sätteid, ja TsMS § 653 sätestab tõendite ümberhindamise puhuks nõude põhjendada, miks tõendit tuleb teisiti hinnata. Seejuures saaks tõendite ümberhindamise aluseks olla apellatsioonkaebuses sisalduv vaidlustus „mõnel tõendil põhineva asjaolu osas“. Ringkonnakohus on tsiviilasjas nr 2-10-3111 tehtud lahendis ilma sellekohase vaidlustuseta apellatsioonkaebuses hinnanud tunnistajate (neli isikut) ütlusi neid vahetult kuulamata ja hinnanud tunnistajate ütlustes sisalduvat teavet erinevalt maakohtust nii, et tunnistajate ütlused kui tõendid on n-õ vahetanud poolt. Lahendi lugeja ei saanud aru, millistel põhjustel on nende tõendite sisu teisiti hinnatud. Samas ei saa ehk vastu vaielda ringkonnakohtu arvamusele, et tunnistajate ütlustes sisalduv teave ei ole vaidlustatud asjaolu tõendamiseks piisav.

60

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

Sama olukord on tsiviilasjas nr 2-08-22258 tehtud lahendis, kus maakohtu tunnistaja ütlused üürilepingu ülesütlemise kohta lugenud mitteusaldusväärseks tõendiks. Ehkki maakohtu hinnangut sellele tõendile ei ole apellatsioonkaebuses vaidlustatud, on ringkonnakohus oma järeldused rajanud olulises osas just tunnistaja (vahetult küsitlemata) ütlustes sisalduvale, mille on lugenud usaldusväärseks, andmata seejuures ühtki vihjet selle kohta, miks tõendit tuleb teisiti hinnata.

Tsiviilasjas nr 2-09-563 tehtud lahendi osaline tühistamine ja muutmine ühisvara hulka kuuluva vara ja kohustuste väärtuse osas on toimunud ringkonnakohtu poolt tõendite teisiti hindamise tõttu, seejuures kujutab see tõendite teisiti hindamine ühte võimalikku alternatiivset hinnangut tõenditele. Kui maakohtul tekkis tõendite hindamise tulemusena veendumus, et vastavas väärtuses kohustused on olemas, siis ringkonnakohtul piisas tühistamiseks kahtlusest, et äkki ei ole esitatud tõendid usaldusväärsed. Tsiviilasjas nr 2-09-66481

leidis ringkonnakohus, et maakohtu hinnas esitatud tõendeid ebaõigesti, kuid mille poolest on ringkonnakohtu hinnang õigem, ei selgu.

Kui kohtuniku siseveendumuse kujunemisse sekkub lisaks hinnatavates tõendites sisalduvale teabele ka hindaja elukogemus, maailmavaade, usk ja muud inimeseks olemise omadused ning neid ei saa vältida ka apellatsioonikohtu kohtuniku siseveendumuse kujunemisel, siis selle najal võibki sündida esimese astme kohtu lahendist erinev lahend. Sellist kohtuniku siseveendumuse kujunemise protsessi aktsepteerime kõigi kohtuastmete kohtunike puhul ja seetõttu tulebki esimese astme kohtunikul leppida tulemusega, kui järgmise kohtuastme kohtunikul on kujunenud teistsugune veendumus. Küll ei saa aga nõus olla olukorraga, kus madalama kohtuastme lahendi tühistamise põhjused on formaalset laadi või põhinevad näiteks ümarlaua-aruutelul.

On tsiviilasju, mille lahendamise juures on esmatähtis vahenditu kogemuse olemasolu. Menetlusseadustik võimaldab selleks vaatluse tegemist (TsMS § 290, § 291, § 292), eestkoste määramise ja kinnisesse asutusse paigutamise menetluses nõuab isiku enda isiklikku ärakuulamist (TsMS § 524, § 536). Üllatav on, kuidas apellatsioonikohus oskab selliseid tõendeid vahetult uurimata tuvastada esimese astme kohtu poolt talletatu alusel fakte erinevalt või hinnata isiku seisundit erinevalt ja sellest tulenevalt teha esimese astme kohtu omadest erinevaid järeldusi (näiteks tsiviilasjad nr 2-11-18842, 2-06-38636, 2-09-45717).

Paraku on neis lahendites ringkonnakohtu käsitus esitatud enamasti kui võimalik alternatiivne viis asjaolusid ja tõendeid hinnata, saamata selgust, milles seisnes esimese astme kohtu hinnangu ebaõigsus.

Tõendite hindamine ei ole mõõteriistadega mõõtmise teel saadud tulemus ega ka mitte matemaatilise tehte kaudu saadud tulemus. Hindamise puhul on metroloogia ja matemaatiliste tehete kaudu saadud informatsioon rikastatud (õigus)teadmistel, elukogemusel ja praktilikal põhinevaga ja asetatud just selle konkreetse kohtuasja asjaolude konteksti. Sellel kogumil põhineb ka maakohtuniku hinnang. Kui teise astme kohtu seisukoht apelleeritud küsimuses erineb esimese astme

kohtuniku seisukohast sedavõrd, et toob kaasa esimese astme kohtu lahendi tühistamise, siis peaks see käsitlus sisaldama uut või teisel tasemel kvaliteeti ega tohiks lubada endale pelgalt piirdumist samadele asjaoludele, faktidele, väidetele teistsuguse hinnangu andmisega. Kui hinnangu andmine teatud asjaolude ja tõendite kogumile kujutabki endast kohtuniku siseveendumuse väljendust, mis põhineb tema (õigus)teadmistel ehk seadusetundmisel ja elukogemusel, siis tuleks küsida, et mille tõttu peaks ühe kohtuniku poolt antud hinnang olema arvestatavam kui teise kohtuniku (kuna ringkonnakohtus on enamasti koosseisus kolm kohtunikku, siis teiste kohtunike) poolt antud hinnang. Siin ei saa olla tõsist sisulist kaalu argumendil, et tegemist on teise astme kohtunikuga.

Kohtulahendeid ei võeta ju revideerida põhimõttel, et kes viimasena ütleb, sel on õigus. Sellist tõendite ümberhindamise põhjendust nõuab ju ka TsMS § 653.

Esimese astme kohtunik otsib ringkonnakohtu lahendist põhjalikku argumentatsiooni ja loomingulist normikohaldamist asja kui terviku lahendamist silmas pidades ja näeb ideaalina suunda, et juhul kui apellatsioonimenetluses ei ilmne olulisi uusi asjaolusid või tõendeid, ei peaks saama ümber hinnatud ka esimese astme kohtu seisukohad või tõendid.

Õigusnormi tõlgendamise ja kohaldamise valdkonnas

Iga päev tuleb ette olukordi, kus ringkonnakohus kohaldab samade asjaolude alusel samu õigusnorme ja näeb neis võimalust esimese astme kohtulahendi tühistamiseks või muutmiseks määral, mis teeb muudatuse õigustatuse küsitavaks.

Tsiviilasjas nr 2-10-32159 kohaldasid nii maakohus kui ka ringkonnakohus PkS § 102 lg 1 sätteid väljamõistetud elatise vähendamise asjas, jõudes erinevale tulemusele – maakohus vähendas elatise 160 euronikuus, ringkonnakohus tühistas ja määras vähendatud elatisesummaks 175,50 eurot kuus. Kõik vajalikud asjaolud olid teada ja arvesse võetud juba maakohtu lahendi tegemise ajal. Sellistel juhtudel tahaks küll ringkonnakohtule soovitada oma otsuse tegemisel mitte

lubada endale vaid piirdumist viitega kohaldatavale õigusnormile – sama õigusnormi kohaldas ju maakohuski –, vaid esitada maakohtu lahendi tühistamise/ muutmise sisulised ja kaalukad põhjendused, kui need ikka olemas on. Tegelikult tähendab see soovitus esimese astme kohtunike ootust nende lahendi kestmisele ja suundumusele, et juhul kui apellatsioonimenetluses ei ilmne olulisi uusi asjaolusid või tõendeid, ei peaks ümber hindama ka esimese astme kohtu lahendit. Maakohtu lahendi tühistamine/muutmine, kui muudatuse tulemuseks on väljamõistetud rahasumma marginaalne muutus, ei anna menetlusosalistele ega teistelegi lugejatele muud signaali, kui demonstreerib teise astme kohtu hinnangut esimese astme kohtule kui tähtsusetule ja ebausaldusväärsele.

TsMS § 438 lg 1 järgi on kohtu otsustada, millist õigusakti tuleb asjas kohaldada. Tsiviilasjas nr 2-07-30793 tehtud lahendi järel leidsid pooled muu hulgas põhjuse vaielda selle üle, kas kohus tõlgendas või kohaldas õigusnormi (EES § 22 lg 61). Selle seaduse ja viidatud sätte rakendamine on kogu menetluse kestel olnud poolte väidete ja vastuväidete aluseks ja kohus on põhjalikult analüüsinud ning koos kohaldanud nii selle seaduse erinevaid sätteid kui ka muid õigusnorme. Jättes maakohtu otsuse resolutsiooni muutmata, leidis ringkonnakohus lihtsa lahenduse hoopis teise õigusakti kohaldamise kaudu, mistõttu muutis vaid maakohtu otsuse põhjendusi. Senise vaidluse keskmes olnud õigusakti kohaldamise luges ringkonnakohus ebaõigeks. Sellist värske pilguga ja distantsilt vaatamise võimet soovivad endale ju maakohtu kohtunikudki, kuid tavaliselt segab faktirohkus ja detailide rägastik. Selles asjas tuleb ringkonnakohut tunnustada just tulemusele orienteerituse eest – lühike lõpplahend, ilma et oleks uputud menetlusnormide rikkumise etteheidetesse. Teatavasti on kõigi esimese astme kohtunike ootus, et ringkonnakohus lahendaks ise asja lõpuni, seda isegi siis, kui peaks olema vajadus midagi juurde uurida.

Ringkonnakohtu lahend on eriti väärtuslik õpetuste allikas juhul, kui sellega saadetakse asi maakohtule uueks lahendamiseks, sisaldades nii tegemist vajavate menetlustoimingute loetelu kui ka kohustuslikke seisukohti õigusnormi tõlgendamiseks ja kohaldamiseks. Tuleb tunnustada, et ehkki õigusnormi ebaõige kohalda-

mise ja tõlgendamise riski on ringkonnakohus võtnud sellega enda kanda ja asja uuesti läbivaataval maakohtul jääb vaid etteantud õiget õigusnormi kohaldada ning tõlgendada ringkonnakohtu poolt osutatud viisil, ei ole need juhtumid asja uuesti lahendavale maakohtunikule sugugi kergenduseks. Enamasti on sellistel puhkudel tegemist olukorraga, kus etteantud „õige“ õigusnorm ei sobi ei kummalegi poolele ega ka kohtu veendumusega ning asja uuesti lahendaval maakohtu kohtunikul tuleb teha tööd nii oma veendumuse kallal kui ka suunata pooli seda normi ja tõlgendust õigeks pidama, ainsaks argumendiks väide: nii on öelnud ringkonnakohus.

Tsiviilasjades nr 2-05-13869 ja 2-02-381 on ringkonnakohtul tulnud tühistada maakohtu otsus ja teha uus otsus nii menetlusnormi olulise rikkumise kui ka ebaõige materiaalõigusnormi kohaldamise tõttu, kuna asja uuesti lahendav maakohus ei ole täitnud TsMS § 658 lg 2 nõuet ega võtnud ringkonnakohtu seisukohti õigusnormi kohaldamise kohta kohustuslikena.

Õigus, iseäranis eraõiguslikke suhteid kirjeldav, olles normidesse formuleerunud igapäevaseid inimsuhteid üldistavana, on eelduslikult käepärane ja mõistetav kõigile inimsuhetes osalejatele. Seetõttu ei ole liigne lubada vaidluse pooltel endil otsustada, mis liiki omavahe-
 listes suhetes nad on, ja ka TsMS § 5 järgi käsutavad nõudeid pooled, kes valivad ka nende poolt vajalikuks peetud asjaolud, väited ja põhjendused. Kohtu ülesanne peaks olema üksnes sellele suhtele seadusega antud nime leidmine (TsMS § 438 lg 1 – millist õigusakti kohaldada). Kui õiget õigusnormi dikteeriv kohus on ringkonnakohus, tuleks seda nii pooltele kui ka asja uuesti arutavale maakohtule vastuvõetavaks tegeval viisil põhjendada. Leidlikke põhjendusi ringkonnakohtu lahendites oskavad väärtustada (ja interpreteerituna kasutada) ka esimese astme kohtunikud.

Kui ringkonnakohus leiab õige olevat kohaldada tuvas-
 tatud asjaoludele seadust, mida esimese astme kohus ei kohaldanud, või anda asjaoludele õiguslik hinnang, mis erineb esimese astme kohtu õiguslikust hinnangust, võib olla tegemist olukorraga, kus sama õigusvaidlust saab lahendada vähemalt kahel viisil ja mõlemad lahendused on õiged.

... maakohus on ületanud diskretsioonipiire, maa-

kohus ei ole arvestanud asja keerukust, ... maakohus kohaldas ebaõigesti materiaalõigusnormi ...

Sellist etteheidete kataloogi lugedes tuleb tõdeda, et esimese astme kohtuid hukka mõistvalt avalikkuselt ei saa midagi muud oodata, kui juba meie kolleegidki meie otsustatut nii vähe usaldavad.

Olukord, kus tsiviilkohtumenetluse seadustik võimaldab edasi kaevata kõik esimese astme kohtu lõplahendid, v.a lihtmenetluses tehtud lahendid hagi hinnaga kuni 2000 eurot, tähendab, et esimese astme kohtu lahendid on juba seadusandja poolt vähe väärtustatud. Ilmselt seetõttu tulebki maakohtul alla neelata menetlusosaliste vihjed või otseütlemsed, et tegelik õigusvaidlus algab alles ringkonnakohtus. Sellegipoolest ootab esimese astme kohtunik, et apellatsioonikohus ei õhutaks suhtumist esimese astme kohtu lahenditesse kui ebaolulistesse ja väärtusetutesse, vaid pigem toetaks esimese kohtuastme autoriteeti.

Eelnevast jutust koorub välja iva:

- 1) et ringkonnakohus aktsepteeriks loomingulist ja leidlikku lähenemist nii materiaalõiguse kui ka menetlusnormide kohaldamisele ka esimese astme kohtu lahendis,
- 2) et tõendite ümberhindamise ja õigusnormi erineva kohaldamise põhjenduseks oleks kohtulahendis midagi enam kui kirjutamata, kuid äratuntav tuginemine kõrgema kohtuastme autoriteedile.

Dr Carri Ginter¹

Menetluskulude väljamõistmine tsiviilasjades

Sissejuhatus

Lugeja mäletab 2006. aastal toimunud menetluskulude väljamõistmise mehhanismi ümberkorraldusi, mis tehti TsMS-i rakendamisel.² Veidi üle viie aasta reformist on asjakohane peegeldada praktiku vaatenurgast seda, mis on tegelikult juhtunud. Harva palutakse kirjutada sellest, et kõik on korras – nii ka seekord. Niisiis on artikkel üles ehitatud menetlusosalise esindaja vaatenurgast, soovimata seejuures eitada, et probleeme tõusetub ka esindajate tegemata jätmisest. Lahtisest uksest siinkohal sisse murdma ei hakka. Juba Riigikohtu 2009. aasta analüüsist nähtus advokaatide rahulolematuse kulude kindlaksmääramise menetluse liigse kestusega.³ Usun, et selle asjaolu tõele vastavuse loeb lugeja üldtuntuks ja vabastab mind tõendamiskohustusest.

Muudatustega sooviti eraldada menetluskulude kindlaksmääramine ja sisuline kohtuvaidlus. Tõepoolest ei saanud olla rahul olukorraga, kus regulatsioon andis kaotanud poolele motiivi esitada edasikaebus üksnes eesmärgiga lükata edasi menetluskulude osas tehtud lahendi jõustumine, mis paratamatult lükkas edasi ka sisulise lahendi täitmise.⁴ Ka võis kritiseerida seda, et kohtuniku fookus kaldus kohati kõrvale sisulisest lahendusest selleks, et maadelda küsitud menetluskulude suurusega (võttis see siis aega 20 minutit või 2 tundi). Arvestades kohtute ebamõistlikult suurt töökoormust, oli menetluskulude kvantifitseerimise mure kohtunikelt äravõtmine loomulik kiusatus.

Ei saa eitada seda, et menetluskulude suuruse osas oli kohtu ja menetlusosaliste vahel erimeelsuseid juba enne reformi. Menetlusosaliste ja süsteemi erinevaid ootuseid ilmestab kriminaalmenetlusest pärinev näide, kus kohus pidas õigeksmõistetud ettevõtja õigusabikuluna põhjendatuks väiksema summa, kui maksis advokaatide poolt kohtusaalis veedetud aeg.⁵ Väidan

¹ Autor on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna EL-i õiguse dotsent ja advokaadibüroo SORAINEN vaidluste lahendamise osakonna vastutav partner ja vandeadvokaat. PhD (õigus) 2008 Tartu, LL.M. EL-i õigus 2001 Stockholm, LL.B. 2000 Concordia International University Estonia. Suur aitäh kõikidele SORAINEN-i meeskonna liikmetele, vandeadvokaat Arne Otsale ja teistele, kes aitasid artikli valmimisel mõtteid seada!

² RT I 2005, 26, 197.

³ M. Vutt. Menetluskulude kindlaksmääramise ja väljamõistmise praktika probleeme tsiviilkohtumenetluses. 2009 Riigikohus www.riigikohus.ee/vfs/866/Menetluskulu_tsiviilkohtumenetluses_Margit_Vutt.pdf (21. veebruar 2012), lk 3.

⁴ Selle probleemi lahendusele aidanuks kaasa ka jõulisem lähenemine otsuse osalise jõustumise võimalustele.

⁵ Siiski leidis ka see näide apellatsiooniasemes tasakaalukama lahenduse. Vastukaaluna on ajalugu näidanud määratud kaitsete korral ka esindajate loovat lähenemist sellesse, kui palju aega mahub ööpäeva.

siiski, et uus süsteem on senisest veelgi kulurikkam ja aeglasem. Kulude suuruse kindlaksmääramise kvaliteet ja kulutõhusus ei ole tõusnud. Lähtun arusaamast, et muidu vajalik reform ei ole tänaseks päevaks rahuldavate tulemusteni jõudnud.

Tuleb möönda, et tänaseks on realiseerunud (suures osas) soov vabastada kohtunikud menetluskulude suurusega tegelemisest. Selle tulemusena on menetlusest eemaldatud ka asja lahendanud kohtuniku taju sellest, mis ja mille või kelle tõttu asjas tegelikult juhtus. *Erandina e-toimiku kontseptsiooni mõnedest autoritest ei loe mina sama töö ühelt asjaosaliselt teisele ümbertõstmist kokkuhoiuks.*⁶ Menetluskulude kindlaksmääramise menetlusest on loodud ding an sich ehk asi iseeneses, milles algselt säästetud kohtunikuressurs kasseeritakse intressidega sisse menetluskulude taotluste, neile vastamiste, vastustele vastamiste ja loomulikult määruskaebemenetlustes. Ja seda mitte loser pays-põhimõttel. Praktikas juhtub tihti, et menetluskulude kindlaksmääramise menetluse lõpuks on kaotaja laostunud ja pidu on peetud võitja kulul. Autori eesmärk ei ole seada kahtluse alla kohtute abipersonali kompetentsi. Mõned näited on siiski paratamatult vajalikud selleks, et välja tuua status quo.

64

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

Menetlusest eemaldati kohtuniku taju

Alustan mõjudest, mis on kaasnenud kohtuniku taandamisega menetluskulude suuruse üle otsustamiselt. See, et kohtumaja kõige kallim ressurss ei pea tegelema väikeste küsimustega, on loogiline postulaat. Ometi, kuidas teisaldada kohtuniku peas olevat teadmist sellest, mis tegelikult ühes või teises menetluses toimus? Tõusetub poolretooriline küsimus, kuidas tunnetada kohtuistungil ja kohtuväliselt toimunut ning seonduvat ajakulu, kui sa ei ole olnud asja juures.

⁶ E-toimiku puhul leiab osa supi keetmisel osalevatest kokkadest, et advokaatidele andmesisestaja rolli omistamine toob kaasa menetlusliku säästu. Absoluutsuuruses kujutab see lihtsalt klientidele kalli ressursi rakendamist töödeks, mis oma sisult advokaadi hinna aluseks olevaid eriteadmiseid ei nõua. Selliselt tõstetakse seni riigieelarves olnud kohtu abipersonali kulu advokaadi tunnihinna kaudu menetlusosalise taskusse. Kuivõrd sisselõgimine annab isikule õigused teha toiminguid kõikides advokaadi kohtuasjades ja nõuab turvalist identifitseerimist, puudub advokaadibürool võimalus delegerida andmesisestamise töö büroo abipersonalile. Lisaks puudub suures enamikus büroodest selline ressurss üldse. Sääst?

Probleemid ei ole siinkohal tõenäoliselt Eestile ainulaadsed. Üks inglise kolleeg andis enda tööpiirkonnas menetluskulude kindlaksmääramisega toimuvale loogilise seletuse – kui kuluametnik taotletud summast ei vähenda, tekkib küsimus tema töökoha mõttekusest. Sellist mõttelaadi täheldame kohati ka meile saadetud määrustes.

Kuidas hindab kulu põhjendatust isik, kes ei ole ise viibinud asja arutamise juures? Vastus on muidugi ilmne. Süsteem usaldab ebaproportsionaalselt palju seda, mis on kirjas, ja kõhkleb, võib-olla põhjendatult, suuliselt väljendatu tähenduslikkuses. Ultrapositivistliku õigusmõtlemise ilminguna on pinnale tõusnud menetlejad, kes menetluskulude kindlaksmääramisel tunnistavad tõena ainult seda, mis on toimikus kirjas. Sellise suhtumise toeks võib leida üht-teist ka menetlusseaduses. Reaalsus teeb selles põhimõttes siiski paratamatud korrektuurid ja nii nagu „kõik juhtunu elulooraamatutesse ei jõua“, toimub osa menetlusest väljaspool kohtutoimikut.

Avaliku (kohati põhjendatud) kuvandi kohaselt on advokaadid need, kelle tegevuse või tegevusetuse tagajärjel venib asjade lahendus. Siiski on menetluse pikkus praktikas paratamatult seotud ka kohtu töökorralduslike ja kohtu käsutuses oleva ressursi piiratud aspektidega. Nagu ilmestab hiljutine ja palju tähelepanu saanud halduskohtuniku distsiplinaarmenetlus, tuleb ette ka seda, et inimene lihtsalt ei tee oma tööd.

Soovimata teha juhunäitest näidispuumist, jätan asja numbri märkimata. Lugeja andestab mulle, kui liigun konkreetset näitelt sujuvalt teiste menetlustega seonduvate üldistusteni. 1. detsembril 2011 koostatud menetluskulude kindlaksmääramise määruses lähtus kohtunikuabi ultrapositivistlikust lähtenurgast. Seda, mida pole toimikus kirjas, pole tegelikult juhtunud. Kaasuses hages Eesti ühing edutult Hispaanias resideerivat rahvusvahelist investorit. Vaidlus käis hoonestusõiguste ja sisuliselt tuulepargi tuleviku üle. Advokaat oli sunnitud korduvalt suhtlema kohtuga mitmes menetlusküsimuses, sh selles, et kohus asja lõpuks istungile määraks. Jah, nii see vahest on. Seonduvate kulutuste osas märkis kohtunikuabi aga lause „Tsiiviilasja toimikust ei nähtu, et ajavahemikul x–y oleks tsiiviilasjas tehtud

menetlustoiminguid“. Seejuures olid kohtunikuabile samast ajavahemikust esitatud kirjad, kus pärast hagide esitamist rääkisid pooled tsiviilasjas vaidlusaluste lepingutingimuste muutmiseks hageja kasuks.

Advokatuuri eetikakoodeksi § 20 lg 3 keelab kohtunikku protsessiväliselt mis tahes viisil mõjutada. Sama reeglistiku § 8 lg 1 järgi on advokaat kohustatud kasutama kliendi huvides kõiki vahendeid ja viise, mis ei ole vastuolus seadusega ja kutse-eetika nõuetega, säilitades au ja väarikuse.⁷ Usutavasti on nende kahe, mõnel tasandil kollideeruva väärtuse raames lubatav advokaadi poolt kohtule helistamine selleks, et küsida, millal asi arutamisele määratakse. Menetluskulude kindlaksmääramisel tuleks paratamatult mõõnda teatud eluliselt usutavate protsesside toimumist ka siis, kui neid toimikust ei nähtu.

Määruses ei ole kohane arvustada esindaja isikut

Vana anekdoodi kohaselt kurtis 35-aastane advokaat taevavärvates pühale Peetrusele seda, et ta on ära kutsutud liiga vara. Peetrus vastas sellele, et neil ei õnnestunud juristi sünnitunnistust leida, mistõttu kutsuti ta ära klientidele esitatud arvetel märgitud tundide põhjal. Kindlasti tuleb ette ja on ette tulnud olukordi, kus vastaspoole taotluses märgitud aeg tundub ebareaalne. Siiski tuleb hoiduda süsteemi tervikuna ülesehitamisest just lähtuvalt võimalikest kuritarvitajatest. Lisaks tuleb hoida silmad lahti märkamaks seda, kas konkreetse kaasuses oli midagi sellist, mis võis ajakulu põhjendatult suurendada.

Nii näiteks ei kajastu toimikus välisriigis asuva suure korporatiivkliendiga suhtlemise eripärad (vajadus kooskõlastada põhiseisukohad võõrkeeles, läbida äriühingu otsustusprotsessid, varuda suhtlemiseks pikemad ajapuhvrid jne), kuid kindlasti kajastub seal kliendi isik, ja juba sellest on võimalik teha teatud järeldusi. On usutav, et suurkontserni suure tuulepargiarendusega seonduvat kohtuvaidlust puudutavad otsustusprotsessid ja piiriülene suhtlemine võtavad keskmisest tsiviilasjast

rohkem aega ja on kulukamad. Tõenäoliselt teab seda ka põhjendamatu hagi esitanud hageja.

Olles loetlenud määruses hagi ja vastuse lehekülgede arvu, tegi kohtunikuabi julge järelduse, mille kohaselt „kohtumääruse analüüsiks ja selle pinnalt kaebuse koostamiseks ei saa kvalifitseeritud õigusteadmistega isikul **kuluda** käesoleval juhul rohkem kui 10 tundi“. Samas menetluses leiab hilisema menetlusstaadiumi kohta sarnase ultimatiivses vormis esitatud järelduse, mille kohaselt „edasiseks menetluseks õigusliku positsiooni kujundamisele ning taotluse koostamisele ei saa **kuluda** rohkem kui 2 tundi“. Samas määruses leidub väljendeid „ei saa kuluda“ ja „ei saa kvalifitseeritud õigusteadmistega isikul kuluda“ mitmel leheküljel ja korduvalt.

Väljend „kvalifitseeritud õigusteadmistega isik“ kajastub üksmeelselt mitme erineva kohtumaja määrustes. Keeleliselt võib määrustes esitatud lause ümber öelda järgnevates alternatiivides: a) advokaat on esitanud kohtule kulunud aja kohta valeandmeid või b) kui advokaat oleks kvalifitseeritud õigusteadmistega, ei oleks tal nii palju aega kulunud. Ma ei ole kindel, et päriselu annab menetleja niivõrd karmideks väärtushinnanguteks piisavalt ainet. Vaevalt on demonstreeritud statistiliselt usaldusväärset andmestikku, mis lubaks teha advokaatuuri liikmete kohta selliseid üldistusi.

On fakt, et erinevad inimesed töötavad eri kiirusega. Menetleja eelnimetatud väärtushinnang ja faktiväide võiksid tunduda usutavamad, kui määruse motiivides käsitletaks kaasuse eripärasid. Enamasti koosneb määruse retoorika siiski kasutatud lehekülgede arvust ja sellest, kas menetleja hinnangul kasutatud argumendid varasemalt esitatud dokumentidega „ulatuslikult kattuvad“ või mitte. Ka kattuvuse osas esitatud etteheidete puhul kohtab asjakohaseid näiteid harva.

Lisaks jääb veel moraalne küsimus, kas ikka on vaja otseses ja ultimatiivses vormis seada küsimärgi alla kolleegi tegevuse eetilistust ja tema kutsepädevust olukorras, kus talle pole antud täiendavat võimalust olukorra eripärasid selgitada. Kuidas tõlgendab kirjapandud julgeid järeldusi määrust lugev klient?

⁷ On tähelepanuväärne, et viimane säte ei nõua mitte tegevuse kooskõla seadusega, vaid seadusega vastuolu puudumist.

Esindaja peab välja tooma kõik peamised alternatiivid

Tagantjärele tarkus on täppisteadus. Loomulikult, kui asi on Riigikohtust läbi käinud ja lahend jõustunud, oskame arvata, mis argument sai asjas määravaks. Lugejat ei üllata fakt, et menetluse alguses selline vaimuselgus puudub. Menetlusdokumendi koostamisel ei tea menetlusosaline, milline kohtunik asjaga tegeleb, kes vaatab asja läbi ringkonnakohtus ja millise Mandri-Euroopa õiguskorra austaja lahendab kaasust Riigikohtus. Seetõttu on paratamatu ja ka kutse-etikast tulenev advokaadi kohustus avada kliendi huvides kõik peamised alternatiivid ning selgitada neid piisava loogilisuse ja põhjalikkusega.

Kui menetluskulude kindlaksmääramisel jätab kohtunikuabi välja mõistmata kulud, mis on seotud edututeks osutunud võitja argumentidega või ülearu kogutud tõenditega, on tegemist tagantjärele tarkusega. Menetlustoimingute tegemise ajal ei ole esindajale teada, kas tõendeid on piisavalt ning kuidas kohus (sh apellatsioonistmes) neid hindab.

66

♦♦♦♦♦

Olemasolevate teadmiste kordamine võib olla põhjendatud kulu

Soovimata tuua paralleeli jätmeringlusega, tahan esile tõsta vastuolulise olukorra, kus erinevates menetlustes esitatud menetlusdokumentide sisud osaliselt kattuvad. Nii võib kohtunikuabi määrukest lugeda, et „esitatud määruskaebus tsiviilasjas nr X kattub ¾ ulatuses sõna-sõnalt määruskaebusega tsiviilasjas Y“. Tõepoolest tuleb ette olukordi, kus advokaat peab osutama sama õigusabi kahele kliendile. Samuti tuleb ette olukordi, kus vaidlustatav määrus on sisult sarnane mõnes teises vaidluses tehtud määrusega. Kas oleks õiglane tõlgendus, mille kohaselt peab õigusabi eest tunnitasu alusel tasuma ainult esimene klient? Kas teine klient peaks saama priiküüti, kuivõrd „dokumendi mustand oli advokaadil juba olemas“?

Menetleja ei tohiks distantseerida ennast sellest, mis juhtub tegelikult „looduses“

On fakt, et õigusteenuse osutamise käigus kogutud infost ja materjalidest jõuab toimikusse ainult osa. Valiku teeb esindaja koostöös kliendiga. Taas kulub selleks aega, mida kohtunikuabi silmis „ei saa kuluda“. Kahjuks on läbivalt levinud seisukoht, et telefonikulud ja (registri- või muude) päringute kulud ei ole toimiku materjalidega tõendatud ning need jäetakse arvestamata. Ometi oleks liialt karm eeldada, et advokaat oma kliendiga ei suhtle või vastaspoole (või kliendi) esitatud andmetega ei tutvu või neid ei kontrolli.

Formaalsest vaatenurgast on loomulikult mõistetav, et advokaat ei ole esitanud telefonioperaatori väljavõtet konkreetsest telefonikõnest kliendiga ja kuludokumendi arve tasumise kohta büroo poolt. Kuid teisalt, kuidas tagada iga kliendikõnega seonduva kulu dokumenteerimine jooksva töö käigus, kui telefonioperaator vastavat teenust ei paku? Lihtsustatuna võib esitada küsimuse: kui Hispaanias asuva kliendiga seonduvalt on toimunud kohtuvaidlus, kas võiks eeldada, et advokaadi arvel kajastatud suhtlus kliendiga (mille klient on kinni maksnud) on reaalselt toimunud, või seda, et advokaat on kulu lihtsalt välja mõelnud ja klient reaalselt asjast midagi ei tea, kuid maksis selle eest pimesi. Halba usume hetkega, headust aga alles pärast mõttepausi?

Sama ülemäärast umbusklikkust advokaadi väidetud suhtes peegeldab ilmselgelt marsruudil Tallinn-Jõhvi-Tallinn kulunud aja osas võetud seisukoht. Asja lahendav kohtunik mäletab tõenäoliselt istungi päeva rasket lumesadu ja vastavaid liiklustingimusi. Google Mapi andmetel kulub normaalingimustes selle vahemaa läbimiseks autoga veidi vähem kui 3 tundi (erksama juhtimisstiili korral ca 2,5 tundi). Ekspressbuss läbib vahemaa ühel suunal samuti napilt rohkem kui 3 tunniga. Menetluskulude määrukest seda elureaalsust eirati – määruse kohaselt „arvestab kohtunikuabi sõidule kulutatud ajaks marsruudil Tallinn-Jõhvi-Tallinn kokku 4 tundi.“ Sellisel tõusebki pinnale painav umbusk esitatud taotlustesse. Paratamatult tekkib küsimus, mis kallutab kohtunikuabi näitama iga kuluühiku osas üles ülemäärast kriitilisust. Või eeldame tõesti menet-

lusosaliselt liikluseeskirjade rikkumist ja soovi sõidu kunstliku pikendamise arvelt kopikat juurde pigistada?

Selgelt kvaliteetse õigusabi osutamise nõuetega vastuolus olevaks võib lugeda kohtunikuabi väljendust „hageja kohtukõne teesid edastati kostjale X ja teesidele ei olnud vaja vastata, **seega puudus ka vajadus hagejate kohtuteese põhjalikumalt analüüsida**“. Kohtute aastaraamatu lugejale ei ole vaja avada, kuivõrd mitmetahuliselt vale on nimetatud seisukoht. Ühele või teisele menetlusosalise seisukohale vastamise vajadus selgub eelkõige pärast seisukohaga sisulist tutvumist. Eesti Vabariigi nimel tehtav määrus ei ole õige koht, kus edendada esindaja töösse pealiskaudsemat suhtumist.

Jõuan tagasi küsimuse juurde, kas menetluskulude kindlaksmääramise pädevuse äravõtmine kohtunikelt oli ikka asjakohane. Kas asja läbi vaadanud kohtunik oleks seadnud kahtluse alla aja, mis advokaadil kulus kohtuga suhtlemisele, kuid mida toimikus ei dokumenteeritud? Või selle, et istungipäeval toimunud lumetorm pigem pikendas vahemaa läbimise kiirust?

Menetlusosalistelt ei tohiks eeldada üleloomulikku dokumenteerimisvõimet

Imetlusväärased on määrused, milles püütakse sekunditeks jagada advokaadi mõtteprotsessi. Päril elus ei saabu ega teki menetluskohustus kunagi täielikus vaakumis ja sõltumata selle koostaja või saaja igapäevatoimetustest, isikuomadustest ning eluviisist. Usutavasti tegeleb advokaat päeva jooksul sama dokumendiga periooditi ja vahelduva intensiivsusega. Seda perioodi katkestavad telefonikõned, kohtumised ja muude probleemidega seotud mõttekäigud. Selles kontekstis on meelelahutuslik lugeda seisukohti, kus palutakse täpselt avada seda, kui kaua täpselt advokaat konkreetsele õigusküsimusele mõtles. Usun ka parimatel spetsialistidel on raskusi minuti täpsusega eristada, millal mõte liikus asjaõiguslikult küsimuselt võlaõiguslikule ja sealt tagasi. Kuidas dokumenteerida see hetk, kui aju lõpetab mõtlemise menetlusest ja alustab mõtlemist materiaalsoojust, ja lõigata vahelt välja lonks rohelist teed? Ehk oleks siiski mõistlik pigem hinnata väidet, et konkreetne aeg kulus kaasuse õiguslikuks analüüsiks,

eristamata seejuures viimse detailini kõiki õiguslikke mõttekäike?

Nõudlikkus esindajate suhtes peab olema vastastikune

Head vastastikused inimsuhted eeldavad mõningast uudishimu selle kohta, millises keskkonnas teine pool iga päev tegutseb. On üldteada, et nii kohtu, kui menetlusosaliste esindajate kalendrid on pingelised. Hommikuti tööle minnes ei vaeva meid mitte küsimus, mida teha, vaid see, kuidas kõik tehtud saaks.

Arusaadavalt peab menetlusosalise seisukohavõtuks antav aeg olema nõudlik. Siiski tuleks tähtaja andmisel märgata seda, et tõenäoliselt ei ole menetlusosaline oma kalendrit planeerinud sellisel, et mitmeid kuid kohtus olnud asjas tähtaega andev kiri saabub just täna. 8 Tõenäoliselt ei ole ta valsesse kutsunud ka oma klienti ja viimane ei ole sättinud selle järgi oma puhkuseplaane.

Paratamatult tuleb esindaja näole mõistmatu irve, kui **veebruaris** 2011 esitatud menetluskulude kindlaksmääramise taotlusele saabub sama aasta **novembris** puuduste kõrvaldamise määrus, milles palutakse täiendada töendid/kuludokumendid esitada hiljemalt **20 päeva** jooksul. Kust tekkis kiire muidu samamalt koguva taotlusega just hetkel, kui pall põrgatati menetlusosalistele?⁹

Loomulikult peame olema vastastikku nõudlikud. „Kui tahad muuta maailma, heida pilk endale ja muuda“ – Michael Jackson. Tõsiselt – määrates menetlusosalisele tähtaja puuduste kõrvaldamiseks või vastuväidete esitamiseks, tuleb arvestada, kuidas on menetlus liikunud seni ja millises tempos liigub ta edasi. Kümne-, neljateist- või kahekümnapäevaste vastamistähtaegade määramine saab olla vajalik ja põhjendatud ainult juhul, kui sellele eelnenud ja järgnev menetlus tervikuna liigub tempokalt.

⁸ Võib isegi juhtuda, et advokaat on sattunud korralisele puhkusele. Selle tõenäosus suureneb suve saabudes.

⁹ Sarnaselt nõudis apellatsioonikohus esmaspäeval saadetud kirjas määruskaebuse kohta seisukohavõttu reedeks. Sellele vägagi nõudlikule tähtajale järgnes paarikuine paus, enne kui määruskaebus lahendati. Lühikeste tähtaegade kaasnevad hilised töötunnid, mida asjatult teha ei soovi keegi.

Pärast otsust kaklus alles algab

Reformi üheks eesmärgiks oli menetluse kiirendamine. Rääkides menetluse kiirusest, ei soovi ma mingil juhul mõistes ega mõttes samastuda praegu justiitsministri päevaplaanis oleva aktuaalse Facebooki turbomenetluse kampaaniaga. Pean silmas menetlust, mis toimub mõistliku sisukusega ja menetlusõiguste ning põhiõiguste tagamisega.

Pärast kaklust rusikatega ei vehita. Menetluskulude kindlaksmääramise menetluse ja sundtäitmise lubamatuks tunnistamise institutsioonide loomise tulemina täna pärast kaklust tõeline madin alles algab. Mark Twaini poolt populariseeritud väljendi kohaselt on kolme sorti valesid: „valed, neetud valed ja statistika“. Ametliku statistika kohaselt oli maakohtutes 2011. aasta I pa lahendatud asjade keskmine menetlusaeg 160 päeva.¹⁰ Harju Maakohtus 174 päeva. Keskmine menetlusaeg ringkonnakohtus oli 160 päeva ja Tallinna Ringkonnakohtus 145 päeva. Eelnevate arvude pärast võib küll nuriseda, kuid on fakt, et edestame menetluse kiirusega suurt osa vanast Euroopast.

Kindlasti võib aga nuriseda faktiga, et pärast reformi lisandub eelnevale veel pikk ja vaevarikas menetluskulude suurusega seotud protsess. Vaatame juhuvalikul SORAINENi menetluskulude kindlaksmääramist 20 asjas ajavahemikus 2008–2011. Lugejat ei üllata tulemus, mille kohaselt ligi pooltel juhtudel võttis menetluskulude kindlaksmääramine aega rohkem kui aasta ja kahel kolmandikul rohkem kui pool aastat (ülejäänud asjad lahenesid ca 5 kuuga). Nimetatu ei arvesta edasikaebemenetlustega kaasnevat ajakulu. Võrreldes kahes kohtuastmes keskmise kohtuasja lahendamise statistilist ca 305 päevast ajavahemikku eelnevaga, on menetluskuludega seonduv ajakulu ilmne nonsenss.

Muusika tellib see, kes tegelikult ei maksa?

Eelneva kontekstis omandab erilise tähenduse TsMS-i **seletuskirjas**¹¹ selgelt välja öeldud reformi üks fakti-

line tagajärg – kulude kindlaksmääramise menetlusega seonduvad kulud kannavad menetlusosalised. Ma ei ava siinkohal debatti sellest, et kohtuvaidlus on olemuslikult paratamatult asjaosalistele väga kulukas ja et kõiki kulusid ei saa üldjuhul kunagi tagasi. Vältimaks *circulus vitosus* lõksu sattumist võib olla kaalutletud jätta kulude kindlaksmääramise taotluse koostamise kulud hüvitamata. See ei nõua ega õigusta aga mingil juhul taotlusele järgnevate menetlussammude läbimise vajadust igasuguse hüvitusega.

Alustuseks ootaksime menetlejalt, et nad arvestaksid menetlust läbi viies mõistlikult faktiga, et selle kulud hüvitamisele ei kuulu. Ulatuslik menetlus, kus kohtunikuaabi kohustab pooli teineteise vastuväidetele ja vastuväidete vastuväidetele vastama, selle asemel, et anda ainult vastav võimalus, ei ole põhjendatud. Võib ju öelda, et jätta lihtsalt vastamata – seda aga ei luba kutse-eeetika. Vastava ratsionaalsuse puudumisel meenutab menetlus praegu vene muinasjututegelasi (olgu siis Surematu Kaštšei või lohe Gorönötš), kellega võitlemine on täiesti mõttetu. Surematu koletise tapmiseks tuleks kohale tuua vene muinasjutukangelased.

Ei saa pidada mõistlikuks fakti, et määruskaebustega seotud kulud ei kuulu hüvitamisele. Aeg on näidanud, et menetluskulude suuruse ümber käiv tõenduslik ja materiaalne ning menetlusõiguslik vaidlus on oma keerukuselt kohati võrreldav keskmise kohtuvaidlusega. Välistades eos edasikaebeõiguse kasutamise seonduvate kulude hüvitamise kohustuse, soodustab süsteem kuritarvitusi. Lisaks asendab see ebaõige kohtumääruse adressaadile ebaõiglase koormise. Võit ringkonnakohtus ei päästa päeva, sest selle saamise kulud olid vaidlustatust suuremad. Hiljuti võeti kassatsiooniasemes menetlusse meie määruskaebus, kus vaidlus käib menetluskulu üle, mis on piirmäärade tõttu napilt üle 500 euro. Täiesti tavapärast õigusabi turuhinda arvestades on ilmselge, et küsimuse esimese astme kohtust Riigikohtuni viimine maksab vähemalt sama palju. Niisiis ei toimu edasikaebemenetlus mitte kaebaja huvide kaitseks, vaid lähtuvalt kaebaja ennastalgavusest. Kui me ei hüvita isikutele nende kantud kulusid, tuleks neile anda vähemalt presidendi auraha pingutuste eest Eesti menetlusõiguse korrastamisel ja arendamisel.

¹⁰ www.kohus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=55451/I+ja+II+astme+kohtute+menetlusstatistika+2011.a.+Ipa.+kokkuv%F5te.pdf

¹¹ 208 SE I web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=033370012&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11 (22.02.2012)

Reform tuleb kas ellu viia või hüljata

Iga narr oskab kritiseerida, hukka mõista ja kaevelda ning enamik narre seda ka teevad.¹² Võib küsida, kas eelnev toetab reformi tagasipööramist 2006. aastale eelnevasse aega. Usutavasti on ilmne, et reformijärgne olukord ei ole ratsionaalne. Täna on olukorras jääb taotluse lahendamine tahes-tahtmata venima ja taotluste lahendamisel tehakse vigu, sest menetluses mitteosalenud inimesel on raske tunnetada seda, kuidas oleks õige ja õiglane menetluskulud kindlaks määrata.

Praegustes tsiviilkohtumenetlustes tekib mitmel juhul tunne, et õigusrahu ei saabugi. Ühes kolleegi asjas menetles kohus põhiasja ligi neli aastat. Seejärel käivitati 2011. aasta kevadel menetluskulude kindlaksmääramise menetlus, milles on vastav avaldus esitatud, kuid mingit arengut pole 2012. aasta alguseni. Ühes kolleegi asjas on menetluskulude taotlus esitatud 2009. aasta aprillis ja 2012. aasta veebruaris lahendus puudub. Olukord on halb ja kommentaarid liigsed. Niisiis tuleb kas pöörduda tagasi või midagi ette võtta. Arvestades tänast HKMS-i regulatsiooni, oleks varasemat olukorda võinud parandada ilma mõttetut täiendavat aja- ja rahakulu kaasa toomata.

Olen siiski seisukohal, et reformi aluseks olnud mõte on jätkuvalt ratsionaalne, kuid ainult juhul, kui reform ka päriselt ellu viiakse. Tegemist on probleemiga, mis taandub haldussuutlikkuse ja ühisosa osas kokkuleppe puudumisele. Kurnava kohtuasja edukalt läbinud poolelt ei saa eeldada ega nõuda, et ta maksaks oma advokaadile veel olulise summa, saamaks vastaspoolelt kätte juba kohtuasja võitmiseks kulunud raha.

Kindlasti vajab muutmist menetluskulude regulatsioon. Asjakohane oleks ette näha poole õigus nõuda ka menetluskulude kindlaksmääramise menetlusega seotud kulude hüvitamist vastaspoolelt seonduvalt menetlustoimingutega, mis järgnevad algse kulutaotluse esitamisele. Sellisel piirataks kaotanud poole tänast ainulaadset võimalust veel kord oma vaenlasele kätte keerata.

Kohtuniku distantseerimist menetluse sellest etapist leevendaks see, kui kohtunikuabi määrusele esitatud

kaebuse vaataks esmalt läbi asja sisuliselt lahendanud kohtunik (kui see on veel võimalik). Kindlasti oleks põhjendatud nõuda kulude hüvitamist rahuldamata jäänud määruskaebuse esitajatel.

Kutsun üles muutma ka lähtekohta, justkui oleks menetlusosalise esindaja informatsioon eos väheusaldatav. Taotletud aega ja kulusid kärpides tuleks hoiduda üldsõnalisusest või pelgalt lehekülgede arvul põhinevast retoorikast, vaid esitada sisulisi ja kontrollitavaid kaasuse keerukusel, klientide isikutel ja asukohal ning muudel objektiivsetel mõõdikutel rajanevaid argumente. Koostööl põhineva õhkkonna süvendamise eesmärgil tuleks loobuda otseselt advokaadi eetikat või tema kompetentsi küsimärgi alla seadvatest väljenditest, kui järeldust ei seota väga konkreetsete põhjendustega.

Vastuvõetav ei ole menetluste kuudepikkune seismine kohtumajas. Tuleb tuvastada, millest on tingitud väga erinevad tööriitimid ja koormused. Menetlusosalised ja kohus peavad olema vastastikku nõudlikud. See tähendab paratamatult teise vajaduste ja olukorra tajumist. Esindaja avalduste taga on päris murega päris inimene, kes vajab õigusrahu ja selgust.

On õiglane rõhutada, et iga probleemi taga on loomulikult mitu erinevat tegurit. Menetluskulude kindlaksmääramisega seonduv probleemistik on vastuoluline ja küsimuse lahendamise vastutust ei saa delegeerida ainult kohtunikuabidele. Paratamatult on vajalikud seadusandlikud muudatused. Ilmselt ei piisa üksikutes lahendites fragmentaarselt esitatud kriitikast esindajate taotluste kvaliteedi suunas. Senine menetluskuludealane praktika tuleb süstematiseerida, analüüsida selles väljendatud nõudmisi ja koostada vastava hea tava kokkuvõtte ning asjakohaste taotluste standardvormid ja näidised.

¹² Omistatakse nii Benjamin Franklinile kui ka Dale Carnegiele.

3.

3. Õigusemõistmisest

Tim Kolk

Riigikohtu põhiseaduslikkuse
järelvalve kolleegiumi nõunik

Kuidas peaks kohus lahendama menetlusosalise nõuet tunnistada õigusakt põhiseadusevastaseks?

Sissejuhatus

Lugeja saab siit teada, mida peab kohus tegema, kui keegi menetlusosalistest nõuab oma kohtuasja läbivaatamisel mõne õigusnormi põhiseadusvastaseks tunnistamist. Öeldakse, et iga Eesti kohtunik on põhiseaduslikkuse järelvalve kohtunik¹. Artiklis on selgitatud, millised kohustused paneb neile põhiseaduslikkuse järelvalve kohtunikele PS § 15 lõike 1 teine lause.

Põhiseaduslikkuse järelvalvet peab kohus tegema PS § 15 lõike 1 teise lause, PS § 15 lõike 2 ja PS § 152 lõike 1 kohaselt nii menetlusosalise nõudmisel kui ka omal algatusel. Konkreetse kohtuasja lahendamisest alguse saanud põhiseaduslikkuse järelvalve asju on vähem, kui võiks kohtute väga laia põhiseaduslikku pädevust arvestades oodata. Üks paljudest põhjustest tundub olevat seotud sellega, kuidas mõista PS § 15 lõike 1 teist lauset: „Igaüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti [---] põhiseadusevastaseks tunnistamist.“ On selge, et põhiõiguste õigustatud subjektile PS § 15 lõike 1 teine lause mingisuguse õiguse annab. On aga hägune, millised on selle õiguse erinevad tahud ja eelkõige millised kohustused neile vastavad ning kuidas

neid erinevates menetlustes rakendada.

Siinne artikkel ei puuduta eelmises lõigus tsitaadist välja jäetud „toimingu“ põhiseadusvastaseks tunnistamise nõudmist. Sättes nimetatud „õigusaktidest“ puudutab artikkel vaid üldakte, mitte aga üksikakte, mis samuti on selle põhiseaduse mõistega hõlmatud. Nii toimingu kui ka üksikaktide põhiseaduspärasuse kontrollimiseks on teistsugused menetlusteed. Viimase kitsendusena ei puuduta artikkel PS § 15 lõike 1 teises lauses nimetatud asjassepuutuvuse tuvastamist.

Menetlusosalise nõue tuleb lahendada tõhusas ja õiglases menetluses

Kui keegi nõuab oma kohtuasja läbivaatamisel mõne asjassepuutuva õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamist, siis mida peab kohus põhiseaduse kohaselt niisuguse nõude esitamisel tegema? Mis on sellise nõude esitamise tagajärjed põhiseaduse järgi olukorras, kus need küsimused on või oleks seaduse tasandil reguleerimata?

Õigus nõuda õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamist ei tähenda üksnes õigust sellele, et niisuguse nõude esitamist ei takistataks üldaktidest või kohtuprakti-

¹ Nt R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste- ja vabaduste kaitse. Tallinn: Juura, 2004, lk 160.

kast tulenevate piirangutega. Koostoimes PS §-ga 14, mille kohaselt on kohtuvõimu kohustus tagada õigusi ja vabadusi, hõlmab see õigus sedagi, et niisugune nõue lahendatakse tõhusas ja õiglases menetluses. Ka õigus pöörduda kohtusse, mis on antud PS § 15 lõike 1 esimeses lauses, ei kaitse üksnes kohtusse pöördumise piirangute eest. Koostoimes PS §-s 14 sätestatud kohtuvõimu kohustusega tagada õigusi ja vabadusi nõuab see põhiõigus lisaks, et oleks tagatud õiguste ja vabaduste tõhus kohtulik kaitse ja õiglase õigusemõistmine (vt Riigikohtu üldkogu 22. detsembri 2000. aasta määrus kohtuasjas nr 3-3-1-38-00, punkt 19, viimati 6. märtsi 2012. aasta otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-67-11, punkt 21). Analoogiliselt PS § 15 lõike 1 esimeses lauses sätestatud õigusega nõuab ka selle lõike teine lause koostoimes PS §-ga 14, et õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude lahendamisel (ehk selle läbivaatamise (rahuldamise või rahuldamata jätmise) või läbi vaatamata jätmise otsustamisel) oleks tagatud tõhus kohtulik kaitse ja õiglase menetlus.

Ainus viis, kuidas isikud saavad end omal algatusel ise kaitsta üldaktidega toimuvate põhiõiguste ja vabaduste rikkumiste eest, on kohtus oma kohtuasja läbivaatamisel. Just arusaam, et ka demokraatlikult valitud esinduskogude üldaktid rikuvad vahel põhiõigusi ja vabadusi, ongi Eestis nii kõnesoleva õiguse kui ka laiemalt põhiseaduslikkuse järelevalve *raison d'être*. Õigusaktide põhiseadusele vastavuse kontroll võib põhiseaduse kohaselt abstraktse kontrollina saada alguse Vabariigi Presidendi või õiguskantsleri initsiatiivil. Põhiseadus võimaldab ka isikutel õiguskantsleri poole pöörduda (vt PS § 139 lõige 2, mille kohaselt analüüsib õiguskantsler talle tehtud ettepanekuid). Selline pöördumine ei too aga tingimata kaasa põhiõiguste ja vabaduste riivete kohtulikku kontrolli. Pealegi ei ole õiguskantsleril kohtuga võrreldavat pädevust õigusakte kohaldamata jätta või kehtetuks tunnistada. PS § 15 lõige 2 ja § 152 panevad kohtutele kohustuse niisugust kontrolli teha ka konkreetsete kohtuvaidluste lahendamisel ja seda ka isiku PS § 15 lõike 1 teises lause alusel esitatud nõude korral.

Kohtuvaidluste lahendamisel toimuv kontroll ei täidaks aga isiku õiguste ja vabaduste kaitsmise eesmärki, kui see ei toimuks tõhusas ja õiglases menetluses. Kuna

ühtegi muud võrreldava mõjuga menetlust põhiseadus ette ei näe, siis peab see ainus olemasolev olema võimalikult tõhus ja õiglase. Oma kohtuasja lahendamisel esitatav nõue tunnistada õigusakt põhiseadusvastaseks ehk väike individuaalne põhiseaduslik kaebus² saab isiku õiguste kaitsmiseks tõhus ja õiglase olla vaid siis, kui kohus lahendab selle laias laastus sarnaselt iga muu talle esitatud menetlust alustava pöördumisega (kaebus, hagi vmt). Isikul on põhiseaduslik õigus selle nõude lahendamisele tõhusas ja õiglases menetluses, mis toimub tema algatatud kohtuasja raamides. Ta peab saama kaitset tema suhtes kohaldatavate õigusaktidega toimuvate rikkumiste eest esimesel võimalusel oma kohtuasja lahendamise käigus, mitte muus menetluses mõnes muus kohtus (nt põhiseaduskohtus) või kohtuastmes (nt Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumis). Riigikohtu üldkogu sõnadega (vt 22. detsembri 2000. aasta määrus haldusasjas nr 3-3-1-38-00, punkt 15): „Isikul on õigus konkreetsele normikontrollile selles kohtus, kes vaatab läbi tema kohtuasja.“

Tõhus kohtulik kaitse tähendab muu seas³ õigust sellele, et kohus väljendaks talle esitatud pöördumise kohta põhistatud seisukoha. Eesti põhiseadus ei sätesta otseõnno kohtuotsuste põhjendamise kohustust⁴. Niisugune põhjendamiskohustus on aga PS § 15 lõike 1 esimese lause kaitsealasse tuletatav koostoimest PS §-ga 13, mille kohaselt kaitseb seadus igähte riigivõimu omavoli eest. Põhistuste esitamine annab isikutele võimaluse hinnata, kas kohus on otsustuse teinud oma suvalise äranägemise järgi või on seda tehes õigust järginud. Põhjendamiskohustus aitab kohtuvõimu distsiplineerida, ennetada kohtuvõimu omavoli ja muudab koh-

² R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. Ajakirja *Juridica* eriväljaanne, 2001.

³ Tõhus kohtulik kaitse ja õiglase menetlus tähendab muudki, kuid praeguses kirjatükis on oluline üksnes põhjendamiskohustuse tahk. Vt nt selle õiguse kohta ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artikleid 6 ja 13 ning nende kohaldamise praktikat, mille kohaselt kuuluvad selle õiguse alla näiteks õigus pöörduda kohtusse, õigus asja arutamisele mõistliku aja jooksul, õigus asja arutamisele sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega organis, õigus asja avalikule arutamisele, õigus otsuse avalikule kuulutamisele, õigus kindlatele tagatistele kriminaalkohtumenetluses, õigus poolte võrdsusele, õigus viibida asja arutamise juures võistlevas menetluses, õigus esitada tõendeid.

⁴ Erinevalt nt Hispaania Kuningriigi põhiseaduse § 120 lõikest 3, mille kohaselt tuleb kohtuotsustes esitada ka põhistused („*Las sentencias serán siempre motivadas [---].*“) (http://www.boe.es/boe/consultas/bases_datos/act.php?id=BOE-A-1978-31229).

Kuidas peaks kohus lahendama menetlusosalise nõuet tunnistada õigusakt põhiseadusevastaseks?

tuvõimu aktid kontrollitavaks. Nii nagu haldusaktide põhjendamise kohustus on vajalik kohtusse pöördumise õiguse tagamiseks ja halduse tegevuse kontrollimiseks (vt nt Riigikohtu halduskolleegiumi 14. jaanuari 2009. aasta otsus kohtuasjas nr 3-3-1-62-08, punkt 10), nii on kohtulahendite põhjendamise kohustus vajalik lisaks ka PS § 24 lõikes 5 sätestatud edasikaebeõiguse kasutamiseks.

Põhjendamiskohustus ja koos sellega õigus põhistatud kohtuotsusele saab üheks tahuks meie põhiseaduses sisalduvast õigusest tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele ka Euroopa inimõiguste ja põhi- vabaduste konventsiooni artikli 6 kaudu. Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) on järjekindlalt rõhutanud erinevate menetlusharude kohta, et konventsiooni artikli 6 lõikes 1 sätestatud õigus õiglasele kohtumenetlusele kohustab kohtuid oma otsuseid põhjendama (alates 19. aprilli 1994. aasta otsusest kohtuasjas Van de Hurk vs. Madalmaade Kuningriik, punkt 61). See põhjendamiskohustus ei tähenda siiski kohustust vastata üksikasjalikult kõigile argumentidele. Kohus on täpsustanud, et ta hindab selle kohustuse rikkumist konkreetse juhtumi asjaoludest lähtuvalt. Põhjendamiskohustuse ulatus sõltub lahendi olemusest. Muu hulgas tuleb arvestada nende väidete mitmekesisust, mida menetlusosaline võib esitada, ja seaduste, tavade, õigusteaduslike seisukohtade ning lahendite vormistamise ja koostamise erinevusi lepinguosalistes riikides (alates EIK 9. detsembri 1994. aasta otsusest kohtuasjas Ruiz Torija vs. Hispaania, punkt 29). Otsusest peab siiski nähtuma, et kohus on käsitlenud asjas peamisi küsimusi (alates EIK 19. detsembri 1997. aasta otsusest kohtuasjas Helle vs. Soome, punkt 60).

EIK on sedastanud, et artikli 6 lõike 1 õigus õiglasele menetlusele ja selle osaks olev õigus põhistatud kohtuotsusele laieneb ka konkreetsemalt nõudele tunnistada õigusakt põhiseadusega vastuolus olevaks. Kohtuasjas Pronina vs. Ukraina oli kaebaja tuginenud kõigis kohtuastmetes väitele, et pensioniseadus, mis kehtestas pensioni väiksemana seadusega kehtestatud kuupalga alammäärast, on vastuolus Ukraina konstitutsiooni artikliga 46, mille kohaselt peab põhisissetulekuks olev pension tagama elustandardi, mis ei ole madalam kui seadusega kehtestatud elatusmiinimum. Ukraina koh-

tud, kelle pädevuses oli algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus konstitutsioonikohtus, jätsid tema väite aga täielikult tähelepanuta. EIK leidis, et niisuguse selge, asjakohase ja olulise väite tähelepanuta jätmine rikub kohtu põhjendamiskohustust, mis tuleneb artikli 6 lõikest 1. Seetõttu oli rikutud ka kaebajate õigust õiglasele menetlusele (EIK 18. juuli 2006. aasta otsus, punktid 23–25; EIK kordas seda seisukohta 7. oktoobri 2010. aasta otsuses kohtuasjas Bogatova vs. Ukraina).

Niisiis tuleb PS § 15 lõike 1 teises lauses sätestatud õigust nõuda õigusakti põhiseadusevastaseks tunnistamist tõlgendada koostoimes PS §-dega 13 ja 14 selliselt, et igaühel on õigus tõhusale õiguskaitsele ja õiglasele menetlusele ka õigusakti põhiseadusevastaseks tunnistamist nõudes. See õigus sisaldab endas ka õigust sellele, et kohus esitaks põhiseadusevastaseks tunnistamise nõude lahendamise kohta põhistused. Lisaks kohtu üldisemale kohustusele algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus juhul, kui tema veendumuse kohaselt on norm põhiseadusega vastuolus⁵, lasub kohtul kohustus põhjendada seda nõuet puudutavat seisukohta. See õigus ei anna isikule õigust nõuda, et kohus tuvastaks mingi kindla sisuga põhiseadusevastase. Isikul on üksnes õigus sellele, et kohus esitaks vähemalt põhjendused isiku nõude läbi vaatamata või rahuldamata jätmise kohta.

Õigust nõuda õigusakti põhiseadusevastaseks tunnistamist riivab see, kui seadusandja välistab sellise nõude esitamise või ei näe sellise nõude esitamiseks ette põhiseaduse nõuetele vastavat menetlust. Kohus riivab seda õigust, kui jätab nõude täielikult tähelepanuta või läbi vaatamata selle kohta põhjendusi esitamata. Samuti riivab kohus seda õigust, kui ta ei täida põhjendamiskohustust nõude rahuldamata jätmisel. Niisugused riivid võivad siiski olla konkreetse juhtumi asjaolusid arvestades õigustatud.

Nii nagu PS § 15 lõike 1 teisest lausest tulenevat õigust tervikuna võib kitsendada ka kohtu kohustust põhistada oma seisukohta küsimuses, kas mingi õigusakt on põhiseadusega kooskõlas või vastuolus. Kuna põhiseaduse tekst PS § 15 lõike 1 teisest lausest tuleneva

⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2008, § 15 kommentaar 6.

põhiõiguse piiramist ette ei näe, on selle põhiõiguse piiramine võimalik vaid mõne muu põhiõiguse või põhiseadusliku väärtuse tagamiseks. Eelkõige võib selle õiguse piiramine olla asjakohane menetlusökonomiilistel kaalutlustel (vt menetlusökoonoomia kui põhiseaduslikku järku väärtuse kohta nt Riigikohtu üldkogu 29. novembri 2011. aasta otsus kohtuasjas nr 3-3-1-22-11, punkt 29.1). Ulatuslik põhjendamiskohustus igat sorti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude läbi vaatamata või rahuldamata jätmise puhul võib ühest küljest aeglustada lahendi valmimist konkreetsetes menetluses. Teisalt võib see ka kulutada aega, mida annaks kasutada muude menetluses olevate kohtuasjade lahendamiseks. Teisisõnu võib see kohustus oma absoluutsel kujul takistada kohtusüsteemil pakkuda tõhusat õiguskaitsset mõistliku aja jooksul.

Valikud põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude menetlusõiguslikul kvalifitseerimisel

Nõudeid tunnistada õigusakt põhiseadusvastaseks esitavad menetlusosalised oma kohtuasja lahendamisel kolme moodi. Esiteks pannakse see kirja mõnes kohtule esitatavas menetlusdokumendis oma seisukohana õigusakti kohaldamise kohta. Selleks menetlusdokumendiks on eelkõige konkreetsetes kohtuastmes menetlust alustav dokument või sellele saadetud vastus. Nõuet esitatakse kohtule ka just selle kohta koostatud eraldiseisvas dokumendis, samuti suuliselt kohtuistungil. Seda nõuet esitatakse kõigis kohtuastmetes ja menetlusetappides. Põhiseadusvastaseks palutakse enamasti tunnistada õigusakt, mis nõude esitaja veendumusel tooks kaasa lahendi (menetlusliku määruse või sisulise otsuse) tegemise tema kahjuks. Paraku võib nõude varjatud eesmärgiks olla ka kohtu koormamine menetlusega viivitamiseks (vt nt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 4. novembri 2011. aasta otsus kohtuasjas nr 3-1-1-81-11, punkt 19.6).

Menetlusseadused (tsiviilkohtumenetluse seadustik, halduskohtumenetluse seadustik, kriminaalmenetluse seadustik, väärteomenetluse seadustik ja põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadustik) ei välista õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude esitamist. Samas ei ole menetlusseadustes ka

sõnaselget ja üksikasjalikku regulatsiooni selle kohta, kuidas õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõuet esitada või lahendada.

Seetõttu on põhimõtteliselt õigustatud küsimus, kas seadusandja on täitnud temal PS § 15 lõike 1 teise lause, PS § 13 lõike 2 ja PS § 14 koostoimes lasuva kohustuse kehtestada seadusega tõhus ja õiglane menetlus, mis võimaldaks saavutada õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise. Praktikas pole see küsimus siiski täielikult põhjendatud. Sellest olulisem on esmalt analüüsida, kuidas kohtud neile esitatud põhiseadusvastaseks tunnistamise nõudeid menetlevad. Võimalik, et kohtute tegevus erinevate menetlusseaduste kohaldamisel vajab mõne kraadi võrra korrigeerimist, et sattuda põhiseaduspärasuse kursile. Teisisõnu – menetlusseadused võivad olla põhiseadusega kooskõlas, küsimus on nende põhiseaduspärasuse kohaldamises konkreetsetes menetlusliikides või asjades.

Kuna menetlusosalised seda nõuet kohtus esitavad, siis on kohtud pidanud ja peavad ka edaspidi sellele nõudele menetlusõigusliku nime andma ehk selle nõude menetlusõiguslikult kvalifitseerima. Selle kohta on kaks esmapilgul vastanduvat ja erinevate tagajärge deni viivat seisukohta. Esimese positsiooni kohaselt on nõue tunnistada õigusakt põhiseadusega vastuolus olevaks menetlusõiguslikult liigitatav õiguslikuks väiteks selle kohta, kuidas konkreetset õigusakti ja põhiseadust tuleks tõlgendada ja kohaldada. Teise positsiooni kohaselt on tegemist menetlusliku taotlusega teha konkreetne menetlustoiming ehk algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus Riigikohtus.

Õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude kvalifitseerimisel õiguslikuks väiteks või taotluseks erinevate menetlusseadustike tähenduses on nõude esitaja ja kohtu jaoks konkreetset tagajärjed. Tuleb hinnata, kas need tagajärjed on ühitatavad PS § 15 lõike 1 teisest lausest tuleneva õigusega tõhusale ja õiglasele menetlusele õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude lahendamisel. Eelkõige tuleb hinnata, kas üks või teine lahendus toob mõnes kohtuastmes kaasa selle nõude tähelepanuta jätmise või põhjendusi esitamata läbi vaatamata või rahuldamata jätmise. Kui see on nõnda, siis on tegemist PS § 15 lõike 1 teises lauses sätestatud menetlusliku põhiõiguse rikkumisega.

Liigitust on erinevad kohtuharud teinud erinevalt. Tsiiviilkohtumenetluses on Riigikohtu tsiiviilkolleegium kvalifitseerinud kõnealuse nõude õiguslikuks väiteks (vt 20. juuni 2006. aasta otsus tsiiviilasjas nr 3-2-1-13-06, punkt 46). Halduskohtumenetluses on Riigikohtu halduskolleegium leidnud, et tegemist on menetlusliku taotlusega (vt 8. märtsi 2010. aasta määrus haldusasjas nr 3-3-1-98-09, punkt 10 ja 13. mai 2010. aasta määrus haldusasjas nr 3-3-1-31-10, punkt 8). Kriminaalkolleegium ei ole selles küsimuses veel oma seisukohta kujundanud. Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on aga kriminaalmenetlust puudutavas lahendis leidnud, et (pigem) on tegemist menetlusliku taotlusega (vt Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 1. novembri 2011. aasta määrus kohtuasjas nr 3-4-1-21-11, seda asja lahendanud kohtunike seas ei olnud samas ühtegi kriminaalkolleegiumi kohtunikku).

Tsiiviilkohtumenetluses on tegemist õigusliku väitega

Riigikohtu tsiiviilkolleegium nimetas vaatlusaluse nõude õiguslikuks väiteks eespool viidatud 26. juuni 2006. aasta otsuses. Selles asjas oli hageja taotlenud esimese astme kohtus, et kohaldatavat sätet tuleks tõlgendada viisil, mis võimaldaks teha otsuse tema kasuks. Alternatiivselt taotles hageja, et kui kohaldatavat sätet nii ei saa tõlgendada, siis on see põhiseadusega vastuolus ja tuleb jätta kohaldamata. Esimese astme kohus jättis resolutsioonis põhiseadusevastaseks tunnistamise nõude rahuldamata ja jättis rahuldamata ka hagi. Ringkonnakohus ei pidanud vajalikuks hinnata sätte põhiseadusevastasust, kuna ta tõlgendas sätet hagejale soodsalt viisil ja rahaldas hagi. Põhiseadusevastaseks tunnistamise nõuet puudutavas osas jättis ringkonnakohus linnakohtu otsuse muutmata. Riigikohtu tsiiviilkolleegium aga leidis, et sätet tuleb siiski teisiti tõlgendada ja selgitas põhjalikult, et sellise tõlgenduse alusel kujunenud norm ei ole põhiseadusega vastuolus. Ühtlasi märkis tsiiviilkolleegium, et „[---] hageja taotlus jätta kohaldamata seaduse sätted ja tunnistada need põhiseadusevastaseks ei ole protsessuaalne taotlus, vaid õiguse kohaldamise küsimus [---]“ (punkt 46). Tsiiviilkolleegium kinnitas oma seisukohta 8. mai 2008. aasta

otsuses kohtuasjas nr 3-2-1-37-08. Ka selles asjas oli esimese astme kohus jätnud sätte otsuse resolutsioonis põhiseadusevastaseks tunnistamata, kuna ta tõlgendas muid sätteid viisil, mis ei nõudnud selle kohaldamist põhiseaduspärasuse aspektist kaheldaval moel. Kolleegium juhtis selles otsuses maakohtu tähelepanu asjaolule, et seadusesätte põhiseadusevastaseks tunnistamise taotlus ei ole menetluslik taotlus. Tegemist on õiguse kohaldamise küsimusega (punkt 29).

Selle nõude nimetamine õiguslikuks väiteks tähendab Riigikohtu otsuste põhjal, et tegemist on kohtule esitatud ettepanekuga tõlgendada ja kohaldada konkreetset õigusakti ja põhiseaduse sätet kindlal viisil. Samas on see just kohtu ülesanne ja pädevus leida kohaldatav sätte, mõelda erinevate tõlgendusalternatiivide üle ja valida nende seast sobiv. Selle seisukoha aluseks on *iura novit curia*-põhimõte. Põhimõtet võib väljendada ka PS § 146 esimese lausega: „Õigust mõistab ainult kohus.“ Ainult kohus mõistab, mis õigus on ja kuidas seda kohaldada. Kohus kohaldab õigust omal algatusel (*sua sponte*) ja oma teadmiste järgi. Selle põhimõtte kohaselt on menetlusosaliste ülesanne esitada kohtule faktid ja kohtu ülesanne leida ja otsustada, millist õigust neile faktidele tuleb kohaldada. Menetlusosalised võivad küll kohtule soovitada üht või teist sätet või tõlgendust, kuid ei saa nõuda, et kohus just nende eelistatud viisil õigust tõlgendaks või nende eelistatud sätet kohaldaks. Samuti ei saa menetlusosalised nõuda, et kohus igale nende soovitusel vastaks. Oma absoluutsele kujul tähendab see põhimõte, et menetlusosalistel ei ole õigusi, mis kohut „õiguse kohaldamise küsimustes“ (Riigikohtu tsiiviilkolleegiumi sõnastus) võiks piirata. Menetlusosalise õigus saada vastus enda versioonile seaduse tõlgendamise ja väidetava põhiseadusega vastuolu kohta tähendab sekkumist kohtu vabadusse ise õiguse kohaldamise üle otsustada.

Esimese astme kohtus esitatud nõude kohta tunnistada õigusakt põhiseadusega vastuolus olevaks ongi Riigikohtu tsiiviilkolleegium sedastanud, et tegemist on õiguse kohaldamise küsimusega, mida kohus otsustab TsMS § 436 lõike 7 ja § 438 lõike 1 kohaselt omal algatusel (eespool viidatud 8. mai 2008. aasta otsus, punkt 29), mille lahendamine on kohtu enda ülesanne (eespool viidatud 26. juuni 2006. aasta otsus,

punkt 46). Kohus ei ole sellise nõudega seotud (sarnase taotluse kohta Euroopa Kohtult eelotsuse küsimiseks, Riigikohtu 30. märtsi 2006. aasta otsuses tsiviilasjas nr 3-2-1-4-06, punkt 56). Õiguse kohaldamise küsimusi peavad kohtud lahendama sõltumata poolte seisukohast (Riigikohtu otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-156-11, punkt 36).

Õiguslikuks väiteks liigitamine võib kaasa tuua põhiseaduse rikkumise

Nõude liigitamine õiguslikuks väiteks tsiviilkohtumenetluse seaduse tähenduses võib, kuid ei pruugi rikkuda õigust nõuda õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamist. Selle tulemusena võib juhtuda, et esimese astme kohtu menetluses esitatakse nõue tunnistada õigusakt põhiseadusega vastuolus olevaks justkui kurtidele kõrvadele.

Ühest küljest on *iura novit curia*-põhimõtet seaduses kitsendatud. Kohtul on TsMS § 392 lõike 1 punkti 3 järgi kohustus selgitada juba eelmenetluses välja poolte õiguslikud väited esitatud nõuete ja väidete kohta. Tulevalt TsMS § 351 lõikest 2 kohus arutab kohtuistungil menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses ka õiguslikust küljest. Hagimenetluse kohtuistungil puhul võib kohus TsMS § 400 lõike 5 kohaselt arutada seletustes esitatud asjaoludele õigusliku hinnangu andmist. Samuti on kohtul TsMS § 442 lõikest 7 tulenevalt kohustus otsuse kirjeldavas osas märkida ära esitatud nõuded ja nende kohta esitatud väited, vastuväited ja tõendid.

Teisalt aga ei ole vähemalt esimese astme kohtul kohustus õiguslikuks väiteks kvalifitseeritud nõuet lahendada ehk seda analüüsida ja selle kohta esitajale midagi vastata. Õiguslikuks väiteks kvalifitseerimise tagajärg on muu hulgas ka see, et esimese astme kohus ei ole kohustatud seda menetlusosalistega arutama ehk sisuliselt sellele vastama. Mis puudutab õiguslike hinnangu andmise arutamist kohtuistungil, siis esiteks on tsiviilkohtumenetluses erinevates astmetes mitmeid menetlusi, kus istungit ei korraldata, mistõttu eelmises lõigus viidatud sätted kõikjale ei laiene. Teiseks ei ole selged nt TsMS § 351 lõike 2 kohase arutamata jätmise tagajärjed. TsMS § 400 lõige 5 küll võimaldab kohtul

arutada pooltega nende seletustes esitatud asjaoludele võimaliku õigusliku hinnangu andmist, kuid Riigikohtu kohaselt ei kohusta seda tegema. Pooltega õiguse kohaldamise küsimuste arutamine aitab reeglina kaasa tsiviilkohtumenetluse ülesande täitmisele (TsMS § 2), kuid arutamata jätmine ei muuda kohtuotsust iseenesest ebaõigeks (Riigikohus on seda vaikimisi möönnud tsiviilasjas nr 3-2-1-134-07 punktis 6 tsiteeritud ringkonnakohtu lahendit ümber lükkamata). TsMS § 442 lõike 8 kohaselt peab esimese astme kohus põhjendama üksnes faktiväidete kohta, miks ta nendega ei nõustu. Põhiseadusevastasuse nõude võib jätta tähelepanuta või põhjendusi esitamata läbi vaatamata või rahuldumata. See tähendab, et täpselt seadusette järgides võib kõnesoleva nõude õiguslikuks väiteks kvalifitseerimine rikkuda õigust tõhusale ja õiglasele menetlusele õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude lahendamisel.

Tegelikult vastab esimese astme kohus jälgitaval viisil siiski ka kõigile vähegi asjakohastele õiguslikele väidetele ja nende seas ilmselt ka nõuetele tunnistada õigusakt põhiseadusvastaseks. Kohus piirab ise oma tegevusega *iura novit curia*-põhimõtet. Ka Riigikohus märkis eespool viidatud 26. juuni 2006. aasta lahendis, et kohus ei pidanud taotluse kohta võtma seisukohta just otsuse resolutsioonis (punkt 46). See ei tähenda tingimata, et kohus ei peaks selle kohta sõna võtma mujal kui resolutsioonis ehk otsuse põhjendavas osas. Põhiseadusvastasuse nõuete lahendamist võiksid osaliselt kinnitada kaks viidatud Riigikohtu tsiviilkolleegiumi lahendit, kus maakohus jättis küll rahuldumata nõude tunnistada õigusakt põhiseadusvastaseks, kuid põhjendas seda ja esitas järelduse ka resolutsioonis. Vaid osaliseks kinnituseks on need lahendid seetõttu, et arvatavasti pidas maakohus talle esitatud nõuet tol hetkel siiski menetluslikuks taotluseks, mis tuli otsust tehes lahendada TsMS § 442 lõike 5 kohaselt („Otsuse resolutsiooniga lahendab kohus [---] veel lahendamata taotlused [---]“). Olukord, kus kõrgeima kohtu lahendist tulenevalt järeldust enam resolutsioonis esitama ei pea, võib kaasa tuua ka kohtu tähelepanu hajumise põhiseadusvastasuse nõuete lahendamisel.

Esimese astme kohtus toimunud minetusi saab siiski kõrvaldada apellatsioonistmes. Õiguslikud võimalu-

Kuidas peaks kohus lahendama menetlusosalise nõuet tunnistada õigusakt põhiseadusevastaseks?

sed selleks on olemas, neid tuleb lihtsalt põhiseaduse nõudeid arvestades kohaldada. Kui esimese astme kohus jätab õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude tähelepanuta või ei põhjenda selle läbi vaatamata või rahuldamata jätmist, siis on ringkonna-kohtul võimalik TsMS § 656 lõike 1 punktile 5 tuginedes leida apellatsioonkaebuse piiridest sõltumata, et esimese astme kohus rikkus oma lahendis oluliselt PS § 15 lõike 1 teisest alusest tulenevat õigust sellele, et nõue tunnistada õigusakt põhiseadusvastaseks lahendataks tõhusas ja õiglases menetluses. See on menetluslik põhiõigus, mille rikkumine tähendab ühtlasi menetlusnormi rikkumist. Enamasti on põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude tähelepanuta jätmise tagajärjed ringkonnakohtus kõrvaldatavad. Ringkonnakohtus saab ise selle nõude läbi vaadata ja vajadusel algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse Riigikohtus. Ringkonnakohtul ei teki seega igal juhul vajadust saata asi uueks arutamiseks esimese astme kohtule. Maakohtus toimunud rikkumise tuvastamisel on aga distsiplineeriv mõju.

Kui esimese astme kohus on jätnud õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude läbi vaatamata või rahuldamata, kuid seda piisavalt põhjendanud, siis saab menetlusosaline sellega mittenõustumisel väita apellatsioonis üksnes, et esimese astme kohus on materiaalõigust ebaõigesti kohaldanud. Materiaalõiguse all tuleb siin mõista nii seda põhiõigust või -vabadust, millega õigusakt leiti vastuolus olevat (nt PS § 25 õigusvastase kahju hüvitamise kohta), kui ka seda õigusakti ennast (nt võlaõigusseaduse sätteid kahjuhüvitise piiramise kohta).

Ringkonnakohtus on erinevalt esimese astme kohtust kohustatud vastama ka kõigile õiguslikele väidetele. TsMS § 654 lõike 5 kohaselt peab kohus võtma põhjendatud seisukoha kõigi esitatud õiguslike väidete suhtes (lisaks faktilistele väidetele). Siin on *iura novit curia*-põhimõtet oluliselt kitsendatud. Ka ringkonnakohtus ei ole siiski TsMS § 652 lõike 8 kohaselt seotud apellatsioonkaebuse õiguslike põhjendustega. Ta võib ka omal algatusel õigust kohaldada. Ringkonnakohtus peab seega põhjendusi esitades vastama nõudele tunnistada õigusakt põhiseadusega vastuolus olevaks ka siis, kui ta selle nõudega ei nõustu. Tähtsust ei ole sel,

kas nõue on esitatud esimest korda alles ringkonnakohtus või juba teist korda, kuna esimese astme kohus seda ignoreeris, läbi ei vaadanud või rahuldamata jättis. Selline regulatsioon tagab ka tõhusa ja õiglase menetluse selle nõude lahendamisel ehk on kooskõlas PS § 15 lõike 1 teisest lausest tulenevate kohustustega.

Siiski võib juhtuda, et ka ringkonnakohtus kas jätab õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude tähelepanuta või ei põhjenda läbi vaatamata või rahuldamata jätmist. Selle peale saab nõude uuesti esitada kassatsioonis ja vaidlustada kassatsioonis ka ringkonnakohtu tegevuse vastavust menetlusõigusele. Ouline on tähele panna, et Riigikohtul (kus vaidlus vaid õiguslike väidete ümber tiirlebki) ei ole millegipärast kohustust põhjendada seisukohta kõigi kassatsiooni õiguslike väidete suhtes (vrd TsMS § 689 „Riigikohtu otsuse sisu“ ja TsMS § 654 „Ringkonnakohtu otsuse sisu“). Seetõttu sõltub menetluse tõhusus ja õiglus Riigikohtus taas tegelikest sammudest, mida kohus võtab ette selle õiguslikuks väiteks kvalifitseeritud nõudega. Siin kehtib seetõttu esimese astme kohtu menetluse põhiseaduspärasuse kohta kaheldu.

Riigikohtus saab TsMS § 692 lõike 1 punkti 2 alusel tühistada ringkonnakohtu otsuse, kui ringkonnakohtus on kas õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude tähelepanuta jätnud või ei ole selle läbi vaatamata või rahuldamata jätmist põhjendanud. Menetlusnorm, mida sellega on rikutud, on TsMS § 654 lg 5, mis paneb ringkonnakohtule kohustuse võtta seisukoht kõigi õiguslike väidete suhtes. Seda rikkumist võib pidada menetlusõiguse normi oluliseks rikkumiseks TsMS § 669 lõike 1 punkti 5 mõttes („Ringkonnakohtus on otsuse tegemisel rikkunud oluliselt menetlusõiguse normi, kui otsus on olulises ulatuses jäetud põhjendamata.“) või TsMS § 669 lõike 2 alusel („Riigikohtus võib lugeda menetlusõiguse normi oluliseks rikkumiseks ka käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatata rikkumise.“). Kui menetlusosaline väidab, et ebaõiged on põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude kohta antud sisulised põhjendused, siis saab taas olla tegemist materiaalõiguse väära tõlgendamise või kohaldamisega (TsMS § 692 lõike 1 punkt 1 tähenduses). Siiski võimaldavad TsMS § 669 lõige 2, § 692 lõike 1 punktid 1 ja 2 ning lõige 2 jätta nii materiaalõiguse kui

ka menetlusõiguse rikkumise korral teatud juhtudel lahendi tühistamata. Neid pädevusi kasutades saab arvestada asjaoluga, et põhiseadusvastasuse nõuded võivad olla erineva asjakohasuse ja kaaluga konkreetse menetluse ning menetlusosalise jaoks.

Nõude tunnistada õigusakt põhiseadusvastaseks võib menetlusosaline esitada esimest korda ka alles kassatsioonis või kassatsioonimenetluse käigus. Sellise nõude esmakordne esitamine kassatsioonis ei peaks vältimatult tähendama kohustust see kassatsioon menetlusse võtta ja nõue sisuliselt lahendada (vrd Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 1. novembri 2011. aasta määrus kohtuasjas nr 3-4-1-21-11, punkt 13).

Põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude menetlemine – maakohutus, ringkonnakohtus ja Riigikohtus tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel – vastab seega põhiseaduse nõuetele siis, kui kohtud selle „õigusliku väitega“ oma menetluspraktikas vastavalt põhiseaduse nõuetele ümber käivad. Siin ei ole põhiseadusega vastuolus mitte menetlusseaduse sätted, vaid Riigikohtu tõlgenduspraktikas nendest kujundatud normid. Nende normide tavapärase kohaldamispraktika on aga jällegi põhiseaduse nõuetega kooskõlas. Selleks, et kohtute tegevus ja põhiseaduslikud nõuded pelgalt juhuslikult kokku ei langeks, oleks õiguslikult kindlam, kui see nõue kvalifitseeritaks ümber menetluslikuks taotluseks või muudetakse seaduse teksti ennast. Menetlussätted peaksid ka paberil nähtaval viisil tagama õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude läbivaatamiseks tõhusa ja õiglase menetluse. Niisuguseks muudatuseks annaks ilmselt põhjust kohtuasi, milles menetlusosaline väidab, et esimese või teise astme kohus on jätnud tema nõude tunnistada õigusakt põhiseadusvastaseks kas tähelepanuta või ei ole piisaval määral põhjendanud selle nõude läbi vaatamata või rahuldamata jätmist. Sellise juhtumiga ei ole vähemalt Riigikohus varem tsiviilkohtumenetluse liinis kokku puutunud.

Halduskohtumenetluses on tagatud nõude põhiseaduspärane lahendamine

Riigikohtu halduskolleegium seevastu on erinevalt tsiviilkolleegiumist kokku puutunud juhtumiga, kus kohus oli jätnud tähelepanuta õigusakti põhiseadusvas-

tasuse nõude, millest sõltus asja lahendamine (13. mai 2010. aasta määrus haldusasjas nr 3-3-1-31-10).

Kaks kuud enne viidatud lahendit oli halduskolleegium sedastanud, et kohus peab lahendama menetlusosalise taotluse kontrollida kohaldamisele kuuluva asjassepuutuva sätte põhiseaduspärasust. Selline kohustus tulenes vana HKMS § 25 lõikest 9, mis kohustas halduskohut jätma kohtuasja lahendamisel kohaldamata iga seaduse või muu õigustloova akti, kui see on vastuolus põhiseadusega, ja PS § 15 lõike 1 teisest lausest (8. märtsi 2010. aasta määrus haldusasjas nr 3-3-1-98-09, punkt 10).

13. mai 2010. aasta määruhes haldusasjas nr 3-3-1-31-10 kordas kolleegium seda seisukohta ja otsustas, et kaebaja põhiseadusvastasuse kohta esitatud „väite tähelepanuta jätmise on kolleegiumi arvates oluline menetlusnormide rikkumine“ (punkt 8). Selles asjas oli kõne all riigilõivu suurus ja menetlusabi saamise võimatus apellatsioonkaebuse esitamisel. Ringkonnakohus ei oelnud määruhes midagi apellandi taotluse kohta tunnistada need kaebuse menetluslikku lubatavust reguleerivad sätted põhiseadusvastaseks ja nõudis riigilõivu tasumist ettenähtud suuruses. Kolleegium tühistas seetõttu ringkonnakohtu määruse. Seega ei lähtunud kolleegium võimalikust vaatenurgast, et jättes nõude tähelepanuta jätab kohus selle hoopis vaikimisi rahuldamata implitsiitse põhjendusega, et kohtul ei tekkinud vähimaidki kahtlusi sätte põhiseadusele vastavuse küsimuses.

Halduskolleegium on seega otsustanud kvalifitseerida nõude õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise kohta menetlusõiguslikuks taotluseks teha konkreetne menetlustoiming – algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus. Vana HKMS § 25 lõike 9 kohta otsustatu kehtib ka uue HKMS § 158 lõike 4 kohta, mis sätestab, et kohus jätab asja lahendamisel kohaldamata seaduse või muu õigustloova akti, kui see on vastuolus Eesti Vabariigi põhiseadusega või Euroopa Liidu õigusega. Selle taotluse põhjenduseks saab esitada erinevaid õiguslikke ja põhimõtteliselt ka faktilisi väiteid. Halduskohtu liinis tegutsevad kohtud peaksid Riigikohtu otsuse kohaselt sellise taotluse lahendama. Lahendamine tähendab seda, et taotluse läbi vaatamata või rahuldamata jätmise kohta tuleb esitada põhjendused. Mõnel juhul võib olla vajalik teha taotluse

rahuldamata jätmise kohta märke ka resolutsioonis (vt HKMS § 162 lõige 1). Rahuldamise korral nõuab põhjenduste esitamist ka PSJKS § 8 lõige 1, mille kohaselt peab Riigikohtule esitatav taotlus olema põhistatud.

Tuleb siiski silmas pidada, et ka taotluseks kvalifitseerimisel võivad olla omad puudused. Nimelt võib taotlusele kohalduv regulatsioon (HKMS 5. peatükk „Menetlusosaliste avaldused“, nt § 51) piirata põhiseadusvastase nõude esitamist. Vajadus küsida taotluse kohta teistelt menetlusosalistelt arvamust võib pikendada menetlust. Teisalt aga korrastaks selle regulatsiooni kohaldumine põhiseaduslikkuse järelevalve nõuete esitamist ja nende lahendamist. Praegu tundub, et isegi kui kõnesoleva nõude taotlusena käsitlemine ja seeläbi selle tõhus ja õiglane menetlemine põhjustab ülejäänud menetluse jaoks nt väikest ajakadu, on see kellegi põhiõiguste kaitseta jäämisest väiksem puudus.

Kriminaalmenetlus teelahkmel

Riigikohtu kriminaalkolleegium ei ole siiani pidanud lahendama juhtumit, milles oleks vaidluse all olnud küsimus, kas õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõuet on menetletud õiguspäraselt.

Kriminaalmenetluse kohta on siiski ühe lahendi teinud Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium (1. novembri 2011. aasta määrus kohtuasjas nr 3-4-1-21-11). Selles asjas väitis Riigikohtule individuaalse põhiseaduslikkuse järelevalve kaebuse esitanud isik, et tema või tema kaitsja esitas kriminaalasja kohetueelses menetluses, ringkonnakohtu istungil suuliselt ja Riigikohtule esitatud kassatsioonis kirjalikult taotluse õigusnormi andmata jätmise põhiseaduspärasuse kontrolliks. Kohtud ei vaadanud kaebaja väitel taotlust läbi ega lahendanud seda sisuliselt. Kassatsioon jäeti menetlusse võtmata. Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium leidis toimiku põhjal, et isik ei olnud siiski enne kassatsiooni esitanud selget taotlust ei maakohtus ega ringkonnakohtus. Seetõttu ei rikkunud ringkonnakohtus menetlusnorme ega jätnud taotlust läbi vaatamata, kuivõrd seda polnud esitatudki (punkt 11).

Siiski täpsustas kolleegium, kuidas peaks toimuma selle nõude õiglane ja tõhus lahendamine maa- või ring-

konnakohtus kriminaalmenetluse seadustiku alusel: „Sellise taotluse esitamisel oleks pidanud kohtud võtma põhiseaduslikkuse järelevalve alustamise küsimuses seisukoha. Juhul, kui kohus oleks nõustunud taotleja väidetega põhiseadusvastase kohta, oleks kohus pidanud jätkma regulatsiooni kohaldamata ja algatama põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse Riigikohtus. Juhul, kui kohus ei oleks taotleja väidetega nõustunud, oleks kohus pidanud põhiseaduslikkuse järelevalve alustamisest keelduma.“ Kolleegium illustreeris keeldumist samas kohtuasjas teise kohtualuse apellatsiooni ja ringkonnakohtu otsusega: „kaitsja esitas apellatsioonis taotluse tunnistada kriminaalmenetluse seadustiku [sätet] põhiseaduse vastaseks ja jätta kohaldamata [---]. Ringkonnakohtus käsitles seda küsimust [---] otsuses ja leidis, et regulatsioon on põhiseadusega kooskõlas.“ See kirjeldus väljendab kolleegiumi eelistust.

Olulise asjana märkis kolleegium õigusakti põhiseadusvastaseks tuvastamise nõude esitamise kohta kassatsioonis, et sellest, kui Riigikohtus menetlusse võtmata jätmise määruks KrMS § 349 lõike 4 kohaselt põhjendusi ei esita, ei saa teha järeldust, et kohus ei hinnanud kõiki kassatsioonkaebuses esitatud väiteid ja sealhulgas ka nõuet õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise kohta. Teisisõnu: kui kassatsioon jäetakse menetlusse võtmata ja sellega koos jääb vastuseta ka esmakordselt esitatud nõue tunnistada õigusakt põhiseadusvastaseks, siis tuleb sellest teha järeldus, et see nõue oleks pigem (!) jäänud läbi vaatamata või rahuldamata. Selline lahendus on vajalik, et vältida põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude kuritarvitusi. Kui on vähegi oluline nõue, siis küllap ka asi menetlusse võetakse.

Kriminaalmenetluse seadustikku kohaldavad kohtud peavad seega valima millalgi tulevikus, kuidas tagada kriminaalmenetluses õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude tõhus ja õiglane menetlemine. Eespool esitatud kaalutlused selle nõude kui õigusliku väite või taotluse kohta on siingi asjakohased.

Kokkuvõtteks

Iga kohus on PS § 15 lõike 1 teises lauses sätestatud põhiõiguse tagamiseks kohustatud jälgitaval viisil lahendama nõude tunnistada õigusakt põhiseadus-

vastaseks. Kohus ei või esitatud nõuet tähelepanuta jätta ehk seda n-ö vaikumisi läbi vaatamata või rahuldamata jätta. Kohus peab põhjendama esitatud nõude läbi vaatamata või rahuldamata jätmist. Nõudele vastamise kohustus aitab kohtul kas hajutada kahtlusi või süvendada veendumust sätte põhiseadusvastasuse kohta. See omakorda aitab kaasa materiaalsete põhiõiguste paremale kaitsesele.

Kohus peab neist nõudeist lähtuma sõltumata sellest, kas konkreetses menetluses peetakse põhiseadusvastaseks tunnistamise nõuet õiguslikuks väiteks või taotluseks. Mõlemal juhul on võimalik põhiseaduse nõudeid järgida. Sisuliste põhiõiguste kaitsmise menetluslik viis ei peaks olema märkimisväärselt erinev sõltuvalt sellest, kas tegemist on kriminaal-, väärteo-, tsiviil- või halduskohtumenetlusega või põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse erimenetlustega. Paratamatult kaldub kohtupraktika nii lahendamise- kui põhjendamiskohustuse puhul kõrvale artiklis esitatud normist. Veelgi hullem – ka nendele kõrvalekalletele reageerimine kõrgemas astmes võib normatiivsest oluliselt erineda. Siiski – kui nõudel on vähegi sisulist kaalu, siis peaksid kohtud vältima lahknevusi normatiivse ideaali ja praktilise elu (terve mõistuse) vajaduste vahel.

Põhjendamiskohustuse ulatuse kindlaksmääramisel peab kohus iga kord hindama nõude sisu, asjakohasust ja olulisust konkreetse menetlusosalise jaoks.

Nõude tähelepanuta jätmise või põhjenduste mitteesitamine selle läbi vaatamata jätmise või rahuldamata jätmise kohta on kohtumenetlusseaduste kohaselt käsitatav menetlusõiguse rikkumisena. Sõltuvalt asjaoludest võib see kaasa tuua alama astme kohtu lahendi tühistamise. Kui ükski kohus ei ole esitatud nõuet lahendanud, siis on viimane Eesti-sisene võimalus selleks Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumil individuaalkaebuse alusel. Kõige tõenäolisemalt tunnustab Riigikohus individuaalkaebuse lubatavaks just olukorras, kus on rikutud PS § 15 lõike 1 teisest lausest tulenevat õigust – kui isik on küll oma põhiõigustele kaitset taotlenud, kuid kohus on tema nõude jätnud vastuseta. Õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamise nõude tõhus ja õiglane lahendamine konkreetse kohtuasja käigus peab siiski vältima vajaduse esitada tsiviil-, haldus- või kriminaalkohtu liinis (või ka põhiseaduslikkuse järelevalve erimenetlustes) tehtud lõpliku lahendi peale individuaalkaebus Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumile.

Ivo Pilving
riigikohtunik

HKMS: versioon 3.0

I. Halduskohtumenetluse reguleerimisest Eesti aladel

Koos ilutulestikuga 2012. aasta saabumise auks jõustus kolmas Eesti taasiseseisvumise järgne halduskohtumenetluse seadustiku (HKMS) redaktsioon.¹ Varasemad pärinesid aastatest 1993 ja 1999. Nende eelkäijaks oli 1919. aasta administratiivkohtukord (AKK).² Juba 1999. aasta seadustiku (HKMS-i v.r) eelnõu seletuskirjas rõhutati, et tegemist saab olla vaid ajutise hädaabinõuga ning “päris õige” seadustik tuleb alles välja töötada. Ulatuslikumaid parandusi tehti tollases redaktsioonis aastatel 2002 ja 2006 seoses haldusõiguse üldosa reformi ja kehtiva TsMS-i jõustumisega.³ Kokku jõudis seadusandja HKMS-i eelmist versiooni muuta 23 korral. Kolmel juhul tehti korrektiivse põhiseaduslikkuse järelevalve tulemusena (kõik 2011. aasta novembris).⁴

Senise HKMS-i põhiprobleemiks oli ulatuslik ebaselgus küsimuses, mil määral pidid halduskohtunikud oma

koodeksile lisaks rakendama tsiviilkohtumenetluse norme. HKMS-i v.r § 5 lg 1 nägi ette kohustuse juhendada HKMS-iga reguleerimata küsimustes tsiviilasjade hagimenetlusele kohaldatavatest sätetest. Iseäranis pärast uue TsMS-i jõustumist 2006. aastal puhkesid vaidlused, kas ühe või teise protsessiinstituudi lakoonilisem regulatsioon jätab ruumi TsMS-i detailsete reeglite täiendavaks kohaldamiseks (menetlusabi, vastuapellatsioon ja -kassatsioon, menetlusteovõime, tähtaegade arvestus).⁵ Lisaks oli haldusasjade üldine areng toonud esile hulgaliselt lünki, mida PS § 104 p-s 14 nõutud konstitutsioonilise seaduse asemel reguleeris sisuliselt Riigikohtu praktika.

Kuna HKMS-i varasemad versioonid olid sündinud kiireloomuliste üleminekuaja seadustena, võeti seekordse eelnõu kirjutamiseks hoogu pikemalt. Aastatel 2006–2008 tehti eeltööd: ekspertiisid ja analüüsid. Kauakestnud hoovõtule järgnes suhteliselt kiire, kolme kuuline spurt: eelnõu teksti kirjutamist alustas Justiitsministeeriumi koordineeritud töögrupp⁶ detsembris 2009. Märtsis ristles eelnõu kooskõlastusringil ning 6. mail 2010 jõudis eelnõu Vabariigi Valitsuse algatusel Riigikogu menetluse.

¹ RT I, 23.02.2011, 3. Seadustik võeti eelnõuna 902 SE vastu 27. jaanuaril 2011. 15. detsembril 2010 langes samasisuline eelnõu 755 SE vastuvõtmiseks vajalike poolthääle arvu napi mittesaavutamise tõttu Riigikogu menetlusest välja.

² RT 1919, 10, 23.

³ Vt veidi lähemalt I. Pilving. Halduskohtumenetluse seadustiku uusversiooni ettevalmistamisest. – Kohtute aastaraamat 2006, lk 32.

⁴ RKÜK 3-3-1-33-11; 3-3-1-28-11; RKPK 3-4-1-18-11.

⁵ Lähemalt koos lisaviidetega V. Saarmets. Halduskohtumenetluse erisustest. – Õiguskeel 2010/4.

⁶ Juht A. Habicht, liikmed I. Pilving, V. Saarmets, J. Siider ja E. Vene.

II. Olulisemad uuendused

Haldusprotsessi alusprintsipiide revolutsiooni uue seadustikuga ei soovitud ega tekitatud. Halduskohtumenetluse põhiülesandeks jääb isikute õiguste kaitse ning sellega kaasnevalt täidesaatva võimu kontrollimine. Halduskohus võib ka edaspidi tegutseda vaid kaebuse piires, kuid peab juhinduma uurimispõhimõttest. Menetlus peab olema avalik, kiire ja õiglane. Üksikasjades ja ka seadustiku normitehnilises lahenduses kohtame siiski tähelepanu väärivaid muudatusi.

1) Emantsipatsioon TsMS-ist. Pikaajaliste traditsioonidega, kuid palju peavalu valmistanud üldviitest TsMS-ile on uues seadustikus loobutud. Täiesti isoleeritult halduskohtumenetlus siiski ei toimi. Rida TsMS-i sätteid jääb ka edaspidi haldusprotsessi reguleerima, kuid see toimub vaid konkreetsete viidete alusel. Töögrupi eesmärk ei olnud maksimaalne kaugenemine tsiviilkohtupidamisest. Vastupidi, asjatud lahknevused tekitavad õigusüldsuses segadust. Selliseid erisusi püüti kõrvaldada.⁷ Laskuda ei tohi aga ka teise äärmusse, välistades haldusprotsessi eesmärkidega paremini sobituvad lahendused ainuüksi menetluste harmoonia saavutamiseks. Täna tuleb tõdeda, et mõnes küsimuses unifikatsiooniga liialdati. Nt ei arvesta TsMS-ist inspireeritud menetlusabi regulatsioon (HKMS § 112) haldusajades sageli kohut käivate kinnipeetavate eriolukorraga ja kõrgendatud õiguskaitse vajadustega.

Tihti küsitakse, miks on haldusprotsessi arvukaid erisusi, sh uurimispõhimõtet tarvis. Sestap olgu meenutatud, et halduskohus ei pea tagama mitte ainult õiguste kaitse ja õigusrahu nagu tsiviilkohtumenetlus, vaid ka tasakaalustama täidesaatvat riigivõimu.⁸ Täitevvõimu ulatuslikke volitusi isiku suhtes ja neist tingitud asümmeetriat peab kompenseerima lihtsam, odavam ja riskivabam juurdepääs õigusemõistmisele. Isik ei pea halduskohtusse pöördumiseks olema veendunud oma õiguses, ka kaotuse korral ei tohi teda tabada laostumine.

2) Uus struktuur. Kuna paragrahvide arv uues seadustikus varasemaga võrreldes pea kolmekordistus,

tuli otsida lahendusi nende paremaks süstematiseerimiseks. TsMS-i eeskujul koondati ka HKMS-i etteotsa nn üldosad. Järgnevates osades on sätted liigendatud kohtuastmete, menetlusstaadiumide ja menetluse eriliikide lõikes. Üldosa jaotati kaheks. Seadustiku I osa sisaldab kõige põhimõttelisemaid norme (halduskohus, menetlusosalised, kaebuse lubatavus). II osa normid on tehnilisemad, kuid ühised kõigi astmete, staadiumide ja menetlusliikide jaoks (avaldused, tõendid, tähtajad jne).

3) Kohtupraktika kodifitseerimise osas võiks esile tõsta järgmist:

- ♦ ette on nähtud selgesõnaline alus haldusaktiga seotud **tsiviilõiguslike** tahteavalduste vaidlustamiseks.⁹ Seletuskirjas rõhutatakse, et ametiasutuste avalik-õiguslik tegevus põimub järjest enam eraõiguslikuga (omavalitsustele kuuluva vara kasutusse andmine, partnerlusprojektid, eraõiguslikus vormis osutatavad avalikud teenused). Mõõda ei tohi vaadata säärate tehingute korrupsiooniohtlikkusest ja võimalikest kahjulikest mõjudest konkurentstile. Puhtalt eraõiguslikud vaidlused täitevvõimu asutustega jäävad lahendamiseks tsiviilkohtumenetluses (vaidlused lepingu täitmise üle, töövaidlused). Halduskohus saab aga tuvastada haldusorgani sellise tsiviilõigusliku tahteavalduse tühisuse, mis on tehtud avalik-õigusliku menetluse tulemusena koos haldusaktiga või selle alusel;
- ♦ täpsustatud on **kaebeõigust** (st halduskohtusse pöördumiseks õigustatud isikute ringi). Muu hulgas kirjutati seaduseks senised Riigikohtu seisukohad haldusmenetluse toimingute vaidlustamise, samuti avalik-õiguslike isikute kaebeõiguse osas. Rakendussätetesse lisati EL-i õigusaktide ülevõtmiseks vajalik keskkonnaseadustiku töögrupi välja töötatud keskkonnaorganisatsioonide kaebeõiguse ajutine lahendus;¹⁰
- ♦ olulisi uuendusi näeme **menetlusteovõime** regulatsioonis.¹¹ Tsiviilteovõime piiratuses ei tulene veel tingimata vajadust piirata isiku osavõttu halduskohtumenetluses. Üle 15-aastase isiku puhul tuleb

⁷ Nt HKMS § 104 lg 10; § 184.

⁸ Vt riigilõivu määrade näitel RKÜK 3-3-1-22-11, p 29.2; 3-3-1-33-11, p 26.3.

⁹ Vrd RKEK 3-3-1-15-01; 3-2-1-100-08; RKHK 3-3-1-66-10.

¹⁰ Direktiiv 2003/23/EÜ.

¹¹ Lähtealus RKHK 3-3-1-83-06, 3-3-1-42-06.

haldusprotsessiteovõimet alati hinnata konkreetse asja kontekstis. Uurimispõhimõttest tulenevalt on oht, et piiratud teovõimega isik end kohtumenetluses kahjustab, halduskohtumenetluses väiksem;

- ♦ seadustiku menetlemisel Riigikogu õiguskomisjonis tekitas kõige enam diskussioone **haldus- ja süüteomenetluses kogutud tõendite**, sh tunnistajate ütluste kasutatavus halduskohtus. Algne eelnõu oleks võimaldanud nende tingimusteta kasutamist.¹² Advokatuuri algse arvamuse kohaselt oleks sääraste tõendite kasutamisest tulnud üldse loobuda. Nüüdne § 65 näeb ette kompromissvariandi: vaidluse tekitanud haldusmenetluses kasutatud tõendid jäävad tõendiks ka kohtumenetluses, kuid menetlusosaline võib lihtsustatud tingimustel taotleda neis kajastatud ütluste andja ülekuulamist kohtus. Legaliseeritud on ka nn **salajastele tõenditele** tuginemise praktika.¹³ Haldusajades esineb olukordi, kus konfidentsiaalse info teatavakstegemine menetlusosalisele tekitaks selgelt suurema kahju kui see, mis kaasneb toimikule juurdepääsu piiramisega (nt riigisaladusega kaitstud andmed informatori kohta vanglas, konkurendi ärisaladus riiklikul hindade reguleerimisel).

4) Vanad ja uued menetlusliigid. Raha säästmise ja kiirete töövõtude tuhin, nagu ka põhiõigus mõistlikule menetlusajale on protsessiseadustikesse toonud juurde järjest uusi turbomenetlusi. Halduskohtupidamise põhivormiks jääb siiski suuline istungimenetlus. **Kirjalik menetlus** oli varem võimalik vaid menetlusosaliste nõusolekul. Nüüd on lisandunud kirjaliku menetluse pidamine ka kohtu äranägemisel vaidluse iseloomu arvestades (§ 131 lg 1 p 2). Alused selleks on kujundatud Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohti arvestades, mis haldusajades on mõnevõrra paindlikumad kui tsiviil- ja kriminaalajades.¹⁴

Halduskohtumenetluses puudus varem **lihtmenetlus** (§ 133 jj). Sätete kirjutamisel peeti silmas ennekõike kinnipeetavate olme kaebusi, kus isiku õiguste riivet ei ole võimalik eitada, kuid kaalul olevate õigushüvede vähene väärtus ei ole korrelatsioonis üldmenetluses asja

lahendamise ressursikuluga. Eesmärk on lahendada nn moosi- ja seebikaasused õigusriigi miinimumstandarditele vastavalt, võimalikult lihtsalt ja vähebürookraatlikult, ning mitte kulutada energiat sellele, et otsida võimalusi nende menetlusest tõrjumiseks (sisseostude revideerimine riigilõivust vabastamisel, arutelud kaebuse perspektiivikuse erinevate vormide üle jne).

Hoopis eriline menetlusvorm Eestis seni rakendatutega võrreldes on halduskohtulik **lepitusmenetlus** (§ 137). Tõsi, lepitusmenetluse eesmärgiks on asja lahendamine kompromissiga, ning kompromissi oli ja on jätkuvalt võimalik sõlmida ka teistes menetlusliikides. Kompromissi sõlmimine üldmenetluses ja lepitusmenetluses erinevad aga oluliselt. Lepitusmenetluses ei toimu õigusvaidlust, haldusasja menetlus peatatakse. Lepituskohtunikul puudub otsustusõigus, asja lahendavad menetlusosalised ise. Tegemist on alternatiivse konflikti lahendamise meetodiga, selle tehnikad ja strateegiad kuuluvad pigem psühholoogia valdkonda. Seepärast eeldab lepitusmenetlus kohtuniku eriettevalmistust. Lepitusmenetluse õnnestumiseks on aga olulised ka lepitaja autoriteet, sõltumatus ning teadmised täidesaatva võimu toimimisest ja õiguslikust raamistikust. Halduskohtunikel on need olemas. Riigist oleks rumal jätta see potentsiaal kasutamata. Lepitusmenetlus ei ole järjekordne kiirmenetlus. Haldusasja lahendamine võib üldmenetluses kulgeda palju hõlpsamini. Lepitusmenetluse mõte ei ole aga ainult õigusrahu saavutamine konkreetsetes vaidluses, vaid ennekõike asjaosaliste tegelik lepitamine ja selliselt uute vaidluste vältimine. Lepitusmenetlus võib enda ära tasuda seal, kus asjaosalised peavad ka pärast kohtuasja lahendamist jääma kestvatesse suhetesse (nt teenistus- ja naabrussuhted).

Terminiga “**massmenetlus**” on sõltumata asja läbi vaatamise vormist tähistatud menetlust, mis võib potentsiaalselt puudutada suurt hulka (vähemalt 50) kolmandaid isikuid. Eriti ehitus- ja keskkonnaasjades on sellised olukorrad kerged tekkima: piisab, kui vaidlusalune tegevus riivab mõne suurema kortermaja elanike õigusi. Sellistel puhkudel on kõrgendatud oht, et mõni neist jääb nõuetekohaselt kaasamata ning see omakorda võib ohustada kohtuotsuste seadusjõudu. Seepärast ei pea kohus massmenetluses kaasama kõiki potentsiaalselt puudutatud isikuid, vaid üksnes neid,

¹² Vt ka RKÜK 3-1-1-120-03.

¹³ Viimati RKHK 3-3-1-94-10, p 18.

¹⁴ Nt EIK 73053/01: Jussila/Soomo.

kes seda taotlevad. Teisalt on kohtule pandud kohustus tagada enamiku puudutatud isikute efektiivne teavitamine (teated meedias, info väljapanek mõjutatud piirkonnas jt abinõud). Veel näeb seadustik ette, et kui mõnda liiki samasuunaliste huvidega menetlusosalisi on üle 50, võib kohus kohustada valima neid endale ühise esindaja.

Riigikogu menetluse viimases faasis lisandus algsele HKMS-i eelnõule **riigihanke asjade** menetlust puudutav peatükk. Vajadus selle järele tekkis seoses Riigikohtu üldkogu lahendiga, mis tunnistas põhiseaduse vastaseks riigihangete seaduse § 129 lg 1.¹⁵ Viimane asendas mäletatavasti hankeasjades ühe kohtuastme riigihangete vaidlustuskomisjoniga. HKMS-i kirja saanud lahendus säilitab nii vaidlustuskomisjoni kui ka kolm kohtuastet, kuid näeb ette abinõud hankeasjade lahendamiseks kiirendatud tempos.

Lõpetuseks

Ükski seadus ei sünni vigadeta ega rakendu mõningase segaduseta. Ka uus HKMS ei pruugi olla maailma parim. HKMS-i eelnõu viimases faasis kiirustati ning mõned selle tagajärjed on juba ilmnunud. Siiski on need tõrvatilgad kõrvaldatavad edasiste muudatustega ega kaalu üles positiivset poolt. Töö halduskohtumenetluse edasiarendamisega seega jätkub, versioonid 3.1 jne ei jää tulemata, kuid olulise sammu oleme suutnud edasi astuda.

¹⁵ RKÜKo 3-4-1-7-08.

Gerty Pau
Tartu Maakohtu kohtunik

Kas kiired menetlused õigustavad end?

2006. aasta 1. jaanuaril jõustunud tsiviilkohtumenetluse seadustik annab kohtule võimaluse kasutada lihtsustatud menetlusi. Seadustik annab järgmised lihtsustatud menetluste variandid: kirjalik menetlus poolte nõusolekul (TsMS § 403), kirjalik menetlus kohtu määramisel (TsMS § 404), lihtmenetlus (TsMS § 405) ja dokumendi menetlus (TsMS § 406). Seadustiku eelnõu seletuskirja kohaselt oli seaduse loojate taotluseks muuta menetlus efektiivsemaks ja vähendada bürokraatiat, jättes kõrvale igakordse kohtuistungi pidamise kohustuse (http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=033370012). Hoolimata 5-aastasest praktikast ei ole minus tänase päevani tekkinud veendumust, et tegemist oleks kohtu tööd oluliselt lihtsustavate sätetega.

Seejuures saan ma oma arvamuse anda vaid kirjalike menetluste ning lihtmenetluste kohta. Mul ei ole õnnestunud (küllap ka oskamatusel ja vastava taotluse puudumisest) korraldada ühtegi dokumendimenetlust (seda sätet lugedes tabas mind järjekordne ohhoo-tunne: vaata, kui huvitav seadus!). Dokumendimenetluse olemus väga lühidalt kokkuvõetuna seisneb selles, et hagi on esitatud vekslit ja tšekist tuleneva raha maksmiseks ning hüpoteegist või laevahüpoteegist või registerpandist tulenevalt sundtäitmise teostamiseks.

Tõendada saab ainult eelmises lauses nimetatud asjaolusid ja dokumendi ehtsust, ka vastuväited piirduvad sellega ning vastuhagi esitada ei saa. Lubatud tõenditeks on dokumendid ja poole vande all antud seletus.

TsMS § 406 sõnastusest tulenevalt eeldab dokumendimenetluse rakendamine alati hageja taotlust. Kui kirjalike menetluste puhul on pooltelt kirjaliku menetluse kohta arvamuse küsimine sisse kirjutatud juba menetluse võtmise määrusesse, kirjaliku menetluse toimumise kord paistab üsna arusaadav ja menetlusosalised esitavad oma arvamuse kohtuistungi vajaduse kohta ka omal algatusel, siis dokumendimenetluse taotlemiseks peaks hageja kõigepealt aru saama, kas antud vaidlus on TsMS § 406 kohaldamisalas, s.t kas on esitatud „vekslit ja tšekist tulenev raha maksmise hagi ning hagi hüpoteegist või laevahüpoteegist või registerpandist tulenevalt sundtäitmise läbiviimiseks“. Kui kohus on veendunud, et TsMS § 406 on võimalik kohaldada, võib muidugi teha hagejale ettepaneku dokumendimenetluse taotluse esitamiseks. Ettepaneku tegemine tähendab antud kohtupraktika (või pigem selle puudumise) puhul, et hagejale tuleb selgitada ka dokumendimenetluse rakendamise tagajärgi. Samuti tuleb selgitada, et hageja taotlusel on kohtul võimalik üle minna tavamenetlusele. Seega peaks kohus enne

sellise ettepaneku tegemist olema veendunud, et hagejal on kõigi tema väidete tõendamiseks olemas dokumendid või on ta võimeline tõendama seda vande all antud seletustega. Nii et võib väita, et dokumendimenetluse kasutamine on väga erandlik juhtum ning kohtu tööd see säte kuidagi ei lihtsusta. Vähese kohtupraktika tõttu tekitaks see menetlus esialgu pigem vaidluseid, kas mingit asjaolu tuleb tõendada, kas vastuväide on lubatav jne. Võib-olla selgub, et tegu on väga kasuliku sättega, kui mõni asi jõuaks Riigikohtusse ning Riigikohtu otsusega seletatakse kõikvõimalikud vaidlusküsimused ja menetluse olemus lahti. Kohtute infosüsteemis (KIS) on TsMS §-le 406 viitavaid lahendeid ainult üks – Riigikohtu 24. oktoobri 2006. a otsus nr 3-2-1-93-06, p 13, kus Riigikohus leiab, et asja oleks võinud lahendada dokumendimenetluses. Siit ka ettepanek maakohtu kohtunikele praktikat looma asuda, et pooltel oleks võimalus menetlusnormi rikkumise peale kaevates kõrgema kohtu poole pöörduda.

TsMS § 403 annab kohtule võimaluse lahendada vaidlus poolte nõusolekul kirjalikus menetluses, TsMS § 404 järgi saab kohus määrata kirjaliku menetluse ise, ilma poolte taotluseta. Viimase paragrahvi rakendamiseks on kolm eeldust: hagi peab olema varaliselt hinnatav, hagi hind on vahemikus 2000–3200 eurot ning kummalgi poolel on kohtusse ilmumine mingil põhjusel raskendatud. Põhjendusi võib olla erinevaid: pooled asuvad kohtumajast kaugel ja transpordi korraldamine on keeruline, kohtusse ilmumist takistab menetlusosalise vanus või lapsehoidja puudumine vms. Hagid hinnaga kuni 2000 eurot on lihtmenetluses menetletavad ja raskused kohtusse ilmumisega pole enam olulised. Nii TsMS §-st 403 kui §-st 404 tulenevalt teeb kohus juhul määruse, kus teatab, et lahendab asja kirjalikus menetluses, annab pooltele tähtaja seisukohtade ja tõendite esitamiseks ning teatab ühtlasi, millal kuulutatakse kohtuotsus.

Tegelikuses asjad muidugi nii lihtsalt ei laabu. Toimikus on selleks hetkeks olemas vähemalt hagi ja selle juurde esitatud tõendid ning kostja vastus koos tõenditega. Hagejal peab olema võimalik esitada oma seisukoht kostja vastuväidetele ja vajadusel ka tõendid, mis kostja väiteid ümber lükkavad. Kui hageja esitab pärast määruse saamist oma väited, kus on midagi

kostjat üllatavat (mis sisaldab endas uusi asjaolusid), peaks ka kostja saama oma seisukoha esitada. Kirjaliku menetluse puhul ei ole võimalik tõmmata väga selget joont, kus lõppeb eelmenetlus või millisel hetkel lõpetab kohus sisulise arutamise, s.t kõik väited on esitatud. Järelikult peab kohus kirjalikus menetluses pidevalt analüüsima, kas kõigi esitatud väidete ja tõendite osas on antud võimalus seisukoha väljendamiseks ka vastaspoolele. Kohus peab poolte esitatut analüüsima ka õiguslikult ning selgitama, millised asjaolusid kummalgi tõendada tuleb. Samuti oleks mõistlik pooltele teha ettepanek, milline võiks olla sõlmitav kompromiss. Seega ei vähenda kirjalik menetlus kohtu kohustusi ega lihtsusta menetlust sisuliselt. Kirjaliku menetluse ohjamiseks peab kohus asjaoludes hästi orienteeruma. Ka näiteks Tartu Ringkonnakohus on tsiviilasjas nr 2-10-13554 leidnud, et „kirjalikku menetlust tuleks eelistada juhtudel, kui pooltel puudub vaidlus faktiliste asjaolude üle, pooled saavad kõik seisukohad esitada kirjalikult ning esitatud tõendite põhjal on kohtul võimalik vaidlus lahendada.“

Ainuke eelis kirjaliku menetluse puhul on paindlikkus aja planeerimisel. Kohtunik ei pea pidama kohtuistungit, lükates sellega asja lahendamise ajaks, kui leitakse kohtunikule, menetlusosalistele ja esindajatele sobiv kohtuistungit pidamise aeg. Selle asemel on võimalik teha määrus, kus teatatakse otsuse kuulutamise aeg. Samas on tegelik ajavõit näiline ning ei ole kindel, kas kohtunik kulutab asja ette valmistades vähem aega, kui kuluks kohtuistungit pidamisele. Otsuse vormistamisele kuluv aeg ei sõltu minu kogemuse järgi sellest, kas eelnevalt on peetud ka istung. Kirjalikus menetluses on isiklik kontakt pooltega väiksem, vaidlusele erinevate lahenduste ja kompromisside pakkumise võimalus väiksem. Ainult kirjalikku menetlust rakendades tuleb kirjutada otsus nii mõneski vaidluses, mis istungi puhul laheneks kokkuleppega. Seega võib väita, et kirjalik menetlus mõnikord pigem suurendab kohtu töökoormust.

Kui TsMS §-des 403 ja 404 sätestatud kirjalike menetluste rakendusala on selge, siis TsMS § 405 kohase lihtmenetlusega tekib ridamisi probleeme. Seaduse sõnastusest tulenevalt saab lihtmenetlust kohaldada varalise nõudega hagidele, mille hind on kuni 2000 eurot. Seega

jäävad lihtmenetluse alast välja kõikvõimalikud tuvas-tushagid, mis ei ole ju varalised. Näiteks töövaidluste puhul on töötaja esmaseks nõudeks tuvastada töölepingu ülesütlemise tühisus ning seejärel välja mõista hüvitis. Isegi 600 euro suuruse hüvitise puhul ei ole seega võimalik vaidlusele lihtmenetlust kohaldada. Riivil toimikuid uurides selgub, et lihtmenetluse alla lähevad valdavalt elatise väljamõistmise hagid (vähe-malt Lõuna-Eestis on tavapärase elatise nõude suu-ruseks seaduses sätestatud miinimum), väikelaenu-lepingutest tulenevad nõuded, telefonioperaatoritega sõlmitud lepingutest tulenevad võlgnevused ja korteri-ühistute nõuded. Seadustiku eelnõu koostajate arvates puudutaks selline lihtmenetlus suuresti naabrivaidlusi ja tarbijavaidlusi. Seda seletuskirjast välja ei loe, mida on mõeldud naabrivaidluste all. Asjaõigusesse puu-tuvaid vaidlusi üldjuhul lihtmenetluse normide järgi menetleda ei saa, ka seal on tuvastusnõuded. Seega saab lihtmenetlust kohaldada vaidluste puhul, mis juba normi kohaldamise poolest ongi tavapäraselt lihtsa-mad. Erandiks on võlaõigusseaduse lepinguvälise kahju hüvitamise, alusetu rikastumise jms nõuded, kus 100 euro suuruse nõude lahendamine võib sõltuvalt asja-oludest olla palju keerulisem kui 1000 euro suuruse vaidluse puhul.

Minu praktika kohaselt on juba menetlusse võtmisel mõistlik pooli hoiatada, et kohus menetleb hagi lihtme-netluse sätete järgi ning kuulab pooled ära üksnes siis, kui nad seda taotlevad. Sellisel juhul on pooltel juba menetlusse võtmise määrust saades võimalik arvestada sellega, et asi lahendatakse ilma kohtuistungit pida-mata. Menetlusseadustik poolte teavitamist sõnasel-gelt ette ei näe ja selleks ei kohusta. Samas on meie õigusruumis harjutud sellega, et kohus lahendab asja kohtuistungil. Kirjaliku menetluse puhul tuleb pooli alati sellest ka teavitada, et ei tekiks väärarusaamu ja lootust, et “küll ma lähen kohtuistungile ja räägin kõik, mida tean ja arvan”.

Lihtmenetluse puhul tuleb kohtul arvestada sellega, et kohtu selgituskohustus on mõnevõrra suurem kui tava-lise, istungitega menetluse puhul. Kui istungile minnes on menetlusosalisele võimalik saalis esitada täpsusta-vaid küsimusi ja paluda selgitada, mida ta ühe või teise väitega mõtleb ja mida selline ütlus kaasa toob (näiteks

asjaolu omaksvõtu puhul), siis kirjalikus menetluses on otstarbekas esitada kummalegi poolele konkreetsed küsimused, millele kohus vastust soovib saada. Samuti tuleb vajadusel teha ettepanek esitada täiendavaid tõen-deid. Probleem tekib näiteks siis, kui kostja esitab mingi vastuväite ja teatab, et tal on vastuväite tõendamiseks dokument, aga dokumenti ei esita. Kohtuistungil on võimalik küsida, kas dokument on kadunud, kas see on kostja käes, kas tõendi esitamisega on probleeme ja kostjal on võimalik selgitada, miks ta ei ole seda tõendit kohtusse saatnud või kaasa toonud. Kuidas seda teha aga kirjalikus menetluses? Kas kirjas hoiatuse lisamine ja tõendamise kohustuse selgitamine on piisav? Riigikohtu lahendid on tsiviilmenetluses senini üha suurendanud kohtute selgituskohustust. Sellele on viidanud ka Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik Malle Seppik 2010. aasta „Kohtute aastaraamatus“ (vt lk 70). Lihtmenetluses on TsMS § 405 lg 1 p 8 kohaselt antud kohtule võimalus koguda tõendeid omal algatusel. Ma käsitleksin seda eelkõige õiguse, mitte kohustusena. Lihtmenetlus ei tohi tähendada kohtu jaoks seda, et tuleb ära teha kogu see töö, mis nõndanimetatud üld-menetluses on pandud poolte kohustuseks. See tooks kaasa kogu menetluse laialivalgumise ja venimise, kuna kohus asuks otsima tõendeid kõige kohta, mille üle pooled vaidlevad. Kohtu kohustust tõendeid koguda võiks jaatada vaid elatisnõuete puhul.

Teisest küljest jälle ei ole õiguslaste eriteadmisteta ini-mene kohtusaalis oma tavapärasest keskkonnas. Tema jaoks võib kohtust kirja saamine ja konkreetsetele küsi-mustele vastamine olla lihtsam kui kohtusaali tulek. Kirja saab ta rahulikult lugeda, asja üle järele mõelda, vajadusel tuttava juristiga nõu pidada ning ta ei pea oma seisukohti ja soove väljendama kohe. Kirjale on lisatud ka telefoninumber, ja ma tahaksin loota, et kui inimene aru ei saa, mida ta tegema peab, helistab ta istungisekretärile või konsultandile (kelle telefoninumber kirjal on). Lisaks ei saa alahinnata menetlusosalise võimalikku vastumeelsust teise poolega kohtuda, seda eriti niivõrd stressirohkes kohas kui kohtusaal. Minult on ka abielulahutuse asjades, kus mõlema poole koh-tusse ilmumine on absoluutselt kohustuslik, uuritud, kas seda annaks korraldada ilma kohtusse tulemata.

Eeltoodule vastupidine on lihtmenetluses antud võimalus loobuda kirjalikust eelmenetlusest, s.t koos hagi materjalidega saab kostja kätte ka kohtukutse ja ütleb oma arvamuse otse kohtuistungil. Mõne maakohtu kohtuniku jaoks on see tavapärase praktika, suurem osa eelistab vähemalt mingil määral eelmenetluse korraldada kirjalikult. Kas või selleks, et mitte minna kohtusaali istungile ja nentida, et kostja ei ole kutset kätte saanud või sai selle kätte eile ning ei oska vaidluse kohta midagi arvata peale taotluse, et ta soovib aega advokaadi poole pöördumiseks. Kuna kohtuistung võib õiguslaste teadmisteta isiku jaoks olla pinget tekitav, tuleb minu arvates ka lihtmenetluses isikule anda piisav võimalus rahulikult järele mõelda ning vajadusel enne kohtuistungit pöörduda juristi poole abi saamiseks. Inimest ei tohi panna sundolukorda, kus ta tuleb kohtusaali ja on hagi nõus, sest ei saa asjast aru. Või, mis ka asja lahendamisele ei aita, ütleb: “Mina hagi vastu ei vaidle, aga nõus ka ei ole.” Pärast rahulikku järelemõtlemist ta vähemalt teab, millega ta nõus ei ole.

Seega ei saa väita, et kohtuistungi pidamine aeglustaks või kiirendaks kohtumenetlust ja teeks kohtu töö lihtsamaks. Kohtu tööd lihtsustab see, kui kohtunik oskab kogemusele tuginedes valida õige menetlusliigi ning vajadusel võimalikult lihtsalt selgitada, mille üle vaidlus käib ja kuidas seda lahendada saaks.

Küll aga olen ma kohtuistungi pidamisel korduvalt kasutanud TsMS § 405 lg 1 p 1 antud võimalust ning välistanud protokolli parandamise õiguse. Protokolli parandamine tekitab kahtlemata lisatööd, kuna selleks tuleb küsida ka teise poole arvamust ning teha taotluse kohta määrus, parandatud protokoll või lahendada taotlus otsuses. Teine lihtmenetluse abinõu, mida ma üldjuhul kasutan, on menetluskulude suuruse määramine juba menetlust lõpetavas kohtulahendis (TsMS § 405 lg 1 p 3). See kõrvaldab menetluskulude kindlaksmääramise menetluse, millega Tartu Maakohus tegeleb kohtuniku. Menetluskulude kindlaksmääramisel tuleb arvestada Riigikohtu 12. oktoobri 2011. a määruse nr 3-2-1-80-11 p-s 24 väljendatud arvamusega, et ka lihtmenetluses tuleb menetluskulude nimekirj esitada seisukoha võtmiseks vastaspoolele. See konkreetne tegevus toob sekretärile kohustuse saata välja

kaks kirja ja pikendab menetlust umbes 10 päeva võrra, mis muudab lihtmenetluse mõttekuse küsitavamaks.

Lubatud tõendite ring on lihtmenetluses laiem. Kohtul on õigus kõrvale kalduda seaduses sätestatud tõendite esitamise ja kogumise vorminõuetest ja tunnustada tõendina ka seaduses sätestamata tõendusvahendeid, muu hulgas menetlusosalise seletust, mis ei ole antud vande all (TsMS § 405 lg 1 p 5). Võib arvata, et üldisest tõendamisreeglitest kõrvalekaldumise tõttu ongi tuvastushagid välistatud. Menetlusosaliselt vande võtmine võtab aega maksimaalselt kaks minutit, seega menetlusosalise kohtuistungil antud selgitus menetlust ei kiirenda ega lihtsusta. Tulenevalt seaduse sõnastusest peaksid lubatavad olema ka menetlusosalise kirjalikud selgitused. Riigikohus on 12. oktoobri 2011. a otsuse nr 3-2-1-74-11 p-s 26 juba leidnud, et võimaliku tunnistaja poolt kohtule adresseeritud kiri on “käsitatav menetlusosaliseks mitteoleva isiku kirjuna TsMS § 272 lg 2 mõttes ning selle tõendi kvaliteeti ei välista ainuüksi asjaolu, et kiri on adresseeritud kohtule. See kiri ei ole käsitatav tunnistaja ütlusena TsMS § 251 või § 253 mõttes, kuid on hinnatav koos muude tõenditega TsMS § 232 lg-te 1 ja 2 alusel”. Järelikult võiks lihtmenetluses olla tõendiks poole kirjalik seletus? See lihtsustaks kahtlemata menetlust, probleemid tekiks tõendatuse koha pealt.

TsMS § 405 lg 1 p 6 annab kohtule võimaluse kalduda dokumentide kättetoimetamisel kõrvale seaduses sätestatud, v.a kostjale hagi kättetoimetamisel. Reaalselt see säte palju rakendust ei leia. Igakordne süvenemine, kas koostatud kiri tuleb kätte toimetada niinimetatud üldmenetluses või lihtmenetluses, ja sekretärile toimiku peale mingi juhise jätmine on esmapilgul küll pisiasi, aga kui seda teha iga välja mineva kirjaga, annab kokku jällegi üsna suure ajakulu. Punkt võiks rakendust leida pärast seda, kui keset menetlust tekib mõne kirja või määruse kättetoimetamisega probleeme ja kohtuniku tuleb hakata süvenema, mida nüüd ette võtta.

TsMS § 405 lg 1 p 9 kohaselt on kohtul võimalik teha lihtmenetluses otsus kirjeldava ja põhjendava osata, kui maakohus leiab, et pooltele ei tule anda õigust apellatsioonkaebuse esitamiseks. Kindlasti on see üks maakohtu tööd oluliselt lihtsustav võimalus. Pean tun-

nistama, et mina seda võimalust tihti ei kasuta. Isegi kui maakohus ei anna pooltele apellatsioonkaebuse esitamise õigust, peab otsust pärast apellatsioonisoovi saamist täiendama (TsMS § 444 lg 1). Nii et lõpuks tegeleb kohtunik ühe otsuse kirjutamise ja motiveerimisega (sest ka enda jaoks tuleb õiguslik hinnang ju läbi mõelda ja otsuse kirjutamiseks vajalikud arvutused teha) kaks korda. Lihtsam ja aegasäästvam tundub otsus korraga tervikuna vormistada, aga siin on pigem küsimus harjumuses.

Ülejäanud abinõud (tähtaja määramine seaduses sätestatust erinevana – TsMS § 405 lg 1 p 2, menetlusosalise lepingulise esindajana ka seaduses nimetatud isikute tunnustamine – TsMS § 405 lg 1 p 4, lahendi viivitamatult täidetavaks tunnustamine – TsMS § 405 lg 1 p 10) ei ole juba oma olemuselt sellised, et kiirendaks oluliselt menetlust. Seaduse nõuetele mittevastava esindaja menetlusse lubamine on menetlusosalise jaoks küll odavam, kuid kohtul tuleb sellise esindaja puhul kiivamalt jälgida, et menetlusosalise õigused oleksid kaitstud ning et esindaja oleks piisavalt pädev asja ajama. See omakorda võtab kohtul aega, mis muidu läheks vaidluse lahendamisele.

Kokkuvõtteks ei julgeks mina küll väita, et lihtsustatud menetlused muudaks maakohutus lahendini jõudmise kiiremaks ja lihtsamaks.

Kõrvalt ringkonnakohtu võimalusi hinnates võib arvata, et vähemalt lihtmenetluse regulatsioon vähendab ringkonnakohtu töökoormust. Ringkonnakohtul peaks olema lihtsam juba menetlusse võtmisel otsustada, kas maakohus on rikkunud menetlus- või materiaalõiguse norme, selle asemel et vormistada otsust, millega jäetakse maakohu otsus muutmata.

Riigikohtu lihtsustatud menetlusi käsitlevad lahendid (näiteks nr 3-2-1-20-10, 3-2-1-114-10, 3-2-1-6-11, 3-2-1-44-11 jt) on eelkõige seotud poolte õigusega esitada apellatsioonkaebus ning ringkonnakohtu õigusega keelduda apellatsioonkaebuse menetlusse võtmisest. See on ka mõistetav, kuna viimasel juhul on pooltel õigus esitada määruskaebus Riigikohtule. Määruskaebust saades peab Riigikohus kontrollima, kas ringkonnakohus keeldus õigesti apellatsioonkaebuse menetlusse võtmisest, s.t Riigikohus peab hakkama sisuliselt kontrollima maakohu lahendi õigsust. Järelikult võib väita, et nn kiired menetlused Riigikohtu tööd ei lihtsusta.

Pealkirjas olevale küsimusele, kas kiired menetlused õigustavad end, saab vastata juristi kombel – oleneb asjaoludest.

Eve Olesk
riigiprokurör

Rahvusvaheline koostöö kriminaalajades

Kuritegevus ei tunne piire, mistõttu on aasta-aastalt suurenenud vajadus koostöö osas teiste riikide politsei, prokuratuuri ja kohtutega. Kui rahvusvahelise koostöö vajadust rõhutatakse eelkõige võitluses organiseeritud kuritegevusega või raskete kuritegudega, siis tegelikult on riikidevaheline koostöö vajalik ka lihtsamate kuritegude puhul, näiteks tunnistaja ülekuulamine plevägivallaga seotud kriminaalajades või kannatanu ülekuulamine vargust puudutavas süüajades.

Rahvusvaheline suhtlemine toimub rahvusvaheliste lepingute alusel. Riikidega, kes pole rahvusvaheliste konventsioonidega ühinenud ning kellega Eestil puuduvad igasugused õigusabisuhted, suheldakse diplomaatiliste kanalite kaudu. Samas ei tohi ära unustada, et Eestil kui Euroopa Liidu liikmesriigil on õigus võtta suhtlemise aluseks ka Euroopa Liidu poolt sõlmitud välislepingud. Nii on Euroopa Liit sõlminud lepingu Jaapaniga ning vajadusel on Eesti Vabariigi õigusastustel võimalus Jaapanile õigusabitaotluse esitamisel juhinduda eelmainitud lepingust.

Eesti Vabariik ühines esimese rahvusvahelise lepinguga 11. novembril 1992, mil sõlmiti õigusabi ja õigussu-

hete leping Leedu Vabariigi ja Läti Vabariigiga. Sellele järgnes 26. jaanuaril 1993 lepingu sõlmimine Vene Föderatsiooniga, 15. veebruaril 1995 Ukrainaga ning 27. novembril 1998 Poola Vabariigiga. Lisaks õigusabilepingutele on Eesti Vabariigil sõlmitud valitsustevahelisi lepinguid Soome Vabariigiga, Ameerika Ühendriikidega, Valgevene Vabariigiga, Moldova Vabariigiga, Kasahstani Vabariigiga, Hiina Rahvavabariigiga.

Esimeste oluliste konventsioonidega, mis reguleerivad vastastikust õigusabi kriminaalajades, ühineti 1997. aastal. Rahvusvahelise suhtlemise alusena tuleks nimetada kahte olulist konventsiooni: kriminaalajades vastastikuse abistamise Euroopa konventsiooni ning Euroopa Liidu liikmesriikide vahelist kriminaalajades vastastikuse õigusabi konventsiooni.

Kui kuni 23. maini 2008 tuli kriminaalajades tõendite kogumiseks esitada ainult õigusabitaotlus, siis Euroopa Liidu Nõukogu raamotsuse 2003/577/JSK ülevõtmisel tuleb Euroopa Liidu liikmesriigile esitada läbiotsimismääruse alusel koostatav Euroopa arestimismäärus (õigem oleks seda nimetada tunnistuseks, sest raamotsuse alusel ei ole vastu võetud arestimismäärust),

millele täiendavalt tuleb esitada õigusabitaotlus. Sel- line tõendite kogumise lahkulöömine varem kehtinud korrast on aga praktikas tekitanud segadust ja seda seetõttu, et mitte kõik Euroopa Liidu liikmesriigid ei ole nimetatud raamotsust üle võtnud. Samas saab Euroopa arestimismäärust esitada vaid riikidele, kes on sellega ühinenud. Lisaks on probleemiks raamotsusega ühinenud riikide nimekiri, sest isegi, kui see juhtub kättesaadav olema, siis ei pruugi nimekiri kajastada ühinenud riikide hetkeseisu. Samuti pole kättesaadav informatsioon, kas eelnimetatud raamotsusega ühi- nenud riigid aktsepteerivad faksi või e-maili teel esi- tatud tunnistust või ainult originaaltunnistust (nagu näiteks Küpros).

Kui välisriigis viibiva kannatanu või tunnistaja, samuti ohus oleva tunnistaja ning eksperdi mitteilmumine kohtuistungile on olnud sagedane kohtuistungite edasilükkamise alus, siis alates 1. jaanuarist 2005 on Eesti Vabariigil olnud võimalik taotleda nimetatud isikute ülekuulamist videokonverentsi teel. Peamiselt kehtib see küll Euroopa Liidu liikmesriikide suhtes, kuid videokonverentsi teel isikute ülekuulamist või- maldab ka Eesti-USA vaheline õigusabileping. Kuigi täna kasutatakse videokonverentsi kohtumenetluses juba suhteliselt sagedasti, siis esineb kahjuks veel koh- tunikke, kes kardavad tehnikamedega kaasanimemist ning ressursi kokkuhoidva videokonverentsi korral- damise asemel eelistavad kasutada tülikat ja suhteliselt tulutut kohtukutsete edastamise teed.

Vastavalt Euroopa Ülemkogu Tampere otsusele muutis Euroopa Liit väljaandmise menetlust liikmesriikide vahel eesmärgiga kiirendada seda isikute suhtes, kes hoiavad kõrvale kriminaalmenetlusest või neile mõis- tetud vabaduskaotusliku karistuse kandmisest. Nime- tatud ülemkogu otsuse täitmiseks võttis EL-i Nõukogu 13. juunil 2002 vastu raamotsuse „Euroopa vahistamis- määrus ja loovutamismenetlus liikmesriikide vahel“, mille alusel muutus alates 1. jaanuarist 2004 Euroopa Liidu liikmesriikide vahel isikute väljaandmismenetlus tunduvalt kiiremaks. Seega eristatakse Eestis alates 1. juulist 2004 väljaandmist kolmandatele riikidele ja Euroopa Liidu liikmesriikidele. Selle kahe protsessi erisusena tuleb välja tuua seda, et EL-i liikmesriikidele isiku väljaandmise ehk loovutamise otsustab kohus,

kolmandatele riikidele aga justiitsminister või Vabariigi Valitsus. Samas on väljaandmismenetluse kohus kaasa- tud, kontrollides enne väljaandmisotsuse tegemist selle õiguslikku lubatavust. Kui väljaandmismenetlus võib kesta aastaid, siis loovutamismenetluses peab olema otsus vastu võetud hiljemalt 90 päeva jooksul. Seni pole Eesti eelnimetatud tähtaega ületanud.

Kui väljaandmismenetluses on väljaandmise õiguslikku lubatavust pädev kontrollima vaid Harju Maakohus, siis loovutamist on pädev otsustama nii Harju Maa- kohus kui ka Tartu Maakohus. Samas tuleb märkida, et statistiliselt langeb enamik koormusest siiski Harju Maakohtule, sest Tartu Maakohtu aasta keskmine koor- mus loovutamismenetluses jääb alla ühe protsendi.

Rahvusvaheline koostöö riikide vahel baseerub vas- tastikusel usaldusel ja tunnustamisel. Selle üheks ere- daks näiteks on ka rahaliste karistuste vastastikune tunnustamine ja täitmine Euroopa Liidu Nõukogu 24. veebruari 2005. a raamotsuse 2005/214/JSK alusel, mis kehtib Eestis alates 28. juulist 2008. Selle raamotsusega anti võimalus sundkorras täita liikmesriigi kohtu- või haldusametuste poolt määratud rahalisi karistusi ning see on hea vahend võitluses ühe levima hakanud karis- tamatuse tundega. Kui seni oldi arvamisel, et välis- riigis näiteks liiklussüüteo eest määratud rahaline karistus ei kuulu Eestis täitmisele ja rahalist karistust määranud riigist lahkudes jääb isik karistamata, siis tegelikult on tegemist väärarusaamaga ning ka sellised otsused kuuluvad täitmisele. Märkida tuleb sedagi, et Eesti Vabariigis sissenõutav rahaline karistus kantakse Eesti riigi tuludesse. Seejuures on tähelepanuväärne, et kui välisriigid on nimetatud raamotsuse hästi omaks võtnud ning Eestile esitatakse aasta-aastalt üha enam täitmiseks rahaliste karistuste otsuseid, siis kahjuks Eesti pädevad ametkonnad võimalust rahalisi karistusi täita üldiselt ei kasuta. Põhjuseks võib siin tuua vastavat raamotsust tutvustavate koolituste puudumist. Märkida tuleb sedagi, et ka rahaliste karistuste tunnustamisel ja täitmisel langeb täna kogu koormus Harju Maakohtule.

Euroopa Liidu liikmesriikide vahel õiguslase koos- töö tõhustamiseks ja koordineerimiseks moodustati Euroopa Liidu Nõukogu 28. veebruari 2002. a otsu- sega 2002/187/JSK Eurojust. Eesti esindajaks Eurojustis

on alates 1. maist 2004 Raivo Sepp, kes ühtlasi täidab ka Eurojusti asepresidendi ülesandeid. Täna on Eurojustis loodud erakorraline koordineerimisüksus, mis võimaldab liikmesriikidel saada Eurojustilt abi kiireloomulistes asjades ööpäev läbi. Kui uurijad ja prokurörid kasutavad Eurojusti väga sageli, eriti kiireloomulistes asjades, siis kohtunikud kasutavad Eurojusti abi väga vähe.

Täna on kohtutel oluline roll rahvusvahelises koostöös. Kuigi vastavaid koolitusi ei esine just väga sageli, siis pole kohtutega märkimisväärseid prob-

leeme esinenud. Kui rääkida probleemidest üldiselt, siis kindlasti tuleb Eestis esineva probleemina välja tuua tõlkide puudumist Eesti eri piirkondades, samuti kohtule esitatavate materjalide tõlkeprobleemi, eriti nädalavahetustel. Õnneks oleme seni ka tõlkeprobleemid suutnud ületada, kuid seda tänu rahvusvahelise koostööga tegelevate isikute isiklikele kontaktidele. Mis aga puutub välisriikidesse, siis kindlasti on probleemiks esitatud õigusabitaotluste aeglane täitmine ja täidetud õigusabitaotluste kvaliteet.

Urmas Kukk

*Advokaadibüroo Kraavi & Partnerid advokaat
Andmekaitse Inspektsiooni (AKI)
peadirektor 2003–2008*

Eraelust ja kohtumenetlusest

Eraelu ja sellega seonduv on alati pakkunud huvi ja tekitanud poleemikat. Millegipärast tundub inimestele, et kõik, mis ei toimu temaga, on huvitavam kui oma elu. Kohtumenetlus, eriti kui inimene ise selles osaline ei ole, on alati olnud üheks uudishimu rahuldamise objektiks.

Parafraseerides üht statistikute mõttetera, tuleb aga tunnistada, et eraelu on nii tähtis ja keeruline asi, et teised inimesed ei peagi sellest aru saama¹. Igaüks meist teab täpselt, mis kuulub meie eraelu alasse, ja sama hästi me teame (mõnikord isegi paremini), mis ei kuulu teise inimese eraelu alasse.

Seetõttu on ka oma eraelu püütud erinevate meetoditega kaitsta. Juba kauges minevikus peeti eraelu kaitset oluliseks. Eraelu kaitse üht erilist meetodit, identiteedi varjamist, on näiteks kirjeldatud „Iliases“ (Achilleus Lykomedese õukonnas), vanas testamendis (Mooses vaarao õukonnas) ja paljudes teistes vanades ürikutes.

Isikuandmete töötlemise ja väärkasutusega seonduv kerkis esile II maailmasõjaga. Nimelt siis sai ilmseks korrastatud isikuandmete kogude mitte-eesmärgipärase kasutamise oht. Näiteks said okupatsioonivõimud

ligipääsu andmekogudele, mis peale inimese rahvuse sisaldasid ka tema aadressi. Lisaks võimaldas andmetöötlemise mehhaniseerimise ja sellega seonduvalt andmete töötlemise kiiruse järsk tõus andmeid oluliselt kiiremini töödelda. Möödunud sajandi seitsmekümnendatel aastatel lisandus siia ka andmete automatiseeritud töötlemise hüppeline areng.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta räägib nii igaühe õigusest era- ja perekonnaelu austamisele (artikkel 7) kui ka õigusest oma isikuandmete kaitsele (artikkel 8). Ei üks ega teine välista antud õiguste riivet.

Isikuandmete kaitset puudutavate küsimustega hakati Eestis tegelema siis, kui päevakorda tõusis küsimus liitumisest Euroopa Liiduga. Isikuandmete kaitse seadus (IKS) on jõus alates 19. juulist 1996. Tänapäevaks peaks eraelu ja isikuandmete kaitsega seonduv olema vähemalt riigi ja kohaliku omavalitsuse sektoris selge ning enesestmõistetav.

Kahjuks see nii ei ole. Näiteks 10. juunil 2010 (!) vastuvõetud riikliku statistika seaduse § 32 lg 2 alusel on Statistikaametil lubatud hoida isikustatud andmeid koos ehk siis pidada isikustatud andmekogu.² Vaata-

¹ Ühel kohtumisel statistikutega ütles üks neist: „Statistika on nii tähtis ja keeruline asi, et tavaline inimene ei peagi sellest aru saama.“ Ma olen selle väitega täiesti nõus.

² <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332259>

mata sellele, et IKS § 16 lg 1 lubab isikuandmeid statistilistel eesmärkidel töödelda ainult kodeeritud kujul, st et tuvastamist võimaldavad andmed on eemaldatud.³ Ka isikuandmete kaitse seaduse vastavus direktiivile 95/46/EU tekitab küsimusi.⁴

Ülaltoodu kõrval liigitub ühest kohtulahendist loetud lause, et praeguse vaidluse lahendamisel ei saa kohaldada isikuandmete kaitse seaduse sätteid, kuna nimetatud õigusakt hakkas Eestis kehtima alates 1. jaanuarist 2008, pigem kategooriasse „tegijal juhtub“. Ilmselt on antud juhtumil redigeerimise käigus paar sõna vahelt kaduma läinud.

1. Eraelu

Eraelu riive puhul ja ka isikuandmete töötlemise nõuete rikkumise korral inimene isegi enamasti ei tea, et tema õigusi on rikutud. Tavaliselt paistab silma isikuandmete avalikustamine piiramatu isikute ringile, kuid see on tegelikult suhteliselt väikesemahuline võrreldes erinevates isikuandmete kogudes toimuvaga. Kõige levinum rikkumine on oma uudishimu rahuldamine isikuandmete kogudele ligipääsu omavate ametnike poolt.

Eraelu piirid on igapäevaste otsustada. Põhjus, miks eraelu piiride kehtestamist on välditud, seisnebki asja olemuses: eraelu piire ei saa hinnata keegi teine peale isiku, keda see puudutab.

Sellest tulenevalt ei ole olemas isiku kohta käivat andmekategooriat, mille avaldamine oleks iseenesest nii süütu, et see kedagi riivata ei võiks – keegi teine ei saa teada, milliste asjaolude kokkulangemisel just nende andmete avalikustamine eraelu riivavaks osutub.

Juristid on eraelu mõiste ammendavast sisustamisest loobunud.⁵ Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on sellest

hoidunud, leides, et see polevat võimalik ega ka vajalik. Eraelu saab kirjeldada kui õigust elada enda elu võimalikult väikese välise sekkumisega ehk õigus olla jäetud omaette.⁶ Lahutamatu käib sellega kaasas õigus kontrollida enese kohta käiva teabe kasutamist. Siit tulenevalt on näiteks kuriteo sooritamine eraeluline tegevus (ja vaba eneseteostuse väljendus) ning igaüks, kes inimest selle juures takistab, sekkub tema eraellu (ja piirab tema õigust vabale eneseteostusele).

Teisalt ei ole õigus eraelule ja õigus vabale eneseteostusele absoluutsed. Oma õiguste ja vabaduste kasutamisel peab igaüks arvestama teiste inimeste õigusi ja järgima seadust (põhiseadus § 19). Ka õigust eraelu puutumatusse võib piirata. Põhiseaduse § 26 kohaselt võivad riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud eraellu sekkuda. Seda küll ainult siis, kui selleks on seaduslik alus ja kord ning see on vajalik terve, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. Seetõttu on kuriteoga seonduva vaba eneseteostuse takistamine igati õige ja seaduspärane.

Eraelu riive sügavuse üle otsustamise teeb muu hulgas keeruliseks ka asjaolu, et otsustaja saab ainult oletada, kas eraelu riive oli nii sügav, kui seda väidab isik, kelle eraelu oli riivatud. Mõnikord on võimalik leida objektiivseid asjaolusid, mis kinnitavad (uuringutega on kindlaks tehtud, et isik pärast tema eraellu sekkumist kannatab unehäirete all) või lükkavad ümber (isik sotsiaalvõrgustikes avaldab palju detailsemat teavet oma eraelu kohata, kui seda tegi ajakirjandus) isiku väiteid. Tihti ei ole aga selliseid objektiivseid asjaolusid kuskilt võtta. Siis tahes või tahtmata peab otsustaja lähtuma oma sisetundest ja kogemusest.

2. Isikuandmed

Isikuandmed on mistahes andmed tuvastatud või tuvastatava isiku kohta. Seejuures ei oma tähtsust millisel kujul või millises vormis need on. Seega ei ole

³ IKS § 16. Isikuandmete töötlemine teadusuuringu või riikliku statistika vajadusteks. (1) Andmesubjekti nõusolekuta võib teadusuuringu või riikliku statistika vajadusteks töödelda andmesubjekti kohta käivaid andmeid üksnes kodeeritud kujul.

⁴ E. Rohtmets, L. Kangur. Eesti andmekaitse Euroopa Kohtu peeglis. – Riigikogu Toimetised 23, 2011 (<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=14436&op=archive2>)

⁵ Infotehnoloogid on privaatsusele definitsiooni andnud: privaatsus – üksikisiku kohta andmete lubamatu või ebaseadusliku kogumise ja kasutamise tulemusena tema eraellu või -asjadesse tungimise

välhistatus. (EVS-ISO/IEC 2382-8:1999 Infotehnoloogia. Sõnastik. Osa 8: Turvalisus.)

⁶ Praegu on Euroopa Komisjon algatanud isikuandmete kaitse regulatsiooni muudatused, mis muu hulgas sätestavad õiguse „olla unustatud“ (http://ec.europa.eu/justice/newsroom/data-protection/news/120125_en.htm)

võimalik anda ammendavat nimekirja isikuandmetest. Selle järele puudub ka vajadus.

Kõik inimese ja tema eksistentsiga seonduv on kirjeldatav andmetena (nimi, aadress, andmed tervisliku seisundi kohta, andmed sissetulekute kohta jne). Kui osa inimesi soovib eespool nimetatud või teisi andmeid enese kohta avaldada, siis on see nende õigus, kuid tuleb arvestada, et teine (tõenäoliselt suurem) osa ei soovi, et nende isikuandmed ja teave elukorralduse kohta oleksid avalikkusele kättesaadavad.

Isikuandmetega seonduva teeb keeruliseks veel asjaolu, et see ei pruugi olla objektiivne, tõene, tõendatud jne. Kriminaalmenetlus näiteks enne kohtumenetlust tegelebki andmetega, mille tõesus ja tõendatus selgub alles kohtus.

Samuti tekitab probleeme tuvastatavuse küsimus. Eesti oludes ei ole tavaliselt palju vaja, et tuvastada, kellega tegemist. Mõnel juhul piisab juba ainuüksi koha nimetamisest ning selles külas või linnakeses elavatel inimestel on kohe selge, kellega on tegemist ja mis juhtus. Seetõttu ei saa andmete avaldamisel lähtuda põhimõttest, et kui mina nende andmete järgi isikut ära ei tunne, siis teised ammu mitte.

3. Töötlemine

Töötlemine on iga toiming, mida isikuandmetega teostatakse. Nagu ka isikuandmete puhul, ei ole töötlemistoimingutest antud ammendavat loetelu. Tulenevalt sellest kaasneb eraelu riivega alati isikuandmete töötlemine.

Sõna „töötlemine“ tekitab siinjuures tihti segadust, sest töötlemise all ollakse harjutud mõistma midagi, mis seonduv tööstusega. Näiteks metallitöötlemine. Mõõnan, et tõlge ingliskeelsest sõnast „processing“ on küll täpne, kuid natuke eksitav. Sõna „käitlema“ sobiks ehk paremini.

Aeg-ajalt kerkib küsimus, kas mõni toiming ei peaks ehk loetelust väljas olema. Tavaliselt tuuakse siin välja isikuandmete kogumine, sest tegemist on toiminguga, mis alati eelneb neile isikuandmetega tehtavatele toimingutele, mida teevad avalikku õigust teostavad ins-

titutsioonid. Arvan, et selleks puudub vajadus, sest probleemid ei teki mitte toimingutest, vaid nende teostamise õigustest.

Tulenevalt isikuandmete kaitse seaduse §ist 6 peab igasugune isikuandmete töötlemine vastama alljärgnevatele põhimõtetele:⁷

- ♦ seaduslikkuse põhimõte – isikuandmeid võib koguda⁸ vaid ausal ja seaduslikul teel.

Avalikku õigust teostavad asutused saavad isikuandmeid töödelda ainult seadustest⁹ tuleneva volituse alusel, ja siinkohal tähendaks ebaaus ka ebaseaduslikku. Lepinguvabaduse printsiibist lähtuvalt võib eraõiguslikes suhetes aga lisaks seadustest tulenevatele nõuetele leppida kokku ka muude isikuandmete töötlemise. Loomulikult peab töötlemine ka sel juhul vastama isikuandmete kaitse seaduse nõuetele;

- ♦ eesmärgikohasuse põhimõte – isikuandmeid võib koguda üksnes määratletud ja õiguspäraste eesmärkide saavutamiseks ning neid ei või töödelda viisil, mis ei ole andmetöötlemise eesmärkidega kooskõlas.

Igal isikuandmete töötlemisel peab olema eesmärk. Igaks juhuks, et äkki läheb kunagi vaja, ei ole isikuandmete töötlemine lubatud. Seejuures ei saa eesmärgiks olla isikuandmete töötlemine ise, vaid neid on lubatud töödelda ainult konkreetse eesmärgi saavutamiseks;

- ♦ minimaalsuse põhimõte – isikuandmeid võib koguda vaid ulatuses, mis on vajalik määratletud eesmärkide saavutamiseks.

Vajalike isikuandmete hulk sõltub alati soovitavast eesmärgist. Seepärast peakski isikuandmete töötlemise lubatavuse puhul esimesena selgeks tegema, mis on töötlemise eesmärk, ja seejärel, kui palju ning täpselt milliseid isikuandmeid on selle eesmärgi saavutamiseks tarvis;

⁷ Kuigi kohtumenetlus on oma sisult muu hulgas samuti isikuandmete töötlemine, siis tuleb kohtumenetluse puhul lähtuda eelkõige menetlusseadustest. Siinkohal olen põhimõtteid lahti kirjutades pidanud silmas juhtumeid, kus kohtus arutuse all on isikuandmete väärkasutus.

⁸ Kuigi seaduses on nimetatud ainult kogumist, mõeldakse siin siiski kõiki töötlemistoiminguid.

⁹ Näiteks krediidiastutuste seadus.

- ♦ kasutuse piiramise põhimõte – isikuandmeid võib muudel eesmärkidel kasutada üksnes andmesubjekti nõusolekul või selleks pädeva organi loal.

See põhimõte lubab vajaduse tekkimise korral isikuandmete kasutamist ka teistel eesmärkidel. Sellise võimaluse annavad ka menetlusseadustikud. Tsviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 59 annab võimalused toimikuga tutvumiseks ka isikutele, kes ei ole menetlusosalised. See võib toimuda poolte, maakohtu või asja menetleva või menetlenud kohtu loal.

Viimasel ajal on tõusetunud küsimus, kuidas toimida juhtudel, kui menetluse raames otsustatakse küsimusi, mis ei ole otseselt seotud pooltevahelise vaidluse lahendamiselega. Näiteks kui otsustatakse taotluste üle, mis puudutavad riigiabi või riigi õigusabi osutamist. TsMS § 59 lg 11 lubab kohtul piirata menetlusosalise õigust toimikuga tutvuda, kui see oleks ilmses vastuolus teise menetlusosalise või muu isiku kaaluka huviga. Samas ei saa piirata hagimenetluses poolte õigust toimikuga tutvuda.

Vabariigi Valitsus vastava muudatuse algatajana põhjendas seda järgmiselt: „Kohtumenetlus toimub hagimenetluse poolte vahel ning alati ei pruugi iseseisva nõudeta kolmandatel isikutel olla õigustatud huvi kogu toimikuga tutvumiseks. Samuti ei pea olema tingimata vajalik, et kinnisesse asutusse paigutatud isiku lähedased, kellel on kaebeõigus, tutvuksid kogu toimikust nähtuva haiguslooga vms.“¹⁰ Seega ei ole peetud silmas riigiabi või riigi õigusabi osutamist. Kui riigiabi või riigi õigusabi taotletakse kohtueelses menetluses, siis probleemi ei tõusetu. Kui aga taotlus esitatakse algatatud menetluse raames, siis autori seisukoht on, et siin tuleks kaaluda riigiabi või riigiõigusabi taotluse rahuldamise otsustamist eraldiseisva menetlusena.

Teine tõusetuv küsimus on ajakirjandusega seonduv. Kohtumõistmine on alati olnud avalikkuse huvisfääris. Kuid ma julgen arvata, et juba ammu ei ole avalikkusele kohtumenetluse kajastamise eesmärgiks jälgida, et toimuks õiglane ja erapooletu kohtumõistmine. Pigem

on eesmärgiks uudishimu rahuldamine ja tihti ka katse mõjutada avalikku arvamust.

IKS § 11 lg 2 kohaselt võib ajakirjanduslikul eesmärgil isikuandmeid töödelda ilma andmesubjekti nõusolekuta. Sama seaduse § 2 lg 2 sätestab aga, et IKS-i kohaldatakse kohtumenetlusele menetlusseadustikes sätestatud erisustega. Seega ei saa ajakirjanduslikel eesmärkidel töötlemisel lähtuda ainult IKS-i sätetest.

TsMS § 59 lg 2 järgi on muul isikul, kelleks kahtlemata ajakirjandust tuleb siinkohal pidada, õigus toimikuga tutvuda hagimenetluse ajal üksnes poolte nõusolekul, st kui kõik pooled on selleks nõusoleku andnud. Kui üks neist on vastu, siis ei tohiks muul isikul lubada toimikuga tutvuda.

Jõustunud lahendiga lõppenud menetluse puhul võib muu isik toimikuga tutvuda ka poolte nõusolekuta, kui selleks on loa andnud asja menetlenud maakohtus. Hagita menetluses on aga muu isiku toimikuga tutvumine lubatud ainult asja menetlenud või menetleva kohtu loal. Mõlemal juhul peab ta põhistama oma õigustatud huvi toimikuga tutvumiseks. Autori arvates on ajakirjanduse puhul õigustatud huvi siinkohal samastatav IKS § 11 lgs 2 toodud ülekaaluka avaliku huviga. Kuid olen veendumusel, et avalikku huvi ei saa põhjendada lihtsalt sellega, et avalikkusel on õigus teada. Põhistama peab selle, mis konkreetsel juhul on avalik huvi ja milles seisneb tema ülekaalus. Ka Eesti ajakirjanduseetika koodeksi p 4.9. sätestab, et inimese eraelu puutumatus rikkuvaid materjale avaldatakse vaid juhul, kui avalikkuse huvid kaaluvad üles inimese õiguse privaatsusele. Seega on toimikuga tutvumise soovi korral täiesti õigustatud küsida, kuidas konkreetsel juhul avalikkuse huvid on kaalukamad isiku õigusest eraelu puutumatusse.¹¹

Ka kriminaalmenetluses tuleb toimiku avalikustamise puhul lähtuda menetlusseadustikust. Selle järgi aga ei ole protsessivälistel isikutel mingit õigust toimikule ligipääsuks. Autor ei ole kindel, et põhiseaduse §-s 24 sätestatud kohtuistungil avalikkuse nõue on ilma piiranguteta laiendatav kogu kohtumenetlusele ja menetlusdokumentidele. Oht peitub siin selles, et süüdlase

¹⁰ Seletuskiri „Tsviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seotud seaduste muutmise seaduse eelnõu“ juurde. <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=240492&u=20120213134123>

¹¹ <http://www.eall.ee/etikakoodeks.html>

tegevuse kajastamisel unustatakse ära kannatanu ja tema huvid. Ja soov kõike uuesti mitte läbi elada.

- ♦ andmete kvaliteedi põhimõte – isikuandmed peavad olema ajakohased, täielikud ning vajalikud seatud andmetöötluse eesmärgi saavutamiseks;
- ♦ turvalisuse põhimõte – isikuandmete kaitseks tuleb rakendada turvameetmeid, et kaitsta neid tahtmatu või volitamata töötlemise, avalikuks tuleku või hävimise eest.

Mõlema põhimõtte olulisus seisneb selles, et ainult sel juhul, kui otsustajal on õigel ajal olemas õiged andmed, saab ta teha õige otsuse;

- ♦ individuaalse osaluse põhimõte – andmesubjekti tuleb teavitada tema kohta kogutavatest andmetest, talle tuleb võimaldada juurdepääs tema kohta käivatele andmetele ja tal on õigus nõuda ebatäpsete või eksitavate andmete parandamist.

See on põhimõte, mis alates isikuandmete kaitse seaduse jõustumisest on andmetöötlejate hulgas kõige rohkem segadust tekitanud. Eriti nende hulgas, kes siiani olid inimesi käsitleanud andmetöötluse objektidena. Individuaalse osaluse põhimõte peaks andma võimaluse isikul teostada sotsiaalset kontrolli tema kohta töödeldavate andmete üle.

4. Erisused

Nagu eespool öeldud, ei ole õigus eraelu puutumatuks absoluutne. Juba põhiseadus ise annab võimalused, millal riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud võivad inimese eraellu sekkuda. Mõõnan, et põhiseaduse § 26 teine lause annab võimaluse erinevaks tõlgendamiseks, kuid siiski leian, et eelkõige on seal loetletu käsitletav üksikjuhtumite korral. Ehk siis, kui inimese tervis on ohus või tema tegevus on suunatud kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste vastu.

Erandlikud õigused on isikuandmete töötlemisel antud ka ajakirjandusele. Kuigi oma õigustelt peaksime kõik võrdsed olema, siis õigus eraelu puutumatuks on üks sellistest, kus mõnikord eeldatakse teatud isikute väiksemat õigust sellele. Üldnimetajaks on neile antud

avaliku elu tegelased. Nii näiteks käsitab ajakirjandus Eesti ajakirjanduseetika koodeksi punkti 1.6. kohaselt avaliku elu tegelasena poliitilist ja majanduslikku võimu ning avalikkusele olulist teavet valdavaid inimesi. Samuti neid, kes teenivad elatist enda isiku või loominguga eksponeerimisega.¹²

Nagu eespool mainitud, on ka Statistikaametile antud erioigused seoses isikuandmete töötlemisega. Autori hinnangul on Statistikaametile antud õigused vastuolus põhiseadusega ja peale selle oluliselt ulatuslikumad kui näiteks õiguskaitseorganitel ja kohtul. Põhiseaduse § 22 kohaselt ei tohi kedagi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu. Riikliku statistika seaduse § 23 lg 1 järgi on andmeesitaja aga kohustatud rikkuma igapäevase õigust eraelu puutumatuks.¹³

Kohtumaterjalide avalikustamise või avalikustamise võimaldamise vajalikkuse ja määra hindamisel võib abi olla ka põhimõtetest, mis on toodud Eesti ajakirjanduseetika koodeksis. Näiteks p 4.6., mille kohaselt andmeid konkreetsete inimeste tervisliku (nii vaimse kui füüsilise) seisundi kohta ei avaldata, välja arvatud juhul, kui inimene on andmete avaldamisega nõus või kui niisuguste andmete avaldamist nõuab avalikkuse huvi. Või p 4.8., mille järgi avaldades materjale õigusrikkumistest, kohtuasjadest ja õnnetustest, peab ajakirjanik kaaluma, kas asjaosaliste identifitseerimine on tingimata vajalik ja milliseid kannatusi võib see asjaosalistele põhjustada.¹⁴

Kokkuvõtteks

Kahtlemata on õigusnormide püsivus väärtus ja iseloomustab stabiilset ühiskonnakorraldust. Teisalt peab aga ka selline igavesti noor ja väarikas institutsioon nagu kohus arvestama nende reaalsustega, mis teda ümbritsevad.

Tänane reaalsus on see, et kohtumenetlust reguleerivad õigusaktid jätavad eraelu puudutavates küsimustes mitmeti tõlgendamise võimalused või ei käsitle neid üldse.

¹² <http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>

¹³ RSS § 23. Loenduse andmeesitaja kohustused ja õigused. (1) Andmeesitaja on kohustatud vastama kõigile loenduse küsimustele ning andma tõeseid ja täielikke vastuseid.

¹⁴ <http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>

Eraelu ei ole midagi sellist, mis jääb meist maha, kui me sulgeme oma koduukse. Õigus eraelu puutumatusesse säilib igapähele siis, kui ta väljub avalikku ruumi, ja ka siis, kui ta osaleb kohtumenetluses.

Euroopa Komisjon on algatanud isikuandmete kaitsega seonduva õigusraamistiku reformi. Sellega seoses on oodata ka Eesti vastavate õigusaktide muutmist. Loodan, et käesolev artikkel on andnud mõtteainet ja kohtunikkond ei jää selle juures kõrvaltvaatajaks.

Andres Lehtmets
Eesti Psühhiaatrite Seltsi esimees

Kinnisesse asutusse paigutamine psühhiaatrilisel näidustusel

Vajadus seadusandliku õigusakti järele, mis reguleerib psüühikahäirega isiku paigutamist kinnisesse asutusse, tuleneb nii põhiseadusest kui ka rahvusvahelisest õiguspraktikast. Psühhiaatrilise patsiendi haiglasse või hooldusasutusse paigutamine ilma seaduses sätestatud kriteeriumiteta on enamikus Euroopa õigusruumi riikides mõeldamatu. Kui meenutada 1997. aastal vastu võetud psühhiaatrilise abi seaduse menetlemist, mis algas 1992. aastal, siis toonane riigikogu liige ja tuntud arstiteadlane professor Kaljo Põldvere tõstatas küsimuse, et kas meditsiinilise eesmärgiga tehtavaid otsuseid on ikka vaja seaduse abil reguleerida – arst lähtub oma otsustes arstieetikast, mis välistab patsiendi huve kahjustava käitumise. See on hea näide diskussioonist, mis pole psühhiaatrite seas oma aktuaalsust kaotanud ka tänapäeval. Arstid tunnetavad isiku tahtest olenematu haiglasse paigutamise puhul sageli eetilist konflikti – ühelt poolt kohustus aidata abi vajavat isikut (kes sageli ise ei suuda abi vajalikkust hinnata) ja teiselt poolt kohustus tagada isiku põhiõigused: õigus vabadsusele ja õigus otsustada enda ravi küsimus. Ühiskonna ootus on sageli vastuolus isiku põhiõiguste kaitsega – oodatakse psüühikahäire tõttu ohtliku või häirivalt käituva isiku ühiskonnast isoleerimist ja ravi. Nende vastuolude lepitamiseks on seaduse abil vaja kehtes-

tada regulatsioon. Tahtest olenematu paigutamine haiglaravile sisaldab endas nii ravivajaja abistamist kui ka ühiskonna kaitsmist. On loomulik, et otsuse tegijal säilib teatud diskretsioon tahtest olenematu ravi asjaolude hindamisel, kuid haiglaravile paigutamise aluseks olevad põhimõtted ja otsustusprotsess peavad olema selged ja arusaadavad. See on tähtis nii patsiendi õiguste tagamisel kui ka arsti ja kohtuniku töös, et tagada õigusriigile kohane õiguspraktika.

Psüühikahäiretega isikute õiguste kaitset reguleerib mitu rahvusvahelist õigusakti: Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni poolt 10. detsembril 1984 vastu võetud piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon¹ ja selle fakultatiivne protokoll², millest viimane jõustus Eesti Vabariigi suhtes 2007. aastal; Euroopa Nõukogu inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon³, millest oma otsustes lähtub ka Euroopa Inimõiguste Kohus; Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus Rec(2004)10 vaimse tervise häiretega isikute inimõiguste ja inimväärkuse kaitse kohta ning

¹ Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12753417>

² Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12748631>

³ Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13073654>

selle selgitav memorandum⁴ ja mitmed teised. Lisaks on Euroopa Nõukogu 1987. aastal vastu võtnud piinamise, ebainimliku ja alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsiooni, mis reguleerimisalalt on sarnane eespool nimetatud ÜRO dokumendiga. Eesti ühines konventsiooni⁵ ja selle 1. ning 2. lisaprotokolliga⁶ 1996. aastal. Konventsiooni artikli 1 alusel asutati 1989. aastal Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee. Komitee 8. üldaruanne⁷ käsitleb isikute tahtest olenematut paigutamist psühhiaatriasutusse ja 16. üldaruanne⁸ ohjeldusmeetmete kasutamist. Uusim seda valdkonda reguleeriv dokument on Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee poolt 2009. aastal vastu võetud resolutsioon 1642 (2009) puuetega inimeste ligipääsust õigustele ning nende täieulatuslikust ja aktiivsest osalusest ühiskonnas⁹. Aastate vältel on Eesti psühhiaatrilise abi seaduses ja ka teistes seadustes, mis sätestavad kinnisesse asutusse paigutamist (eeskätt tsiviilkohtumenetluse seadustik) tehtud mitmeid muudatusi, mis üldjoontes on aidanud liikuda õiges suunas. Märkimisväärne on ka kohtute tubli tegevus psühhiaatriat puudutava õiguspraktika arendamisel. Paraku on seadustes senini kitsaskohti, mis vajaksid analüüsimist ja lahenduste leidmist.

100

♦ ♦ ♦ ♦ ♦

Arsti roll tahtest olenematule ravile paigutamisel

Isiku paigutamisel psühhiaatriahaiglas tahtest olenematule psühhiaatrilise ravi andmiseks peab olema tagatud otsuse sõltumatus, erapooletus ja professionaalsus. Heaks tavaks peetakse tahtest olenematule ravi vajaduse soovitamist ja lõpliku otsuse tegemist erinevate osaliste poolt. Psühhiaatrilise abi seaduse kohaselt algatab vältimatu abi korras tahtest olenematule haiglaravile paigutamise psühhiaatriahaigla valvearst.

Valvearst peab enda jaoks selgelt teadvustama oma rolli antud protsessis. Ehkki arsti-patsiendi suhe, mis on tervishoius kandvaks eetiliseks normatiiviks, seab esiplaanile patsiendi huvid, siis antud olukorras see põhimõte muutub. Arst ei saa lähtuda patsiendi arvamusest, soovist ega tahtest, vaid peab järgima seadust ja tuginema seadusega sätestatud tahtest olenematule ravi kriteeriumitele. Valvearst on ka raviarsti rollis, sest kuni oma valvekorra lõppemiseni korraldab ta patsiendile vajaliku ravi. Pole välistatud, et sama arst jääb ka patsiendi raviarstiks kogu haiglaravi vältel. Seadusega on sätestatud kord, kus raviasutus, mis Eesti kontekstis tähendab eraõiguslikku teenusepakkujat, tagab isiku läbivaatuse teise psühhiaatri poolt, kes ei ole samas esimest, vältimatu abi korras tahtest olenematule ravile võtmise otsust teinud arst. Selle psühhiaatri arvamuse lisab kohalik omavalitsus kohtule tehtavale avaldusele, kui on vajalik tahtest olenematule ravi jätkamine esialgsest õiguskaitsest pikemaks perioodiks. Praktikas annab arvamuse sama tervishoiuteenuse pakkuja juures töötav arst, mis võib tekitada küsimuse selle otsuse piisava erapooletuse kohta.

Mitmed riigid on püüdnud lahutada tahtest olenematule ravile paigutamisel soovitus (saatekirja) andmise ja otsustuse tegemise. Näiteks Soomes annab selle tervisekeskuse arst pärast patsiendi läbivaatust, Iirimaal esmatasandil praktiseeriv üldarst. Psühhiaatriahaigla valvearsti ülesandeks on küll patsiendi ravile vastuvõtmine ja esmase ravi korraldamine, kuid ta ei ole tahtest olenematule ravi algataja rollis. Teine võimalus on see, kui tahtest olenematule ravile paigutamise otsuse teeb teise haigla valvearst. Selline kord on kasutusel näiteks Portugalis, kus tahtest olenematule ravi otsuse teinud haigla valvearst suunab patsiendi edasi teise haiglasse, kus hakatakse andma tahtest olenematule ravi.

Tulevikus võiks ka Eestis kaaluda kindla vormiga saatekirja kehtestamist ja esmatasandile selle andmise kohustuse seadmist. Saatekiri võiks olla täienduseks olemasolevale praktikale, kus patsiendi toimetavad psühhiaatriahaigla valvearsti juurde kiirabi, politsei või muud isikud. See oleks eriti oluline juhul, kui haiglaravile paigutamise algatab valla- või linnavalitsus või eestkostja, kuivõrd esmatasandi arst on eespool nimetatutest pädevam andma meditsiinilist hinnangut

⁴ Arvutivõrgus: [http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec\(2004\)10_e.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec(2004)10_e.pdf)

⁵ Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13088648>

⁶ Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=25174>

⁷ Arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-08.htm#III>.

⁸ Arvutivõrgus: http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-16.htm#_Toc14763167

⁹ Arvutivõrgus: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta09/ERES1642.htm>

tahtest olenematu ravi kriteeriumite olemasolu kohta ja tema kätte koondub kogu patsiendi terviseinfo.

Mis puutub teise psühhiaatri arvamuse andmisel 48 tunni jooksul pärast haiglas saabumist, siis siin võiks olla seadusega reguleeritud nõue, et selle arvamuse annab administratiivse vastutusega arst, s.o haigla, kliiniku või osakonna juhataja. Juhataja vastutus otsuse tegemisel on meie õigusruumis paremini seostatav ka võimalike hilisemate nõuetega raviastutuse vastu, kui patsient oma ravile paigutamise vaidlustab.

Eriti oluline on arstliku otsustusprotsessi sõltumatus tahtest olenematu ravi jätkamise vajaduse üle otsustamisel. Sõltumatu ekspertarsti kasutamine on levinud praktika tahtest olenematu haiglaravi vajaduse hindamisel paljudes riikides (näiteks Ühendkuningriik, Iirimaa). Praegu on praktika Eesti eri piirkondades erinev: osa kohtunikke määrab esialgse õiguskaitse pikendamise otsuse tegemiseks kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi, osa piirdub raviarsti arvamusega. Justiitsministeerium on selles küsimuses jõudnud seisukohale, et ekspertiisi määramine on võimalus, kuid mitte kohustus, ja võib piirduda raviarsti või mõne muu spetsialisti arvamusega. Raviarsti, kelle roll lähtub arsti-patsiendi suhtest, ei saa panna olukorda, kus ta peab oma patsiendi suhtes andma arstietikaga kokkusobimatut arvamuse. Seadus peaks tulevikus seadma selge nõude, et hinnangut andev arst peab olema haiglaravi korraldavast tervishoiuasutusest sõltumatu. Arstlik arvamus tahtest olenematu psühhiaatrilise vältimatu abi jätkamiseks vajaliku õiguskaitse pikendamise kohta ei peaks aga tähendama kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi mahus tegevust; arst peab andma hinnangu vaid seadusest tulenevate tahtest olenematu ravi kriteeriumite olemasolu või puudumise kohta. Kinnisesse asutusse paigutamiseks vajaliku arstliku arvamuse andmine – isiku seisundi kirjeldamine ja paigutamiseks vajalike kriteeriumite olemasolu hindamine – on jõukohane igale psühhiaatrilisele, ja selleks ei pea kasutama kohtupsühhiaatrit.

Kohtud ja kohalik omavalitsus tahtest olenematule ravile paigutamisel

Kohtu roll tahtest olenematu ravi üle otsustamisel on psühhiaatrilise abi seaduse esmase versiooniga võrrel-

des märgatavalt suurenenud, ja seda igati õigustatult. Psühhiaatrite selts toetas seaduse täiendust 2006. aastal, millest alates saab tahtest olenematu ravi üle 48 tunni toimuda ainult kohtu loal. Vastav mehhanism on igati kooskõlas põhiseaduses sätestatuga, mille kohaselt otsustab vabaduse võtmise üle kohus ja sellisel moel toimub see enamikus Euroopa riikides (erandiks on siin Soome, kuid ka seal käib juba aastaid ettevalmistus kohtute kaasamiseks tahtest olenematu psühhiaatrilise ravi üle otsustamiseks). Tuleb ka tunnistada, et meie kohtusüsteem on oma rolliga hästi hakkama saanud – vähemasti psühhiaatrite arvates. Seni kehtiv esialgse õiguskaitse 14 päeva piir on küll enamiku riikidega võrreldes lühike ja toob kaasa vajalikust suurema ressursikulu, kui ehk see ravi seisukohast hädavajalik tundub. Praegu on tähtaegu pikendav seaduseparandus kooskõlastusringil ja peaks varsti jõudma seadusandja ette.

Ootamatusena tuli aga kohaliku omavalitsuse kaasamine tahtest olenematu ravi protseduuri. Jättes kõrvale seaduse rakendamise tulenenud segaduse – üllatus tabas sel hetkel nii haiglaid kui ka kohalikke omavalitsusi ootamatult –, on senini jäänud just see osa seadusest praktikutele raskesti mõistetavaks. Riigikohtu koolitusosakonna poolt 26.05.2011 korraldatud ümarlinal kinnisesse asutusse paigutamise teemal jõudsid nii kohtute kui ka arstide esindajad üksmeelsele arvamusele, et valla- või linnavalitsus tuleks tahtest olenematule psühhiaatrilisele ravile paigutamisel ja selle pikendamisel protsessist välja jätta. Sellele seisukohale on seni jätkuvalt vastu Justiitsministeerium, kelle algatatud tsiviilkohtumenetluse seadustiku parandusettepanekus¹⁰ on valla- või linnavalitsus endiselt tahtest olenematu ravi algatajaks. Seda põhjendatakse kohaliku omavalitsuse seadusest tuleneva eestkostetasu rolliga. Paraku ei ole eestkoste vajadus ja tahtest olenematu ravi psühhiaatria haiglas kattuvad mõisted. Üksikjuhtudel võib küll tahtest olenematu ravi käigus tekkida vajadus isiku teovõime piiramiseks ja eestkoste seadmiseks, kuid sellest ei saa teha üldistavaid järeldusi kõikide patsientide kohta, kes on tahtest olenematul ravil. Pigem vastupidi – paljude haigete ravi on vaatamata sunnimehhanismi rakendumisele sedavõrd edukas, et neil ei teki probleeme iseseisva elu

¹⁰ Arvutivõrgus: <http://eelnoud.valitsus.ee/main#5fsmBJ3e>

jätkamisega pärast haiglaravi. Samas on kohaliku omavalitsuse kaasamine tahtest olenematu ravi andmise kaasa toonud olukorra, kus rikutakse õigust eraelu saladuse kaitsele – isikute ring, kellele saab teatavaks haiglaravi fakt, on märgatavalt laiem, kui tuleneb ravi andmise vajadusest enesest. Kohalikel omavalitsustel puudub võimalus kaasärääkimiseks tahtest olenematu ravi kriteeriumite paikapidavuse osas – neil puudub selleks vajalik kompetents. Seega tuleks seaduses selles formaalsusest vabaneda ja jätta tahtest olenematu ravi jätkamise taotluse esitamine haigla või eestkostja ülesandeks.

Valla- või linnavalitsus taotluse algatajana on igati põhjendatud isiku erihoolekandeesutusse paigutamisel – tegemist ei ole enamasti kiiret sekkumist vajava olukorraga, ja see annab võimaluse kõikide seaduses ette nähtud kontrollmehhanismide kasutamiseks, et tagada isiku õiguste kaitse. Samuti sunnib see omavalitsust kaaluma alternatiive kinnisesse asutusse paigutamisel; seni on omavalitsusel isiku suunamine riigieelarvest rahastatud erihoolekandeesutusse kasulikum kui talle vähem piiravate hooldusvõimaluste loomine kohapeal. Ühtlasi on erihoolekandeesutusse paigutamine rohkem seotud teovõime piiramisega, mis paneb kohalikule omavalitsusele kohustuse eestkosteesutusena.

Ajalised piirangud kinnisesse asutusse paigutamisel

Tahtest olenematu psühhiaatriline abi on oma olemuselt vältimatu abi. Siit tuleneb ka nõue otsustada selle ravi vajadus viivitamatult – nõue, mida tuleks silmas pidada ka seaduse poolt sätestatud kontrollmehhanismide sobivust kaaludes. Psühhiaatrilise ravi korraldamisel tuleb paratamatult lähtuda tõendus põhisest meditsiinist. Nii peaksid ka tahtest olenematu ravi psühhiaatria haiglas ja hooldus kinnises erihoolekandeesutuses lisaks isiku põhiõiguste piiramisest tuleneva kontrolli vajadusele arvestama ka meditsiiniteaduslikke prognoose. Eespool sai juba mainitud põhiseadusest tulenevat 48 tunni piiri, millest edasi saab kinnipidamine toimuda ainult kohtu loal. Vältimatu psühhiaatrilise abi andmisel ei tekita sellega toimetulek haiglale probleeme, kuivõrd statsionaarse psühhiaatrilise abi

osutamine eeldab valmisolekut tahteta või tahtevastase ravi algatamiseks. Teadaolevalt ei ole probleeme kohtute poole pealt, kellel on samuti vastav võimekus olemas. Esialgne õiguskaitse kehtib kuni neli päeva, ja selle kehtestamine ei eelda isiku ärakuulamist kohtuniku poolt. Eeltoodud aja vältel laheneb enamik tahtest olenematut psühhiaatrilist abi eeldavaid võõrutusdeliiriumi ja uimastite intoksikatsioonist tingitud haigusjuhte. Esialgse õiguskaitse pikendamine 14 päevani saab toimuda pärast isiku ärakuulamist ja psühhiaatri või muu pädeva arsti arvamusest lähtuvalt. Antud ajaline piir on igapäevase ravipraktika seisukohalt liialt lühike: enamik tahtest olenematut ravi eeldavaid seisundeid, mis ei lahene esimese mõne päeva jooksul, ei stabiliseeru ka paari nädalaga. Ka nõuab ohtlikkuse riski hindamine isiku jälgimist ja lisaandmete kogumist, mis võib omajagu aega võtta. Justiitsministeerium on algatanud tsiviilkohtumenetluse seadustiku muudatustepaneku, mis võimaldaks esialgse õiguskaitse pikendamist 40 päevani, ja see on igati põhjendatud.

Tsiviilkohtumenetluse seadustik näeb ette kinnisesse asutusse paigutamise pikendamise protseduuri iga aasta järel. Ühtlasi on selleks vajalik psühhiaatriline ekspertiis. Kui eespool sai kritiseeritud seadusandja poolt jäetud tõlgendusvabadust sõltumatu eksperdiarvamuse vajalikkuse osas tahtest olenematu psühhiaatrilise abi andmiseks, siis siin on olukord vastupidine. Kinnisesse asutusse paigutamise otsuse pikendamise vajaduse iga-aastane hindamine on muude riikide praktikast arvestades väga kõrge standard ja võiks kehtida ainult esimese pikenduse korral. Paljudes riikides võimaldatakse korduvate pikendamiste korral hinnata pikema aja järel. Kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi tegemise kohustus on antud kontekstis selgelt liiast ja eksperdiarvamuse küsimise vajaduse üle võiks otsustada kohtunik. Enamasti tingib hoolekandeesutusse pikaajalise paigutamise ajas muutumatu seisund koos ohtlikkuse riski püsimisega, ja seisundi sage arstlik hindamine ei anna olulist lisateavet. Olemasolev süsteem on ressursimahukas eeskätt kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi nõude tõttu. Pikad menetlustähtajad tekitavad sageli olukorra, kus ekspertiisi tuleb hakata taotlema juba pool aastat enne hoolekandeesutusse paigutamise tähtaja saabumist. On selge, et siin tuleks

seadusandjal teha muudatusi, mis võimaldaks menetlusprotsessi optimeerida, ilma et selle all kannataks isiku põhiõiguste kaitse. Siinjuures tuleks ära tuua ka nõue psühhiaatrilise ravi lõpetamiseks kohtu määruse alusel – analoogiliselt vahi alt vabastamisega võiks ka siin otsuse teha raviasutus, teavitades sellest kohut.

Ohtlikkuse kriteerium kinnisesse asutusse paigutamisel

Isiku tahteta või tahtevastasel paigutamisel psühhiaatriahaiglas või hoolekandeaustusse koos vabaduse võtmisega ja temale haiglaravi kohaldamisel lähtutakse vastavalt psühhiaatrilise abi seaduse §-s 11 ja sotsiaalhoolekande seaduse §-s 19 toodud kriteeriumitest. Need kriteeriumid on mõneti erinevad ja siinkohal oleks ehk asjakohane nende lahtimõtestamine. Psühhiaatrilise abi seadus lähtub tahtest olenematul haiglaravile võtmisel traditsiooniliselt kolmest kriteeriumist: isikul on raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida; haiglaravita jätmisel ohustab isik psüühikahäire tõttu iseenda või teiste elu, tervist või julgeolekut ja muu psühhiaatriline abi ei ole küllaldane. Kriteeriumid ei ole valitud juhuslikult. Esimene neist sätestab meditsiinilise põhjuse – isikul peab olema teatud raskusega psüühikahäire. Teadlikult on välditud meie õigusruumis kohati veel kasutusel olevaid termineid „vaimuhaigus“ ja „nõrgamõistuslikkus“, sest neil puudub tänapäeva meditsiinis teaduspõhine alus. Ka ei sea see nõue eelduseks kinnitatud diagnoosi olemasolu, mis diagnostiliste kriteeriumite kohaselt võib eeldada kuni aastapikkust jälgimisperioodi. Teine kriteerium kirjeldab ohtlikkust. See peab lähtuma psüühikahäirest ja puudutab isiku enda elu või tervist, teiste isikute elu või tervist või julgeolekut. Seadus jätab siin teatud ruumi tõlgenduseks. Näiteks ei anna meie seadus otseselt luba isiku tahtest olenematuks raviks juhul, kui selle andmata jätmisel isikul esinev psüühikahäire süveneb (selline kriteerium on kasutusel mitmete riikide psühhiaatriaseadustes). Samas võimaldab see samaväärsena tõlgendada ohtu isiku tervisele, kuid eeldab arsti poolt esitatavat prognoosi võimalike arengute korral isiku haiglaravita jätmisel. Rõhutada tuleks siiski vajadust lähtuda

ohtlikkuse määramise põhimõttest, ja ohtlikkusena tuleb hinnata ka võimalikke riske, mitte ainult juba toimunud sündmusi. Näiteks võib maniakaalne haige lühivestluse käigus tunduda nii oma sõnaliselt väljendusvõimekuselt kui ka käitumiselt adekvaatne, kuid mõlemad võivad hetkega muutuda. Oluline on omada otsustamisprotsessis piisavalt andmeid isiku lähedastelt ja teda ka piisava aja vältel jälgida. Teades maniakaalse sündroomi võimalikke arenguid, on sellise isiku ohtlikkus suur, ja haiglaravita jätmisel võib kaasa tuua nii isikule endale kui ka teistele saatuslikke tagajärgi. Teise äärmusena võib tuua dementse vanuri, kelle häirunud teadvus ja käitumine jätavad mulje raskest seisundist, kuid kuna tegemist ei ole ravitava haigusega, on tema puhul alust rääkida mitte ravi- vaid hooldusvajadusest. Kolmas näide oleks sõltuvusprobleemiga isik, kes ei suuda katkestada uimasti- või alkoholitarbimist. Ka sellise isiku tahtest olenematule psühhiaatrilisele ravile paigutamiseks puudub alus, sest isiku võime oma käitumisest aru saada või seda juhtida on (vähemasti teatud piirides) säilinud. Peale selle on tõendatud sõltuvusseisundite ravi vabatahtlike ja motivatsioonil põhinevate ravisekkumiste korral.

Sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt võib isiku nõusolekuta hooldusele paigutada järgmistel asjaoludel: isik on vaimuhaige või alkohoolik või narkomaan; hoolekandeaustusse paigutamata jätmise korral on ta endale või teistele ohtlik; varasemate abinõude rakendamine ei ole osutunud küllaldaseks või muude abinõude kasutamine ei ole võimalik. Siin jätvad kriteeriumid märksa laiema tõlgendusvõimaluse. Tõenäoliselt on seadusandja vaimuhaige mõiste all mõelnud isikut, kel on psühhooosi tüüpi raskeid psüühikahäireid, vaimne alaareng või dementsus, ehkki viimaste puhul nähakse ette pigem eraldiseisva hooldusmudeli kasutamist. Nõusolekuta paigutamine võimaldab nõusolekuta hooldusele paigutada ka sõltlase, ehkki praktikas leiab see kasutamist ainult juhul, kui juhtival kohal on raske ja kestva iseloomuga psüühikahäire. Ohtlikkuse mõiste ei ole sotsiaalhoolekande seaduses seotud häirega, mis võimaldab seda laiemalt tõlgendada; häire stabiliseerumine ei too viivitamatult kaasa kinnisest asutusest vabastamist. Nii psühhiaatrilise abi seaduses kui ka sotsiaalhoolekande seaduses on kinnisesse asutusse

paigutamise ühe kriteeriumina välja toodud nõue, et muu abi ei ole osutunud küllaldaseks. See põhimõte eeldab, et lisaks tahtvastasele paigutamisele peavad olema tagatud ka muud võimalused isikute abistamiseks ja neid tuleb alternatiivina kaaluda. See on selgeks sõnumiks teenuse arendajatele, et kinnisesse asutusse paigutamise kõrval peavad olema saadaval vähema piiranguga ravi- ja hooldusvõimalused.

Küsimuseks jääb, kas ohtlikkuse mõiste psühhiaatrilise abi seaduses ja sotsiaalhoolekande seaduses peaks olema ühesugune. Julgen arvata, et psühhiaatrilise abi seaduses toodud nõudest ohtlikkuse sidumisel psüühikahäirega ei saa loobuda. See võib kaasa tuua olukorra, kus haigla hakkab raviasutusest muutuma psüühikahäiretega isikute kinnipidamisasutuseks, mis kindlasti ei saa olla eesmärgiks. Erihoolekandeasutuse puhul võib nõue ohtlikkuse määratlemisele olla laiem, sest hooldus- ja rehabilitatsiooniprotsess on aeganõudev ega eelda kiiret otsustusprotsessi. Küll aga tuleks sotsiaalhoolekande seaduses edaspidi kaaluda psüühikahäire mõiste täpsustamist nõusolekuta hooldusele paigutamisel. Sõltlaste nõusolekuta ravi, rehabilitatsiooni või hoolekandeasutusse paigutamine on demokraatliku riigikorraga maades tundmatu ja ka teaduslikust vaatenurgast põhjendamatu (teatud tingimustel võib see kõne alla tulla alaealiste sõltlaste korral) ja seda ei kasutata ka Eestis.

Võimalikud lahendused tulevikus

Kinnisesse asutusse paigutamist reguleerivaid seadusi on aastate vältel korduvalt muudetud ja täiendatud. Paraku on see viinud olukorrani, kus protseduurireeglite mõistmiseks tuleb paralleelselt lugeda nii psühhiaatrilise abi seadust kui ka tsiviilkohtumenetluse seadustikku. Kohati on nendes terminoloogilisi erinevusi ja erinevaid tõlgendusvõimalusi. Need seadused peaksid olema mõistetavad ka juriidilise hariduseta isikutele. Lisaks puudutavad nende alusel tehtavad otsused igal

aastal rohkem kui kahte tuhandet haiglaravijuhtu ja sadu erihoolekandeasutusse paigutatuid. Sotsiaalministeeriumil ja Justiitsministeeriumil oleks aeg ühendada jõud uue vaimse tervise seaduse väljatöötamiseks, mis muu hulgas annaks võimaluse ka psühhiaatrilisel näidustusel kinnisesse asutusse paigutamise protseduurilise külje analüüsimiseks ja muutmiseks, kui see leitakse vajalik olevat. Tuleb rõhutada ka selle valdkonna seoseid kriminaalseadusandlusega, olgu selleks siis kohtupsühhiaatrilised ekspertiisid, sundravi või ka uute arengutena seksuaalkurjategijate ravi ja sõltlaste asenduskaristus. Et Justiitsministeeriumi haldusalas puuduvad omad raviasutused, tuleks hoolikalt läbi mõelda kontseptsioon, kuidas Sotsiaalministeeriumi haldusalas asuvad eraõiguslikud tervishoiuteenuste pakkujad hakkavad neid riigi poolt tagatavaid funktsioone täitma. Eesti suurusega väikeriigi puhul ei saa alati loota, et eraõiguslike teenusepakkujate vaheline konkurents tagab vajaliku kvaliteedi ja madala hinna. Meditsiini- ja hoolekandevaldkondi reguleerivad seadused peaksid arvestama teaduspõhiseid seisukohti – nii on aegade jooksul muutunud arusaamad psüühikahäirete olemusest, paranenud ravivõimalused ja muutunud ravipraktika. Ühiskonna võimalused arstiabi- ja hoolekandeteenuste pakkumisel määravad enamasti ära ravi kättesaadavuse ja sisu. Statsionaarne ravi ja ööpäevaringne hooldus on ühed kallimad abi andmise viisid ja nende vajadus sõltub olulisel määral muude abistamisviiside olemasolust või puudumisest. Tasakaalus peaksid olema riigi ja kohalike omavalitsuste huvid ning kohustused. Meil on iseseisvusajal kogunenud piisav hulk andmeid ja kogemusi, et analüüsida senist praktikat ning teha vajadusel ka muudatusi. Muudatustepanekutele seadustes peaks eelnema analüüs ja kontseptsiooni väljatöötamine. Sellesse tuleb rohkem kaasata erinevaid osalisi ja leida meie tingimustesse sobivad lahendused. Me suudame paremini, ja aeg oleks vaimse tervise valdkonna seadusandlikud lahendused tervikuna ette võtta.

Eve Rohtmets

Riigikohtu õigusteabe osakonna
kohtupraktika analüütik

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika Riigikohtu lahendites

Artikkel põhineb samateemalisel analüüsil, mille koostamine oli ajendatud Välisministeeriumi palvel 2011. a oktoobris koostatud ülevaatest Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kasutamise kohta Riigikohtu lahendites.

Sissejuhatus

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (edaspidi konventsioon või EIÕK) jõustus Eesti suhtes 16. aprillil 1996. Ratifitseerimisega inkorporeeriti konventsioon Eesti õigusesse ning see muutus Eesti õiguskorra lahutamatuks osaks. Õigusnormide hierarias asub konventsioon põhiseaduse ja seaduste vahel.

Konventsiooniosalisena tunnustab Eesti ka Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) pädevust konventsiooni tõlgendamisel ja kohaldamisel. Sellega seoses tekkis kohe ka küsimus, kas Eesti kohtud saavad oma lahendites kasutada Euroopa inimõiguste kohtu ja komisjoni lahendeid kui pretsedente või lausa peavad seda tegema.¹ Kui saamise osas võib vastata jaatavalt, siis pidamise osas ei ole vastus nii ühene. Siiski on kindel, et EIÕK riigisisel rakendamisel on konventsiooni

enese teksti kõrval olulisimaks tõlgendusallikaks just EIK otsused (varasema perioodi kohta ka Euroopa Inimõiguste Komisjoni otsused ja aruanded).²

Riigikohtu praktikas võib EIK lahendite kasutamine alguseks lugeda 1996. aasta 20. detsembrist, mil Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium viitas kohtuasjas nr 341396 seaduslikkuse mõiste tõlgendamisel EIK 1984. aasta otsusele kohtuasjas *Malone vs. Ühendatud Kuningriik*. Kolleegium lisas oma argumentatsioonile EIK antud seaduslikkuse mõiste tõlgenduse.

Kui otsida konventsiooni jõustumise järgest Riigikohtu praktikast põhimõttelisi seisukohavõtte konventsiooni siduvuse ja EIK praktika tähenduse kohta, siis selgub, et esimesed viited konventsioonile ja EIK praktikale tehti ilma pikema sissejuhatause ja lisaselgitusteta. Kui konventsiooni ratifitseerimist oli mainitud ka varem,³ siis lähemalt selgitas olukorda Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium oma 11. juuni 1997. a otsuses asjas nr 341197. Nimelt pidas kolleegium vajalikuks osutada, et alates 16. aprillist 1996. a on Eestile siduv Euroopa inimõiguste konventsioon ja põhiseaduse § 123

¹ vt nt R. Maruste. EIÕK staatus Eesti õigussüsteemis. – *Juridica*, 1996/IX, lk 478. R. Maruste andis samas ka vastuse: „Kui EIÕK on Eesti õigussüsteemi osa, siis tuleb siit teha järeldus, et meile on siduvaks ka EIÕK järgne pretsedendiõigus.”

² H. Vallikivi. Euroopa inimõiguste konventsiooni kasutamine Riigikohtu praktikas. – *Juridica* 2001/VI, lk 401.

³ PSJVK 8. novembri 1996. a otsus kohtuasjas nr 3-4-1-2-96 (VI alajao- tus), RKHK 6. juuni 1997. a määrus haldusasjas nr 3111697 (p 2).

lõike 2 alusel kohaldatakse seaduse ja konventsiooni vastuolu korral konventsiooni kui Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingut. Arutlusel olnud küsimuses leidis kolleegium, et distsiplinaarmenetlusele laienevad konventsiooni artiklis 6 sätestatud põhilised menetluslikud garantiid ning lisas, et selline järelendus tuleneb ka EIK 1976. aasta lahendist Engeli jt asjas.

Riigikohtu 20. septembri 2002. a otsuses kriminaalasjas nr 3118802 markeeris konventsiooni ja EIK praktika positsiooni Eesti õigussüsteemis ka kriminaalkolleegium, kes märkis, et tulenevalt põhiseaduse § 3 lõikest 2 ja § 123 lõikest 2 on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, samuti EIK seisukohad selle konventsiooni tõlgendamisel Eesti õigussüsteemi lahutamatud osad, mis on prioriteetsed ka Eesti seaduste suhtes. Kolleegium lisas, et konventsioonist on teatud juhtudel võimalik lähtuda ka Eesti põhiseaduse mõtte avamisel.

Riigikohtu 6. jaanuari 2004. a otsuses kriminaalasjas nr 3131303 märkis ka üldkogu, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni näol on tegemist Riigikogu ratifitseeritud välislepinguga, millel on prioriteet Eesti seaduste või muude aktide suhtes. Üldkogu lisas, et eeltoodust tulenevalt on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon Eesti õiguskorra lahutamatu osa ning selles sisalduvate õiguste ja vabaduste tagamine on põhiseaduse § 14 kohaselt ka kohtuvõimu kohustus (p 31). Riigikohus on otsuse punktile 31 ka hiljem korduvalt viidanud, sh 2011. aastal.⁴

Analüüsi eesmärk ja uurimisküsimused

Analüüsi eesmärgiks on anda ülevaade EIK praktika kasutamisest Riigikohtu lahendites. Analüüsis uuritakse:

- 1) milline on EIK lahenditele viitamise üldine praktika Riigikohtu lahendites;
- 2) millised on peamised valdkonnad ja küsimused, milles Riigikohus on EIK praktikat kasutanud;
- 3) kas ja kui palju viidatakse Riigikohtu lahendites Eesti suhtes tehtud EIK otsustele.

⁴ RKKK 22. veebruari 2011. a määrus kriminaalasjas nr 31111010, p 12; RKÜK 22. märtsi 2011. a otsus asjas nr 3318509, p 73 ja RKPS-JVK 4. aprilli 2011. a otsus asjas nr 3-4-1-9-10, p 54.

Analüüs keskendub Riigikohtu viimase kolme aasta kohtupraktikale, hõlmates aastatel 2009–2011 kriminaal-, haldus- ja tsiviilasjades tehtud lahendeid. Neile lisanduvad kõik konventsiooni kehtivusajal tehtud põhiseaduslikkuse järelevalve kohtulahendid, milles Riigikohus on EIK praktikale viidanud.⁵ Viimaste puhul ei ole ajalist piirangut arvestatud, kuivõrd võib eeldada, et põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses tehtud lahenditel on suur roll konventsiooni tõlgendamisel ja kohaldamisel, iseloomustades seeläbi ka Riigikohtu suhtumist konventsiooni kohaldamisse. Nende lahendite tähtsust väljendab ka põhiseadusega vastuolus olevaks tunnistamise otsuste osakaal – kui jätta kõrvale põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi määrused individuaalkaebuste läbi vaatamata jätmise kohta (kokku 21), siis ülejäänud 24 lahendist 15-s on Riigikohus tunnistanud küsimuse all olnud õigusliku regulatsiooni põhiseadusega vastuolus olevaks.

Statistiline ülevaade

Riigikohtu veebilehe kaudu tehtud päringute tulemuste kohaselt oli 2011. aasta lõpuks Euroopa Inimõiguste Kohtule ja/või konventsiooni kohaldamispraktikale viidatud kokku 173 Riigikohtu lahendis.⁶ Euroopa Inimõiguste Komisjoni⁷ lahendile on viidatud kolmel korral.

Analüüs hõlmab kokku 71 lahendit. Aastatel 2009–2011 on Riigikohus EIK praktikat kasutanud 47 lahendis ja konventsiooni jõustumisest kuni 2008. aastani kokku 24 põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses tehtud lahendis. Aastatel 2009–2011 on Riigikohus EIK praktikale kõige rohkem viidanud kriminaalasjades (kokku 21 lahendis). Põhiseaduslikkuse järelevalve asjades on sama ajavahemiku jooksul EIK praktikale viidatud 19 lahendis, haldusajades oli vastavaid lahendeid

⁵ Analüüs hõlmab ainult asjas tehtud lõpplahendeid. Asja üldkogule üleandmise määrused ei kuulunud analüüsitava materjali hulka. Analüüs ei hõlma pärast EIK otsust menetluse taasavamiseks esitatud taotluste kohta tehtud lahendeid.

⁶ See suurus hõlmab kõiki lahendeid sõltumata viite tegijast, s.t kõigil juhtudel ei ole viitajaks Riigikohus.

⁷ 1. novembril 1998 jõustus inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokoll nr 11, mille alusel loodi seniste Euroopa Inimõiguste Komisjoni ja Euroopa Inimõiguste Kohtu asemele alaliselt töötav Euroopa Inimõiguste Kohus.

kaheksa ja tsiviilasjades kaks.⁸

Lahendid, milles üldkogu on EIK praktikale viidanud, jagunevad asja liigi järgi järgmiselt: ajavahemikul 2009–2011 tehtud neljast üldkogu lahendist kaks tehti haldusasjades, üks põhiseaduslikkuse järelevalve asjas ja üks tsiviilasjas; sellele eelnenud perioodi seitsmest lahendist kolm kriminaal-, kaks põhiseaduslikkuse järelevalve ja kaks tsiviilasjas.

1. Üldised tähelepanekud EIK otsustele viitamise kohta

EIK praktika kasutamise aktiivsus Riigikohtu lahendites lubab tõdeda, et konventsioon ja selle kohaldamispraktika on leidnud Riigikohtu praktikas oma kindla koha. Riigikohus on EIK praktikat kasutanud nii põhi-seaduse kui ka seaduste tõlgendamisel. Samuti on Riigikohus EIK praktikale tuginenud mitmete seadusesätete põhiseadusega vastuolus olevaks tunnistamisel. EIK praktikat kasutatakse Riigikohtu lahendites valdavalt tõlgendusabina, aga ka illustreerimise eesmärgil näidete toomiseks, samuti *obiter dictum*⁹ i korras.

EIK lahenditele viitamise tehnika on valdavalt referee-riv, otseseid tsitaate ei lisata. Kui see on võimalik, siis kinnitavad sama seisukohta viited mitmele EIK lahendile. Iseloomustavaks võib pidada ka seda, et kord juba viidatud EIK lahendile viidatakse oma lahendites ka edaspidi. Sageli korduvad viited lahendist lahendisse ka siis, kui Riigikohus jätkab varasemat praktikat ja osutab omaenda eelmistes lahendites võetud seisukohtadele. On ka mitmeid näiteid, kus varasemast lahendist on tsiteeritud tervet punkti või lõiku.

Samuti on Riigikohtu praktikale iseloomulik see, et kui EIK praktikale tuginedes on oma seisukoht kord kujundatud, siis edaspidi enam EIK praktikale täpsemalt ei

viidata, vaid lisatakse seisukohale üldsõnaline viide nii EIK kui ka Riigikohtu varasema praktika kohta.

Kõige sagedamini on Riigikohus viidanud järgmistele EIK otsustele: *Pélissier ja Sassi vs. Prantsusmaa* (viidatud 8 lahendis), *Kudła vs. Poola* (6 lahendis), *Konashevskaya jt vs. Venemaa* (5 lahendis), *Reinhardt ja Slimane-Kaïd vs. Prantsusmaa* (4 lahendis), *Kangasluoma vs. Soome* (4 lahendis) ja *Sunday Times vs. Ühendkuningriik* (Nr. 1) (4 lahendis).

2. Riigikohtu praktika temaatiline ülevaade

Analüüsis on antud temaatiline ülevaade valdkondadest, mida EIK praktika on mõjutanud. Kokku on välja toodud 12 teemat. Artikli väiksemat mahtu arvestades on siin lähemalt peatunud vaid nendel teemadel, mis on olnud viimasel ajal aktuaalsemad ning mille puhul on kõige enam märgata EIK praktika mõju.

Mõistlik menetlusaeg

Analüüsitud lahendites on EIK praktikat kõige enam kasutatud mõistliku menetlusaja nõude käsitlemisel. Märkimisväärne on ka see, et kõigis vaadeldud mõistlikku menetlusaega käsitlevates lahendites oli küsimuse all **mõistliku menetlusaja nõude järgimine kriminaalmenetluses**. Kõik need lahendid puudutavad aega, mil kriminaalmenetluse seadustik ei sätestanud menetlusaja mõistlikkuse nõuet, vajalikke õiguskaitsevahendeid ega nõude rikkumise õiguslikke järelemeid. Seega kasutas Riigikohus konventsiooni⁹ ja EIK praktikat seaduses olnud lünga täitmiseks. Analüüsis on lähemalt vaadeldud kolme Riigikohtu lahendit.

EIK praktikale tehtud viidete rohkuse poolest paistab silma Riigikohtu 18. juuni 2010. a otsus kriminaalasjas nr **3114310**. Nimetatud otsuses on viidatud kokku 20 EIK otsusele,¹⁰ aga ka Riigikohtu enda varasemale

⁸ Tsiviilasjade väikest osakaalu võib osaliselt põhjendada sellega, et põhiõiguste tagamise kohustust seostatakse valdavalt avaliku võimuga. Vt ka Detlev W. Belling. Põhiõiguste tähendus eraõigusele. – *Juridica* 2004/I, lk 3–10. Põhiõiguste tähendusest eraõigussuhetes ja põhiõiguste kolmikmõjust Riigikohtu praktikas võib lähemalt lugeda Vitali Špilovi magistritööst „Põhiõiguste kolmikmõju ja Euroopa Liidu õiguse horisontaalne kohaldatavus“ (Justiitsministeeriumi 2010. aasta teadustööde konkursi võidutöö). Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52954/%26%238222%3BP%F5hi%F5iguste+kolmikm%F5ju+ja+Euroopa+Liidu+%F5iguse+horisontaalne+kohaldatavus%26%238220%3B.pdf>

⁹ Mõistliku menetlusaja nõue tuleneb konventsiooni artikli 6 lõike 1 esimesest lausest, mis näeb ette, et igaühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus.

¹⁰ Vt analüüsi lisa.

praktikale. Tulemuseks on mõistliku menetlusaja nõude põhjalik käsitus, mida Riigikohus on oma hilisemates lahendites korduvalt tsiteerinud või sellele viidanud.¹¹ Riigikohtu kriminaalkolleegium kasutas selles otsuses EIK praktikat järgmiste küsimuste käsitlemisel: mõistliku menetlusaja möödumisega seotud õigusjärelmete kohaldamine kriminaalmenetluses (otsuse p 20); menetlusaja pikkuse hindamisel arvestatava ajavahe- miku kindlaksmääramine (pd 25, 27 ja 28); millised on menetlusaja mõistlikkuse hindamise kriteeriumid (p 30) ja kas lahendatavas asjas on nende kriteeriu- mite alusel mõistlik menetlusaeg möödunud või kohe möödumas. Kolleegium viitas EIK praktikale, hinna- tes kohtuasja keerukust (p 33), süüdistatava ja tema kaitsjate käitumist kriminaalmenetluses (pd 35, 46, 47), menetlejate rolli kriminaalmenetluse kestuses (p 52) ja menetletava asja olulisust süüdistatava jaoks (p 54).

Riigikohtu 22. veebruari 2011. a määruses kohtuasjas nr **3111010** selgitas kriminaalkolleegium **süüdistata- vahi all hoidmise mõistliku ajaga seonduvat**. Kolleegium selgitas EIK lahenditele viidates mõistliku menetlusaja nõude eesmärki (p 13) ja juhtis tähe- lepanu EIÕK art 5 lg 3, mis sätestab eelvangistuses viibiva süüdistatava vahi all pidamise mõistliku tähtaja ületamise takistamiseks veel täiendava, art 6 lgst 1 sõl- tumatu garantii (p 14). Kolleegium tõi ka näiteid EIK lahenditest, kus EIK on hinnanud menetluse pikkuse kooskõla EIÕK art 5 lg 3 nõuetega (p 16).

Riigikohtu üldkogu 22. märtsi 2011. a otsuses hal- dusasjas nr **3318509** käsitleti EIK praktika valguses lisaks mõistlikku menetlusaega puudutavatele põhi- küsimustele (mõistliku menetlusaja nõude sisu, piirid, hindamiskriteeriumid) ka **riigisisese tõhusa õigus- kaitsevahendi tagamise kohustust** (p 75). Üldkogu märkis, et see kohustus seob eelkõige seadusandjat, kes on kohustatud kehtestama normid, mis piisava tõenäosusega ja piisaval määral tagaks põhiõiguste teostumise ning kaitse. Teiseks põhiteemaks, mille lahendamisel üldkogu EIK praktikat kasutas, oli eba- mõistlikult pika kriminaalmenetlusega tekitatud mit- tevaralise kahju hüvitamine (p 130). Üldkogu leidis, et

eeskätt põhiseaduse §des 14 ja 15 ning §s 25 sätestatud põhiõiguste¹² kaitse eeldab kriminaalmenetluses teki- tatud kahju hüvitamiseks eriregulatsiooni kehtestamist. Kõnealusel asjas andis üldkogu hinnangu riigivastu- tuse seaduse kahju hüvitamise regulatsiooni põhisea- duspärasusele ning tunnistas riigivastutuse seaduse põhiseadusega vastuolus olevaks osas, mis ei näe ette ebamõistlikult pika kohtueelse kriminaalmenetlusega tekitatud mittevaralise kahju hüvitamist. Kaaludes, kas ja kui suur kahjuhüvitis tuleb kaebajale välja mõista, leidis Riigikohtu üldkogu EIK praktika toel, et kaebaja õiguste rikkumise ainsaks võimalikuks hüvituseks on õiglase rahalise hüvitise määramine. Kuivõrd vastav regulatsioon seadustes puudub, siis pidas Riigikohus võimalikuks ise hüvitis määrata.

Tänaseks on seadusandja menetlusseadustikes ette näi- nud **mõistliku menetlusaja tagamiseks vajaliku** õigus-liku regulatsiooni. Kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, millega nähti ette õiguskaitsevahendid, mille kohaldamisega saab kriminaalasja arutav kohus reageerida mõistliku menetlusaja möödumisele, jõus- tusid 2011. aasta 1. septembril.¹³ Kauaoodatud arengu- tele reageeris ka Riigikohus oma 4. novembri 2011. a otsuses kriminaalasjas nr **3118111**, mille punktides 22–22.3 märgitu väärrib eraldi tähelepanu. Nimelt pidas kriminaalkolleegium õiguspraktika suunamiseks vaja- likuks (väljaspool arutlusel olnud kriminaalasja piire) osutada Riigikohtu varasemale praktikale mõistliku menetlusaja tagamiseks õiguskaitsevahendite puudu- mise ja võimalike abinõude küsimuses ning 1. septemb- ril 2011. a jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustele, millega vastavad õiguskaitsevahendid lõpuks seaduses sätestati. Otsuse punktis 22.3 märkis kriminaalkolleegium järgmist: „Seega on seadusandja alates 1. septembrist 2011 varasema lünga kõrvaldanud ja näinud ette õiguskaitsevahendid, mille kohaldami- sega saab kriminaalasja arutav kohus reageerida mõis-liku menetlusaja möödumisele. Seega ei ole mõistliku menetlusaja nõude rikkumisel kohaldatavate õigus-

¹¹ Nt RKKK 3. novembri 2010. a otsuses kriminaalasjas nr 3118410, 23. märtsi 2011. a otsuses kriminaalasjas nr 311611 ja 17. augusti 2011. a otsuses kriminaalasjas nr 3115711, samuti RKÜK 22. märtsi 2011. a otsuses haldusasjas nr 3318509 (pd 79 ja 84).

¹² PS §-st 14 tuleneb õigus korraldusele ja menetlusele, §st 15 õigus pöörduda kohtusse ja §st 25 õigus kahju hüvitamisele.

¹³ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (RT I, 23.02.2011, 1). Kõnealusel seadusega täiendati samal eesmärgil ka tsiviilkohtumenetluse seadustikku.

kaitsevahendite ringi määratlemisel enam vaja juhendada Riigikohtu lahenditest kui KrMS § 2 p 4 kohaselt subsidiaarsest kriminaalmenetlusõiguse allikast. See tähendab ühtlasi seda, et alates 1. septembrist 2011 ei ole mõistliku menetlusaja möödumine süüdistatava õigeksmõistmise ega KrMS § 202 kohaldamise alus, sest seadusandja on sellises olukorras ette näinud teistsugused õiguskaitsevahendid.”

Kuivõrd sellega sai läbi üks oluline etapp Riigikohtu töös õiguse tõlgendamisel ja edasiarendamisel, on analüüsis antud ka lühike ülevaade otsustest, milles mõistliku menetlusaja küsimuses hakati seni valitsenud seisukohti kujundama.

Ütluste andmine ja tõendina kasutamine kriminaalmenetluses

Ütluste andmine ja nende tõendina kasutamine oli vaadeldud ajavahemikul Riigikohtus lahendatud kriminaalasjades mõistliku menetlusaja nõude kõrval üks enam käsitletud teema. Kahel viimasel aastal on kriminaalkolleegium EIK praktikast kasutanud näiteks **tõendite vahetu uurimise põhimõtte ja kaitseõiguse tagamise vahekorra** käsitlemisel¹⁴ ning hinnangu andmisel **süüdistatavate kaitseõiguse võimaliku rikkumise ja tunnistajate ütluste tõendina lubatavuse kohta**.¹⁵

Riigikohtu 18. novembri 2009. a otsuses kriminaalasjas nr **3118409** käsitles kriminaalkolleegium EIK praktika valguses küsimusi, kas selle **kaassüüdistatava ütlusi, kelle suhtes on kriminaalasi eraldatud või lõpetatud, võib avaldada kui tunnistaja ütlusi ja kas rahvusvahelise õigusabi korras ülekuulatud tunnistajate ütlused on Eesti kriminaalmenetluses tõendina lubavad**. Viimases küsimuses möönis kolleegium, et kõne all olnud ütluste osas oli riivatud süüdistatavate õigust käsitleda nende vastu ütlusi andvaid tunnistajaid, ning märkis samas, et selliste tunnistajate ütluste lubatavust tõendina ei ole EIK ning Riigikohtu kriminaalkolle-

giumi varasema praktika kohaselt siiski välistatud tingimusel, et süüditunnistamine ei ole tuginenud üksnes või määravas osas nende ütlustele (p 11.2).

Riigikohtu 8. mai 2009. a otsuses kriminaalasjas nr **3113709** käsitles kriminaalkolleegium kannatanu poolt kohtueelses menetluses antud ja kohtuistungil avaldatud ütluste tõendina arvestamist. Kolleegium kordas mitmes oma varasemas lahendis märgitud, öeldes, et „süüdistatava õigus esitada vastuargumente igale teda süüstavale tõendile ei ole absoluutne õigus ja EÕIK art 6 pdes 1 ja 3 "d" sätestatu ei välista veel iseenesest teatud juhtudel tunnistaja poolt kohtueelses uurimisel või ka varasemal kohtulikult arutamisel antud ütluste kasutamist tõendina, kui seejuures on arvestatud kaitseõigusega”. Samuti esitas EIK rõhutatud seisukoha selliste ütluste arvestamise ulatuse küsimuses (p 7).

Riigikohtu 25. veebruari 2009. a otsus kriminaalasjas nr **3118008** puudutas kohtus antud ütluste eelistamist kohtueelses menetluses antud ütlustele. Kriminaalkolleegium osutas EIK praktikale üldsõnaliselt ja oma varasemate lahendite kaudu (p 11).

Näidete arvukus kinnitab, et kriminaalkolleegium tugineb ausa menetluse tagamiseks EIK lahenditele järjepidevalt.

Individaalkaebuse lubatavus

Kohtusse pöördumise õigus ja õigus tõhusale õiguskaitsevahendile on põhiseaduslikkuse järelevalve asjades individaalkaebuse lubatavuse hindamisel määrava tähtsusega. 2011. a lõpu seisuga on Riigikohus lahendanud kokku 22 individaalkaebuse lubatavuse kaasust. Neist esimene on aastast 2003 ja viis viimast aastast 2011. Kõigis nendes asjades tehtud lahendites¹⁶ on Riigikohus **märkinud**, et põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse järgi on võimalus esitada individaalkaebus otse Riigikohtule piiratud, ja rõhutanud põhiseaduse §dele 13, 14 ja 15 ning inim-

¹⁴ RKKK 22. juuni 2011. a otsus kriminaalasjas nr 3114811, p 17. Kuivõrd tegemist on kriminaalkolleegiumi praktikas korduvalt käsitletud teemaga, siis on kõnealuses otsuses EIK seisukohtadele viidatud ka kolleegiumi varasemate otsuste kaudu. EIK praktika varasem kasutamine on jälgitav Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 16. oktoobri 2002. a otsuseni kohtuasjas nr 3119802.

¹⁵ RKKK 14. aprilli 2010. a otsus kriminaalasjas nr 31111909, p 21.

¹⁶ RKÜK 17. märtsi 2003. a otsus asjas nr 3-1-3-10-02, RKPSJVK määrused asjades nr 341605, 341406, 3411706, 3-4-1-8-07, 3-4-1-11-07, 3-4-1-1-08, 3-4-1-3-08, 3-4-1-13-08, 3-4-1-12-08, 3411908, 3411109, 3-4-1-26-09, 3-4-1-22-09, 3-4-1-3-10, 3-4-1-4-10, 3-4-1-14-10, 3-4-1-18-10, 3411510, 341511, 3-4-1-20-11, 3-4-1-21-11.

õiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kohaldamispraktikale¹⁷ tuginedes, et Riigikohus saab jätta isiku kaebuse menetlemata üksnes siis, kui isikul on muul tõhusal viisil võimalik kasutada talle põhiseaduse §ga 15 tagatud õigust kohtulikule kaitsele. Sel alusel on Riigikohus jätnud mainitud 22 individuaalkaebusest 21 kaebust **läbi vaatamata**. Ainsana vaatas kolleegium sisuliselt läbi Sergei Brusilovi kaebuse.¹⁸

Näite EIK praktika kasutamise kohta individuaalkaebuse lubatavuse käsitlemisel võib tuua ka Riigikohtu uuemast kohtupraktikast. Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 3. märtsi 2011. a määruses kohtuasjas nr **3411510** selgitas kolleegium EIK praktikale tuginedes, et konventsiooni kohaselt ei ole EIKle võimalik esitada populaarkaebust selleks, et tõlgendada konventsiooniga tagatud õigusi. Samuti ei anna konventsioon isikutele õigust vaidlustada mõnd sätet, toimingut või üksikakti üksnes seetõttu, et neile tundub, et need sätted võivad konventsiooni rikkuda, kuid nendest tulenevad tagajärjed isikuid otseselt ei puuduta. Need järeldused olid kolleegiumi hinnangul ülekantavad ka riigisisesele õiguskaitsevahendite süsteemile (p 17).¹⁹

Liiga kõrge riigilõiv

Viimase aja üheks olulisemaks teemaks, mille käsitlemisel Riigikohus on tuginenud EIK seisukohtadele, on liiga kõrged riigilõivud. Kohtule juurdepääsu ja kaebõiguse realiseerimise küsimuse edasiste arengute seisukohalt võib kõige olulisemaks lahendiks pidada üldkogu 12. aprilli 2011. a otsust kohtuasjas nr **3216210**

¹⁷ Viide konventsiooni kohaldamispraktikale on üldsõnaline, konkreetsetele lahenditele ei viidata.

¹⁸ Brusilovi kohtuasjas tehtud otsus (RKÜK 17. märtsi 2003. a otsus asjas nr 3131002) on ilmselt üks enam käsitletud Riigikohtu lahendeid. Selle otsuse tähenduse kohta vt nt Madis Ernits. Põhiõigused kui väärtusotsustused Riigikohtu praktikas. – Riigikohtu lahendid Eesti õiguskorras: tähendus ja kriitika. Riigikohtu teadustööde konkursi kogumik. Tartu, 2005. Samast kogumikust võib leida ka lahendi kriitilise käsitluse – vt Laura Feldmanis, Tristan Ploom. Kas jõustunud kohtuotsus on JÕUSTUNUD kohtuotsus? Riigikohtu roll karistusõiguse reformi elluviimisel.

¹⁹ Samas märkis PSJVK, et EIK on siiski tunnustanud isiku õigust pöörduda EIK poole väitega, et õigustloov akt rikub tema õigusi ilma individuaalsete rakendusaktideta, juhul kui ta on sunnitud oma käitumist muutma kriminaalmenetluse ähvardusel või kui selle seaduse tagajärjed teda otseselt puudutavad (vt EIK otsus kohtuasjas *Burden vs. Ühendkuningriik*, punkt 34).

(AS Wipestrex Grupp hagi Eesti Vabariigi vastu).²⁰ Selles asjas kontrollis Riigikohus **riigilõivu määra põhi-seaduspärasust ja eraõiguslikule juriidilisele isikule apellatsioonkaebuselt riigilõivu tasumiseks menetlusabi andmata jätmise põhiseaduspärasust**. Üldkogu võttis edasikaebõiguse riive mõõdukuse kaalumisel arvesse EIK praktikat kohtule juurdepääsuõiguse kohta, tuues mitmeid näiteid EIK otsustest (p 48.4).²¹ Kõnealuses otsuses on Riigikohus EIK praktikale viidanud veel seoses riigilõivu eesmärgiga (p 44), samuti eraõiguslike juriidiliste isikute (sh äriühingute) edasikaebõiguse (p 57.3) ja menetlusabi taotluste lahendamise (p 62.2). Muu hulgas leidis Riigikohus EIK praktikast lähtudes, et riigilõivuseaduse (RLS) § 56 lgd 1 ja 19 ning lisa 1 viimane lause (1. jaanuarist 2009 kuni 31. detsembrini 2010 kehtinud redaktsioonis) nende koostoimes olid põhiseadusvastased osas, milles need nägid ette kohustuse tasuda tsiviilasjas hinnaga üle 10 000 000 krooni apellatsioonkaebuselt riigilõivu 3% tsiviilasja hinnast, kuid mitte rohkem kui 1 500 000 krooni. Samuti tunnistas Riigikohus põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 183 lg 1 esimese lause osas, milles see välistab tsiviilkohtumenetluses menetlusabi andmise selles sättes märgitud kriteeriumitele mittevastavale Eesti eraõiguslikule juriidilisele isikule apellatsioonkaebuselt riigilõivu tasumisest täielikult või osaliselt vabastamiseks.

Eraldi esiletoomist väärib ka otsuse punkt 63, milles üldkogu on täiendavalt märkinud, et „praegusel lahendil võib olla ulatuslik mõju. Seetõttu on üldkogu hinnangul vajalik kiire analüüsi tegemine riigilõivude regulatsiooni kohta tervikuna. [...] Seadusandja peaks tulevaste vaidluste vältimiseks ja kohtumenetluskulude normaliseerimiseks kiiremas korras üldiselt süstemaatiliselt alandama riigilõivu määrasid.” Analüüsi koostamise ajal on Riigikohtu osutatud suunas tegutsemine olnud ajakirjanduse vahendusel jälgitav ja kuigi vajalikud muudatused on veel väljatöötamise

²⁰ Sellele otsusele on Riigikohus tuginenud oma järgnevates riigilõivu käsitlevates lahendites, vt nt RKÜK 14. aprilli 2011. a otsus tsiviilasjas nr 3216010, PSJVK 14. aprilli 2011. a otsus asjas nr 341111 ning PSJVK 1. novembri 2011. a otsused asjades nr 3411711 ja 3411911.

²¹ nt *Paykar Yev Haghtanak LTD vs. Armeenia*, 20. detsember 2007; *Kreuz vs. Poola*, 19. juuni 2001; *Teltronic-Catv vs. Poola*, 10. jaanuar 2006; *FC Mretebi vs. Gruusia*, 31. juuli 2007; *Weissman jt vs. Rumeenia*, 24. mai 2006 (vt otsuse p 48.4).

faasis, võib öelda, et Riigikohtu seisukohad on juba mõjutanud Eesti seadusandja edasisi valikuid riigilõivupoliitikas.

Muud küsimused

Lisaks analüüsi temaatilises ülevaates käsitletud teemadele²² on Riigikohus põhiseaduslikkuse järelevalve asjades kasutanud EIK praktikat järgmiste küsimuste käsitlemisel: õigusselguse põhimõte, teistmise võimatus pärast sõbraliku kokkuleppe sõlmimist, juhtimisõiguse peatamine, isiku nime muutmine, menetlusnormide kehtestamine ja seaduslikkuse põhimõte.

Kriminaalajades on EIK praktika toel lisaks eeltoodule käsitletud ka vahistamise ja välismaalase riigist väljasaatmise seaduslikkust. Haldusajades on Riigikohus käsitlenud veel piinamise mõiste sisustamist, käeraudade kasutamise õiguspärasust ja sõnumisaladuse kaitset. Ainus lahend (aastatel 2009–2011), milles tsiviilkolleegium viitas EIK praktikale, puudutas isiku kujutise nõusolekuta kasutamist. Üldkogu on talle põhiseaduslikkuse hindamiseks üleantud tsiviilajades EIK praktikale viidanud ka sellistes küsimustes nagu omandiõiguse kaitse sundvõõrandamise korral (s.h õiglase hüvitise mõiste) ja testeermisvabadus.

3. Eesti suhtes tehtud EIK otsused Riigikohtu praktikas

2011. aasta lõpuks oli EIK teinud Eesti suhtes 25 sisulist otsust.²³ EIK praktika kontekstis peetakse oluliseks (*Importance Level 1*)²⁴ nelja otsust. Need on: 6. veebruari

2001. a otsus kohtuasjas Tammer vs. Eesti, 21. jaanuari 2003. a otsus kohtuasjas Veeber vs. Eesti (nr 2), 11. juuli 2006. a otsus kohtuasjas Harkmann vs. Eesti ja 25. juuni 2009. a otsus kohtuasjas Liivik vs. Eesti.

Riigikohtu veebilehel teostatud otsingu tulemuste kohaselt on Riigikohus Eesti suhtes tehtud otsuste le viidanud kokku üheksas lahendis. Kõige sagedamini on viidatud EIK 4. veebruari 2010. a otsusele kohtuasjas **Malkov vs. Eesti**. Riigikohtu 18. juuni 2010. a otsuses kriminaalajas nr 3114310 refereeris kriminaalkolleegium nimetatud otsuses esitatud EIK seisukohta mõistliku menetlusaja arvestamise küsimuses (vt p 25). Otsuse punkti 25 tsiteerimise kaudu on viide EIK otsusele asjas Malkov vs. Eesti **jõudnud ka** üldkogu 22. märtsi 2011. a otsusesse haldusajades nr 3318509 (p 85) ja kriminaalkolleegiumi 23. märtsi 2011. a otsusesse kohtuasjas nr 311611 (p 17.1) ning 17. augusti 2011. a otsusesse kohtuasjas nr 3115711 (p 14.1). Riigikohus on Eesti suhtes tehtud otsustele viidanud ka sõbraliku kokkuleppe sõlmimise mõtte selgitamisel²⁵ ning kinnipidamistingimuste hindamise²⁶, jätkuva kuriteo kvalifitseerimise²⁷ ja isiku vahi all pidamise seaduslikkuse²⁸ küsimuse käsitlemisel.

Analüüs näitas, et Eesti suhtes tehtud EIK otsustele on Riigikohus oma lahendites viidanud siiski rohkem kui mõnel üksikul korral. Oluline on, et Eesti suhtes tehtud EIK otsuseid ei ole maha vaikitud – neid on edasises praktikas silmas peetud ja nendes toodud EIK seisukohti on arvestatud.

111
♦ ♦ ♦ ♦ ♦

²² Nendeks olid: kohtusse pöördumise õigus ja õigus tõhusale õiguskaitsevahendile väärteomenetluses; kaitseõiguse tagamine kriminaalmenetluses; teistkordse kohtumõistmise ja karistamise keeld; karistusjärgne kinnipidamine; kinnipidamistingimused, inimväärikuse kaitse, õigusvastane kartserisse paigutamine; kinnipeetavale pikaajalise kokkusaamise võimaldamine; elamisloa andmine ning palgaandmete kogumine ja avalikustamine.

²³ Eesti suhtes tehtud EIK otsuste tõlked eesti keelde on kättesaadavad Välisministeeriumi veebilehel <http://www.vm.ee/?q=node/9121#sisu> Ülevaatlük info Eesti kohta 2011. a juuli seisuga on kättesaadav EIK veebilehel http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/6298BE53-5700-4B31-BF32-4BDFDAF1224B/0/PCP_Estonia_en.pdf Statistics on Judgements by State http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E6B7605E-6D3C-4E85-A84D-6DD59C69F212/0/Graphique_violation_en.pdf

²⁴ *Importance level 1* = kõrge tähtsusega. Nii tähistatakse kohtuotsu-

seid, mis EIK hinnangul annavad olulise panuse EIK kohtupraktika arendamisel, selgitamisel või muutmisel kas üldiselt või seoses konkreetse riigiga. EIK lahendite puhul eristatakse kolme tasandit. Vt täpsemalt EIK kohtupraktika otsinguportaali HUDOC <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?sessionId=80443184&skin=hudoc-en>

²⁵ RKPSJVK tsiteeris 22. veebruari 2011. a määruses kohtuasjas nr 3411810 lühidalt EIK 7. oktoobri 2008. a otsust kohtuasjas M.V. vs. Eesti, EIK 2. märtsi 2010. a otsust kohtuasjas Pervushin vs. Eesti ja EIK 5. oktoobri 2010. a otsust kohtuasjas Nõgisto vs. Eesti, tuues ära ingliskeelse sõnastuse ja lisades sulgudes tõlke eesti keelde.

²⁶ RKHK viitas 15. märtsi 2010. a otsuses haldusajades nr 3319309 EIK 2. juuli 2009. a otsusele kohtuasjas Kochetkov vs. Eesti.

²⁷ RKKK viitas 28. jaanuari 2008. a otsuses kriminaalajas nr 3116007 EIK 21. jaanuari 2003. a otsusele kohtuasjas Veeber vs. Eesti nr 2.

²⁸ RKKK viitas 3. märtsi 2008. a määruses kriminaalajas nr 3118007 EIK 2005. aasta otsustele kohtuasjades Sulajaoja vs. Eesti ja Pihlak vs. Eesti.

Kokkuvõte

Analüüsi tulemusena selgus, et peamised küsimused, mille lahendamisel Riigikohus on **põhiseaduslikkuse järelevalve asjades** EIK praktikale viidanud, on indivi-
duaalkaebuse lubatavus, edasikaebeoigus ja liiga kõrge riigilõiv. Sellest tulenevalt on peamiselt käsitletud põhi-
õigusteks olnud kohtusse pöördumise õigus ja õigus
tõhusale õiguskaitsevahendile. EIK seisukohtadest on
lähtunud ka karistusjärgse kinnipidamise põhiseadus-
pärasuse hindamisel, palgaandmete kogumise ja aval-
damise ning kinnipeetavale pikaajalise kokkusaamise
võimaldamise küsimuse käsitlemisel. Välismaalaste
õigusi on käsitletud seoses elamisloa andmisega. EIK
praktikat on kasutatud ka õigusselguse ja seaduslikkuse
põhimõtte sisustamisel.

Kriminaalasjades on Riigikohus EIK praktika valguses
analüüsinud mõistlikku menetlusaega, ütluste and-
mist ja tõendina kasutamist, *ne bis in idem*-põhimõtet,
samuti kaitseõiguse tagamist.

Haldusajades on peamiseks EIK praktikast mõjutatud
valdkonnaks vangistusõigus. Konkreetsete probleemi-
dena on kõige enam käsitletud kinnipidamistingimusi,
inimväärikuse alandamist ning õigusvastast kartserisse
paigutamist.

Tsiviilasjades on EIK praktikaga olnud vähem kokku-
puutepunkte. Tsiviilkolleegium on vaadeldud perioodil
EIK praktikale viidanud vaid ühes lahendis. Samas võib

välja tuua, et just põhiseaduslikkuse hindamiseks üld-
kogule üleantud tsiviilasjas tegi Riigikohus ulatuslikku
mõju omava otsuse, milles oli küsimuse all riigilõivu
määr ja eraõiguslikule juriidilisele isikule menetlusabi
andmata jätmise põhiseaduspärasus. Üldkogu on talle
põhiseaduslikkuse hindamiseks üleantud tsiviilasjades
EIK praktikale viidanud ka sellistes küsimustes nagu
omandiõiguse kaitse sundvõõrandamise korral (s.h
õiglase hüvitise mõiste) ja testeerimisvabadus.

Analüüsitud materjali põhjal võib öelda, et EIK otsused
on leidnud kindla tee Riigikohtu praktikasse. Kon-
ventsioonile ja EIK praktikale tuginetakse sageli just
õiguskorra seisukohalt kaalukate vaidluste lahendamise-
l. Olulisena saab välja tuua ka selle, et konventsiooni
kohaldamispraktika on aidanud näha riigisisese õigus-
liku regulatsiooni puudusi ja neid selgemalt välja tuua.

Hinnates Riigikohtu pingutusi õiguse tõlgendamisel
ja edasiarendamisel kooskõlas konventsiooni ja EIK
praktikaga, olgu ka selle artikli lõpetuseks toodud
Eesti jaoks jätkuvalt olulist eesmärki seadvad sõnad:
„Kokkuvõtteks ei tohiks unustada, et Strasbourgi kont-
rollmehhanismil on ikkagi vaid subsidiaarne roll ja
et konventsioonis sisalduvad õigused peaksid sisal-
duma iga lepinguosalise riigi seadusandluses, et isik,
kelle inimõigusi on rikutud, saaks eelkõige kaitset oma
riigi kohtusüsteemilt.”²⁹ EIK töökoormuse vähendamiseks
kavandatavate muudatuste taustal mõjuvad need
17 aasta eest kirja pandud sõnad aegumatuna.

²⁹ Tanel Kerikmäe. Muudatusi Euroopa inimõiguste kaitse süsteemis.
– Juridica 1994/IX, lk 224.

4.

4. Õigusemõistmise tugitegevustest

Rait Maruste

Riigikogu põhiseaduskomisjoni esimees

Kohtuhaldusreformist – kas on veel lootust?

Uus kohtute seadus ja selle osaks olev kohtuhalduse reform vaibus vaikusesse eelmises Riigikogus lugemisele jõudmata. Ja seda mitte iseenesest ja juhuslikult. Ei hakka siin vana asja meelde tuletama, eks asjaosalised tea paremini, mis ja kes oma osa mängisid, kuigi ehk igaüks oma nurga alt.

On iseenesest äärmiselt kahetsusväärne, et reformiideed, mida me uut kohtusüsteemi 1990-ndate algusaastail luues arutasime, on siiani realiseerumata jäänud. Kohtuhalduse põhimõtteline mudel on endiselt nõukogudeaegne (või ehk täna on õige öelda saksapärase?). Ometigi on riigiehituse konstitutsiooniline mudel põhimõtteliselt muutunud – sisse on seatud halduskohtumenetlus ja põhiseaduslikkuse järelevalve ning kõik see on ühes süsteemis üldkohtutega. Samas on loomulik liikumine läinud õiges ja ratsionaalses suunas ning KHN on välja arenenud usaldusväärseks ja efektiivseks autonoomse halduse organiks.

Oleks sügavalt kahetsusväärne, kui asi mida on vaja ja mida on ette valmistatud nii pikka aega ja erakordselt põhjalikult, jääb lihtsalt seisma ning lõpeb ei mille-gagi. Seda tajudes võttis Riigikogu põhiseaduskomisjon teema omal initsiatiivil üles ja kutsus möödunud aasta 11. oktoobril kokku nõupidamise, et arutada kujunenud olukorda ja leida võimalusi ühe riigivõimuharu

ümberralduseks ja õigusliku baasi kaasajastamiseks. Istungile oli kutsutud õiguskantsler Indrek Teder koos nõunikega, Eesti Kohtunike Ühingu juhatuse esimees Meelis Eerik, Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik Virgo Saaremets, Justiitsministeeriumi justiitspoliitika osakonna õigusloome ja arenduse talituse juhataja Kaidi Lippus ning Eesti Advokatuuri juhatuse esimees Toomas Vaher. Kutsuütil paluti väljendada oma arvamust, mida teha edasi, ja pakkuda välja 2-3 probleemi eelnõust, mis segab nende arvates edasiminekut ja vajab ümbertegemist.

Kõik kohalolijad, nii kutsutud kui ka komisjoni liikmed, leidsid, et on vaja edasi minna, leida „roheline koridor” ja asi lõpule viia. Leiti, et kuna eelnõust valdava osa suhtes pole probleeme, siis oleks ebamõistlik jätta see tehtud suur töö kõrvale. Seetõttu võiks endiselt aluseks võtta olemasoleva eelnõu ja teha selles vajalikud korrektsioonid. Ei ole realistlik arvata, et üksmeelele oleks võimalik jõuda kõikides detailides, seetõttu tuleks kontsentreeruda kõige olulisematele valupunktidelt.

Mõningaste väikeste erisustega nimetati korrigeerimist vajavate probleemidena liigset haldus- ja distsiplinaarvõimu kontsentreerumist Riigikohtu esimehe kätte, kontrolli-, järelevalve- ja meetoodilise töö/abi uuesti ülevaatamist, kohtunike arvu kindlaksmääramist jms.

Kõige keskem neist on kohtusüsteemi halduskorraldus. Tõepoolest, lisaks ülemäärasele võimukontsentratsioonile sisaldaks senises eelnõus väljapakutud lahendus ka potentsiaalset põhiseaduslikkuse huvide ja funktsioonide konflikti, kui põhiseaduskohtu esimees peaks laskuma eelarvevaidlustesse täitevvõimuga. Lisaks teatud poliitiline kiivus suure võimukontsentratsiooni suhtes. Seepärast ei ole senine lahendus kõige parem.

Kohtuhalduse juhtimise kõigile sobivast paikasaamisest hargnevad iseenesest lahti mitmed teised probleemid. Et leida lahendust, pakkusin välja idee, et kohtuhalduse süsteemi juhiks võiks olla tähtajaliselt Riigikogu poolt ametisse nimetatud juht. See annaks kohtuhalduse juhile kõrgeima võimaliku legitimaatsiooni, tema administratiivne staatus oleks võrreldav ministeeriumi kantseri või Riigikogu kantselei direktori omaga. Viimase ülesandeks on tagada Riigikogu (vrd kohtute) tööks vajalikud tingimused. Suunised selleks annab Riigikogu (kohus).

Ei hakka siinkohal rohkem lahenduste üle spekuleerima. Probleeme on selgitatud Justiitsministeeriumile ja nad olid jutuks ka Narva täiskogul. Lahendused peaks otsustama kohtunikkond ise ja teostaks senine eelnõu väljatöötanud komisjon.

Mõnda asja peaks aga meeles pidama. Kõigepealt seda, et kõigis detailides ei ole võimalik lõpuni kokku leppida. Ideaalset olukorda, kus kõik on rahul, tegelikkuses olemas ei ole. Teiseks tuleb leppida ka sellega, et seadust võtab vastu siiski seadusandja (Riigikogu), kes ei kiida heaks eelnõu (ei löö templit sellele), mis asjasse puutuja poolt välja pakutud (et mitte öelda dikteeritud). Komisjon on valmis aitama ja vahendama, kuid tuleb silmas pidada, et riigil on väga palju teisi ja palju suuremaid/kaalukamaid probleeme, mis kõik nõuavad tähelepanu ja lahendamist. Karm tõsiasi on ka see, et uus kohtute seadus ei ole probleemide tähtsuses ja pingereas paraku siiski mitte esimene, eriti kui kohtunikkonnas selles üksmeelt ei ole.

Mari-Liis Tõnuri

Harju Maakohtu tsiviilkantselei juhataja

Kohtuametniku tööst

„Aga mis saab kassist?“ küsib soliidne härrasmees kohtukantseleis ametnikult. Ta on mures oma lähedase pärast, kes enam üksi hakkama ei saa ja ilmselt tuleb eestkoste määrata. See tundub aga ülikeeruline, sest käib kohtu kaudu. Mida peab tegema, kuhu minema, mis saab korterist jne. Ametnik peab oskama sellele küsimusele vastata. Mida peaks kohtuametnik üldse oskama?

Kohtute aastaraamat ilmub kuuendat korda ja esmakordselt on palutud oma mõtted kohtutööst kirja panna kohtuametnikel. Nagu teada, on kohtutes ametis palju inimesi, kes ei mõista õigust, kuid kelle tegevusest sõltub ka õigusemõistmine. Õigusemõistmine kas või sellest aspektist, kuidas see tundub tavakodanikule. Üldjuhul inimesel puudub kohtunikuga otsene kontakt – kogu tema suhtlus kohtuga käib abipersonali kaudu. Nendeks on eelkõige istungisekretärid ja kantseleiametnikud, kuid samuti arhivaarid ja miks mitte ka kordnikud. Mis on nende ametnike igapäevatöö rõõmud ja mured?

Selle artikli ja infoturbe kohta käiva artikli autoril on kauaaegne kohtutöö kogemus. Seega on, millega praegust olukorda võrrelda, samuti on ettepanek, kuidas võiks edasi minna.

Praegu on kohtuametnike jaoks teravaim küsimus kindlasti kohtuametnike palk. Seda eelkõige istungi-

sekretäride ja kantselei referentide osas. Kui kohtute seaduse eelnõus on kavas olnud nimetada konsultandid ümber kohtujuristideks ja siduda nende palgad kohtunike palkadega, siis teiste ametnike puhul ei ole selliseid muudatusi isegi eelnõus ette nähtud. Kohtuametnike palgad ei ole suurenenud mitu aastat, pigem on vähenenud. Arvestades üldist elukalliduse tõusu, euro kasutuselevõttu jne, on see väga kahetsusväärne. Jättes kõrvale tõdemuse, et raha on alati vähe ja palk võiks alati suurem olla, mõtisklegem, miks peaks üldse istungisekretäri või kas või referendi palk praegusest suurem olema? Kas kohtuametnik on midagi teistsugust kui näiteks ametnik ministeeriumis või kas või kohalikus omavalitsuses? Tahaks vastata jaatavalt. On selge, et tavakodaniku jaoks algab õigusemõistmine (loe: õigluse saavutamine) kohtuametnikust – on see siis kantselei töötaja või istungisekretär. Järelikult peab kontaktisikuks välismaailmaga olema pädev inimene. Seega üks tähtis omadus, mis kohtuametnikul peab olema, on pädevus. Kohtupidamine on tavainimese jaoks keeruline, seetõttu peab ametnikul olema oskus inimesega suhelda, ärakuulamisoskus jne. Oskus lihtsas keeles inimesele selgeks teha, kuidas on vaja käituda, millal esitada mingi avaldus jne. Sest n-õ juristide keel jääb inimesele tänavalt enamasti arusaamatuks. Teisalt peavad olema ka õigusteadmised, arusaamine

menetlus- ja õigusnormidest. Lihtne näide: Harju Maa-kohtus on tsiviilkohtunikud spetsialiseerunud igäüks teatud liiki tsiviilasjade arutamisele. Seega on kantseleis asjade määramisel väga oluline, et ametnik saab aru, mis liiki asjaga tegu on, kuna programmis vale liigi valimisel satub tsiviilasi kohtunikule, kes ei ole antud liiki asjade lahendamisele spetsialiseerunud. Aru tuleb saada nõude sisust, mitte vaadata pealkirja järgi. Samuti peavad õigusteadmised olema istungisekretäri, kes toimetab kätte kohtukutseid ja muid kohtumaterjale ning protokollib istungit. Normide mittejärgimisel võivad olla menetlusosalisele negatiivsed tagajärjed, samuti võib see olla alus näiteks kohtulahendi tühistamiseks kõrgema astme kohtus.

Siit jõuamegi teise tähtsa küsimuse juurde – ametniku koolitus. On levinud arusaam, et kohtupidamine on tavaliselt kallis ja aeglane. Kas üheks aeglase menetluse põhjuseks võiks olla ka ametnik? Kas ametniku hea töö kiirendaks kohtupidamist? Näiteks kui kohtuametnikke saaks rohkem kasutada kohtunike töö lihtsustamisel.

Kuidas tõsta kohtuametnike kvalifikatsiooni? Hea on tõdeda, et juba praegu õpivad paljud kohtuametnikud kõrgkoolides ja samuti täiendavad oma teadmisi iseseisvalt. Kuid milliseid meetmeid võiks kasutusele võtta üldise kvalifikatsiooni tõstmiseks? Selleks oleks vaja suurendada nii õiguslikke kui ka töökorralduslikke teadmisi. Selle aasta alguses ilmus mahukas „Kohtuametnike käsiraamat”, mis on eriti hea uuele teenistusse astuvale ametnikule. Kuid kindlasti aitab kaasa ka ühtsete menetlus- ja töökorralduslike reeglite tekkimisele. Paljuski on nii, et mingeid konkreetseid juhiseid ei tule, vaid on mingi asi, mis tuleb lihtsalt ära teha. Kuidas seda optimaalselt teha, see on iga kohtu enda otsustada. Nii oli näiteks 2010. aasta juulis jõustunud perekonnaseadusest tulenevalt eestkoste järelevalvega. Kohtud pidid hakkama teostama järelevalvet eestkostjate üle, kuid süsteem tuli igalühel ise välja mõelda.

Tähtis oleks ka kohtunike ja kohtuametnike n-ö käsi-käes koolitamine. Seadused muutuvad kiiresti, juurde tuleb järjest uusi (nt saneerimine jne). Ka II ja III astme kohtute praktika oleks kohtuametnikule oluline. Muidugi ilmselgelt teatud erisusega, kuid siiski. Jällegi 2010.

aasta juulis jõustunud perekonnaseadusega seoses helistasid inimesed lakkamatult kantseleisse, probleem oli nimelt alaealise nimel tehingu tegemiseks nõusoleku saamisega. Ei saadud aru, miks seda on vaja, mis tuleb esitada, miks see võtab kaua aega, miks kohe ei saa, miks on riigilõivu vaja jne. Helistasid nii tavainimesed kui ka maaklerid, kohalikud omavalitsused jpt. Kõik küsisid nõu kohtult.

Lisaks oleksid vajalikud koolitused Euroopa õigusest. Tänapäeval on inimesed väga liikuvad, tekivad õiguslikud probleemid üle maailma, soovitakse välisriikides otsuseid täita või dokumente kätte toimetada – kõige sellega peab ametnik kursis olema.

Samuti muidugi suhtlemiskoolitused ja näiteks arvutikoolitused. Ametnik peab igas olukorras jääma viisakaks, arvestama sellega, et kohtusse pöörduja ei pruugi just kõige helgemas meeles olla. Arvutikoolitused aga tuleksid igapäevatöö tegemisel igati kasuks. Hea näide on möödunud aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, mis kohustavad üldmenetluses toimuvat kohtuistungit helisalvestama. See on seadusest tulenev kohustus, millega istungisekretär peab hakkama saama ega tohi n-ö untsu keerata.

Üheks variandiks oleks ka vanemametnike intensiivsem (kohustuslik) koolitus. Nemad saaksid siis oma teadmisi teistele edasi anda.

Kolmandaks peatume muudatuste teemal. Praeguses ülihelikiirusel muutuv maailmas peaksime vaatama enda sisse – kas see, mis on aastaid olnud, pole mitte iganenud ja vana? Kas on õige kramplikult vanast kinni hoida? Aastaid on kasutusel olnud süsteem, et igal kohtunikul on oma istungisekretär. Eestis on aga juba ühes kohtus rakendusel süsteem, kus üks sekretär on mitme kohtuniku peale. See võimaldab sekretärile suuremat palka, samas toob ilmselt ka korralduslikke lisaprobleeme asendustega haigestumiste ja koolituste ajal. Võib-olla toimiks ka n-ö büroo mudel nagu mõnedes Põhjamaades – kantselei on büroo, kus tehakse eelmenetluse toimingud ära ja kohtuniku kätte jõuab juba ettevalmistatud asi.

Üheks muudatuseks, mis tulemas, on uus kohtute infosüsteem (KIS 2), mis erineb oluliselt praegusest. Kuigi

uus on alati veidi ehmatav ja harjumatu, ei maksa seda peljata – vajadus selle järele on tõesti suur. Praegune KIS on oma ajale ja võib öelda, et ka seaduste jalgu jäänud, uus süsteem on tihedas ühenduses teiste e-süsteemidega (AET, rahvastikuregister jne), mis jällegi lihtsustab kohtuametnike tööd. Samas nõuab selle süsteemi töölerakendamine ka ilmselt muudatusi korralduslikus töös. Seda just ametnike osas, kuna süsteem toimib hästi vaid siis, kui kõik andmed on sisestatud.

Muudatusi toob kaasa ka tsiviilkohtumenetluse kavandatav muutmine, seda eelkõige osas, mis puudutab menetluskirjelduste kättetoimetamist. Praegu on näiteks probleeme elektroonilise kättetoimetamisega, kus menetlusosalised ei kinnita dokumendi kättesaamist. Lõpplahend tuleb aga kätte toimetada. Seega läheb palju ressursi ja aega sellele, et kätte toimetada näiteks mõni kompromissmäärus, millest on menetlusosalised ammu teadlikud ja selle ka täitnud. Kantselei peab aga ikkagi kättetoimetamisega tegelema, sest muidu ei saa määrus jõustuda. See kõik on selline töö, millel ei ole menetlusosalistele enam sisulist tähtsust, aga kohtul kulub sellele palju ressursi. Seepärast on tervitatav eelnõus planeeritud elektroonilise kättetoimetamise regulatsiooni muutus. Eelnõus on selgelt piiritletud kohtu tegevuse mõistlik ring, mida elektroonilise kättetoimetamise puhul nõutakse. Suur osa on selles avalikul e-toimikul (AET). Huvitava lisana on eelnõus juurde tulnud ka võimalus teate saatmiseks virtuaalse sotsiaalvõrgustiku oletatavale kasutajakonto lehele või muule virtuaalsele suhtluskeskkonna lehele, mida adressaat

võib eeldatavasti kasutada ja mille kaudu võib teave jõuda adressaadini. See võimaldab inimesel mis tahes ajal ja kohas oma kohtuasja dokumentidega tutvuda.

Lisaks on menetluskirjelduste kättetoimetamise regulatsiooni täiendatud saatmisega. Samuti võib menetluskirjelduste kätte toimetada mõnes muus käimasolevas menetluses teada saadud aadressile või sidevahendi kaudu. See eeldab aga jällegi kohtuinfosüsteemi veatut toimimist ja ametnike poolt täitmist. Lisandunud on ka menetluskirjelduste kättetoimetamine menetlusosalise korraldamisel. Nimelt võib menetlusosaline, kelle huvides on dokument kätte toimetada, taotleda kohtult dokumendi kättetoimetamist enda korraldusel. Kohus aga võib kohustada juriidilisest isikust menetlusosalist, kes on eelneva aasta jooksul osalenud hagejana või kostjana kolmes või enamas kohtuasjas, korraldama tema huvides või tema poolt esitatud menetluskirjelduste kättetoimetamist. Seega jääb ära kohtu koormamine n-ö masshagide korral kostjate lõputu otsimisega. Muudatusi on veelgi. Need kõik on aga alles kavandamisjärgus, kuid igati tervitatavad.

Lõpetuseks, kui uurida kohtuametnike käest, miks siis ikkagi töötatakse kohtus, jääb peale arvamus, et kõigele vaatamata on töö äärmiselt huvitav, ollakse n-ö sündmuste ja päris elu keskel, meeldib ka seltskond. Kohtuametniku töö annab ääretult suure kogemuse ja on kindlasti heaks alguseks kõrgema karjääri tegemisel. Jõudu ja avatud meelt kõigile kohtuametnikele!

Eveli Kuklane

Riigikohtu kommunikatsiooniosakonna juhataja

Kommunikatsioon!? On meil valikut?

„Ma kuulan ära ühe poole ja neil tundub õigus olevat, ja siis – armas jumal! – räägin ma teise poolega ja neil tundub täpselt sama palju õigus olevat, ja ma olen täpselt sama tark kui enne ... Jumal! No on amet!“ Kohtunikuameti kandjatele pole see Ameerika Ühendriikide kunagise presidendi Warren G. Hardingi agoonia võõras.

Kohtunik läheb saali puhta lehena ning see, mida ta saalis kuuleb ja näeb, määrab otsuse. Kui miski jääb saalis välja ütlemata, siis ei saa sellel ka otsusele mõju olla. Kes väitleb veenvamalt, kelle argumendid on tugevamad, seda saadab edu. Kui mõlemal on õigus, tuleb kohtunikul läbida tuline dialoog iseendaga. No on amet!

Hommikuse ajalehe paratamatusest

Samuti võtab inimene hommikul postkastist ajalehe ja istub kohvitassi kõrvale puhta lehena. Poleemilistes artiklites annab ta õiguse sellele, kes väitleb veenvamalt ja kelle argumendid näivad tugevamad. Kui aga mõni osaline jätab kasutamata võimaluse sellises kohtusaalis

oma seisukohti esitada, siis langetabki lugeja otsuse ilma nendeta. Loomulik. Olemasolev info otsuse langetamiseks ammendus artikli viimase punktiga.

Nõnda ongi. Seda, mida inimene lehes ei näe, ei saa ta ka teada. Tõde tekib materjalist, mis on esitatud.

Ühes keskmises õigusemõistmise teemal polemiseerivas artiklis on peaaegu alati esitatud ühe menetluspoole positsioon (vahel ka teise), tihti on õiguseksperdina kaasatud ka üks esindajatest. Oma tõest annab märku ka ajakirjanik. Ja kõiki neid positsioone seob tihti üks: arvamus kohtuotsuse kohta, millega keegi süüdi või õigeks mõisteti või kellegi kaebus rahuldati või rahuldamata jäeti. Sellistes kohvilõhnalistes kohtusaalides on sündinud lugematu arv otsustusi õigusemõistmise kvaliteedi, kiiruse, õigluse ja inimlikkuse kohta.

Nõnda teavad väga paljud, et inimlikud tunded ja õigus on kohtus võõrad (meenutades Pärnu koera juhtumit). Teised jälle on veendunud, et piisav avalikkuse surve toob kohtust oodatud tulemuse (meenutades Pühajärve kooli sulgemise loo algust). Kolmandad on õppinud, et kohtu määratud karistused on peaaegu olematud (pidades silmas Laiksoo lugu) ning karistada

võib saada hoopis see, kes muidu õige (Koitla). Mõni teab, et kohtunikud endaga mängida ei lase (Galojani kaasus). Ning kindlasti leidub ka selliseid, kes peavad kohtuveskit õiglaseks ja ettenägelikult targaks (loendamatud teised kaasused, kus kohtulahendus rahulolevalt teadmiseks võetakse).

Ja nende ajalehe, raadio ja televisiooni kaudu kätte tulnud tõdede ja otsuste kombineerimisel isikliku elu kogemustega kujunevad välja inimese hoiakud ning käitumismustrid. Näiteks valib ta õhtul pimedas koju tulemiseks pikema tee, kuid tunneb end sealjuures ohutumalt. Näiteks „unustab“ ta ühistransporti kasutades sageli pileti ostmata. Näiteks on ta leppinud, et kasvatab oma last teise vanema elatisrahata. Näiteks kirjutab ta tööandjale avalduse töölt omal soovil lahkumiseks, kuigi see ei ole üldse tema soov. Näiteks võtab ta oma järgmises töökohas vastu ümbrikupalka. Näiteks ostab ta peenraha eest juhuslikult inimeselt tänaval uue nutitelefon. Näiteks jätab ta kohtusse ilmutama, kui on saanud selleks kutse.

Inimühiskonna õiguskäitumist kujundavad väga paljud erinevad tegurid. Ja ehkki põhiline osa väärtus- või kitsamalt õiguskasvatusest langeb pere ja kooli vastutusalasse, ei eelda me keegi, et õpivõimeline inimene pimesi ainult raamatutarkust usuks, kui igapäevane reaalsus oma mitmetahulisuses talle lakkamatult vastupidist kinnitaks. Kuidas aga juhtida reaalsust või vähemasti selle tajumist, et kindlustada ühiselus nii vajalikku õiguskäitumist, kodaniku julgust, vastutus-tunnet? Ja kas ka kohus peaks tegelema näimisega, et luua oma eesmärkide saavutamiseks vajalikku reaalsust, kultuuriruumi?

Kommunikatsioon – pelgalt tüütu lisäülesanne?

Kohtute tegevuse vastu on paratamatult ühiskonnas suur ja õigustatud huvi. Seetõttu on kohtute kommunikatsioon avalikkusega vältimatu. Eriti veel, kui kommunikatsioonist kõnelemisel silmas pidada kohtu rolli demokraatlikus riigis ja põhiseaduses ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis õigusemõistmise kohta sätestatud.

2010. aasta lõpus kohtute kommunikatsioonistrateegia¹ koostamist alustades oli esimene ülesanne sõnastada iseenda ja teiste jaoks, milline on kohtute kommunikatsioonitöö suhe tegelikku õigusemõistmisesse. Kas see on vaid väljastpoolt tulevast vajadusest tingitud lisäülesanne või on ka süsteemi sees vajadus suhelda? Vastus ilmutas ennast proosalisena: **kohtute kommunikatsioonitöö ülesanne on toetada kohtute tegevust inimeste õiguste ja õigusriigi kaitsmisel.** Seega peaks kohtute kommunikatsioonitegevusi vaatlema esmajärjekorras kui kohtute endi vajadustest suunatud tegevust info levitamisel ning alles siis kui vastust väljast tulevatele infovajadusele.

Kohtute endi vajadused on seotud esmajärjekorras õiguskäitumise kodanike ja teadlikumate menetlusosalistega. Kohtute ühise kommunikatsioonistrateegia kohaselt on kohtute eesmärgid kommunikatsioonitegevustes:

- ♦ tagada inimestele võimalus tunda end turvaliselt, teades, et probleemide korral, mida ei suudeta ise lahendada, on kohtus alati tagatud professionaalne, pühendunud, efektiivne ja hooliv abi;
- ♦ inimesed, kes osalevad tsiviil-, haldus- või kriminaalmenetluses, tunnetavad, et kohtumenetluses on nende õigused kaitstud, kohus on õiglane ja erapooletu;
- ♦ inimesed teavad, et nende toimepandud õigusvastasele tegevusele võib kergesti järgneda tõhus ja kättesaadav kohtulik õiguste maksmapanemine, mistõttu inimesed käituvad õiguskäitumiskäitumiseks;
- ♦ inimesed on teadlikud oma õigustest ja võimalustest kohtumenetluses. Inimesed teadvustavad, et kohtu abi kasutamisele lihtsamates tsiviil- ja haldusvaid-

¹ Kohtute kommunikatsioonisuundadid arutati 2011. aasta veebruaris toimunud kohtunike täiskogul. Kohtute haldamise nõukoda kiitis 20. mail 2011 heaks valminud Eesti kohtute kommunikatsioonistrateegia. 2011. aasta lõpus võtsid kohtud vastu oma kommunikatsioonijuhtimise korrad, mille kaudu strateegia rakendus. Strateegia koostamise juhtrühma kuulusid Eerik Kergandberg (riigikohtunik), Kaupo Paal (Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik), Marko Aavik (Justiitsministeeriumi asekancler), Eveli Kuklane (Riigikohtu kommunikatsiooniosakonna juhataja, juhtrühma juht), Krista Tamm (Tartu kohtute pressiesindaja), Ivi Papstel (Justiitsministeeriumi avalike suhete talituse juhataja) ja Karin Vene (strateegilise kommunikatsiooni ekspert kommunikatsioonibüroost JLS). Strateegia väljatöötamises osalesid veel paljud kohtunikud ja kohtuametnikud. Strateegiaga on võimalik tutvuda kohtute ja Riigikohtu intranetis.

lustes on mõistlik eelistada vaidluse kohtuvälist lahendamist;

- ♦ paraneb kohtute maine, mistõttu inimesed on huvitatud karjäärivõimalusest kohtutes ning kohtuteenistujad on oma töös motiveeritumad kohtute positiivse kuvandi hoidmisel.

Nende eesmärkide nimel töötavad kohtute pressitöötajad ning nende eesmärkide nimel toetavad neid paljud kohtunikud ja ametnikud.

Oluline erinevus vanas ja uues kohtute kommunikatsioonis on **kommunikatsioonivaldkonna piirides**. Strateegia näeb kohtute kommunikatsioonitöö peamiste sihtrühmadena menetlusosalisi, avalikkust ja meediat. Varem oli kommunikatsiooni peamine sihtrühm meedia ning mõnevõrra tegeldi ka avalikkusega. Reaalsuses peavad paraku õiglase, erapooletu ja inimliku kohtu kuvandit toetama kõik suhtlemise tasandid. Eranditult.

Teine erinevus on **aktiivsuses**. Varem toimus suhtlemine avalikkuse ja meediaga valdavalt väljastpoolt tuleval initsiatiivil. Nüüd püüavad kohtute kommunikatsioonitöötajad palju intensiivsemalt leida ise omi sõnumeid ning neid erinevatel meetoditel levitada. Sealjuures on kohtute juurde tekkinud aktiivne partnerajakirjanike võrgustik, sisseseadmisel on üle-eestilise õigusemõistmise päeva tähistamine ning planeerimisel esinduslik menetlusosaliste rahulolu ja tagasiside uuring.

Langemata väga detailselt kõigisse tegevustesse, mida kommunikatsioonistrateegia seatud eesmärkide täitmi-

seks välja pakub, ning kriteeriumitesse, kuidas strateegia täitmist hinnata, soovitan strateegiaga siiski kõigil kohtunikel kas või põgusalt tutvuda. Kättesaadav on see kohtute ja Riigikohtu intranetis.

Kokkuvõtteks

Kommunikatsioon on teatud mõttes võrreldav turumajandusega. Infoturгу mõjutab nõudlus ja pakkumine samamoodi nagu päristoodete ja -teenuste turгу. Kui nõudlus kohtuinfo järele on suur, kuid kvaliteetset infot ei pakuta, valitseb defitsiit ning inimesed on nõudluse rahuldamiseks sunnitud tarbima teiste turuosaliste poolt pakutavat asendusteavet (või hoopis võltsteavet?). Kui info nõudlust pole, kuid on pakkumine, on tarbimine loid. Sellel infoturul peavad paratamatult opereerima kõik kommunikatsioonis osalejad. Selle turu vajaduste ja nõudmistega peab arvestama ka kohus, sest turu optimaalne tasakaal on õigusemõistmise huvides.

Mida passiivsem on kohus oma kommunikatsioonis, seda suurem voli on kohtuotsuseid tutvustada oma subjektiivselt positsioonilt kas menetlusosaliste esindajatel või menetlusosalistel endil. Teinekord see asendus polegi nii halb. Kuid tihti, eriti kui kaasus on olnud väga emotsionaalne, toob kohtupoolne passiivsus kaasa palju segadust ja eksiarvamusi. Sellest tingituna näeb uus strateegia ette kohtute ja kohtunike suuremat aktiivsust avalikkusega suhtlemisel ja oma töö selgitamisel. Kõike ikka ametieetika piirides ja õigusemõistmise huvides!

Janar Filippov
Eesti Ekspressi ajakirjanik

Kohus, mu südamevalu

Minu tulikum „armastuse ja vihkamise suhe“ Eesti Vabariigi kohtuga on kestnud 14 aastat. Oli 1998. aasta märts, kui kadunud Arvi Kungla usaldas mulle esimese järelevalvetoimiku. Mühatas midagi julgustuseks ja päev või paar hiljem ajasin ennast kohtunik Ene Mutsu leebe pilgu ees värisevatele jalgadele nagu varsake, hoides toolist kramplikult kinni.

Kulutasin terve tööpäeva, veenmaks kohtunikku, et üks paharet (kes oli ennast huligaansuses täielikult süüdi tunnistanud) on süüdi. Pärast põhjalikku süüdistuskõnet (hilinenud vabandused kohtusekretäri ees!) nõudsin kohtualuse süüdimõistmist ning karistamist sanktsioonis ettenähtud alammääraga. Nii kohus tegigi. Missugune debüüt!

Algaja kohtujuristi jaoks oli sattumine Tartu kohtunike rahumeelsesse, toetavasse, kuid samas piisavalt eriilmelisse seltskonda tõeline vedamine, kasvukeskkonna mõttes. Iseäranis soodne oli pinnas enesekindluse vohamiseks.

Aeg oli selline. Süütuid kohtu alla ei antud. Õigeks-mõistvaid otsuseid ei tehtud, v.a siis, kui prokurör seda taotles. Polnud kahtlust – kohus ei eksi kunagi, sest ta teeb ju alati täpselt seda, mida prokurör palub. Kui maakohus „eksiski“, siis II astmes läks kõik, nagu vaja.

Sügavaima mulje (täiesti siiralt!) jättis mulle kohtunik, kes andis mitte ainult vihjamisi, vaid täiesti otse mõista, et raamat (olgu see kas või kriminaalmenetluse koodeks) ei pea kohtusaalis ülbitsema ega takistama ülla eesmärgini – õigluse (ja mis muu saabki olla ühe kohtuniku eesmärk) – jõudmist. Kuldne põhimõte, arvan tänaseni, kuigi ajad on ilmselgelt muutunud ja koodeks näib täna kohtusaalis kõigi ja kõige üle valitsevat.

Olles ametit vahetanud, tabas mind lühikese aja jooksul mitu šokki. Esiteks, olles esmakordselt reporterina kohtuistungile sattunud, olin rabatud toimuva igavusest. See oli väljakannatamatu, andestatagu mu otsekoheus. Jäin oma esimese kohtureportaaži tegemise ajal umbes kohtusaalis vähemalt viivuks tukkuma. Olgu kiidetud inimene, kes söandas lõpuks välja juurida süüdistusaktide ettelugemise piinliku ja piinarikka tava. Arvan, et see, kohtuistungi alguse tapvalt monotoonne kohustuslik osa, peletas kohtusaalist välja kõik, kes vähegi väljuda tohtisid, ja selle tava põhjustatud laastamistööst hakkab ajakirjanike leer alles nüüd tänu verevahetusele toibuma ning kohtusaalide uksi optimistlikust uudishimust kantuna taas rohkem praotama.

Teine ehmatus oli valusam. Kui kohtumaja koridoris, saali uksele naelutatud istungikavas kord üht üsna prominentset nime nägin ja (veelgi prominentsemale)

kohtunikule helistasin, et teada saada, milles inimest süüdistatakse ja mis seisus protsess on, sain vastuseks sõimata nagu vaipa närinud kutsikas – kohtunik leidis nimelt, et ma poleks tohtinud isegi seda teada, et niisugune asi kohtus käimas on. Nüüdseks on suhtumine muutunud. Mind rõõmustab, et kohtunikud on näinud palju vaeva, et ennast ajakirjanike (ja see läbi kogu meediatarbivate) jaoks arusaadavamaks teha. Kristjan Siiguri aastataguses ettekandes „Kohtud ja meedia“ sisalduv konkreetne programm on tänuväärne edasiminekuks. Sügav kummardus selle eest ja edu plaanide teostamisel. Kogu meediasuhtlus on põhitöö – õigusemõistmise – kõrvalt tülikas ja näib tänamatu, kuid on paraku hädavajalik.

Ajakirjanikud omalt poolt ei ole samaväärset žesti teinud ega ka plaaninud. Tasub teada, et kui näiteks prokurörid on kümmeaasta tagusest eksimatuse illusioonist tänaseks vabanenud, siis ajakirjanikud olid ja on veelgi enam „eksimatud“. Ajakirjanik ei eksi kunagi. Ma ei tea ainsatki juhtumit, kus Pressinõukokku esitatud kaebusele oleks vastatud: „Süüdistus on arusaadav, tunnistan ennast eksimuses süüdi, vabandan, heastan jne.“ Mitte kunagi.

Kui ajakirjanik on juba pähe võtnud, et tema allikale (kelleks tihti on sõber, tuttav või tuttava tuttav) on tehtud ülekohut, siis ajakirjanik seda nii ei jäta. Kui kohus otsustab teisiti, siis järelikult kohus eksib. Kui kõrgem kohus otsuse jõusse jätab, siis järelikult on kogu süsteem valelik. Meeldigu see teile, austatud lugejad, või mitte – see on paratamatus, millega meedia puhul tuleb arvestada.

Klassikalised ja vahest kuulsaimad illustratsioonid eelöeldu kohta on 1) traagiline lugu ühest nälgunud hundikoerast, 2) nooruki sõrme purustanud armastatud laulja kohtuasi ning 3) ühe tõsielul põhineva filmi näitamise keelustamine.

Esimese puhul algatasid lärmaka ristosõja hundikoera „sõbrad“, loomade väärkohtlemist taunivad ajakirjanikud, kelle jaoks ei olnud põrmugi tähtis, miks kohtunik õige mõistva otsuse tegi. Teise puhul suunasid avalikkuse meelsust laulja talendi austajad ja kolmandal juhtumil filmirežissööri arvukas ja prominentne sõpruskond. Kiirusele ja kirglikule kaasaelamisele-

kommenteerimisele orienteeritud online-meedia abiga pandi kähku paika „tegelik tõde“. Muutus ebamugavaks, lausa ohtlikuks avalikult vastupidist seisukohta võtta. Vastaspool eelistas arusaadavalt anonüümsust, kohus vaikimist. Tõsi, „Magnuse“ keelanud maakohtunik tutvustas jõustumata otsust viivitamatult ajakirjanikele ning sündis mitu objektiivset lugu keelu tagamaadest. Olukord rahunes, kuigi vaidlus selle üle, kumb on tähtsam, kas autori sõnavabadus või eraelu kaitse, jäi ja jääbki kestma.

Koeraloo puhul käitus koguni loomapiinaja kaasosaliseks nimetatud kohtunik kahjuks teisiti, keeldudes enne otsuse motiveeriva osa avaldamist igasugustest selgitustest. Nii ei saanud ka kohtuniku otsust toetavad ajakirjanikud emotsioonide laineharjal mõistlikult selgitada, miks otsus just selline oli. Kokkuvõttes sai kohtuvõimu autoriteet nende juhtumite läbi avalikkuse silmis suuremat kahju kui üksikute altkäemaksujuhumite tõttu.

Hiljuti lisandus neile näidetele veel üks. Kirjutasin sügisel loo sellest, et meie kohtupraktika on kuriteo tõttu hukkunu lähedastele moraalse kahju väljamõistmisel valinud tee, mida tavainimesel on raske õiglaseks pidada. Selle loo ainetel tehtud saatelõik „Pealtnägi just“ on ilmselt kõigil värskelt meeles.

Pärast kõnealuse loo ilmumist oli mul erakordne au viibida kolme noore kohtuniku audientsil. Kohtumisel püüti mulle tõestada, et a) ma ei ole (nagu ajakirjanikele kombeks) teemaga päris täpselt kursis ja b) et lähedasest näiteks mõrva läbi ilmajäämine võib küll tekitada moraalset kahju, ent see polevat erakordne. (Eestis pannakse aastas toime alla 100 mõrva, ent matta oma mõrvatud pereliiget ei olevat erakordne...)

Mul ei jätku siinkohal piisavalt värve, et kirjeldada hämmingut, mida tookord tundsin. Võitlesin sooviga küsida kolmelt veetlevalt õigusemõistjalt, kes kujundavad meie õiguspraktikat veel järgmise 30 aasta vältel, kas nad ikka teavad, mis on moraalse kahju hüvitamise kohta kirjas põhiseaduses. Ei küsinud. Selge see, et maakohtutes põhiseadust ei tsiteerita. Võib-olla ei pea seda isegi kohtunikueksamil teadma. Lubage tsiteerida: „Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele.“

Ilma reservatsioonideta.

Kui seadusandja on aga mingil põhjusel tekitanud põhiseadusega vastuollu mineva reservatsiooni, siis tekib küsimus: mis on kohtuniku püha kohus, kas järgida seadusandja poolt kirjapandud totrust või sellest õigluse (ja põhiseaduse) nimel õiguspäraseid vahendeid kasutades mööda minna.

Avalikkuse reaktsioonid, mis viidatud lugudele on järgnenud, kõnelevad iseenese eest. Raske on leida õigustust, mis keelaks kohtunikul mõrvarit moraalse kahju vaidluses vaeseks protsessida. Õnneks leiduski kohtunikke, kes mulle toona teatasid, et nad ei kavatse lasta võlaõigusseadusel enda arusaamu õiglusest mõjutada ja teevad kõik endast oleneva, et juba juurduma hakanud praktikat muuta.

Need on vaid üksikud näited sellest, kuidas meie lugupeetud kohus, mille usaldusväärsuse ja otsuste kvaliteedi osas mul üldiselt pretensioone ei ole, kasutab kahetsusväärse kombel ära kõik võimalused, et oma autoriteeti avalikkuse silmis vähendada. Eksite, kui arvate, et pean silmas, nagu tuleks kohtunikel täita avalikkuse tellimust – kui allapoole suunatud pöidlaid on rohkem, siis pea maha ja vastupidi. Ei sugugi. Ent ma keeldun uskumast, et tänaseks juba päris hästi kinni makstud õigusemõistjatel ongi tegelikult ükskõik, mida avalikkus neist arvab. Tõsi, eluks ajaks ametisse määratud inimesed, kes teenivad mitu keskmist palka, ei peaks üleliia muretsema kõrvalise arvamuse pärast, aga siin on üks muretsemise koht. Ehk on see juba pisut klišeelikuks muutunud, ent väärrib siiski kordamist – kui kohtust ei saa õiglust, otsitakse lahendust omakohtust. Ja seda ei taha meist keegi.

Olen pühendunud ebaproportsionaalselt kauaks karistusõigusele. Mis teha – mineviku taak. Pealegi, nii kurb, kui see ka ei ole, see teema müüb. Meedia lemmikuks on rasked isikuvastased ja narkokuriteod, mis paradoksaalsel kombel puudutavad otseselt vaid kaduvväikest osa ühiskonnast. Uudisekännise ületab teade kohtuotsuse kohta, millega on süüdi mõistetud viinaraha omastaja, samas kui määratult olulisemad pretsedendid eraõiguse (töö-, perekonna-, lepingu-, pärimisõiguse jne) valdkonnas jäävad tihti tähelepanuta. Üks esimesi õpetussõnu, mis peatoimetaja mulle kunagi lausus, oli:

„See, mis on huvitav, ei pruugi olla oluline. See, mis on oluline, ei ole enamasti huvitav. Leheruumi väärrib aga ainult see, mis on huvitav.“ Meeldigu see teile, austatud lugejad, või mitte – see on paratamatus, millega meedia puhul tuleb arvestada.

Ajakirjanduses ei leidu piisaval määral õpetlikke lugusid, kuidas mitte sattuda kohtusse, ükskõik kas hageja või kostjana, või kuidas käituda, kui tsiviilkohtusse pöördumine on vältimatu. Tunnen ennast osaliselt süüdi selles, et ma pole selle puudujäägi osas piisavalt abiks olnud. Kaasuse-kaupa lähenedes, vähemalt ajalehe kaudu, on raske niisugustele teemadele piisavalt tähelepanu tömmata. Mõne erandiga – nimetagem siin näiteks lastesse puutuvat. Hooldusõiguse vaidlused, eriti riigipiirideülesed, on praegu ja ka tulevikus aina levinum ja lugejate seas tormilist vastukaja leidev valdkond. Siingi tuleb kohtunikel teha raskeid valikuid – kas ja kuidas eelistada tavainimese ettekujutusele vastavat õiglust või formalismi.

Kuidas paremaks? Ma ei hakka siinkohal kordama ülalviidatud programmilisi ettepanekuid. Lisan paar isiklikku mõtet.

Ma sooviksin, et kohtunikud oleksid täis tahtmist teha oma kaasmaalaste elu paremaks. Õigluse ja headuse kunst, mäletate? Ilmselge ebaõiglus tuleb likvideerida ka siis, kui menetlusseadustikes ettenähtud tingimustele vastavaid tõendeid napib.

Ma sooviksin, et kohtunikud osaleksid aktiivsemalt seadusloome arengus. Olukordi, kus konkreetset kaasust lahendav kohtunik õigustab absurdset lahendit viitega seadusele, mis omakorda on põhiseadusega vastuolus, ei tohiks tekkida. Ei tohi olla nii, et kohtunik on sunnitud ütleva: „Otsus rajaneb seadusel. Et otsus pole inimeste ettekujutusega õiglusest kooskõlas, pole tähtis.“

Ärge unustage, et inimestel, kes ei ole kohtuga kokku puutunud, on kohtute suhtes palju müüte, hirme, eelarvamusi, alates sellest, et kohtunikud on äraostetavad ja kallutatud, rumalad, aeglased, liiga ranged või liiga leebed. On julm fakt, et kohut usaldab vaid ca 60 protsenti Eesti elanikest. See jääb ühe protsendiga alla isegi trükiajakirjanduse usaldusväärsusele.

Elu on läinud kiireks, meedia ja meediatarbija tahavad teada kõike ja kohe! Sellest ka iseäralik huvi kahtlus-

tuste detailide ja kriminaaltoimikute sisu vastu (eriti kõikvõimalike salvestuste vastu) ammu enne, kui otsused jõustuvad ja toimikud ajakirjanikele kättesaadavaks peaksid saama.

Pidage alati silmas, et ajakirjanikul võib teile alati olla varuks halb üllatus. Ka siis, kui olete kellegagi enda arvates usalduslikus suhtes, võib ilmuda sama inimese sulest lugu, mis paneb teid lugejate silmis negatiivse kangelase rolli. Kuid mis peamine – ärge pidage pikka viha. Kui üks ajakirjanik on kirjutanud teist halvasti

(isegi kui objektiivselt korrektses loos), ei maksa hakata vihkama ja kaikaid jalgadesse loopima (info kättesaamatuks muutmise moel) kõigile ajakirjanikele, ka mitte sellele konkreetsele. See ei ole lahendus.

Lõpetaksin austatud Harri Salmanni sõnadega: “Kutsun teid üles esiteks menetlema kohtuasju mõistliku aja jooksul; teiseks käituma kohtuistungil menetlusosalistega korrektselt ja viisakalt; kolmandaks jälgima oma käitumist ka väljaspool kohtumaja, sest teid pannakse tähele.”

Timo Reinthal

Riigikohtu õigusteabe osakonna analüütik

Kohtud infosüsteemide arengukeerises

KIS, KIS 2, DHS, DVK, ÕIS, ET, AET, MIS, RKIS, RIS, KRMR, KARREG, MFA. Ilmselt nii mõnigi lühend, mis tähistab infosüsteemi või infosüsteemi projekti, millega kohtud mingil moel kokku peavad puutuma, jäi veel nimetamata. Kui paljud teavad, mis konkreetse lühendi taga peitub, on iseküsimus. Ja kas peakski teadma. Kohtute jaoks on oluline, et menetlus kulgeks algusest lõpuni tõrgeteta ning vahepeal ei peaks kiruma mõnda järjekordset infosüsteemi, kuna seal pole võimalik vajalikku infot kätte saada. Süsteem on, info on, kuid kas need on ka ühendatud, jääb kasutajale tõenäoliselt tihti küsitavaks. Olen isegi sageli hädas peamise töövahendi – kohtute infosüsteemiga (KIS). Küll ei tööta üks funktsioon, siis ei tööta teine funktsioon. Vahel jääb selgusetuks, kas KIS tegelikult ka ei tööta või ainult tundub, et ei tööta, sest kolleegil üle laua või kõrvalkabinetis tundub kõik toimivat.

KIS ja teised infosüsteemid peaks olema kohtuniku ja kohtuametniku abi kohtuasja kvaliteetsemal menetlemisel. Menetlused peavad olema korraldatud samas aina kiiremini. Siiski ei tohi kiiruse tõttu kannatada õigusemõistmise kvaliteet. Riigilõivuseaduse ja sellega seonduvate teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu¹

näeb ette väiksemad riigilõivud, kui dokumendid on kohtule esitatud veebilehe www.e-toimik.ee kaudu ehk avaliku e-toimiku (AET) kaudu. Kas igal inimesel, kes soovib kohtus oma õigusi kaitsta, peab olema arvuti ja internet ning nende puudumist tuleks karistada kõrgemate lõivudega, on iseküsimus ja ei ole käesoleva artikli teema. Kuid tõenäoliselt, kui seadus sellisel kujul jõustub, on oodata selleteemalisi vaidlusi. Vastupidiselt Eestile, kus elektroonilise kanali kasutamine on kujunemas peaaegu sunniviisiliseks, on näiteks Euroopa Liidu Kohtu kolme kohtu veebirakenduse e-Curia kaudu võimalik esitada Euroopa Liidu Kohtule menetlusdokumente ja samuti neid selle kaudu kätte saada, kuid see eeldab e-Curia kasutamisega sõnaselget nõustumist.² Seega on meie riigisisene suund ja sund sinnapoole, et üha enam tuleb kohtutel ja kohtusse pöördujail kasutada elektroonilisi võimalusi, kuigi Euroopas nii jõulisi meetmeid ei kasutata.

Kohtu töötaja ei pruugi tajuda ega peagi tajuma seda, mis on kõige selle taga, et tema saab kätte infosüsteemist ühe kohtuotsuse või saab sinna sisse kanda

¹ Eelnõude infosüsteem 8-1/1053 Arvutivõrgus: <http://eelnou.valitsus.ee/main#HzFbVfrT>

² Üldkohtu 14. septembri 2011. a otsus menetlusdokumentide e-Curia rakenduse kaudu esitamise ja kättetoimetamise kohta (2011/C 289/07).
Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:289:0009:0010:ET:PDF>

menetlusdokumendi. Kohtu töötaja tajub vaid seda, kui süsteem ei anna vajalikku infot võimalikult kiiresti ja hästi. Kohtu ressursi raiskamine on see, kui ametnik või kohtunik peab mitu tundi otsima kohtuasja lahendamiseks vajalikku praktikat või peab erinevate infosüsteemide vahel sõeluma, et saada kätte poolte kontaktandmeid dokumentide kättetoimetamiseks.

Praegu kasutusel olev KIS ei vasta kohtute vajadusele. Ilmselt ei ole KIS vastanud kohtute vajadustele algusest peale ja on üles ehitatud valel platvormil, mis omakorda välistab süsteemi arendamise võimalused. Üks paljudest KIS-i toimimise probleemide põhjustest oli tõenäoliselt erinevate kohtute vähene kaasatus, kuid ilmselt ei saa alahinnata ka juristide ja IT-spetsialistide erinevat arusaama kohtumenetlustest ning infosüsteemidest.

Praegu on Justiitsministeerium tellinud KIS 2 ja Net Group OÜ arendab seda. Tegelikult sai juba aastal 2010 kirja pandud KIS 2 lähteülesanne. Viimases on kirjas ka kohtute haldamise nõukoja otsus, mille järgi peab KIS 2 olema:

- 1) kohtunikku ja kohtuametnikku õigusemõistmisel sisuliselt toetav ja kohtute haldamise ülesannete täitmisel abistav töövahend;
- 2) kasutajasõbraliku ülesehitusega: eelnevalt kasutusjuhendiga tutvunud keskmine arvutikasutaja peab olema võimeline süsteemiga töötama ka ilma igakordselt juhendit lugemata;
- 3) paindliku tehnilise platvormiga;
- 4) enne kohtutes kasutusele võtmist põhjalikult testitud: nii loogilise ülesehituse osa kui ka pilootprojektina erinevates kohtuastmetes ja -menetlustes kasutamine.

Samas lähteülesandes on kirjas KIS 2 arendamise üldpõhimõtted, mille punkt 14 järgi ei võeta KIS 2 kohtutes kasutusele enne, kui on selgunud, et see vastab kohtute vajadustele. KIS 2 arendamisel on proovitud vältida KIS-i arendamisel tehtud vigu. Nii on kaasatud võimalikult palju sisulise töö tegijaid ning juristid ja IT-spetsialistid on otsinud võimalikke kompromisse erinevate lahenduste vahel. Selge on see, et kogu menetlust otsast lõpuni infosüsteemi kopeerida ei ole võimalik. Ilmselt

mitte ka mõistlik, sest kohtud peavad oma töövõime tagama ka olukorras, kus infosüsteemide kasutamine ei ole võimalik.

Kahe aastaga on jõutud KIS 2 arendamisel infosüsteemi testimiseni. Paljud kohtuametnikud panustavad sellesse. Testitavast süsteemist on leitud palju tehnilisi vigasid, mille kordategemise nimel arendaja pingutab. Testimise käigus on esitatud ettepanekuid algse süsteemi muutmiseks, täiendavate funktsioonide arendamiseks ning kasutajamugavuse suurendamiseks. Juba on koostatud ka KIS 2 lisahanke lähteülesanne, et paljud ettepanekud ning alguses arendusest välja jäänud funktsioonid saaksid realiseeritud.

KIS 2 peaks lahendama erinevate andmebaaside vahel sisse- ja väljalogimise probleemi, kuna paljud andmebaasid saavad otseliidestuse. Nii näiteks peaks isiku rahvastikuregistri andmeid saama kontrollida edaspidi otse KIS 2-st e-toimiku (ET) vahendusel. Lisaks käib ET kaudu suhtlus ka karistusregistri (KARREG, mis iseenesest asubki ET-s) ja KIS 2 vahel. Tõsi, arenduse käigus on infosüsteemi nõudeid tulnud muuta või kohandada, kuna erinevate andmebaaside koostalituvõime korraldamisel on takistuseks nii erinevate tarkvaraliste probleemide kui ka infosüsteemide loogilisest ülesehitusest tingitud tegurid. Kuid mitte ainult KIS 2 ei ole eeltoodud teguritest mõjutatud. Pidev muutmine ja arendamine käib ka teistes infosüsteemides, et KIS 2 ikkagi vajaliku info kätte saaks.

Kuigi esialgu plaaniti KIS 2 puhul ka menetlusväliste dokumentide haldamise võimalust, siis sellest loobuti juba projekti alguses. Tänapäevaks on koolitusjärgus dokumendihaldussüsteem (DHS) ning menetlusväliste dokumentide haldamine hakkab toimuma selle kaudu. See annab ka võimaluse otse suhelda dokumendivahetuskeskusega (DVK), mis lihtsustab menetlusvälist suhtlust teiste riigiasutustega. Samas suhtleb DHS ka KIS 2-ga ning võimaldab algselt menetlusvälisteks dokumentideks arvatud dokumendid edastada KIS 2-e ja vastupidi.

Ning ka see ei ole veel kõik. KIS 2 peaks võimaldama kiiremini ja lihtsamini leida erinevat praktikat. Seal on võimalik praegu Riigikohtu leheküljel olevate märksõnastatud kohtulahendite, annotatsioonide ja analüüside

kättesaamine. Lisaks seotakse ringkonnakohtute lähendid märksõnadega. Seega peaks kohtute jaoks muutuma praktika kättesaamine lihtsamaks, mis iseenesest aitab kaasa kohtupraktika ühtlustamisele.

Paljud praegused KIS-i kasutajad suhtuvad KIS 2-e umbusuga. Vaadates olukorda, milles praegu KIS-iga oleme, on see täiesti põhjendatud. Alati peab aga lootma, et varasematest vigadest on õpitud. Ärgem tundkem kaasa nendele, kes KIS 2-e ühel või teisel viisil panustavad, vaid vajadusel tehkem koostööd ja aidakem neid.

Lühendite loetelu:

KIS – kohtute infosüsteem,
KIS 2 – kohtute infosüsteem 2,
DHS - dokumendihaldussüsteem,
DVK – dokumendivahetuskeskus,
ÕIS – õigusinfosüsteem (sisaldub elektroonilises Riigi Teatajas),
ET – e-toimik,
AET – avalik e-toimik,
MIS - menetlusinfosüsteem,
RKIS – Riigikohtu infosüsteem,
RIS – riigi õigusabi infosüsteem,
KRMR – riiklik kriminaalmenetlusregister,
KARREG - karistusregister,
MFA – menetluse finantsarvestus.

Tiina Voogla

*Tartu Ringkonnakohtu kantselei juhataja
andmekaitse eest vastutav isik Tartu kohtutes*

Infoturve, ISKE ja selle rakendamine

Riigi suur vara on informatsioon, mida ohustavad küberründed, ressursside väärkasutus, infopüük, võltimine, süsteemidega manipuleerimine, ründetarkvara, inimlikud eksimused, hooletus ning teadmatus. Vabariigi Valitsuse 20. detsembri 2007. a määruse nr 252 „Infosüsteemide turvameetmete süsteem” kohaselt on **infosüsteemide kolmeastmelise etalonturbe süsteemi** (edaspidi ISKE) rakendamine riigi ja kohaliku omavalitsuse andmekogude pidamisel olevate infosüsteemide ning nendega seotud infovarade turvalisuse tagamiseks kohustuslik.

Infoturve ehk andmekaitse tähendab andmete kolme põhiomaduse – käideldavuse (informatsiooni kasutuskõlblikkus ja õigeaegne kättesaadavus volitatud isikule), tervikluse (info pärineb autentsest allikast ning seda ei ole volitamata muudetud ega kustutatud) ning konfidentsiaalsuse (informatsioon on kättesaadav vaid volitatud isikutele) – tagamist.

Infoturve on **infovarade** – riistvara (arvuti koosseisu või arvuti juurde kuuluvad seadmed), tarkvara (protsessid), andmete (andmebaasid, tööalased dokumendid, telefonivestlus) ja infrastruktuuri (hooned, elekter, telefon jne) – kaitsmine.

Kaitsta tuleb erinevate **ohtude ja nõrkuste eest**, milleks on:

- ♦ vääramatud jõud – loodusjõud, sõjad;
- ♦ organisatsioonilised puudused – reeglite puudumine, ebapiisav järelevalve, puudulik koolitus, teadmisyaduse printsiibi rikkumine;
- ♦ inimvead – hooletus, rumalus, väärkasutus, liigne usaldamine, teadmatus ja motivatsioonitus;
- ♦ tehnilised rikked ja defektid – tarkvara ja riistvara vead;
- ♦ ründed – viirused, häkkimised, vargused, spionaaž vm;
- ♦ digitaalsel kujul andmete erisused – füüsilised mõõtmel, kopeerimise ja edastamise lihtsus ning kiirus, ligipääs üle võrgu.

Risk on tõenäosus, et oht kasutab ära nõrkuse ja tekitab infovarale kahju. Riski ei saa ära nullida, riski saab maandada. Samas jääb alati **jääkrisk** – risk, mida on mõistlik aktsepteerida. **Turvameede** on riski kahandav teovii, protseduur või mehhanism.

ISKE – infosüsteemide kolmeastmeline etalonturbe süsteem

ISKE väljatöötamisel ja arendamisel on aluseks võetud Saksamaa BSI¹ poolt avaldatav infoturbe standard – IT Baseline Protection Manual (IT-Grundschutz (sks)).

ISKE rakendamise eesmärgiks on tagada infosüsteemides töödeldavatele andmetele piisava tasemega turvalisus. ISKE rakendusjuhendi esimene versioon valmis 2003. aasta oktoobrikuus. Praegu on kasutusel versioon 5.0.

Etalonoturve on tüpiseeritud minimaalne turvameetmestik, mida rakendatakse infovaradele ettenähtud turvataseme saavutamiseks ja säilitamiseks. Infosüsteemid töötavad pidevalt muutuv keskkonnas, kus tekib üha uusi ohte, mis tingib etalonmeetmestiku pideva uuendamise. ISKE pakub kolme turbeastet: madal (L), keskmine (M), kõrge (H).

ISKE rakendamine

ISKE rakendamine asutuses ei ole ühekordne projekt. Tegemist on pideva protsessiga, kuna muutuvad nii IT-keskkond, turvaohud ja -meetmed kui ka ISKE rakendusjuhend.

Justiitsministeeriumi valitsemisala asutuse juht vastutab infoturbe eest tema asutuses. Asutuse juht määrab andmekaitse eest vastutava(d) isiku(d), kes lähtub ministeeriumi ja tema valitsemisala infoturbe poliitikast ja muudest valdkonda reguleerivatest õigusaktidest.

Andmekaitse eest vastutav isik täidab oma vastutuspiirkonnas infoturbealaseid kohustusi, sh täidab ja täiendab ISKE tabelit, mis koondab endas 1840 moodulit erineva turbeastmega.

Kantsleri 12. aprilli 2010. a käskkiri nr 37 “Justiitsministeeriumi infotehnoloogia valdkonna planeerimise ja juhtimise kord” koos lisadega on õigusakt, mis reguleerib ministeeriumi ja ministeeriumi valitsemisala asutuste infotehnoloogia valdkonna eesmärgipärast planeerimist ja juhtimist ning infosüsteemide arendamise ja haldamise põhimõtteid. Et lugeda meede rakendatuks, on vaja ISKE rakendusjuhendi lisast nr 1 leida tüüpmodulite turvaspetsifikatsioonid. Meet-

mete rakendatuks märkimisel lähtutakse erinevatest õigusaktidest, kordadest ja juhistest, mis sisaldavad turvameetmeid, nt eespool nimetatud kantsleri käskkiri, avaliku teenistuse seadus, AKI juhendmaterjal „Isikuandmete töötlemine töösuhetes“², Justiitsministeeriumi 16. jaanuari 2012. a märgukiri nr 2-1/569 taustakontrolli tegemise kohta, uue teenistuja/töötaja värbamise, väljaõpetamise ja teenistusest vabastamise kord Tartu kohtutes, õppeklasside kasutamise kord, läbipääsukaartide ja võtmete haldamise kord, töötervisohu ja töökeskkonna üldjuhend, AK märke kasutamise praktiline juhise, töökeskkonna riskianalüüs.

Novembris 2011 külastas Tartu, Võru ja Jõgeva kohtumaja ning Tartu Halduskohtu Jõhvi kohtumaja Ernst & Young Baltic AS-i audiitor. Ta tegi valimi madala ja keskmise tasemega ISKE turvameetmete rakendamisest asutuses. Mõned näited: infoturbe haldus, andmekandjatel toimuv infovahetus, hooned, koolitus- ja nõupidamisruumid, riist- ja tarkvarahaldus. Auditori aruandes toodi välja audiitori kommentaar, hinnang, tegevus ja soovitus. Esines mõningaid puuduseid, kuid nõuete mittetäitmisest ei tulene audiitori hinnangul märkimisväärseid riske.

Kokkuvõtteks

Kasulik on tutvuda infoturbealaste juhendite ja kordadega. Infoturbe on meie enda ja kolleegide turve. Oleme hoolsad ja jälgime, mis informatsiooni majast välja viime/edastame, ja tagame, et meie nimel ei saaks teha pahatahtlikke tegusid või rumalusi!

Kasutatud on Martti Allingu koostatud konspekti, Tallinn 2009

¹ Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik (sks), Federal Office for Information Security (ingl)

² Andmekaitse Inspektsioon. Isikuandmete töötlemine töösuhetes. Abistav juhendmaterjal. Tallinn, 2010

5.

5. Väliskogemus

Kohtute välissuhtluse tulevikule mõeldes

Esimesest kohtute aastaraamatust, mis tutvustas lugejale Eesti kohtute 2006. aasta töid ja tegemisi, leiab lugeja ülevaate kohtuid ühendavatest rahvusvahelistest organisatsioonidest ja Eesti osalusest neis. Kuuenda aastaraamatu artikli eesmärgiks on tutvustada viimase viie aasta arenguid Riigikohtu ja kogu kohtusüsteemi välissuhtluses ning sõnastada tuleviku tarbeks mõningaid eesmärke, kas või mõtte- ja ideeidude idanemise soodustamiseks.

Sirvides tänaseks ilmunud viit kohtute aastaraamatut, kus aasta-aastalt on välissuhtlemise alajaotuse trüki-maht kasvanud, saab teha vaid ühe järelduse – kohtute välissuhtlus ei ole hoolimata eelarvekärbetest varjusurmas. Pilt on kirju. Kohtunikud on avanud väliskogemusi erineva nurga alt: küll on kirjeldatud Euroopa Liidu Kohtult esimese eelotsuse küsimise käigus seljatatud menetluslikke probleeme, siis jälle jagatud muljeid välispraktikalt, konverentsilt või kirjeldatud, kuidas on läbi aastate ilma suurema kärata arenenud Tartu kohtute piiriülene koostöö nii Saksamaa kui ka Venemaa kohtutega. Väliskoostöö rubriigi artiklite ühiseks nimetajaks saab kõhklusteta lugeda leitud isiklike kontakte ja väärtuslikku kogemust, mis aitab kohtunikul igapäevarutiinist eemalduda ning tarkade ja meeldivate väliskollegidega lihtsalt suhelda.

Kohtusüsteemi rahvusvaheline mõõde saab teoks tänu kõigile neile kohtunikele, kes leiavad igal aastal endas

Mari-Liis Lipstok
Riigikohtu esimehe abi¹

jõudu osaleda välispraktikal, võtta vastu väliskülasti või sõita mõnele koolitusele või kõrgetasemelisele konverentsile. Eesti kohtud on rahvusvahelisel tasandil nähtaval ka tänu nii Riigikohtu kui ka Kohtunike Ühingu osalemisele erinevate kohtuid koondavate ühenduste, töögruppide ja nõuandvate organite töös. Riigikohus esindab Eesti kohtuid kokku kaheksas Euroopa Liidu või Euroopa Nõukogu liikmesriikide kõrgemaid kohtuid koondavas organisatsioonis.²

Muutused aastatel 2006-2012

Kohtunike vahetusprogramm

Riigikohus on 2009. a juunist **Euroopa Kohtunike Koolituse Võrgustiku** ehk EJTN-i (European Judicial Training Network) liige. EJTN on Euroopa Liidu liikmesriikide kohtunike ja prokuröre koolitavate asutuste koostöövõrgustik peakorteriga Brüsselis.³ Koostöös kohtunike koolitusasutustega koostab EJTN Euroopa kohtunike koolituste kataloogi, kust teiste liikmesrii-

¹ Riigikohtu esimehe abi ametiülesannete hulka kuulub Riigikohtu välissuhtluse koordineerimine.

² Vt Riigikohtu koduleht rahvusvahelise koostöö kohta internetiaadressil www.riigikohus.ee/?id=48 ja G. Suumanni artikkel 2006. aasta kohtute aastaraamatus, „Ülevaade kohtuid ühendavatest rahvusvahelistest organisatsioonidest ja Eesti osalusest nendes“, lk 69–80.

³ EJTN asutati 13. oktoobril 2000, täpsemat infot saab internetiaadressil www.ejtn.net. Riigikohtu kontaktisik on koolitusosakonna juhataja Tanel Kask.

kide kohtunikud saavad valida koolitusi. Tänu Eesti EJTN-i osalusele on saanud mitmed esimese ja teise astme kohtunikud⁴ kaasa lüüa kohtunike vahetusprogrammis, mille käigus saavad kohtunikud mõne nädala jooksul tundma õppida mõne teise EL-i liikmesriigi kohtusüsteemi. Sama programmi kaudu on teiste riikide kohtunikud tutvunud Eesti kohtutega. Rõõmustav on, et Eesti on praktika sihtriigina iga aastaga aina kõitvam. Ääremärkusena tuleb mainida, et nt Leedu või Läti kohtunike koolitusega tegelevad asutused ei ole viimastel aastatel leidnud rahalisi võimalusi EJTN vahetusprogrammis osalemiseks. EJTN edendab ka kohtunike keeleõpet ja koostab EL-ile ettepanekuid kohtunike koolituse süsteemi parandamiseks.

Uus esindaja Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogus

Sügisel 2011 vahetus Eesti esindaja **Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogus** ehk CCJE-s (Consultative Council of European Judges). Kohtusüsteemi esindab Kohtunike Ühingu esimees, Harju Maakohtu kohtunik Meelis Eerik. CCJE on esimene Euroopa Nõukogu juures alaliselt tegutsev organ, mille kõik liikmed on kohtunikud, esinedes nõukogus mitte liikmesriikide, vaid endi nimel. CCJE töö põhiliseks tulemuseks on arvamused, mis koostatakse mõnel aktuaalsel teemal liikmetelt saabunud vastuste alusel tehtud analüüsi põhjal. Kuigi arvamustel ei ole õiguslikult siduvat jõudu, on need olulised üldistavad dokumendid. Riigikohtul on seni olnud võimalik tõlkida kõik CCJE arvamused ka eesti keelde.⁵

Maailma Konstitutsioonikohtute Konverents – uus põhiseaduskohtuid koondav koostöökogu

Euroopa Nõukogu juures tegutseb 1990. aastast komisjon „Demokraatia läbi õiguse“ (European Commission for Democracy through law), lühema nimega Veneetsia komisjon. Veneetsia komisjon nõustab Euroopa Nõukogu konstitutsionalismi küsimustes. Loomuliku jätkuna Euroopa põhiseaduskohtute üha tihedamale koostööle on Euroopa Nõukogu toel korraldatud kaks

ülemaailmset põhiseaduskohtute kongressi, 2009. aastal Lõuna-Aafrikas ja 2011. aastal Brasiilias. Sellisele ülemaailmsele foorumile sooviti Veneetsia komisjoni algatusel anda organisatsiooniline vorm: luua maailma põhiseaduskohtuid koondav koostööorganisatsioon **Maailma Konstitutsioonikohtute Konverents** ehk WCCJ (World Conference of Constitutional Justice).⁶ Organisatsiooni põhieesmärk on tutvustada Euroopa inimõiguste konventsioonist tulenevaid põhiõigusi ja euroopalikku põhiseaduslikkuse järelevalve mudelit üle maailma, eelkõige parema infovahetuse kaudu, mille väljundiks on iga kolme aasta tagant toimuv ülemaailmne põhiseaduskohtute kongress. Riigikohtu juhtkond otsustas WCCJ-iga liituda 10. jaanuaril 2012 ning Veneetsia komisjon kinnitas Riigikohtu liikmesuse 19. jaanuaril 2012.

Oluliste otsuste ja dokumentide tõlked

Eesti riigi üks välispoliitilisi eesmärke on seista Eesti hea maine eest.⁷ Ka Eesti kohtunikud ja kogu kohtusüsteem peaksid rahvusvahelises suhtluses avatult ja asjalikult, kuid liigsete emotsioonideta jagama informatsiooni Eesti õigusemõistmise ja kohtukorralduse kohta. Samavõrra võiksime olla kursis õigusemõistmise oluliste teemade ja arenguga rahvusvahelisel tasandil, sest paraku saab kaasa rääkida vaid siis, kui teatakse, millest jutt käib.

Riigikohtu eelarve on seni võimaldanud tõlkida inglise keelde olulisemad põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi ja üldkogu lahendid (alates 1993. aastast kuni tänaseni), tõlkelahendite andmebaas on avaldatud Riigikohtu ingliskeelsel kodulehel.⁸ Samal lehel avaldatakse uuendatud andmed Eesti kohtusüsteemi kohta, pannake üles uudiseid, tõlgitakse olulisemaid kõnesid ja ettekandeid ning koondatakse muid tutvustavaid materjale. Kõik selleks, et välislähetusse suunduv kohtunik saaks parimal võimalikul moel ja uuematele andmetele tuginedes Eesti kohtusüsteemi esindada.

⁴ Näiteks osales 2010. aastal vahetusprogrammis 11 Eesti kohtunikku, kokku on alates 2005. aastast stažeerimise võimalust kasutanud 41 Eesti kohtunikku.

⁵ Vt CCJE arvamusi Riigikohtu kodulehelt aadressil www.riigikohus.ee/?id=14

⁶ Maailmakonverentsiga on liitunud 55 põhiseaduskohtu või sarnase pädevusega kõrgemat kohtuinstitsiooni, täpsem info aadressil www.venice.coe.int/WCCJ, Riigikohtu kontaktisik on Riigikohtu esimehe abi.

⁷ Vrd Eesti välispoliitika eesmärgid ja alameesmärgid Välisministeeriumi kodulehel www.vm.ee/?q=node/4476

⁸ Vt Riigikohtu ingliskeelne kodulehekülg www.riigikohus.ee/?lang=en

Riigikohus on pidanud oluliseks tõlkida omakorda eesti keelde neid rahvusvahelisi dokumente, mis võiksid olla üheks allikaks kohtute valdkonna õiguspoliitiliste otsustuste tegijatele (nt valitsuses või parlamendis), olgu selleks siis varem mainitud CCJE arvamused või Euroopa Nõukogu soovitusel (näiteks tõlgiti viimati Euroopa Nõukogu ministrite komitee uuendatud soovitus nr CM/Rec(2010)12 liikmesriikide kohtunikest, nende sõltumatuse, tulemuslikkuse ja vastutuse kohta).

Ühiselt ollakse tugevamad

Tänapäeva kiiresti muutuvast maailmast ei kahtle enam keegi selles, et üks võimuharu peaks edendama rahvusvahelisi suhteid ning nägema ka geograafiliste piiridega seatud silmapiirist kaugemale. Täna räägime Riigikohtu, Tartu piirkonna kohtute või Kohtunike Ühingu väliskoostööst ja -kontaktidest. Kohtusüsteem tegutseb õigusemõistmisel ühtsena ning peaks sellisena paistma ka riigipiiri taha. Kohtunike osalevad välissuhtluses küll nn eksperdi tasandil, kuid kahtlemata nähakse igas konverentsil peetud ettekandes, kirjalikult esitatud arvamuses või suuliselt väljaõeldud hinnangus Eesti riigi sõnumit. Seepärast ei tohiks kohtute välissuhtlus jääda üksnes kohtuasutuste (Riigikohus ühena üheksast siinhulgas) ja aktiivsemate kohtunike kanda, ses valdkonnas võiks kohtunikke rohkem toetada ja julgustada, pakkudes juba väljaarendatud tugiteenustele lisa, alates viisiidete ettevalmistamisest kuni ettekannete tõlkeabini välja.

Olgu siinkohal sulgude ette toodud kohtute välissuhtluse seni veel üheselt sõnastamata eesmärgid ja Eesti omapära, mida rõhutada. Kohtusüsteemi välissuhtluse eesmärk on eelkõige:

- ♦ vahetada kogemusi teiste riikide kõrgelt hinnatud professionaalidega, osaledes aktiivselt rahvusvaheliste organisatsioonide töös, rahvusvahelistel õigusemõistmisel käsitlevatel koostöökogudel ja nõupidamistel,
- ♦ kohandada saadud võrdlevaid teadmisi kohtunike igapäevatöök, nii õigusemõistmisel kui ka kohtute haldamisega seotud otsuseid langetades,
- ♦ tutvustada Eesti kohtusüsteemi.

Eesti õigusemõistmise ja kohtukorralduse kroonijveelid on:

- ♦ lihtne ja selge kohtusüsteemi ülesehitus, kõik kohtuasjad algavad esimesest kohtuasutusest,
- ♦ üks kõrgem kohus tegutsemas ka põhiseaduskohutuna,
- ♦ põhiseaduslikkuse järelevalve mudel,
- ♦ heal järjel kohtunike omavalitsus, kaasatud nii kohtunike valiku, koolituse kui ka kohtuhalduse üldküsimuste üle otsustamisel.

Endine Taani välisminister Uffe Ellemann-Jensen on öelnud, et kui ta peaks Eestile välja valima vaid ühe iseloomustava joone, oleks see Eesti oskan- ja tahan-teen-suhtumine.⁹ Sedasama oskan- ja tahan-teen-suhtumist võiks kohtusüsteem näidata ka kohtuvõimu rahvusvahelise suhtluse korraldamisel, leppides kokku, kelle ülesandeks on

- ♦ aidata sõnastada, milline põhisõnum on Eestit välismaal esindaval kohtuteenistujal, olgu ta siis kohtunik või kohtuametnik,
- ♦ koguda, süstematiseerida ja avalikustada teave õigusemõistmise aktuaalsetest teemadest ja arengutest,
- ♦ valmistada ette ja koondada Eesti kohtusüsteemi seisukohad ja ettepanekud rahvusvahelistes organisatsioonides ning koostöökogudel esitamiseks,
- ♦ hoida ja arendada tugiteenuseid, mis aitavad edendada kohtute rahvusvahelist koostööd,
- ♦ korraldada Eesti kohtunike välisviisi, võtta vastu väliskülalisi ning lahendada muid protokollilisi küsimusi.

Värske info kohtute välissuhtlusest

- ♦ Riigikohtu kodulehe alajaotus “Rahvusvaheline koostöö”
- ♦ Riigikohtu kodulehe inglisekeelne osa
- ♦ Päringud Riigikohtu esimehe abile kui välissuhtluse üldkoordinaatorile

⁹ U. Ellemann-Jenseni artikkel „Eesti näitab Läänemere piirkonnale teed tulevikku“ kogumikus „Meie Eesti“. Tallinn, 2008, lk 161.

Meelis Eerik

*Eesti Kohtunike Ühingu esimees
Harju Maakohtu kohtunik*

Euroopa kohtusüsteemide väljakutsed

2011. aasta oli tähelepanuväärne just selle poolest, et selle aastaga võiks tähistada rahvusvahelistes suhetes paradigma muutust. Kui varem pidas nn vana Euroopa ennast kohtuvõimu iseseisvuse ja sõltumatuse mõõdupuuks (ja seda eriti uute demokraatiate suhtes), siis nüüd tunnistati, et see enam nii ei pruugi olla.

Paradigmaatiline muutus

Uut mõttemalli peegeldab septembris Istanbulis vastu võetud Rahvusvahelise Kohtunike Ühingu (International Association of Judges, IAJ)¹ otsus, milles leiti, et kohtusüsteemi iseseisvus ei ole aluseks kohtunike ühingu iseseisvuse üle otsustamisel. Viimane oli aga kriteeriumiks IAJ-i liikmesusele. Kõikide riikide suhtes viiakse sisse kohtuvõimu iseseisvuse ja sõltumatuse perioodiline vaatlus. See otsus väärib lähemat vaatlust.

Liikmesuse küsimus on alati olnud üks kirglikemaid

küsimusi IAJ-i koosolekutel. Seda seetõttu, et tegemist on „ideaalse“ aruteluobjektiga. Ühelt poolt on tegemist küsimusega, mis puudutab konkreetseid riike ja konkreetseid kohalviibivaid inimesi. Personaalia oli ja on ka tulevikus igas koosluses intrigeeriv küsimus, seda just puhtinimlikul tasandil². Teisest küljest on liikmesuse küsimus põhimõttelist laadi (näiteks küsimus kohtuvõimu iseseisvusest ja sõltumatusest vastavas riigis), mis pakub suurt professionaalset huvi. Seetõttu saavadki kokku nii emotsionaalne kui professionaalne tasand, mis teeb sellise küsimuse lahendamise ühelt poolt huvitavaks, aga teisest küljest muidugi ka raskeks.

See oli kaks aastat tagasi Marrakechis toimunud koosolek, kui saal järsku elavnes. Nimelt arutati parasjagu Kasahstani liikmeks vastuvõtmist, kui delegaatide valdusesse levis Punase Risti raport inimõiguste olukorra kohta. See raport sai suuresti põhjuseks, miks Kasahstani liikmeks ei võetud. IAJ ei pidanud võimalikuks võtta liikmeks riiki, kus riigivõim rikub väga tõsiselt inimõigusi.³ Kaks aastat hiljem, 2011. aastal

¹ IAJ on maailma kohtunike esindusorganisatsioon, kuhu saab kuuluda igast riigist vaid üks kohtunike ühing, mis esindab enamikku selle riigi kohtunikonnast. IAJ-il on esindus Euroopa Liidu institutsioonide ja ÜRO juures. Arvestades oma esinduslikkust, peegeldab IAJ-i tegevus vist kõige paremini üleilmseid tendentse.

² See tasand on iseenesest piisav, et välistada tukkuma jäämine.

³ Ma ei tea miks, aga ma tahaks mainida, et ka Venemaa ei ole IAJ-i liige.

võeti Kasahstan aga IAJ-i liikmeks. Inimõigustega on seega nüüd kõik korras?

Sellise otsustuse taust on laiem. Paradigmaatilisele muutusele eelnes kaks päeva tõsist arutelu ning hääletus, mis muidugi ei olnud ühehäälnine. Ühelt poolt on kahtlemata arusaadav, et kaheldavate riikide vastuvõtmine sedavõrd esinduslikku rahvusvahelisse organisatsiooni (ja sellega nende lubamine otsuse vastuvõtmise protsessi) on ohtlik kogu vabale maailmale. See küsimus ei puuduta muidugi mitte ainult Kasahstani, vaid ka Ukrainat, kelle liikmeks vastuvõtmist lükati varem edasi⁴, mitmeid Aafrika ja Lõuna-Ameerika riike. Teisest küljest, kui panna ennast sellise riigi kohtuniku või kohtunike ühingu positsiooni, siis millised on nende võimalused? Kaitset võimuharude omavoli eest saab pakkuda vaid rahvusvaheline üldsus. Kui aga nendesamade võimuharude tegevuse tõttu ei võeta kohtunike ühingu rahvusvahelisse ühingu, siis tundub igasugune sõltumatuse ja iseseisvuse eest võitlemine viljatu. Õli lisas tulle Aafrika riikide väide, et Euroopa (kes nn lati alandamise vastu võitles) kehtestab sisuliselt topeltstandardid: kas võib täie kindlusega väita, et kohtusüsteem on näiteks Itaalias, Prantsusmaal või mujal täiesti sõltumatu ja iseseisev? Paraku tuli tunnistada, et rünnakud kohtuvõimu iseseisvusele on suuremal või väiksemal määral pidevad kogu maailmas ning Euroopa ei ole erandiks. Sellel põhjusel leiti, et sisse tuleb viia kõikide riikide pisteline monitooring ning kuivõrd IAJ peab pakkuma abi just probleemide korral, tuleks lubada liikmesust ka siis, kui need probleemid esinevad.⁵

Kohtusüsteemide probleemid

Millised on Euroopa kohtusüsteemide väljakutsed? Kõige üldisemalt väljendudes on probleem võimalijate soov omada kas või mingit kontrolli kohtunike üle. Teiste sõnadega on kehtivad katsed kohtusüsteemi politiseerimiseks. Seda eesmärki on püütud saavutada erinevate meetoditega. Näiteks on üheks

püüdluseks mõjutada meie mõistes kohtute haldamise nõukoda soovitud liikmete nimetamise või kohtunike vähemusse jätmise kaudu. Selliseid näiteid võib tuua Prantsusmaalt, Itaaliast või Slovakiast. Muudatuste esilekutsumiseks leitakse põhjused kas või ühest probleemilisest kohtuasjast, mida laiendatakse kohtusüsteemile tervikuna.

Näiteks Prantsusmaa president ja valitsuse liikmed on avalikult kohtunikukonda meedia kaudu rünnanud. Põhjuseks oli muu hulgas juhtum, kus vanglast vabastati süüdimõistetu, kes pani toime uue tapmise. President avaldas seisukoha, mille järgi pidas vastutavaks kohtunikku, kes süüdimõistetu vanglast vabastas.

Bulgaarias süüdistas täitevvõim meedias kohtuvõimu ebakompetentsuses ja korruptsioonis, survestades kohtunikke teatud süüdistatutele mõistma karme karistusi. Kohtudes Bulgaaria siseministriga, põhjendas too oma meedias väljendatud seisukohti võidelda kirega kuritegevuse vastu ning kaitsta rahva õiglustunnet; kurjategijad peavad saama oma karistuse. Küsimusele, miks kohtunike suhtes esitatakse meedias väiteid korruptsiooni kohta, kuid ametlikku süüdistust ei esitata, vastust ei saadud.

Rumeenia poliitikud, sh president ja peaminister, on kutsunud ühiskonda üles kohtusüsteemi mitte usaldama. Kohtunikke süüdistatakse korruptsioonis ja asjatundmatuses.

Need näited tunduvad meie jaoks äärmuslikud ja võib-olla küsimuseks noorest demokraatiast, kuid esiteks juhin ma tähelepanu sellele, et nendes näidetes oli esindatud ka riik, mis kuidagi ei mahu noore demokraatia kategooriasse. Teiseks, kui Eesti poliitik väidaks, et kohtusüsteemis toimub korralagedus ning kohtuasjade lahendamiseiga venitamine – kas see jääks väga kaugele eeltoodud näidetest?

Poliitikute väited kohtusüsteemi probleemidest saavad viia ühe loogilise tulemuseni – süsteemis korra loomiseni. Korda on püütud ka luua. Kõige drastilisem näide pärineb teadupärast Serbiast, kus toimus kohtunike ümbernimetamine. Ametisse nimetamiseks pidid kohtunikud seda uuesti taotlema. Umbes 800 kohtunikku uuesti ametisse ei nimetatud (u 1/3 koh-

⁴ Ukraina võeti liikmeks samal, 2011. aasta koosolekul.

⁵ Muide, eraldi arutati kohtunike ühingu iseseisvus ja sõltumatust. Nimelt on mõnes riigis ka ühingu otseselt või kaudselt riigi kontrolli all. See huvitav küsimus aga kahjuks väljub käesoleva artikli piiridest.

tunike koguarvust). Selline olukord tõi kaasa suure rahvusvahelise reaktsiooni ning praegu vaadatakse kohtunike ümbernimetamine uuesti läbi.

Ungaris võeti vastu seadus, mille järgi peavad 2011. aasta jaanuariks 62-aastased kohtunikud siirduma pensionile. Sätet põhjendati sellega, et kohtusüsteemis töötab liiga palju kohtunikke, kes on olnud kohtunikud ka nõukogude režiimi ajal. Antud säte puudutab 274 kohtunikku (u 10% kohtunike koguarvust).

Ütlema tagi on selge, et sellised õigusaktid on vastuolus rahvusvaheliste õigusaktidega. Samas väljendavad need väga ilmekalt teiste võimuharude soovi valida endale sobivad õigusemõistjad või vabaneda ebasoovitavatest. Sama soov, kuigi veidi leebemas vormis, avaldub kohtunike koolituse kontrolli alla võtmises, mida on täheldatud samuti mitmes riigis. Kohtunike koolituse alla kuulub nimelt tavapärastel ka kohtunikukandidaadi ettevalmistusteenistus ning ei pea vist pikemalt selgitama, et valides sobivad kohtunikukandidaadid, on varem või hiljem ametis sobivad kohtunikud.

Eraldi kohtusüsteemi mõjutamise vahend on raha. See puudutab nii kohtusüsteemi kui terviku finantseerimist kui ka kohtunike palku. Seoses majanduskriisiga on kohtunike palku vähendatud Itaalias, Portugalis, Hispaanias, Iisraelis, Sloveenias, Leedus, Lätis, Rumeenias, Poolas, Islandil jm. Siinkohal ei ole rahvusvahelises kontekstis probleemiks palkade vähendamine kui selline, vaid palkade ebaproportsionaalne vähendamine võrreldes teiste võimuharudega. 2009. aastal on Euroopa Kohtunike Ühing (European Association of Judges, EAJ) tõdenud, et kohtunikel tuleb arvestada reaalse majandusliku olukorraga ning kohtunike palga vähendamisel ei saa mööda vaadata ülemaailmsest majanduskriisist. Samas peavad riigid tagama kohtuniku palga, mis vastab kohtuniku ametiväärrikusele ja vastutuse määrale, tagab kohtuniku sõltumatuse ja iseseisvuse ning arvestab elukalliduse kasvuga.

Kui võtta kohtusüsteemi mõjutamise näited, võiks küsida, millest selline üsna kurb pilt on tingitud. Ei saa vist väita, et tegemist oleks ebaküpse demokraatia ilmingutega, kuivõrd mõjutamise näiteid võib kõikjalt tuua. Pigem võiks tegemist olla Euroopas pead tõstnud populismiga. Majandusraskused toovad paratamatult

kaasa protestihääled olemasoleva olukorra vastu. Seejuures ei pruugi olla sedavõrd oluline, kelle poolt hääletatakse, peaasi, et protestitakse millegi vastu. Seetõttu on tekkinud võimalus uutel või olemasolevatel poliitilistel jõududel välja tulla radikaalsete või populistlike ideedega, mis leiavad sellisel ajal enim toetust. Populism jätkub võimul olles, jättes kõrvale ratsionaalsuse, pikemaajalised perspektiivid või seni kehtinud põhimõtted. Tagajärgi annab parandada aastaid. Loodetavasti õnnestub Eestil populismist võimalikult hoiduda.

Perspektiivid

Võiks küsida, millised on kohtusüsteemide perspektiivid eeltoodud probleemide vältimiseks või lahendamiseks? Mida teha, et vähendada teiste võimuharude sekkumist kohtuvõimu iseseisvusesse ja sõltumatusse?

Ilmse vastusena tuleb pähe kohtuhalduse iseseisvumine. Kui teistel võimuharudel on võimalikult väike puutumus kohtuvõimu toimimisse, siis oleksid ka riived väiksemad? See on küsimus, mida ka Eesti Kohtunike Ühing on viimasel poolaastal pidevalt arutanud ning mida arutati 2012. aasta kohtunike täiskogul. Kohtuhalduse iseseisvumine viiks kohtusüsteemi haldamise Justiitsministeeriumi halduse alt ära ning vähendaks täitevvõimu võimalust õigusemõistmisesse sekkuda. Samas ei ole mitte kõik kohtunikud selle ilmse lahenduse õigsuses veendunud. Võimalik, et põhjuseks on rahvusvaheline kogemus.

Näide tuleb Slovakkias. Slovakkia endine justiitsminister tugevdas kohtuvõimu iseseisvust ja võim anti ülemkohtu esimehele. Praegu on see justiitsminister Slovakkia ülemkohtu esimees. Esimeest on saatnud süüdistused distsiplinaarmentluse ja kohtunike ametisse nimetamise mõjutamises, kohtuesimeeste ametist vabastamises jms. Probleemid läksid sedavõrd suureks, et asjaga hakkas tegelema EAJ.

Põhimõtteliselt taandus arutelu kahele küsimusele: kas kohtuvõim on iseseisev, kui kogu võimu omava ülemkohtu esimehe nimetab ametisse parlament, ja mida teha, kui kogu võimu omav ülemkohtu esimees seda kuritarvitab. Kui esimese küsimusega saab arutada siia-sinna, sest absoluutset iseseisvust ei saa kunagi

olema, siis selle näite puhul sai määravaks just teine küsimus. Viibisin ka ise EAJ töögrupis⁶, kes viimast küsimust arutas. Slovakkias oli kohal käinud (Eesti Kohtunike Ühingu auliige) Günter Woratsch, kes oli selgelt veendunud, et võimu kuritarvitamine on aset leidnud. Olukorra lahendamine nõudnuks aga lahendust, millega kohtuvõimu iseseisvust vähendataks täitevvõimu kasuks. Osa kolleege leidis, et viimane ei ole aga võimalik, ja seda isegi juhul, kui kohtuvõimu sees leiavad aset ebasoovitavad mõjutused. Teiste sõnadega põrkus põhimõtte ja vajadus lahendada üksikjuhtumit. EAJ nõustus töögrupi enamusega selles, et isegi juhul, kui ülemkohtu esimehe käitumist pidada vähemalt vastuoluliseks, tuleb asuda seisukohale, et kohtuvõimu sõltumatuse ja iseseisvuse vähendamine täitevvõimu kasuks ei saa olla aktsepteeritav. Seega jäi peale põhimõtte.

Järeldusena võib märkida, et kui kohtusüsteem on otsustanud iseseisvumise kasuks, siis tagasiteed ei ole, ja seda isegi juhul, kui toimuvad minetused ning kohtuniku sõltumatus on küsimärgi all. Loodetavasti on antud näide konkreetsest persoonist tingitud üksikjuhtum, kuid selge on see, et kohtuhalduse muutmine nõuab põhjalikku ja igakülgset arutelu. Tulevikuprobleemina võibki aga esile tuua kohtusüsteemi mõjutamist süsteemi seest. Selle probleemi lahendus rahvusvahelises plaanis praegu puudub.

Kohtusüsteemidel on ka mitmeid teisi tulevikuprobleeme. Üheks selliseks võib kujuneda Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu poolt viimasel koosolekul käsitletud IT-lahenduste rakendamine kohtutes. Jutt käib millestki enamast kui tehnilistest abivahenditest. Esialgsetest tehnilistest abivahenditest on saanud juba iseseisvad menetlused, ja kui soovite, virtuaalsed kohtud, kus menetlusosaliste ja kohtuniku kontakt puudub või on minimaalne ja masin suristab ise⁷. See tõstatabki küsimuse nn traditsioonilisest kohtumenetlusest. Muidugi ei kao kohtumajad ja kohtunikud kuhugi, kuid murenedavad võivad senised printsiibid. Samuti avaldab IT-tehnoloogia mõju kohtusüsteemi iseseisvusele ja sõltumatusele, tuues esile uusi probleeme. Kui me täna

räägime kohtuvõimu ja teiste võimuharude suhetest, siis ei ole välistatud, et tulevikus räägime kohtuvõimu ja erasektori, eelkõige IT-teenuseid pakkuvate äriühingute vahelistest suhetest ning sealt tulenevast erakapitali mõjust õigusemõistmisele. Huvitav saab olema!

⁶ EAJ-i töögruppi kuuluvad Šveitsi, Saksamaa, Suurbritannia, Portugali ja Eesti esindaja.

⁷ Ka meil on maksekäsu kiirmenetlus üsna tehniline menetlus.

Kersti Kerstna-Vaks

*Tartu Maakohtu kohtunik aastani 2012,
praegu Tartu Ringkonnakohtu esimees*

Tartu Maakohtu kohtunike külaskäik Saksamaale

140

Tartu Maakohtu ja Dresdeni I astme kohtu (Amtsgericht) sõprussuhted on saanud alguse tänu kohtunik Lea Aavastikule, kes stažeeris 2004. aastal Dresdenis. 2005. aasta juunis tulidki Saksa kolleegid esimest korda Tartusse külla. Meie esimene vastukülaskäik järgnes 2006. aasta septembris, kui Dresdeni linn tähistas oma 800. aastapäeva. Kõik need aastad on neid suhteid hoidnud ja arendanud Eesti poolelt kolleeg Andrus Miilaste, kes on ka olnud kõik see aeg meile tõlgiks.

Viimati viibisid tartlased (kohtunikud Madis Kägu, Andrus Miilaste, Maimu Laumets, Donald Kiidjärv, kohtudirektor Tõnis Piir ja allakirjutanu) Dresdenis 3.–7. oktoobril 2011. Ilmad olid suviselt soojad ja vastuvõtjad olid kavandanud meile tiheda programmi.

Hommikul tervitas meid kohtumajas Saksa kohtunike laulukoor tervituslauludega, muu hulgas kõlas ka Tartu marss.

Dresden on Saksimaa pealinn. Dresdeni I astme kohtus töötab 63 kohtunikku. Kohut juhtis pikka aega presidendina Hans-Jürgen Müller-Kuckelberg, kes on nüüd pensionil. Ekspresident Müller-Kuckelberg on korduvalt käinud ka Eestis ja olnud Dresdeni ning Tartu

kohtute vahelise suhtlemise üks olulisi toetajaid. Meie külaskäigu ajal ja ka praegu juhib kohut asepresident dr Schindler. Dresdeni I astme kohtu presidenti ei ole saadud ametisse määrata seetõttu, et üks kandidaadidest vaidlustas konkursi tulemused halduskohtus ja kohtumenetlus ei ole veel lõppenud.

Praegusel ajal asub Dresdeni I astme kohus kahes eraldi asetsevas hoonekompleksis. Põhihoonest eraldi asetseb nn registrite maja, kus asub ka kohtu maksejõuetusosakond. Käesoleva aasta lõpuks kolib kohus oma peahoone spetsiaalselt kohtule ehitatavasse uude hoonesse, mis moodustab ühtse hoonekompleksi Dresdeni II astme kohtuga. Ka meile tutvustati uue maja ehitust. Meile külalistena tundus ehitatav hoone suur ja korralik, ka juhtkond kiitis. Kohtu juhtkonnal on välja töötatud terve tegevusplaan kollektiivile uue maja tutvustamiseks ja kolimise ettevalmistamiseks. Uue maja ehituse käiku kajastatakse regulaarselt ilmuvas infolehes kohtu sisevõrgus. Kohtunikud ise aga nii vaimustatud uuest hoonest ei olnud ja avaldasid arvamust, et ruumi, eelkõige kohtusaale, ei ole uues majas vaatamata selle välisele imposantsusele piisavalt.

Külastasime ka Dresdeni II astme (Landgericht) kohtuhoone fuajeed, kus asetseb araabiakeelne mälestustahvel egiptlanna Marwa al-Sherbini mälestuseks. Egiptlanna hukkus oma abikaasa ja kolme-aastase poja silme all 1. juulil 2009 samas majas peetud kohtuistungil, kus teda pussitas Venemaal sündinud Saksa kodanik Wiens. Pussitamine leidis aset nii tapjat kui ka ohvrit puudutanud kohtuistungil ajal. Kuritegu tekitas moslemimaailmas laiaulatuslikku vastukaja ja kindlasti näitab kohtumajade turvalisuse tagamise olulisust.

Kõikide Saksamaal viibitud päevade jooksul suhtlesime palju ka Saksa kolleegidega. Toimused mitmed Saksa kolleegide ettekanded, millele järgnesid asjakohased diskussioonid. Kohtunik Thomas Gebhard andis ülevaate mediatsiooni kasutamise võimalustest Saksa kohtupraktikas. Võimalused lahendada kohtuasi mediatsiooni kaasabil on Saksa menetlusseadustikes olemas. Sellele spetsialiseerunud kohtunikel on ka vastav väljaõpe. Mediatsiooni kasutatakse eelkõige nn vanades ja keerulistes kohtuasjades (näiteks perekonnanasjad, naabusvaidlused jms) poolte nõusolek. Sellisel juhul võtab mediatsioonikohtunik asja enda menetlusse. Kui mediatsioon on tulemuslik, siis vormistatakse ka kokkulepe ja menetluse lõpetamine kohtumäärusega.

Huvipakkuv oli ka valvekohtunike töö korraldus. Valves on kõik I astme kohtu kohtunikud, sõltumata oma kitsamast spetsialiseerumisest. Valvegraafikud koos-

tatakse nädala kaupa, seega peab iga kohtunik olema valves mitte tihedamini kui kord aastas. Valvekohtunik tegeleb lisaks vahistamiseks lubade andmisele ka kõikide muude vajalike lubade andmisega: nädalavahetusel lubade andmisega esialgse õiguskaitses korras kinnisesse asutusse paigutamiseks, riigipiiri ületavate illegalide kinnipidamiseks, joobe kahtlusega mootorsõidukijuhi toimetamiseks vereproovi jms. Valvekohtunik saab mobiiltelefoni, mille kaudu ta peab olema kättesaadav kell 9–21. Joobeseisundi kahtlusega mootorsõiduki juhi joobeekspertiisi viimiseks annab kohtunik esialgu loa telefoni teel, mille politsei fikseerib oma protokollil. Esialgse õiguskaitses korras kinnisesse asutusse paigutamisel on oluline, et kohtunik kohtuks isikuga kindlasti samal või siis järgmisel päeval.

Külastasime ka kohtunikuabi korraldatud enampakkumist. Enampakkumine toimub Saksamaal kohtuistungil raames, istungit juhatab kohtunikuabi. Antud korral tuli enampakkumisele ühetoaline katusekorter Dresdeni äärelinnas alghinnaga 12 000 eurot. Tegemist oli kordusenampakkumisega, kuna üks kord oli see ebaõnnestunud. Seekord huvilisi oli ja korter sai müüdud alghinnast rohkem kui kaks korda kõrgema hinnaga. Müügiobjekti kohta oli koostatud põhjalik tutvustav materjal, millega meiegi saime tutvuda.

Lisaks Dresdeni I astme kohtule külastasime ka Dresdeni Halduskohut ja Töökohut, mis asuvad renovee-

ritud vanas kasarmuhoones. Hoone on kohandatud kohtu tööks sobivaks, kohtunike töötingimused tundusid head. Kohtumaja fuajee seintele oli üles pandud huvitav fotonäitus. Selle päeva lõunasöök toimus kohtumaja kohvikus. Toit oli lihtne ja maitsev, ning hinnad (nüüd ju eurodes) ei erinenudki Tartu kohtumaja kohviku hindadest.

Käisime ka Leipzgis, mis on Saksimaa suurim linn. Helilooja Johann Sebastian Bach elas Leipzgis oma 27 viimast eluaastat, töötades Püha Tooma kiriku kantori ja mitmete kirikute koormeistrina. Kolleeg Dirk Rosemeier tegi meile Leipzgis huvitava linnaekskursiooni. Külastasime ka kuulsat Püha Tooma Kirikut ja seal asuvat Johann Sebastian Bachi hauda. Peamine eesmärk Leipzgis oli külastada Saksimaa Kõrgemat Halduskohut (Bundesverwaltungsgericht). Saksimaa Kõrgem Halduskohus asub alates 2002. aastast Leipzgis endise Saksimaa Kõrgeima Kohtu (Reichsgericht) hoones. Ehitis on valminud 1895. aastal. Kuna tegemist on endise riigi kõrgeima kohtuga, on hoone väga suursugune ja esinduslik. Ka kohtusaalid on suurejoonelised. Majas asus samuti kohtu presidendi ametikorter, sh ballisaal, mida muidugi tänapäeva kohus ei vaja ja mida praegu kasutatakse vastuvõttude ja muude avalike ürituste

korraldamiseks. Pärast II maailmasõda asus hoones kunstimuseum, hoone sisekujundus on seetõttu päris hästi säilinud.

Viimasel õhtul külastasime koos Saksa kolleegidega Klaasmanufaktuuri (Gläserne Manufaktur). See 2002. aastal avatud hoone on Dresdeni linna uhkus ja väga külalastatav turismiobjekt. Tegemist on klaasist Volkswageni autotehasega Dresdeni kesklinnas, kus valgetes kombinesoonides töötajad panevad Kanada vaht-rast põrandal vaikuses kokku luksusautosid Phaeton. Ja neli robotit aitavad ka. Näiteks oskab robot autole aknaklaasi ette panna. Maja on ehitatud üleni klaasist ja tootmisprotsess on küllastajatele nähtav erinevatelt tasapindadelt. Ja iga auto valmib vastavalt konkreetsele tellimusele. Lattu ei toodeta. Saime istuda luksusauto istmetel ja meie külaskäigu lõpetas ühine õhtusöök Klaasmanufaktuuri restoranis.

Nüüd on jälle eestlaste kord Saksa kolleege võõrustada. Loodetavasti toimub see juunikuus, kui avatakse ka Jõgeva uus kohtumaja. Selline piiriülene sõprus- ja koostöösuhe on tõepoolest väärtuslik ja seda tuleb osata hoida. Edu teile selleks, Tartu Maakohus ja Dresden Amtsgericht!

.....

Margit Vutt

Riigikohtu õigusteabe osakonna kohtupraktika analüütik

Kohtunike koolitusest Hollandis

2011. aasta septembris oli mul võimalus osaleda EJTN-i korraldatud kohtunike koolitajate vahetusprogrammis ja tutvuda Hollandi kohtunike koolituskeskusega. Kui üldse on võimalik rääkida kohtunike koolituse ideaalist, siis minu hinnangul võiks seda otsida just Hollandist. Euroopa riigid ja nende kohtusüsteemid on erinevad. Näiteks paistab Itaalia silma väga suure kohtunike arvuga ja juba ametis olevatele kohtunikele korraldatavad koolitused on itaallaste sõnul pigem juhuslikku laadi. Itaalia kohtunikud on tunnistanud, et nad puutuvad kolleegidega väga harva kokku ja üritusi, kus kohtuksid ja saaksid omavahel tööasju arutada näiteks kas või teatud piirkonna kohtunikud, lihtsalt ei ole. Briti kohtusüsteemi eripära seisneb muu hulgas selles, et kohtunikuks saamise eelduseks on nii pikk õiguspraktiku karjäär, et tavalise masskoolituse võibki rahulikult kõrvale jätta ja pakkuda eksklusiivseid, ohtra seltsieluga võrdsitatud nn kõrgema klassi koolitusüritusi. Või kui veidi parafraseerida ja täiendada Meelis Eeriku omaaegset mõttekäiku,¹ siis saab lordi jaoks sobival viisil koolitada just lordi.

¹ Vt M. Eerik. Kuidas koolitada lordi? Kohtute aastaraamat 2009, lk 172–174.

Holland oma umbes 16,8 miljoni elaniku ja ca 2300 kohtunikuga, kuid samas väikese ja kompaktse riigina on kohtunikkonna koolitamiseks loonud eraldi koolituskeskuse – Studiecentrum Rechtspleging.² SSR tegeleb nii kohtunikukandidaatide kui ka juba ametis olevate kohtunike koolitamisega. Suurema osa koolituse mahust moodustab ametitaotlejate väljaõpe, ja see on arusaadav, kuna esialgne koolitus kestab Hollandis praegu kokku 72 kuud ehk 6 aastat. Esimene etapp sellest läbitakse 38 kuuga, millest 6 kuud kulub karistusõigusele, 10 kuud tsiviilõigusele, 10 kuud haldusõigusele ja 12 kuud kriminaalmenetlusele.

Millised on tähelepanu vääriavad aspektid Hollandi kohtunike koolituses?

Oma valdkonna professionaalide kaasamine

Hollandlaste kogemuse kohaselt on parimaks koolitajaks eelkõige teine sama valdkonna professionaal – kohtunike jaoks seega teine kohtunik –, kellel mui-

² Edaspidi SSR.

dugi peavad olema ka spetsiifilised, koolitajale sobivad isikuomadused. Samuti on koolitajatena kõrgelt hinnatud teiste valdkondade tippspetsialistid, kuid neil peab olema selge ettekujutus kohtuniku tööst ja õppimisvajadustest. Healt koolitajalt eeldatakse, et ta leiab võimaluse tutvuda kohtuniku töö nende aspektidega, mis seonduvad tema õpetatava valdkonnaga.

Tuleb silmas pida, et kohtunikud on täiskasvanud õppijad ja seega iseloomustab neid muu hulgas näiteks see, et nad hindavad koolitust eelkõige selle järgi, kas neil on võimalik koolitusel kuulnud-nähtut oma töös kasutada.³ Sellest tulenevalt annab parimat efekti niisugune koolitus, kus õppimissituatsioon on muudetud võimalikult sarnaseks sellele olukorrale, kus vastavaid oskusi kasutama hakatakse. See on muu hulgas põhjuseks, miks on kaasusõpe ja ümarlauad kohtunike poolt rohkem hinnatud kui mõnda õigusvaldkonda tutvustavad loengud.

Hollandlased püüavad samal ajal kaasata koolitusse nii praktikuid kui ka teoreetikuid. Näiteks korraldatakse esmalt teoreetiline õppepäev, seejärel toimub praktiline õpe. Vahel on ka vastupidi – kõigepealt koolitab kursusel osalejaid praktik, seejärel analüüsib teoreetik esimese koolituspäeva tulemusi ja annab oma soovitusi, tulenevalt näiteks eri riikide võrdlevast praktikast.

Koolitus valmistatakse ette koolitusspetsialisti (*course manager*) ja lektori(te) vahelises koostöös. Märkimist väärib asjaolu, et mitmel koolitusspetsialistil on õigus-teaduse asemel kraad hoopis haridusteaduses.

Koolitamise kui iseseisva ja eraldi tasustatud tegevuse tunnustamine

Koolitustegevust peetakse Hollandis väärrikaks ja eraldi tasustatavaks tegevuseks. Levinud on see, et mõni kohtunik tegutseb pikema perioodi jooksul osalise ajaga kohtunikuna ja osalise ajaga SSR-i juures koolitajana. Vahetusprogrammis osalejatele pidas Hollandi tsiviilprotsessist loengu Hertogenboschi apellatsioonikohtu kohtunik, kelle koormus oli jaotatud selliselt, et kolm päeva nädalas tegi ta kohtunikutööd ja kaks päeva

koolitas kohtunikke. Kuna Hollandis on koolituse maht suur, siis on selline töökorraldus ilmselt mõistlik. Samuti tasub märkida, et Hollandis on selgelt levinud arusaam, et õpetamine on samaaegne, võib isegi öelda, et kõige efektiivsem õppimisvorm.

E-õppe osakaalu kasv

Hollandlased on loonud Moodle'i-põhise koolituskeskonna, mida praegu kasutatakse näiteks Euroopa Liidu õiguse tutvustamisel – ühte keskkonda on koondatud kogu valdkonna kohta olemasolev teave, sealhulgas ka viited andmebaasidele, kust saab täiendavat infot.

Veebipõhine keskkond on koolituse taseme parandamiseks võimaldanud sisse viia ka küsimustikud osalejatele, mille eesmärgiks on esiteks see, et koolitusele tulija saaks ennast enne testida ja võib-olla üht-teist juurde lugeda. Teiseks aitab see koolitajal saada ülevaate kursusel osalejate tasemest. Tulemusi näevad ainult kohtunik ise ja koolitaja. Kujutan ette, et selline viktoriinilaadne küsimustik võib esimese hooga tekitada tõrke, sest näeb välja nagu teadmiste kontroll. Küsimustiku täitmise eesmärk ei ole siiski kedagi hinnata. Kui mõnele küsimusele antakse vale vastus, annab süsteem ka soovitusi materjalide kohta, kust võiks vastaval teemal infot juurde saada. Minu hinnangul aitab selline küsimustik koolitajal enne koolitust välja selgitada, kas ta peaks peatuma ka mõnel sissejuhataval küsimusel, või on see kõigile igav ja tuleks alustada kohe keerukatest üksikküsimustest. On arusaadav, et keegi ei ole korraga kursis kõigi õigusvaldkondade detailidega.

Vähem masskoolitusi ja klassikalist õpetamist, rohkem seminare ja probleemõpet ning coachingut

Silma hakkas see, et Hollandi kogemuse kohaselt vajavad kohtunikud üha vähem teoreetiliste teadmiste edastamist ja üha rohkem praktilise suunaga õpet. Kõige täpsem oleks vist isegi öelda, et kõige enam vajavad kohtunikud abi oma õiguslaste mõtete selgkõlmõtlemlisel. Just see peitub võõrapärase termini *coaching* taga.

³ Täiskasvanud õppija kohta vt lähemalt nt: Gerald F. Hess; Steven Friedland. *Techniques for Teaching Law*. Durham 1999, p 11-12.

Kui küsisin, milline on olnud Hollandi kohtunike poolt viimasel ajal enim hinnatud koolitus, siis vastas sealne karistusõiguse valdkonna koolitusspetsialist pärast hetkelist järelemõtlemist, et selleks oli koolitus koondnimetusega „How do you judge?“ Kohtunikel oli sellel koolitusel võimalus vahetada erinevate näidisjuhtumite valguses mõtteid ja kogemusi, kuidas kujuneb nende veendumus, et antud olukorras on õige just selline lahendus ja õiglane just selline karistus. Sellisel koolitusel võis täheldada teatud ühisosa meie kohtuotsuse põhjendamise koolitusega.

Enne ja pärast

Hollandi kohtunikud on kõrgelt hinnanud ka koolitusi, mille eesmärgiks on anda tervikpilt mingist valdkonnast või menetlusest, millest kohtumenetlus on vaid üks osa. Probleem seisneb nimelt selles, et kuigi kohtunik tunneb hästi oma tööloiku, ei pruugi ta sama hästi tunda seda etappi, mis menetluses tema omale eelneb või järgneb. Näitena toodi kriminaalmenetluse koolitus, kus kohtunikele tutvustati seda, kuidas toimub vangistuses viibivate isikute ennetähtaegne vabastamine. Sellist koolitusvormi kasutatakse ka teistes menetlusliikides. Ka Eestis on toimunud samalaadseid üritusi. Näitena võib tuua kättetoimetamisega tegelevate isikute ümarlaua, kus kokku said kohtunikud, postiteenuse korraldajad, kohtute kantseleide töötajad ja kohtutäiturid. Samasugune enne-ja-pärast-arutelu toimus ka 2011. aasta mais juba teist korda aset leidnud kinnisesse asutusse paigutamise teemalisel ümarlaual.

Oskuskoolitused – kas tõesti ainult puhkus või lõbustusüritus?

Hollandis on muu hulgas hästi välja töötatud ka individuaalsete oskuskoolituste programm kohtunike kommunikatsioonioskuste arendamiseks. Kommunikatsioonioskused on kujunemas väga oluliseks koolitusvaldkonnaks seepärast, et just kohtuniku suhtlemisoskusest (nt sellest, kuidas kohtunik jõuab menetlusosaliseni, kuidas ta on võimeline menetlust ohjama ja vajadusel menetlusosalisi mõjutama, kuidas ta saab hakkama ebamugavates olukordades jmt) sõltub

olulisel määral ka õigusemõistmise kvaliteet. Hollandis on olemas väga kõrgetasemeline, just seda tüüpi koolitustele spetsialiseerunud psühholoogiaharidusega koolitaja, kes on ellu kutsunud mitmeid kohtunike poolt hinnatud suhtluskoolituse vorme ja kes tunneb lisaks oma valdkonnale hästi ka kohtumenetluse sisu ja loogikat. Nii on välja arendatud nn rollimängudel põhinev koolitusvorm, kus kasutatakse erilise väljaõppega isikuid, nn näitlejaid, kelle ülesandeks on esineda menetlusosalisena. Õpe toimub koolitatava enda sõnasutatud vajadusi ja probleeme silmas pidades ja eelnevalt koostatud stsenaariumi järgi. Näiteks võib mõni alles tegevust alustav kohtunik tunda ennast ebakindlalt protsessis, kus osalevad vanad ja kogunud advokaadid ja vajada seepärast enesekindluse suurendamiseks eri situatsioonide läbimängimist. Hollandlased märkisid aga, et ka nii mõnigi staažikas kohtunik on soovinud kirjeldatud koolitust põhjusel, et kõrvalseisja pilk aitaks tal hinnata seda, kuidas ta menetlusosalistele paistab ja milliseid külgi ta endas arendama peaks. Oluline on silmas pidada, et probleemolukord defineeritakse just koostöös kohtuniku endaga, seejärel koostatakse stsenaarium ja toimub koolitus. Hiljem analüüsitakse koos koolitajaga koolituse salvestist.

Minu hinnangul on Eestis selles valdkonnas veel arenguruumi, sest pahatihti kiputakse meil psühholoogia, kommunikatsiooni ja muude niisuguste valdkondade oskuskoolitusi alavääristama. Leitakse, et need ei ole tõsised, sest tõsine koolitus saab ju olla vaid see, kus kohtunikud istuvad päev otsa loengus ja kuulavad oma valdkonna, soovitatavalt õigusteadusliku haridusega tippspetsialisti. Olen seisukohal, et igasugune koolitus, mis teeb kohtunikust parema suhtleja ja aitab tal kas või oma mõtteid korrastada, on vähemalt sama hea, kui koolitus, kus pika loengupäeva jooksul antakse kohtunikele edasi aktuaalseid õigusteadmisi. Oskuskoolituste ja psühholoogiatreeningute kohta on vahel ka väidetud, et see on polegi koolitus, vaid lihtsalt meelelahutus. Minu hinnangul see siiski nii ei ole, sest ükski koolituse vorm ei muuda koolitust vähem tõsiselt võetavaks. Parima vormi määravad ära koolituse eesmärgid ning need oskused ja omadused, mida soovitakse arendada.

Kui kaugel ja kõrgel hollandlased võrreldes meiega siis ikkagi on?

Oli hea tõdeda, et mitte nii kõrgel ja kaugel, kui võinuks karta-arvata. Mitmed Hollandis kuulnud mõtted on ka meil juba kas rakendamisel või siis ootavad oma võimalust. Uute projektide mõttes liigub Eesti kohtunike koolitus küll võib-olla aeglasemalt (ja see on meie väikese riigi eripära ning paratamatus), kuid üldiselt samas suunas nagu hollandlaste oma. Ja minu hinnangul on see õige suund.

.....

Kai Härmand

Harju Maakohtu kohtunik

Kohtunike koolitusest mujal maailmas

Briti saartest kirjutades on kohane alustada ilmast. Šotimaa võttis mu vastu päikeselise ja (suve)sooja ilmaga, + 17 °C näitas termomeeter lennujaama bussi ekraanil. Parem kui suvel, teadsid kohalikud märkida. Suviselt soe oli ka minu vastuvõtt.

Mina osalesin Šotimaal kohtunike koolituses seekord Euroopa Kohtunike Koolitusvõrgustiku (European Judges Training Network ehk EJTN) koolitajate koolitusprogrammi raames ja nägin koolituse ettevalmistust seestpoolt. Isiklikest muljetest Šoti kohtunike koolitusest on kirjutanud Meelis Eerik „Kohtute aastaraamatus 2009“. Ma ei peatu pikemalt ei Euroopa Kohtunike Koolitusvõrgustikul ega konkreetsel Šoti kohtunike koolituse sisul, vaid just Šoti ja Kanada kohtunike koolituse organisatoorsel ja meetodilisel küljel.

Koolitusinstitutsioonid Šotimaal ja Kanadas

Külaskäigul sain esmalt nautida suurepärasest koolitusest, seltskonda ning loodust St. Andrews'is toimunud kolmepäevase kohtunike oskuskoolituse sündisest, millest

lähemalt edaspidi. Visiidi teise poole veetsin Edinburghis koolituskorralduse kõõgipoolega tutvudes. Mul õnnestus Šotimaal viibimise ajal kohtuda ka Kanada kohtunike koolitusega tegeleva instituudi õppedirektori T. Brettel Dawsoniga, keda peetakse kohtunike koolituse guruks kogu maailmas. Edinburghis viibitud kaks töötihedat ja äärmiselt huvitavat päeva andsid mulle võimaluse süüvida mõlema riigi kohtunike harimise eripäradesse.

Kohtunike koolitusega tegeleb Šotimaal 1997. aastal asutatud Kohtunike Koolituskomitee (Judicial Studies Committee ehk JSC), mille eesmärgiks oli edendada kohtunike koolitust kõigis kohtuastmetes.¹ Lisaks kohtunikele koolitatakse JSC-s alates 2007. aastast ka

¹ Šoti kohtusüsteem on mitmetasandiline. Esimese astme kohus Sheriff Court, menetleb nii tsiviil- kui ka kriminaalasju. Kõrgem tsiviilkohus on The Court of Session, mis tegutseb nii esimese astme kohtuna keerulisemates tsiviilasjades kui ka apellatsioonikohtuna. Kõrgeim kriminaalkohus on The High Court of Justiciary, mis tegutseb samuti esimese astme kohtuna eriti raskete süütegude arutamisel ja apellatsioonikohtuna teistes kriminaalasjades. Eraldi institutsioon on veel Justice of the Peace Courts, mis menetleb kergemaid väärteoasju. Kohtusüsteemist Šotimaal vaata veel <http://scotland-judiciary.org.uk/1/0/Home>

rahukohtunikke². JSC kohustused ja tegevus on reguleeritud seadusega³.

JSC põhiliseks tegevusalaks on kohtunike koolitus. Aastas korraldatakse 32 erinevat kursust ning lisaks kirjastab JSC ka kohtunike töö hõlbustamiseks mõeldud materjale, eelkõige käsiraamatuid, nagu näiteks „Võrdse kohtlemise käsiraamat kohtunikele“.

Šotimaal on 175 esimese ja kõrgema astme kohtunikku ning 80 osa-ajaga töötavat šerifit, kelle koolitamise korraldamisega tegeleb JSC-s kokku 7 inimest.

JSC tegeleb ka kohtunike koolituse vahendamisega teistesse riikidesse. Äärmiselt hea koostöö on kujunenud välja Kanada samasisulise organisatsiooniga.

Kanadas tegeleb kohtunike koolitusega Ottawas asuv Kanada Kohtunike Koolitusinstituut (The National Judicial Institute ehk NJI)⁴, mis loodi 1988. aastal. Instituut on iseseisev mittetulundusühing, mis vastutab kogu Kanada kohtunike koolitamise eest. Lisaks NJI-le tegutseb Kanadas Nova Scotias veel 1998. aastal asutatud Briti Rahvasteühenduse Kohtunike Koolitusinstituut (The Commonwealth Judicial Education Institute)⁵, mis on samuti mittetulundusühing, kuid mille põhiline tegevus on suunatud kogu Briti Rahvasteühendusele mitte üksnes Kanadale. Kanadas on erinevates kohtuastmetes kokku ligikaudu 21 000 kohtunikku⁶ ning kõige osavõturohkemal koolitusel osaleb korraka 280 kohtunikku.

Miks ja milliste põhimõtete järgi kohtunikku koolitada?

Kohtunike koolituse põhimõtted ja eesmärgid on sõnastatud NJI nõukogu poolt 2006. aastal⁷. Kohtuniku tööks vajalike oskuste skaala on tänapäeval äärmiselt

lai ning kohtumenetluse edukaks läbiviimiseks ei piisa üksnes seaduse teksti heast tundmisest. Kohtunikul on vaja erinevaid oskusi ja teadmisi inimkäitumisest ning majandusest, head sotsiaalset närvi ja konfliktijuhtimise oskusi ning lisaks käsitööoskusi töötada tänapäevaste tehnoloogiliste lahendustega. Nii Kanada kui ka Šoti koolitusinstitutsioonid on sõnastanud oma tegevuse eesmärgid palju laiemalt kui üksnes kohtunike õiguslase enesetäiendamisenä. Kohtunike koolituse eesmärgiks on edendada kohtunike sotsiaalseid oskusi, eelkõige suulist ja kirjalikku eneseväljendust, kohtuniku eetikast, konfliktijuhtimist, enesekehtestamist; samuti menetluse juhtimist nii kohtusaalis kui ka väljaspool seda; anda juhtnööre erinevate tehnoloogiliste võimaluste integreerimiseks kohtumenetlusse, ja kõige viimasena mainitakse kohtunike õigusõpet.

Kohtunike koolituse põhimõtted, millest lähtutakse, toetavad ja peavad tõstma kohtusüsteemi usaldusväärsust. Kohtunike koolitusel, sh koolituse sisul ja rahastamisel, on oluline roll toetamaks kohtusüsteemi sõltumatust ja erapooletust. Seetõttu peab koolitusorganisatsioon olema sõltumatu nii erasektorist kui ka valitsusest ning selle rahastamine peab olema piisav. Koolitused peavad oma sisult olema mitmekülgsed ning esindama erinevaid seisukohti, et kohtunikud saaksid teha isiklikud järeldused koolitustel esitatust. Kohtumõistmises on oluline tagada isikute põhiõiguste kaitse, seetõttu peab ka koolitusel pöörama erilist tähelepanu isikute põhiõigustele ja kohtunike eetiliste tõekspidamiste arendamisele ning parandama õigusemõistmise kvaliteeti. Juhtivate kohtunike kaasamine koolitusse on samuti oluline. Kohtusüsteem toimib nii sisemiselt kui ka väliselt suuresti usaldusväärsusel. Kui koolitajatena lõövad kaasa kolleegide hulgas hinnatud õigusemõistjad ja kõrgemate kohtute kohtunikud, siis tagab see teiste kohtunike osavõtu koolitustest ning usalduse õpitava vastu.

On oluline kohtunike kaasamine nii koolitajatena kui ka koolituste väljatöötamisse. Kohtusüsteemi väliste koolituste puhul jääb alati alles risk, et need ei toeta kohtusüsteemi sõltumatust. Koolitused peavad andma kohtuniku igapäevatööle uue kvaliteedi ja olema sellega tihedalt seotud, seega praktilise väljundiga, kuid samal ajal pakkuma vaimset väljakutset. Koolitusel

² Rahukohtunike kohta vt ka Justice of the Peace (Scotland) Order 2007, arvutivõrgus: <http://www.legislation.gov.uk/ssi/2007/210/contents/made>

³ Judiciary and Courts (Scotland) Act 2008, arvutivõrgus: <http://www.legislation.gov.uk/asp/2008/6/contents>

⁴ <http://www.nji-inm.ca/nji/inm/accueil-home.cfm>

⁵ <http://cjei.org/index.html>

⁶ Rohkem Kanada kohtusüsteemist vt http://www.cjc-ccm.gc.ca/english/resource_en.asp?selMenu=resource_courtsystem_en.asp

⁷ T. Brettel Dawson; Judicial Education Guides, Vol 1, NJI 2011, Appendix 1

saadu peab aitama tugevdada kaalutlemise ja põhjendamise oskusi.

Otsuse tegemisel on vaja kombineerida kohtuasja materiaalõiguslik ja menetlusõiguslik kontekst ning mõista ka õiguskonfliktis osalejate sotsiaalset või kultuurilist eripära. Koolitus peab toetama kõikide nende oskuste arendamist. Selleks tuleb koolituse korraldamisse kaasata nii õppejõud, kel on suurepärased teoreetilised teadmised, kogenud kohtunikud ja muud praktikud (sh advokaadid ja prokurörid, kes suudavad edasi anda vajalikke käsitööoskusi) kui ka ühiskond laiemalt, olgu nendeks siis sotsiaaltöötajad või politsei, kes suudavad anda tagasisidet selle kohta, mis juhtub õigusvaidluses enne või pärast kohut.

Kuna Kanada õigussüsteem on eripäraselt kakskeelne ja kahesüsteemne, hõlmates endas nii prantsuskeelse kontinentaalõigusel põhineva Quebeci kui ka ülejäänud Kanada, mis tegutseb ingliskeelses *common law* õigusruumis, tuleb koolituste korraldamisel arvestada sellest tulenevaid eripärasid, nagu tõlkimise võimalused jne. Lisaks on eskimotel⁸ oma eristaatus. Kohtunike koolituste kavandamisel ja ettevalmistamisel pööratakse tähelepanu ka sellistele asjaoludele nagu noorkohtunike ja pikaajalise kogemusega kohtunike tasakaalule, maal ja linnas töötavate kohtunike eripäradele ning meeste ja naiste võrdsusele koolitusgruppide moodustamisel. Koolituste korraldamisel peab kohtunikul olema võimalus osaleda kõikidel tema jaoks vajalikel koolitustel, samas tuleb koolitusi pidevalt kohandada ja täiendada vastavalt muutuvatele oludele, seetõttu on pidev arendustegevus oluline põhimõte. Kursusi peab saama kohandada vastavalt auditooriumile ja keskkonnale, sest kohtunike vajadused väikestes ja suurtes keskustes ning kohtutes on erinevad. Need olenevad palju olemasolevatest ressurssidest ja ka näiteks kohtunike võimalusest koolitusele kohale tulla. Kohtunike koolitusel kasutatakse andragoogika⁹ õpetamisvõtteid ja õpitakse eelkõige kogemuse varal.

Kuidas kohtunikku koolitada?

Šotis on välja töötatud kahesugused kursused. Kohtunike oskuskoolituse (*judicial skills course*) raames jagatakse teadmisi menetluse juhtimisest ja korraldamisest ning kohtuniku eetikast. Värskenduskursusel (*refresher cours*) on põhitähelepanu nii materiaalkohtunike menetlusõiguse ühetaolisel kohaldamisel. Siinkohal valik eelmisel aastal toimunud oskuskoolituse ja värskenduskoolituse teemadest ja meetoditest. Oskuskoolitusel keskenduti kohtusaalis toimuvale ning kohtuniku inimtundmise oskusele. Tunnistajate hindamise käigus vaadati alguses salvestist kahe tunnistaja ütluste andmise kohta kriminaalasjas ning seejärel said kõik osalejad anonüümselt hääletada, kumba tunnistajat nad rohkem usuvad. Hääletamisele järgnes arutelu, milles osales ka Abertay Ülikooli kriminoloogia professor David La Rooy, kes tegeleb mälu-uuringutega. Arutelu käigus põhjendasid kohtunikud oma valikut. Asjatundja ülesanne oli teha üldistusi kohtunike poolt välja toodud argumentide põhjal. Inimese mälu toimimist näitlikustas professor katsega, kus osalejatel paluti üles kirjutada võimalikult palju USA osariikide nimesid ning umbes 10 minuti pärast paluti seda teha veel kord. Teisel katsel oli tulemus parem, st inimese mälu muutub paremaks, kui ta asja üle mõtleb. Teine katse näitas ilmekalt, kuidas inimesel tekib n-õ valemälu. Loeti ette nimekiri asjadest, millest enamikku võis seostada jalgadega: sokid, tennised, varbad, kand, sukad jne. Loetus ei olnud sõna „jalg“, kuid kui osalejatel paluti koostada mälu järgi nimekiri ette loetud asjadest, siis enamik lisis sinna sõna „jalg“, sest see tundus loogiline. Kõik koolitusel aset leidnud arutelud olid äärmiselt avatud ning samas neutraalsed. Korraldajad rõhutasid pidevalt kahte olulist hea koolituse alustala – avatust ja konfidentsiaalsust. Osalejate seisukohtadele ei antud hinnanguid, võiks öelda, et lausa puudus võimalus anda koolitusel läbi arutatud olukordadele õiget või vale vastust. Teisalt jäid kõik kuuldud nimed ning konkreetsed arvamusavaldused auditooriumi seinte vahele.

⁸ Kanadas kasutatakse eskimote kohta väga võluvut terminit „Aboriginal First Nation“

⁹ Andragoogika on kasvatusteaduse haru, mis tegeleb täiskasvanute kasvatamise ja õpetamisega

Järgmisena harjutati vandekohtunikele õiguse selgitamist¹⁰. Igale kohtunikule oli varem antud kodutööna ette valmistada vandekohtunikele peetava kõne tekst. Kõne pidamist filmiti ning kohtunikele andsid näpunäiteid hääle ja kehakeele kasutamise kohta Šoti Kuningliku Konservatooriumi häälekoolitajad.

Menetluse ohjamise töötoas löid kaasa professionaalsed näitlejad ning advokaadid, kelle abil mängiti läbi kohtusaalis ette tulevad erinevad probleemsituatsioonid, nagu näiteks lapstunnistaja ülekuulamine, halvasti käituvad esindajad, esindamata menetlusosalised, oma tööd mittetegev tõlk ning võõramaalasest menetlusosalised. Põhiline rõhk oli kohtuniku enesekehtestamise oskusel, ühelgi juhul ei toimunud sisulist kontrolli kohtuniku õigusteadmiste üle. Osalejatele oli ette teada stsenaarium, näiteks, et tegemist on 12-aastase tunnistajaga, kellel on tugiisikuks kaasas onu, kes pidevalt segab lapse tunnistusele vahele. Ruumi oli üles seatud kohtusaal, esindajaid mängisid selleks kohale tulnud professionaalsed advokaadid ning probleemset isikut näitlejad. Stseen mängiti läbi, kohtunik pidi olukorra lahendama, esinemine salvestati ja järgneval arutelul said kõik koolitusel osalejad avaldada arvamust enesekehtestamise võimaluste üle, jagada kogemusi ja leida lahendusi.

Värskenduskursusel keskenduti tõenditele, juriidilise isiku juhatuse liikme vastutusele ja kahju hüvitamisele, arengutele perekonnaõiguses ja karistuse määramisele. Ka värskenduskursusel toimusid arutelud väikestes gruppides, iga osaleja võis (loe: pidi) avaldama arvamust ning koolituse suund oli andragoogikas tavapäraselt üksikult üldisele. Pärast konkreetsete kaasuste arutamist võttis kohal olnud teoreetik arutelu käigus kuuldu kokku, lisades mõne mainimata jäänud olulise aspekti.

Millega koolituste korraldamisel arvestada?

Kanadas on koolituse korraldamisse, õppekava koostamisse ja kursuste väljatöötamisse suhtunud täie

tõsidusega. NJI on välja töötanud juhendid, milles on välja toodud koolituse eemärgid, põhimõtted ning õppekava ja kursuste ülesehituseks oluline. Õppekavas on kolm koolituse suunda. Õigusemõistmise sisule suunatud kursustel on põhitähelepanu materiaal- ja menetlusõigusel ning kohtuniku tööks vajalikel spetsiifilistel valdkondadel. Õigusemõistmiseks vajalike käsitööoskuste koolitustel on tähelepanu menetluse juhtimisel, suhtlemisoskusel ja otsuste kirjutamise arendamisel ning ametialase tegevuse jaoks vajalike tehniliste oskuste (arvutiõpe, andmebaaside kasutamine) lihvimine. Õigusemõistmise konteksti puudutavad koolitused keskenduvad kohtupidamise sotsiaalse konteksti mõistmisele ja kohtu rollile ning funktsioonile avatud demokraatlikus ühiskonnas. Lisaks on veel erikoolitused kohtujuhtidele, kohtunike koolitajatele, noorkohtunikele ning spetsialiseerunud kohtunikele. Korraldatakse ka konkreetse kohtu vajadusi arvestavaid erikoolitusi.

Šotimaal peab kohtunik osalema nii oskuskoolitusel kui ka värskenduskoolitusel iga kolme aasta tagant, osavõtt on kohustuslik ning koolitusel osalemata jätmise eest võib kohtuniku võtta distsiplinaarvastutusele. Kanadas on kohtunike arv märgatavalt suurem ning seetõttu korraldatakse samasisulist kursust mitu korda mitme aasta vältel. Kursuse kujundamisel on oluline sõna öelda kohtunikel. Kanadas on peale koolitusnõukogu olemas 12 kohtunikust koosnev n-õ kursuste jälgimiskomitee, kelle ettepanekuid võetakse arvesse nii uute kursuste kujundamisel kui ka käimasolevate kursuste täiendamisel. Kursuste sisu muutub siiski pidevalt, sest eelistatakse uute teemade integreerimist juba olemasolevasse kursusesse, selmet kujundada täiesti uus koolituskursus.

Koolitus ei ole üksnes teadmiste ja kogemuste omandamise koht, vaid ka võimalus suhelda kolleegidega. Seetõttu on ja jääb ilmselt kõige valdavamaks koolitusviisiks ikkagi eraldi koolitusüritusena korraldatud õpe, mida täiendavad veebipõhised programmid. Interneti võlud on siiski ka kohtunike koolituses avastatud ning mõlemas riigis toimub kursuseks ettevalmistus ja ka hilisem tagasiside saamine ning andmine veebipõhiselt. Kanadas on avatud ka internetifoorumid. Huvi- tava võimalusena saab Kanadas kujundada kursusi ka

¹⁰ *Charging the jury* – kohtunik peab pärast kohtuistungit ja enne seda, kui vandekohus läheb otsust tegema, vandekohtule kõne, milles selgitab kuriteo koosseisu ja seda, kuidas hinnata tõendeid.

konkreetsel kohtule, arvestades nende spetsiifikat, ja koostada kohtunikule individuaalne koolitusplaan, mis toimub veebipõhiselt.

Kursuste korraldamisel arvestatakse täiskasvanuõppe kuldreeglitega. Täiskasvanud inimene õpib kõige paremini kogemuslikult¹¹, st kui tema kogemust ja juba olemasolevaid teadmisi väärtustatakse ning uute teadmiste omandamisel võetakse aluseks juba olemasolevad oskused. Kogemusliku õppimise juures toimub uute teadmiste omandamine üksikult üldisele. Alustatakse konkreetsete näidetega ning liigutakse nende pinnalt abstraktsetele üldistustele. Eriti oluline on uue ja õpitu kohene aktiivne elluviimine ja harjutamine. Õppimine toimub enamasti väikestes gruppides. Tavapärase loenguformaati ei ole täiskasvanuõppe jaoks sobiv õpetamismeetod, sest see ei toeta õppijate aktiivset kaasalöömist. Õpitut on vaja turvalises keskkonnas aktiivselt harjutada, et seda saaks kohtusaalis probleemideta rakendada. Kohtunike aktiivne osalemine koolitusel paistis silma ka Šotimaal. Osalejad avaldasid vabalt arvamust kõikidel esile kerkinud teemadel, neid kannustati esitama küsimusi, samas ei antud teistele hinnanguid ning pidevalt rõhutati tõsiasja, et ei saa olla õigeid ning valesid vastuseid, vaid koolituse eesmärk ongi muu hulgas tekitada dialoogi. Korraldajate sõnul on koolitustel avatuse saavutamise võtnud mitu head aastat aega. Arvestada tuleb siinkohal ka Šoti ühiskonnas valitseva suurema hierarhilisusega võrreldes Eestiga. Näitena võiks tuua eesnimede ja sina-vormi kasutamise kolleegide vahel. Koolitustel on tungival soovitatav kasutada suhtluses üksnes eesnimesid, kuid kõrgema kohtu kohtunike poole pöörduakse siiski harjumusest tiitlit kasutades¹².

Mida õppida?

Šoti ja Kanada kolleegidele avaldas muljet Eesti koolitussüsteemi paindlikkus, eelkõige see, kui võrd laialdaselt saab koolituste kavandamisel arvestada kohtunike vajadusi. Sarnaselt šotlastega puudub meilgi sisuliselt

eraldi kohtunikest meeskond, kes tegeleks koolitusprogrammi pikema planeerimisega ning konkreetsete kursuste kujundamisega, puudu on kursuste kujundamise oskusteabest. JSC palkas haridusjuhi, kellel on andragoogikaharidus, alles mullu sügisel. Kanadalastel tasub õppida koolituste korraldamise teadlikku lähenemist. Kanadalased võiks meile õpetada, et koolituskursuse korraldamisel on oluline määrata koolituse eesmärk ja meetodid, mida selle eesmärgi saavutamiseks kõige edukamalt saaks kasutada ning mida koolitusega saavutada tahetakse. Tähtis on ka tagasiside pärast koolituse toimumist. Tagasiside saamisel tuleb esmalt kindlaks määrata, mis juhul saab pidada koolitust edukaks ning seejärel saab selgitada, kas koolituse eesmärgid said täidetud. Eestis on esimesed pääsukesed olemas ka koolitusel saadud teadmiste kinnistamise osas, näiteks pärast ajajuhtimise koolitust on võimalik saada pidevalt uusi teadmisi ja meeldetuletusi õpitu kohta. Muidugi tuleks igati leida võimalus aktiivsemalt kaasata kohtunikke koolituse ajal kaasa lööma.

Suurt tähelepanu pööravad meie väliskolleegid koolituskeskkonnale. Ebamugavad klassiruumid, hakitud päevakava ja võimatus aktiivselt osaleda (loe: ise rääkida) ei toeta kogemuslikku teadmiste omandamist. Ka meie saame koolitusi korraldada väiksematele gruppidele, paigutada ümber lauad ja toolid, muuta ajakava selliselt, et kahe kohvi- ja lõunapausi asemel oleks ehk kolm pikemat kohvipausi. Siis ei pea inimesed lõuna ajal koolituskohast ära minema, sest taas sisseelamine võtab aega ning kiusatus pärast lõunapausi otsust kirjutama minna on suur.

Kindlasti on võimalik praktiliste ülesannete osakaalu suurendamine ja teooria loengute vähendamine, koos võimalusega/kohustusega ülesanded eelnevalt kodus ette valmistada või vähemalt teada nende sisu. Meie oskuskoolitused, nagu läbirääkimiste-, psühholoogia- ning ajajuhtimise koolitused, ongi seetõttu nii toredad, et kasutatakse aktiivseid õppemeetodeid. Ja kõige olulisem, mida soovitasid mulle Šoti kolleegid, on seada sisse head suhted kanadalastega. Tasub mainida, et pärast minu lahkumist Šotimaalt tabas seda maanurka üle mitme aastakümne rängim torm.

¹¹ Ingl k. kasutatakse termineid *experiential learning* või *skills-based approach*

¹² Nii kõrgema tsiviilkohtu (The Court of Session) kui ka kõrgema kriminaalkohtu (The High Court of Justiciary) kohtunikud kannavad ametikohajärgset tiitlit „Lord“ või „Lady“.

Daimar Liiv

Tallinna Halduskohtu kohtunik

Ukrainas EN-i ja EL-i ühisprogrammi „Ukraina kohtusüsteemi läbipaistvus ja efektiivsus“ pikaajalise residentekspertina

Ootamatu ja huvitav ettepanek

2008. aasta oktoobrikuus lahendasin nagu kõik meie kohtunikud oma asju, kergeid ja raskeid, huvitavaid ja tavapäraseid. Ühel sombusel päeval helises mu töötelefon ja Euroopa Nõukogu poolt tehti mulle täiesti ootamatult ettepanek asuda tööle Euroopa Liidu, Euroopa Nõukogu ja Ukraina valitsuse koostööprogrammi „Ukraina kohtusüsteemi läbipaistvus ja efektiivsus“ Ukrainas resideeriva eksperdina. Nimetatud programm oli sel perioodil oma 6 miljoni euro suuruse eelarvega üks kõige suuremaid Ukraina ja Euroopa Liidu koostööprogramme. Projekti põhiliseks eesmärgiks oli lihtsalt öeldes aidata Ukraina riigil ümber korraldada oma nõukogude ajast pärit kohtusüsteem nii, et see oleks poliitiliselt sõltumatu, efektiivne, professionaalne ning vastaks tänapäevasele arusaamale demokraatliku riigi kohtuvõimust.

Loomulikult oli selline kutse suur tunnustus mulle endale ja ka Eesti kohtusüsteemile. Samas tundus esimesel hetkel asi enda varasemaid tegemisi arvestades küll väga huvitavana, aga ka suhteliselt ebareaalsena.

Tuli ju arvestada väga lühikest tähtaega sellise ettepaneku vastuvõtmiseks (ainult üks kuu), vajadust läbida Eesti-sisene bürokraatia mujale tööleminekuks, leida lahendus oma menetluses olevate asjade edasiseks menetlemiseks ja vastata ka perekonnaga seotud küsimustele. Tagantjärele vaadates julgen öelda, et õnneks said kõik bürokraatlikud probleemid tänu meie kohtu esimehe Villem Lapimaa, Justiitsministeeriumi ja Riigikohtu esimehe toele lahendatud. Tulevikku silmas pidades tuleks aga meie kohtute seadusse teha ilmselt mõned muudatused, mis aitavad selliseid olukordi õiguslikult paremini lahendada.

Algus

Nii või teisiti, aga 2009. aasta esimene tööpäev algas minu jaoks Kiievis. Astusin meie kontori uksest sisse ja avastasin end väga meeldiva kollektiivi keskelt, mis sest, et ruumid olid veel sisuliselt möbleerimata ja meil kõigil ei olnud isegi tööarvuteid. Esimesed kaks nädalat maadlesime teise, Saksamaalt pärit residentist eksperdi Ralf Alleweldtiga mitmete kontori sisustamise ja töö

esmasel korraldamisega seotud probleemidega ning loomulikult koduigatsusega. Eespees töö keerukusest saime esimese maitse suhu, kui sukeldusime esimesse tutvumis- ja kohtumisringi kõikvõimalike kohalike partneritega. Siinkohal on paslik märkida, et Ukraina kohtusüsteemis töötab umbes 9000 kohtunikku ja ligi 30000 kohtupersonali hulka kuuluvat isikut. Keskmiselt on igaüks 30 kohturingkonnast Eestist veidi suurem ja omab vähemalt formaalselt oma kohtunike nõukogusid. Lisaks sellele on eraldi juhtimissüsteemiga veel üldkohtud, halduskohtud ja majanduskohtud. Ja kõige selle tipus asub Ülemkohus oma aparaadiga. Kohtuhalduse keskseks aparaadiks on Ukrainas täitevvoimust sõltumatu Riiklik Kohtute Administratsioon, mis oli tulenevalt minimaalsest rahastamisest alakomplekteeritud ja suutis toime tulla peamiselt eelarve laialijagamise ning statistika kokkukogumisega. Ning loomulikult ei saa märkimata jätta meie ametlikku peamist koostööpartnerit Kõrgemat Kohtunõukogu ja kohtunike atesteerimiskomisjone igal tasemel. Lisaks nendele nimetab kohtunikke esialgselt viieks aastaks ametisse president ja seejärel eluks ajaks parlament.

Eespool toodust on näha, et võrreldes Eesti kohtusüsteemi korraldamisega tegelevate organite arvu ja isikute ringiga, oli Ukrainas neid ikka väga-väga palju, ja esmane kohtumiste ning tutvumisring (ligi 150 ametimeest) sai läbi alles märtsi lõpuks. Lisaks inimestega tutvumisele sai esimese kohtumiste ringi käigus piisavalt hea ettekujutuse ka erinevate institutsioonide tähtsustamisest riigielus kas või juba nende ruumide põhjal, kus kohtumised toimusid. Näiteks võiks siin tuua Ülemkohtu ametlikeks üritusteks ettenähtud uue ja värskest taastatud hoone – Klovski palee, mille suure ja tõeliselt luksusliku ning alles lakilõhnalise vastuvõtusaali esimesteks veidi kohmetunud kasutajateks-külalisteks oli meie projekti delegatsioon, ja kontrastina Ukraina Kohtunike Akadeemia ajutised ruumid ühe lähedal asuva tsaariaegse kõrge ametimehe majas, mis olid pehmelt öeldes alates tsaariajast remontimata.

Millega ma Ukrainas siis ikkagi tegelesin

Projekt ise tegeles küllaltki laia ringi küsimustega, mille võib kokku võtta järgmiste tegevuste alla: kohtukorralduse reform kohtute iseseisvuse tõstmiseks, kohtu-

pidamise efektiivsuse tõstmine eelkõige selle kaudu, et sidustada tugevamalt töökoormusega seotud küsimused finantsplaneerimisega ja kohtute arvutiseerimisele kaasaitamisega, kohtunike ja ka teiste õiguserialade inimeste koolitamine ja mitmete uuemate õigusmõistmisega kaasnevate ideede, nagu näiteks lepitusmenetlus ja tasuta õigusabi, tutvustamine. Pärast tihedalt tuli tegelda kohtute avalikkusele tutvustamise ja kohtusüsteemi (kohtunike) aususe ning eetikaga seotud küsimustega. Lisaks tegelesime veidi väiksemas mahus mitmete kohtumõistmisega seonduvate institutsioonide (prokuratuur, advokaat, notariaat ja tasuta õigusabi) reformimisega seotud küsimustega.

Minu vastutusalasse jäid eelkõige kohtukorraldust laiemas plaanis reguleerivate seaduste väljatöötamisega seotud küsimused ja töökoormuse, kohtute finantseerimise ja arvutiseerimise valdkond.

Töö uue seadusandluse kallal

Kaheldamatult oli mulle endale kõige südamelähedase osa tööst seotud kohtute seaduse erinevate uute eelnõudega. Üks keerukamaid hetki selles tegevuses oli muidugi väga mahukatest eelnõudest arusaamine. Mitmesajast paragrahvist koosnevad erinevad kohtute seaduse eelnõud (kokku neli), mida Ukraina parlament – Verhovna Rada – parajasti menetles, olid 2009. aastal loomulikult ukraina keeles ja nendest kõige tõsiselt võetavama tõlge inglise keelde valmis alles aasta teises pooles. Sellises olukorras ei jäänud muud üle, kui sõnastik laual ja kohalikud abimehed aitamas asjast aru saada. Loomulikult oli siinjuures vene keele oskus suureks abiks.

Seadusandluse muutmise iseenesest oli aga väga raske, sest kuni presidendivalimisteni 2010. aastal oli parlamendi tegevus sisuliselt seiskunud. Tolleaegsel peaministril ja oranži revolutsiooni ühel peategelasel Julia Timošenkol ei olnud parlamendis selget enamust ja see võimaldas põhiliselt Ukraina venekeelseid idarajoone esindanud Regioonide Partei, kelle juht Viktor Janukovitš võitis 2010. aastal presidendivalimised, kerge vaevaga blokeerida kõik vähegi poliitilisi erimeelsusi põhjustanud või valitsust heas valguses (kaoses korraloojana) näitavad seaduseelnõud.

Loomulikult ei olnud sellises olukorras kerge algselt projektis kajastatud eesmärke saavutada ja kohtute seaduse eelnõu parlamendist läbi vedada. Küll aga tuleb tunnista, et projekti meeskonnal kujunes välja suhteliselt hea kontakt nii parlamendi õiguskomisjoni kui ka Justiitsministeeriumiga, mille tulemusena said paljud kohtute seaduse eelnõu sõlmpunktid päris põhjalikult läbi arutatud. Tugevaks abiliseks oli meile siinjuures Veneetsia komisjon, kelle arvamus oli vähemalt Ukraina tipp-poliitikutele vägagi arvestatav, ja mitmed sõltumatu kohtusüsteemiga seotud ideed leidsid seetõttu lõpuks 2010. aasta suvel kiiruga vastu võetud seaduses siiski kajastamist. Kas selle põhjuseks oli poliitikute siiras usk kohtusüsteemi sõltumatuse vajalikkusse ja Veneetsia komisjoni teadmistesse või vajadus saada majanduskriisi tingimuseks IMF-ilt riigi rahanduse kokkukukkumise vältimiseks laenu, on juba iseküsimus.

Kokkuvõtvalt võib seadusandluse osas öelda, et uue presidendi lubadus käsitleda kohtusüsteemi reformi prioriteetsena leidis vähemalt formaalselt täitmist. Samas kritiseerisid muudatuste poolikust ja kohati isegi kohtusüsteemi sõltumatuse kärpimist uue seadusega pea kõik rahvusvahelised ja kohalikud sõltumatud eksperdid. Üheks kõige rohkemat kriitikat leidnud probleemiks olid siinjuures muudatused, mis võimaldasid uuel võimul väga kiiresti vabaneda nendele mittesobivatest kohtunikest ja riigi Ülemkohtu taandada sisuliselt ilma igasuguse (väikeste mööndustega) kohtumõistmise funktsioonita kohtuks. Viimase sammu tegelikult põhjuseks oli Ülemkohtu väidetav tihe seotus eelmise valitsusega. Kuna kriitika uuele seadusele oli väga tugev, lubasid võimud asjaga edasi töötada ja tulevikus ette valmistada ning vastu võtta põhiseaduse ja kohtukorraldust sätestavate seaduste muudatused, et viia need vastavusse Euroopa Nõukogu liikmesriikidele kehtivate nõuetega.

Ise ütlesin vähemalt Ukraina poliitilist elu iseloomustades, et pea kogu minu sealoleku aja käis täiesti halastamatu võimuvõitlus, mille käigus kohati püüti küll jääda verbaalsel tasandil mingitegi demokraatia ja õigusriigi ideede piiridesse, kuid praktilises poliitikas nendega eriti ei arvestatud, sest kahe suure poliitilise

bloki ja maailmavaate vahelises võitluses oli kaalul liiga palju ja mingit järeleandmist võimu jagamisel kumbki pool endale lubada ei saanud.

Kohtusüsteemist rääkides ehmatas mind esimesel hetkel ikka väga tugevasti avalikes telesaadetes poliitikute poolt kõigi kohtunike korrumppeerunuks nimetamine ja kohtute otsene ilma igasuguste tõenditeta ründamine. Pikemalt kohapeal olles tekitas veelgi rohkem hämmastust aga paljude poliitikute avalikult küüniline suhtumine seaduslikkusse. Igal pool rõhutati seaduste järgimise olulisust, kuid samas selgitati, et ainult meie poolt määratud kohtunikud mõistavad, mis need seadused õieti on, ja ainult meie kasuks tehtud otsused on õiged!

Kohtute arvutiseerimine

Professionaalsest poolest oli mu teiseks suureks ülesandeks kahtlemata kohtute arvutiseerimisalase tegevuse planeerimine ja ettevalmistamine. Ennast Ukraina olukorraga kurssi viies sai kõigepealt selgeks, kui heas olukorras tegelikult Eesti kohtunikud võrreldes Ukraina kolleegidega on. Ma ei hakka siin võrdlema arvutite olemasolu (Ukrainas ostsid kohtunikud projekti ajal riigi vahendite puudumise tõttu päris tihti arvuti endale ja oma konsultantidele ise), vaid mainin ära, et kohtute alarahastamise tõttu puudus vaatamata seaduse olemasolule tegelikult isegi enam-vähem töötav üleriigiline kohtulahendite elektrooniline register. Enam-vähem korralik dokumendihaldusprogramm oli ainult Ülemkohtul ja kommertskohtutel, kuid ühtne dokumendihaldussüsteem puudus. Sissetulevaid ja väljaminevaid asju registreerisid kohtusekretärid käsitsi hiigelsuurtes paberkaustades, mis võttis väga palju aega. Ainult üksikutes üldkohtutes oli välissponsorite abiga pilootprojektidena üles seatud põhiline arvutipõhine dokumendihaldusprogramm. Iga poole aasta tagant seiskus kohtukantsseleide töö umbes kaheks nädalaks, et paberandjalt kohtustatistika kokku võtta. Veel vähem sai rääkida mingist riiklikust strateegilisest plaanist kohtute arvutiseerimiseks. Tegelikult saigi selle strateegilise üldise plaani (üldise kava) koostamine koos Kohtute Administratsiooniga üheks esimeseks ülesandeks. Selles osas oli meile väga heaks

koostööpartneriks USAID-i projekt „Rule of Law“. Selles kolmepoolses koostöös valmis 2009. aasta lõpuks kohtute arvutiseerimise riikliku programmi eelnõu, mille Ukraina pool esitas ka valitsusele. Vaatamata asjaolule, et majanduskriisi ja poliitilise võimuvõitluse tingimustes oli sellele vajaliku rahastamise saamine kõigi osaliste arvates võimatu, andis just sellise dokumendi koostamine Ukraina poolele suhteliselt selge arusaamise ülesande edukaks lahendamiseks vajalikest sammudest ja enamikust sellega kaasnevatest töödest ning vajalikest ressurssidest.

Mõeldes seda artiklit kirjutades tagasi Ukrainas selles vallas kogetule, tuleb kindlasti tunnustada Eesti kohtute IT-lahendusi ja nende süstemaatilist arendamist. Lisaks töö mugavamaks tegemisele on IT-lahendused andnud meil ka märgatava kokkuhoiu kohtukuludes kas või kirjade saatmise vajaduse vähenemise arvelt. Eelarvekriisi tingimustes oli see ukrainlastele muide väga arusaadav argument, sest puuduva eelarve tõttu tekkis 2009. aastal paljudes kohtutes tõsine probleem postiasutustele menetluskirjete edastamise eest tasumisega.

Lisaks arvutite puudumisele oli Ukrainas suureks probleemiks enamikus kohtutes sisevõrkude füüsiline puudumine. Kohtute praktilise töö korraldamise seisukohalt oli teravalt päevakorras küsimus, kust saada raha, ja võimalus kohtute sisevõrkude ehitamiseks. Kuna projekti kaasatud Eesti ja Hollandi IT-spetsialistid pidasid selle küsimuse lahendamist väga tähtsaks, siis korraldas projekt hanke (hanke korraldamisel saadud kogemus Euroopa institutsioonide bürokraatiaga väärriks siinkohal eraldi artiklit), mille tulemusena said üle 600 Ukraina üldkohtu endale korraldada sisevõrgud. Lisaks sellele ajakohastati hanke raames olulisel määral kohtute infosüsteemi keskuse riist- ja tarkvara. Selle tegevuse kõige vahetumaks tulemuseks oli see, et nii muutus reaalselt võimalikuks enam-vähem talutava kohtulahendite keskregistri loomine.

Teise suurema saavutusena saab välja tuua Ukraina regiooni, Tšernivtsi (umbes Eesti-suurune haldusüksus) üldkohtute täieliku arvutiseerimise korraldamist. Kuigi nimetatud osa projektist realiseerus alles 2011., 2012. aastal, mil ma ise olin juba Eestis tagasi, pean selle

esialgu projektis mitteolnud abi teoks saamisel enda osa küllaltki määravaks. Tuli ju veenda nii Euroopa kui ka mõningaid Ukraina ametimehi targalt selles, et nimetatud rahapaigutus on Ukraina kohtusüsteemi edasise arvutiseerimise seisukohalt õigeaegne ja häda-vajalik, saamaks ülivajalikke kogemusi just pilootprojekti raames süstemaatilise arvutiseerimise edukaks teostamiseks.

Kohtunike töökoormus ja finantseerimine

Kolmas suurem osa minu tegevusest Ukrainas oli seotud kohtute (sisemise) töökorralduse ajakohastamisega. Tänu kogemusele, mille olin vahetult enne Ukrainasse minekut saanud CEPEJ-i kohtumõistmise kvaliteediga tegelenud eksperdigrupis ja Eestis ning oma kohtus töökoormuse ühtlustamise (koormuspunktide kasutamise) ning spetsialiseerumisega seotud küsimuste lahendamisel, oli mitmeid põhiideid Ukraina kohtunikele ja kohtuadministraatoritele suhteliselt lihtne tutvustada. Suureks abiks olid mu varasemad kontaktid Saksa kolleegidega, keda kaasasin just selles valdkonnas ekspertidena, kuid erilist tunnustust tuleb siinkohal väljendada Timo Ligile, Villem Lapimaale, Tiina Pappelile ja Peeter Pällinile, kelle väga asjalik esinemine ja erinevate töögruppide töö juhtimine või nendes osalemine aitas lihtsalt ja arusaadavalt seletada kõiki neid probleeme ning võimalikke lahendusi, mille üle Ukraina kolleegid pead murdsid.

Probleemi olemusest rääkides tuleb kindlasti ära tuua ka mõned arvud. Ukraina umbes 9000 kohtunikku erinevatel tasemetel pidid minu Ukrainas oleku ajal lahendada 9-10 miljonit asja ehk umbes 1000 asja kohtuniku kohta. Iseenesest ei näita see arv küll asjade sisu, kuid kuna jäägis olevate kohtuasjade arv kasvas pidevalt, siis võib öelda, et ega Ukraina kolleegide töökoormus eriti normaalne ei ole. Üle mõistuse kasvanud töökoormust kurtsid eravestlustes peaaegu kõik kohtunikud, mainides ära, et kui nad veel menetlusseadusi ka täpselt jälgiksid, siis oleks tulemuseks täielik kaos. Seetõttu oli üheks võtmesõnaks meie jaoks Eestis veidi ootamatu piirtöökoormuse määra arvutamine.

Loomulikult arvestasin sellise suure töökorraldusliku küsimusega tegelemisel, et projektis ettenähtud tähtjaja jooksul ei õnnestu tõenäoliselt suurt murrangut selles valdkonnas saavutada. Eesmärgiks oli eelkõige nende ideede võimalikult laialdane tutvustamine ja läbiarutamine just Ukraina kohtunikega. Vaatamata sellele tundus 2009. aasta lõpus, et oleme selles küsimuses suurele läbimurdele väga lähedal. Asi oli nimelt selles, et just siis võeti vastu üks väike pakett menetlusseaduste muudatusi, mis nägid ette kohtuasjade juhusliku arvutipõhise jagamise kohtunike vahel ja andsid põhimõttelise võimaluse sealjuures koormuspunkte (mitte ainult asjade arvu) arvestada. Paraku katkestasid 2010. aasta kevadtalvel toimunud presidendivalimised ja sellega seotud segadused administratsioonis (riigieelarve puudumine näiteks) ligi pooleks aastaks asja edasiviimiseks vajalikud tegemised ning alles 2010. aasta sügisel oli võimalik asjaga sisuliselt edasi minna. Loomulikult ei jõudnud projekt seejärel kolme kuuga ära teha terveks aastaks ettenähtut, kuid just 2010. aasta sügisel toimunud kohtute haldajate ja kohtunike ühisarutelude käigus said selgeks räägitud kõik võtmekohad uue asjade jaotamise süsteemi väljatöötamiseks ja rakendamiseks ning välja töötatud põhimõtteliselt uuel tasemel logaritmid sissetulevate kohtuasjade jagamiseks kohtunike vahel, arvestades nende jooksvat töökoormust. Kuigi nende rakendamine nõuab ilmselt veel veidi aega (tulenevalt ka Ukraina kohtute nõrgast arvutiseerimisest), tahaksin eraldi välja tuua, et põhimõtteliselt on Ukrainas olemas tarkvaralahendus, mis võimaldab jagada kohtuasju kohtunike vahel, arvestades koormuspunkte ja kohtuniku jooksvat päevakoormust (aasta lõikes). Lihtsamas keeles tähendab see, et erinevalt meie asjade jaotussüsteemist, mis on orienteeritud koormuse tasakaalustamisele kohtunike vahel tööaasta jooksul, on Ukrainas teoreetiliselt võimalik tasakaalustada kohtunike töökoormust jooksva päeva seisust lähtudes ehk tavaoludes ei tekki olukorda, kus kohtuniku arvestuslik jooksev töökoormus võrreldes teiste kohtunike päevakoormusega ei erine enamikul juhtudel nädala lõikes umbes 5 protsenti. Võrreldes Eesti kohtutes kasutusel oleva asjade jagamise süsteemiga on selline lahendus sisuliselt nagu Mercedese ja Zaporozetsi võrdlus.

Kohtute finantseerimisega seotud küsimused olid veelgi keerulisemad. Mulle endale tundus suurima üldise probleemina see, et minu hinnangul ei olnud Ukraina riigiparaat veel eelarvelisel planeerimisel väljunud nõukogudeaegsetest paradigmat, mille kohaselt oli planeerimise aluseks personali üldarv, mida ilma igasuguste sisuliste põhjendusteta üritati paisutada nii suureks, kui võimalik. Eriti dramaatiliseks läks olukord sellise eelarvestamismudeli puhul majanduskriisi tingimustes. Kohtunikud loomulikult oskavad seadusi lugeda ja nende põhjal koostatud eelarve tuli näiteks 4-5 korda suurem kui lõpuks saadud raha, mis sisuliselt kattis enamikul juhtudel ainult palgafondi. Kuna kohtud vajavad ka majapidamiskulusid, siis oli tulemuseks paljude kohtuesimeeste loominguiline lähenemine probleemile. Enam-vähem aktsepteeritavaks võis sel juhul pidada veel kohalike võimude poole abi saamiseks pöördumist (kas ka halduskohtute puhul, on muidugi väga küsitav), kuid viimases hädas ei öeldud sageli ära ka eratoetustest näiteks tormis purustatud kohtuhoone katuse remontimisel või arvutustehnika saamisel. Mis kohtu juht selle eest vastu sai anda, ei ole ilmselt siinkohal eriti raske ette kujutada... Asi jõudis tegelikult niikaugele, et 2010. aasta uues seaduses sõnastati kohtutele kriminaalkaristuse ähvardusel otsene keeld võtta vastu ükskõik millist muud rahastamist peale riigieelarvelise.

Ilmselt küsib nende ridade lugeja, et mida siis sellises olukorras üldse teha sai? Sama küsimuse ees olin ma ka ise. Esimene järeldus oli, et kõigile tähtsamatele otsustajatele, keda asi puudutab, öelda et sama moodi edasi minna ei saa ja tutvustada neile võimalikke alternatiive erinevatest Euroopa riikidest. Üheks tähtsamaks suunaks selles töös sai erinevate töökoormustega seostatud tänapäevaste kohtute eelarvestamis-süsteemide tutvustamine ja selgitamine. Loomulikult haakus see käsitlus hästi projekti tööga kohtunike töökoormuse valdkonnas. Suurimaks saavutuseks tulebki selles valdkonnas ilmselt pidada seda, et kohtute administratsiooni uue presidendi poolt määratud noor juht ja uus kohtute nõukogu juhtkond pidasid sellise asja korraldamist esimesel võimalusel vältimatult vajalikuks. Koostöös sai kõige selgema esmase vajadusena defineeritud kogu kohtuvõrgu kriitilise analüüsi tegemine tänapäevase

Ukrainas EN-i ja EL-i ühisprogrammi „Ukraina kohtusüsteemi läbipaistvus ja efektiivsus“ pikaajalise residenteksperdina

juhtimisteaduse seisukohast ehk nõukogudeaegsed lähenemised tuleb tulemuse saavutamiseks kõrvale heita ning õppida ja õppida teiste kogemustest.

Ise jäin selles valdkonnas tehtut hinnates kõige rohkem rahule just sellega, et vähemalt minu lahkumise ajal ametis olnud isikutel tekkis selge arusaam avaliku halduse probleemist ja sellest, et seda ei õnnestu ilma väga selge strateegilise plaanita lahendada.

Lõpetuseks tahaksin öelda, et kaks aastat Ukrainas möödusid linnulennul. Mulle tehti küll ettepanek jääda

ka kolmandaks aastaks, aga tundsin, et nii pikaks ajaks kodust ja kohtunikutööst Eestis eemalejäämine ei ole vist mõistlik. Suure areneva riigi elu on kindlasti väga intensiivne ja huvitav ning iga päev avastad seal midagi uut, kuid lõpuks tahad ikkagi tagasi oma armsasse ja korralikku põhjamaisesse Eestisse. Siin on su pere ja siin saad teha rahulikult oma tööd! Aga kõigile kolleegidele soovitaksin võimalusel sarnastes ettevõtmistes osalemist küll.

6.

6. Kohtunik väljaspool õigusemõistmist 2

Et kohtunik on professionaalne, enamasti hea stressitaluvuse, suure töövoime ja kõrgete kõlbeliste omadustega, on elementaarne. See ühendab neid 224, kes täna Eestis õigust mõistavad. Ehkki kohtunikutalaari kandjatel on palju ühiseid jooni, ei saa ka sellest sotsiaalsest kogukonnast kõneldes eitada, et iga üksik on kordumatu.

Kohtute aastaraamatule kõnelesid oma vaba aja meelistegevustest Harju Maakohtu emeriitkohtunik Epp Haabsaar ja riigikohtunik Eerik Kergandberg.

159

Hiljuti Harju Maakohtust kohtunikuametist lahkunud

Epp Haabsaar on lapsest peale erinevate kunsti- ja käsitööliikidega lähemat tutvust pidanud. Nüüd juba aastaid rõõmustab ta iseennast ning paljusid teisi ikoonimaaliga.

Kuidas Sa ikoonide maalimise juurde jõudsid? See pole just kõige levinum kunstiliik ...

Ma lõpetasin Kopli käsitöökallakuga keskkooli. Tegelesin seal palju tarbekunstiga – nahk, keraamika, tekstiil jne. Neil oskustel, mis koolis said omandatud, oli kindlasti edasistes valikutes oma roll.

Ikoonimaal oli minu ametis igati loogiline paralleel-tegevus. See on väga selgete ja rangete reeglite järgi maalimine, sügavate traditsioonidega, väga korrastatud ruumis. Kohtuniku puhul on see minu arvates igati mõistetav.

No advokaadi puhul võiks loogilise paralleeltegevusena kõne alla tulla pigem mustkunst. Aga küllap on ka muid võimalusi.

Kuidas Sinu hobi väljundi leiab?

Ikoonimaal on väga praktiline kunstiliik. Küll on ju Eestis tühjasid, lagunened või rüüstatud õigeusu kirikuid, mida nüüd korda püütakse saada. Minu ikoone leidub päris mitmes kirikus üle Eesti. Üks on viidud ka Jeruusalemma kloostriisse, mõned on läinud Soome. Kuid kõige suurem töö on mul Kohila kiriku ikonostaas – see on õigeusu kirikus nagu luterlaste altar, oma täpse vormi ja reeglitega. Sealsamas Kohila kiriku tornigale-

riis on üleval paljud teised minu ikoonid. Küll imettegevate pühakutega, küll ilma (naeratab). Minu arvates kõige ilusam ja õnnestunud minu ikoonidest on jõuluteemaline ikoon Lelle kirikus.

Võrreldes paljude teiste kunstiliikidega, kus väljundiks on kord aastas toimuv näitus, on ikoonimaal tõepoolest väga praktiline.

Ikoonimaalimine hobina viitab justkui Sinu kiriku taustale?

Ühegi koguduse liige ma praegu ei ole, kuid kirikuringkondadega olen ma tihedalt seotud küll: mul on Kohila kirikuga koostööleping, mille alusel ma ka seal Tornigaleriis toimetan.

Vt Kohila kiriku Tornigaleeri ning Epp Haabsaare ikoonide kohta lähemalt Facebookist.

Riigikohtunik

Eerik Kergandberg jagab tuhandete eestlastega ühist hobi, mida siiski pigem individuaalselt ja ilma võistlusmomendita harrastatakse. Ta on südamega seeneline.

Millal Sa tavaliselt metsa satud? Ja kas lähed pigem üksi või on seenelkäimine mõnusam just seltskonnas?

Seenemetsa hakkab sattuma alates mai keskpaigast – siis kui kurrelid end rahvale ilmutavad. Need on sellised umbes poole Kreeka pähkli suurused seened tugevat kartuliidu meenutava varre otsas. Kasvavad haabade all pisut niiskemas kohas. Kogritsaid ei ole ma eriti viitsinud otsida ja vaaritada. Mürklikohti kahjuks ei tea. Põhiline seenemetsas käimise aeg on aga mõistevalt siiski august-september. Valdavalt käime naisega, vahel ka suurema kambaga (nii umbes 10 aastat tagasi tegutses isegi Riigikohtu seenesõprade klubi). Kõige toredamad seenereisid on olnud koos mükoloogide seltskonnaga. Nemad küsivad muide metsa ääres üksiteiselt, et kes täna veel söögiseeni korjab. Mäletan, kuidas kord seeneretke järel veinipudeli juures avanes prof Kõlljalg ja rääkis trühlite aretamise plaanidest Eestis ...

Ag seenel käin üldiselt seetõttu, et jahile ei taha nagu hästi minna ja kalale ei ole naine eriti nõus kaasa tulema. Mõneti on mind kõnealusele teele suunanud ehk ka meie ajakirjandus: möödunud sajandil, umbes 1990-ndatel avaldas Rahva Häääl tõlkeartikli vene keelest pealkirjaga „Lenin oli seen“ (sellele muide järgnes samas ajalehes tuntud prokuröri ja humoristi Andres Ülviste artikkel pealkirjaga „Stalin oli pähkel“).

Mõnele on metsaskäimine nagu enese mahalaadimise koht, teisele jälle uute elamuste kogumiseks. Millega on mets Sind, kirglikku seenelist, üllatanud?

Metsas piisab täiesti metsast enesest. Ja seentest. Mingeid täiendavaid atraksioone pole enam vaja. Aga siiski – kõige põnevam oli ehk kährikseene leid kusagilt Kari-

latsi kandist. Ja siis veel üks metsaserv Järvelja kandis, kus naabruses on loomade toitmise koht. See metsaserv on täis kellegi poolt sinna mahajäetud säärekonte. 2005. aasta juunis saime nende kontide vahelt kaks suurt kartulikorvitäit keskmise kartuli suuruseid ja täiesti puhtaid kivipuravikke (võin näidata fotot, mille tegi Jaak Luik). Kui nad puhastamise ajal kõogi kivipõrandale kukkusid, siis tegidki kartuli häält.

Paljude arvates on seenel käia mõnus küll, kuid sellele järgneb tülikas seente puhastamine ja nuputamine, mida kõike saagiga peale hakata. Milliste seente üle Sina iseäranis head meelt tunned ning mis Sinu seentest tavaliselt edasi saab?

Lemmik on ilmselt siiski kuuseriisikas. Siis tuleb sirmik. Ja siis soolaseen (eriti hea, kui pilvikutest). See on kulinaarne külg. Aga leidmisrõõmu pakub vist siiski enim puravik.

Lemmikroaks valiksin pasta värskelt korjatud kuuseriisika kastmega. Võiga praetud sibul ja mõned maasuitsusingi ribad, siis kuuseriisikad – mitte liiga peeneks lõigatult – maksimaalselt 3 minutit ja siis, vabandan, vahukoor peale.

Väga maitseb soolaseenesalat. Ja seenepirukas. Riigikohtu autojuhi naine Ülli teeb ja on vist ka kõiki teisi õpetanud tegema head seeneseljankat. Kes tahab seenest ja seenetoitudest rohkem teada, võiks pöörduda nt Tartu Maakohtu kohtuniku Rutt Teeveeru või prokurör Marge Püssi poole. Margega on metsa minna riskantne: tema seenekorvid ei ole kunagi auto peale ära mahtunud. No võistlevuse huvides märgin siis sedagi,

et vandeadvokaat Jüri Leppik teatas kunagi, et korjab enda seened kõik Lätist. Mäletate neid suurepäraseid metsi, mis algavad nii 10 kilomeetrit pärast Valgat, kui võtate suuna Riia peale. Eesti ilusaimad seenemetsad aga on kahtlemata Värskas.

Lõpetuseks ehk veel seda, et parim seenealane ilukirjanduslik raamat, mis on mulle kätte sattunud, on Vladimir Solouhhini „Tretja ohhota“ ehk siis kolmas jaht. Esimene jaht on jaht, teine jaht on kalapüük ja kolmas jaht on seenepüük. Eriti võluvad on need Solouhhini kõrvalpõiked, kus ta selgitab, milline nastoika oli vene mõisnike arvates ühe või teise seene juurde sobivaim.

